

ПЕРЕДМОВА

Ще зовсім замолоду я не злюбив циркові вистави з дресированими тваринами — мабуть, через свою невситиму природну цікавість. Саме вона відбила мені смак до цієї розваги, бо спонукала докопуватись, як же воно все робиться. І те, що відкрилося мені за хвацькістю й пишнотою на арені, виявилось аж надто непринадне. Там панує така страхітлива жорстокість, що я певен: жодна нормальна людина, пересвідчившись у тому, ніколи вже не зможе тішитись, дивлячись на виступи дресированих тварин.

Я не якась там сентиментальна кваша. Навпаки, літературні критики та сентиментальні люди вважають мене за примітивну тварюку, що смакує криваві видовища, насильство й усякі страхіття. Я не спростовуватиму тут цієї слави; може, воно й справді так. Хочу тільки додати, що я таки пройшов у житті вельми сувору школу й бачив куди більше нелюдства й жорстокості, ніж звичайно припадає побачити людині — у корабельному кубрику й у в'язниці, у нетрях великого міста й у пустелі, у катівні й у лепрозорії, на бойовищі й у військовому шпиталі. Я бачив жахливі смерті й каліцтва. Я бачив, як вішали недоумків тільки за те, що вони, будши недоумками, не могли найняти собі адвоката. Я бачив, як дужі люди надломлювалися фізично й духовно і як інших людей знущанням доводили до буйного божевілля. Я був свідком того, як старі й малі вмирали з голоду. Я бачив, як чоловіків і жінок били нагаями, дрючками, кулаками і як чорношкірих робітників на плантаціях шмагали батогами із носорогової шкіри так сильно, що кожен удар оперізував усе тіло кривавою смугою. І все ж знайте, що ніколи й ніде людська жорстокість не жахала й не вражала мене так, як серед веселої публіки, що регоче й плеще в долоні, дивлячись на виступи дресирувальників із тваринами.

Людина зі здоровим шлунком і міцна на голову може стерпіти багато несвідомої, ненавмисної жорстокості й мук, завданих зопалу чи здуру. Я маю такий шлунок і таку голову. А проте мені світ паморочиться й верне

з душі від тієї спокійної, свідомої, умисної жорстокості й мордування, що ховаються за дев'яносто дев'ятьма із ста циркових номерів із дресированими тваринами. Жорстокість як мистецтво цвіте буйним цвітом серед дресирувальників.

Маючи здоровий шлунок і міцну голову, давно при звичаєний до незгод, жорстокості й брутальності, я, уже дорослий, помітив, що несвідомо намагаюсь уникати тяжких почуттів, які викликають у мене номери з дресированими тваринами: одразу встаю й виходжу, коли оголосять такий номер. Кажучи "несвідомо", я маю на увазі, що мені не спадало на думку, який це добрий спосіб завдати нищівного удару цьому "мистецтву". Я просто оберігав себе від прикрих вражень.

Але останніми роками я краще зрозумів людську натуру й гадаю, що жодна нормальна, душевно здорова людина не схотіла б дивитись на такі вистави, якби знала, яка жахлива жорстокість таїться за ними й уможливлює їх. І тому я зважуся висловити три побажання.

По-перше, нехай усі люди пересвідчаться, що тільки постійною жорстокістю можна примусити тварин виступати перед публікою, яка оплачує ті вистави. По-друге, я пропоную всім людям, чоловікам і жінкам, хлопцям і дівчатам, ознайомившись із суттю дресирувального "мистецтва", вступити до місцевих і всеамериканських товариств захисту тварин.

Перед третім побажанням я б хотів дещо пояснити. Як сотні тисяч людей, і я працював в інших царинах громадської діяльності, намагався згуртувати людську масу на боротьбу проти власного горя й злиднів. І знаю, як тяжко переконати людей організовано виступити навіть на свій захист, а не те що в обороні безсловесних тварин.

Майже кожен із нас ужахнеться, дізнавшись, на яку страшну й неминучу жорстокість спирається робота дресирувальника. Але й один із тисячі не пристане до жодної організації, щоб словом, ділом чи грошовим

внеском боротися з тією злочинною жорстокістю. Така вже слабкість людської природи. Доводиться визнати її, як ми визнаємо тепло й холод, світло й темряву, одвічну силу земного тяжіння.

І все ж таки для нас, для дев'ятисот дев'яноста дев'ятьох із тисячі, попри всю нашу слабкість, є один дуже легкий спосіб виступити проти жорстокості, до якої вдаються декотрі з нас, щоб розважати решту дресированими тваринами — нашими, по суті, меншими братами на цьому світі. Це зовсім легко. Не треба думати про внески, про вибори правління. Ні про що не треба думати, поки в цирку чи театрі, де ми сидимо, не оголосять номера в дресированими тваринами. А тоді відразу, показуючи свій осуд, підвестись, вийти із зали на свіже повітря й повернутись, аж коли номер скінчиться. І цього буде досить, щоб виступи дресирувальників познімали з репертуару скрізь. Покажімо адміністрації розважальних закладів, що ці номери непопулярні, і їх ураз перестануть демонструвати.

Джек Лондон

Глен-Елен,

округ Сонома, Каліфорнія.

8 грудня 1915 р.

РОЗДІЛ I

Майкл так і не відплив з Тулагі на вербівній шхуні "Ежені". Раз на п'ять тижнів до Тулагі заходив пароплав "Макамбо", прямуючи від Нової Гвінеї та Шортлендських островів до Австралії. І якраз того вечора, коли він уже смерком кинув якір на рейді, капітан Келлар забув Майкла на березі. Власне, у цьому ще не було нічого страшного, бо вже опівночі Келлар викидався стежкою на гору до комісарового дому, а вся команда

шхуни обшукувала околицю й човнові повітки, та пошуки виявилися марні.

Річ-бо в тому, що годину перед тим, якраз коли "Макамбо" підіймав якір і капітан Келлар спускався трапом із лівого борту пароплава у свій човен, Майкл потрапив на пароплав крізь ілюмінатор правого борту. Потрапив лише тому, що був наївний і недосвідчений, що сподівався знайти на кораблі Джеррі — адже востаннє вони бачилися на кораблі,— і ще тому, що знайшов собі приятеля.

Дег Доутрі, що служив на "Макамбо" стюардом, напевне не спокусився б Майклом і не вчинив би з ним так, якби не був заворожений своєю досить незвичайною славою. Мавши від природи життєрадісну, але нетверду вдачу й чудове здоров'я, він здобув собі славу тим, що за двадцять років ні разу не знехтував служби й ні разу не зрікся щоденної своєї норми, шести кварт пляшкового пива — навіть, як сам хвалився, на німецьких островах, де кожна пляшка містить десять гран розчиненого хініну, щоб запобігти малярії.

Капітан "Макамбо" (а раніше — капітани "Морсбі", "Мейсе-ни", "Сера Едварда Грейса" і ще багатьох пароплавів з усякими чудернацькими назвами, які давало своїм суднам пароплавство

Бернса Філпа) часом гордо показував на нього пасажирам, як на унікаума, ще не знаного в морських анналах. У такі хвилини Дег Доутрі, пораючись на палубі, хоча вдавав, ніби й не чув нічого, однак позирав нишком на місток, звідки розглядали його капітан та пасажир, і пишався собою, бо знав, що капітан каже: "Гляньте! Ото Дег Доутрі, чоловік-цистерна. За двадцять років ні разу не був ні п'яний, ні тверезий, і не було такого дня, щоб він не випив шести кварт пива. На нього дивлячись, і не повіриш, але запевняю вас, що це правда. Я сам цього не розумію і щиро захоплююсь. Працює весь час за трьох. Я один кухоль пива вип'ю, і то згага пече, їсти потім не можу. А він просто квітне від нього. Лишень подивіться!"

Доутрі, знаючи, що каже капітан, аж бундючився з гордості за своє молодечство, і ще завзятіше хапався за роботу, і випивав такого дня сьому кварту на доказ дивовижного свого здоров'я. Химерну мав він славу, та хіба мало на світі химерних людей? Дег Доутрі, в усякому разі, вбачав у тій славі сенс життя.

А тому він ревно, з усієї сили підтримував свою "шестиквартову" репутацію. Задля цього він у вільні від служби часини робив на продаж черепахові гребінці та інші оздобы, а при нагоді не гребував украсти чужого собаку. Хтось же мусив платити за щоденні шість кварт, з яких за місяць набігала таки чимала сума; а що платити мав сам Доутрі, то він, коли спіткав Майкла і вирішив забрати його на "Макамбо", пропхавши крізь ілюмінатор правого борту.

Того вечора в Тулагі Майкл, спантеличений тим, що вельбот десь подівся, зустрів на березі присадкуватого, огрядного, уже трохи сивого судового стюарда. Приязнь між ними виникла майже вмить, бо Майкл із веселого щеняти виріс на веселого пса. Він був куди товариськіший за Джеррі, дарма що знав дуже небагатьох білих людей: спершу містера Гегіна, Дербі та Боба в Мерін-джі, потім капітана Келлара і його помічника на "Ежені" й нарешті Гарлі Кенена та ще кількох чоловіків із "Аріеля". Усі вони до одного здавалися йому інакші, безмірно кращі, ніж та юрма чорношкірих, яку його привчали зневажати й тримати в покорі.

Таким, як і всі білі, здався йому й Доутрі, що привітав його словами: "Агов, песику, ти що робиш у цьому чорношкірому краю? Ти ж собака білих людей!" Майкл озвався на той оклик стримано, з гідністю, вдаючи байдужого, однак нетерпляче прищулені вуха й веселі очі зраджували його справжній настрій. Доутрі, що вмів бачити собак наскрізь із першого погляду, помітив те, роздивляючись Майкла при світлі ліхтарів, що їх тримали чорношкірі хлопці на причалі, де розвантажувано вельботи.

Стюард відразу розгледів у Майклі дві речі: по-перше, що це пес видимо симпатичний і добродушний, а по-друге, що він дорогий. А тому Доутрі хутенько озирнувся круг себе. Ніхто за ним не стежив. Поблизу

стояло лише кілька чорношкірих, що дивились усі на море, бо звідти, з темряви, чути було плюскіт весел: надходив вельбот, і вони ладналися його розвантажувати. Трохи далі, праворуч, під другим ліхтарем, стояли комісарів клерк і комірник з "Макамбо" й запально сперечалися за якусь помилку у фактурі.

Стюард ще раз зиркнув на Майкла й наважився. Він байдуже відвернувся й неквапно пішов понад берегом, геть з освіту ліхтарів. За сотню ярдів він сів на піску й став чекати.

— Песик вартий двадцять фунтів, як один пенс, — мурмотів він сам до себе. — Коли я не візьму за нього десяти фунтів, ще й "красенько дякую" на додачу, то шмаркач я буду, не годний добрати, де тер'єр, а де хорт... Авжеж, десять фунтів у першому-ліпшому шинку сіднейського порту.

А десять фунтів у його уяві обернулися на квартаи пива й постали перед ним величним і осяйним видом, цілою броварнею.

Та ось по піску затупотіли собачі лапи, почулося тихеньке часте сопіння, і Доутрі підвів голову. Якраз цього він і сподівався. Пес відразу вподобав його й прибіг до нього.

Бо Дег Доутрі знав, як поводитися із собаками, і Майкл за мить у тому пересвідчився, коли рука нового знайомця простяг-лась і вхопила його за шкіру збоку голови, під вухом. Ухопила не вороже, не грізно — і водночас рішуче, не боязко, а щиро й довірливо, і це навіяло довіру й Майклові. У тому дотику була шорсткість без щизивди, владність без погрози, упевненість без знаджування. І Майклові здавалося найприроднішим у світі ділом, що цей чужісінький чоловік ухопив його отак за шкіру й трусить; а приятний голос мурмотів:

— От і гаразд, песику! Держись мене, держись, то ще, може, й у полоті ходитимеш.

Майкл ще зроду не зустрічав людини, яка б відразу так йому сподобалася. Дег Доутрі інстинктивно вмів поводитися із собаками. У ньому від природи не було ні крихти жорстокості. Він ніколи не надуживав ні влади, ні пестошів. І тепер він не намагався запобігти Майклової прихильності. Тобто намагався, але не відверто. Він тільки поторсав Майкла за голову ніби задля знайомства, а тоді пустив його й наче зовсім за нього забув.

Він заходився припалювати люльку, витираючи сірник за сірником, ніби вони гасли на вітрі. Проте вони догоряли йому трохи не до пальців, і поки він завзято пахкав люлькою, його бистрі голубі очиці під кошлатими, із сивиною бровами пильно вивчали Майкла. А Майкл теж, нашорошивши вуха, пильно вдивлявся в цього незнайомця, що, здавалося, зовсім і не був для нього незнайомцем.

Він аж трохи розчарувався, що цей двоногий бог, такий напрочуд приємний, більш не звертає на нього уваги. Майкл навіть спробував напроситися на ближче знайомство, зав'язати гру: підкинув передні лапи й простяг їх уперед, аж припавши до піску грудьми, приязно закрутив обрубок хвоста й уривчасто, заклично гавкнув. Та чоловік не зважав: третім сірником він таки припалив люльку й тепер неквапно смоктав її в темряві.

Жоден зрадливий спокусник ще не зваблював дівчини так зухвало й майстерно, як зваблював Майкла немолодий шестиквар-товий стюард. Коли Майкл, трохи ображений такою неувагою, неспокійно заворушився, ніби погрожував утекти, Доутрі буркнув:

— Держись мене, песику, держись мене.

Майкл підступив ближче й став поважно, ретельно обнюхувати стюардову холошу. Доутрі засміявся сам до себе і при тій нагоді, знов витерши сірника нібито припалити люльку, роздивився пса ближче й аж тепер побачив, яка бездоганна в нього порода.

— Добрячий пес, добрячий, — схвально промовив він у голос. — Знаєш, песику, ти б на будь-якій собачій виставці усі призи похапав. Одна в тебе вада — оте вухо; таке, хоч випрасуй його. Ветеринар, мабуть, зумів би.

Вій недбало сягнув рукою до Майклогового вуха й кінчиками пальців почав ласкаво обмацувати його при самому корені. Май-клові те сподобалося. Ще ніхто ніколи не м'яв йому вуха так рішуче, але зовсім не боляче. Йому зробилося так приємно, що він із вдячності завихлявся всім тілом.

Потім рука потягла вухо вгору несильно стиснутими пальцями, так що воно повільно вислизало з них, і аж у його корінь віддавало приємним-приємним лоскотом. Пальці тягли то за одне вухо, то за друге, а чоловік щось тихо бубонів, і Майкл, хоча й не розуміючи слів, знав, що вони стосуються його.

— Голова як слід, пласка й рівна, — промурмотів Доутрі, спершу провівши по ній рукою, а тоді присвітивши сірником. — І зморщок нема, і щелепи сильні, і щоки нітрохи не вислі й не запалі.

Він заліз пальцями Майклові в пащу, обмацав зуби, рівні й міцні, прикинув на око ширину пліч і глибину огруддя, тоді рукою підняв Майклову лапу. Ще раз присвітивши сірником, він оглянув усі чотири лапи.

— Чорні-чорнісінькі, — сказав Доутрі. — І без жодного ганджу, пальці стоять рівно, і вигнуті, як треба, і не завеликі, і не замалі. Закладаюся, що твої тато й мама брали свого часу призи на виставках.

Майкл уже був занепокоївся під таким пильним оглядом, та Доутрі враз покинув облапувати йому крижі й стегна, спіймав його своїми чарівними пальцями за хвіст, помацав м'язи при його основі, ближчі хребці, тоді став крутити хвоста безцеремонне й ласкаво. Майкл, аж

нетямлячись з утіхи, вертів задом із боку на бік, назустріч пестливим пальцям. А чоловік раптом схопив його долонями за боки й підняв Майкла в повітря, але зразу й поставив додолу — пес не встиг і злякатися.

— Двадцять шість — двадцять сім... Більше двадцяти п'яти, ставлю шилінг проти пенса. А як доростеш, матимеш повних тридцять, — сказав йому Дег Доутрі. — Що з того? А те, що знавці дуже цінують таку вагу. Зайвих кілька унцій завжди можна зігнати. Удався ти, песику, на славу. Статурою — бігун, вагою — перебієць, і в лапах хоч би маленька вада. Ні, пане песику, вага у вас така, як треба, а вухо вам перший-ліпший собачий лікар випрасує. Закладаюся, у Сіднеї знайдеться душ сто таких, що раді будуть сю мить вивалити за вас двадцять фунтиків.

А потім, щоб Майкл не запишався від такої уваги, Доутрі випростався, припалив знову люльку й начебто забув про нього. Замість набиватися зі своєю приязню, він хотів домогтися, щоб Майкл набивався сам.

І таки домігся, бо Майкл почав тертися боками об його коліно й тикатися писком йому в руку, просячи ще пом'яти йому вуха та покрутити хвіст. А Доутрі натомість піймав його за щелепу і, повільно хитаючи Майклову голову з боку на бік, заговорив:

— Чий же ти, песику? Може, якого чорношкірого? Це не годиться. А може, той чорношкірий украв тебе? Це вже зовсім зле! Знаєш, що вони часом виробляють із собаками? Це ганьба. Жоден білий не стерпить, щоб такий пес, як ти, належав чорношкірому, а я ж білий чи ні? Ось і я не терплю. Це ж ні в тин, ні в ворота. Хіба чорношкірий зуміє тебе вивчити? Звісно, він тебе десь украв! Якби я оце сполав його, я б йому всипав бубни, ще й із верхом. Думаєш, ні? Ану, покажи-но мені його, то й побачиш, що я з ним зроблю! Щоб ото чорношкірий тобі наказував: біжи туди та принеси оте! Ні, пане песику, більше так не буде. Ти зараз підеш зі мною, і підганяти тебе, мабуть, не доведеться.

Дег Доутрі підвівся й почвалав далі берегом. Майкл дивився йому вслід, проте не біг за ним. Йому кортіло побігти, але ж його не кликано. Врешті Доутрі тихенько цмокнув губами. Так тихо, аж і сам не почув, тільки з руху губів знав, що цмокнув. І на такій відстані, як до Майкла, жодна людина не дочула б того цмокання, але Майкл дочув і радісно кинувся навздогін.

РОЗДІЛ II

Дег Доутрі поволі йшов берегом, а Майкл то дріботів позаду, то з радощів оббігав його кругом, щойно він знову цмокав губами. Спинився він якраз поза тьмяним освітом від ліхтарів, де невиразні постаті розвантажували вельботи, а комісарів клерк та комірник із "Макамбо" досі сперечалися за фактуру. Коли Майкл поривався вперед, Доутрі стримував його майже нечутним цмоканням.

Бо Доутрі волів, щоб ніхто не бачив, як він крастиме собаку, і міркував, як би його добути на пароплав непомітно. Обійшовши віддалеки освітлений ліхтарями причал, він рушив берегом до тубільського селища. Як він і гадав, усі дужі чоловіки працювали на причалі. Очеретяні хатини здавалися зовсім збезлюднілі; та нарешті з однієї озвався сердитий, писклявий старечий голос:

— Кий біс там?

— Я гуляй берег дуже-дуже пізно, — відповів Доутрі південноморською говіркою *beche de mer*. — Я треба на судно. Коли ти бери мій у пірога, шуруй-шуруй, я давай твій два плитка тютюн.

— Коли ти давай десять плитка, я гаразд, — почувлася відповідь.

— Я давай п'ять плитка, — ще поторгувався шестиквартовий стюард.
— Коли ти не хочеш бери п'ять плитка, ти іди к бісу зовсім.

Відповіді не було.

— То хочеш п'ять плитка? — гукнув Доутрі в темну хатину.

— Я хочеш, — відповіло з темряви, і власник голосу виступив надвір із такими чудними звуками, що стюард аж присвітив сірником, щоб подивитися.

Перед ним стояв, спираючись на одну милицю, старезний дід із каламутними, червоними очима, напівзакритими якоюсь нарослою плівкою. На шолудивій, облізлій голові стирчали кущики сивого волосся. Уся шкіра діда була в шрамах, зморшках, близнах і барву мала якусь червонясто-синю, із сірою поволокою — ніби чимсь намазана, тільки видно було, що та поволока просто наросла на ній.

"Прокажений, чортяка!" — майнула в Доутрі думка, і він зразу скинув очима на дідові руки й ноги, сподіваючись побачити самі кукси замість пальців. Однак пальці були цілі, лише однієї ноги до половини стегна бракувало.

— Далебі! Де твій нога гуляй? — спитав Доутрі, показуючи туди, де мала б бути та нога.

— Великий риба, акула, забирай нога, — вишкірився старий страшною беззубою ямою рота. — Я дуже-дуже старий люди, — тремтячим голосом провадив одноногий Мафусаїл [16]. — Я давно-давно нема кури тютюн. Коли ти, великий білий пан, давай мій зараз один плитка, я хутко шуруй-шуруй твій на судно.

— А коли я не давай? — ще торгувався стюард.

Замість відповіді старий відвернувся і, теліпаючи куксою стегна, пошкутьгав боком назад у хатину.

— Гаразд! — квапливо гукнув Доутрі. — Я давай твій хутко закури.

Він сягнув у кишеню по дрібну валюту Соломонових островів і відломив від пачки пресованого тютюну одну плиточку. Старий ураз наче відмінився. Він жадібно простяг руку, вхопив тютюн і, щось мурмочучи та вискаючи ніби з болю, чи то в захваті, чи то в нетерплячці, витяг із дірки в пипці вуха чорну череп'яну люльку й тремтячими пальцями накришив і натоптав у неї дешевого тютюну з відпадків вірджінського врожаю.

Притримуючи тютюн у люльці великим пальцем, старий раптом кинув милицю й бухнувся додолу, підібгавши під себе єдину свою ногу: здавалося, що з нього zostався самий безногий тулуб. Потім поліз у плетену торбинку з кокосового волокна, що звисала з шиї на його запалі, висхлі груди, видобув звідти кремінь, кресало й губку і, поки нетерплячий стюард простягав йому сірники, уже викресав вогню, роздмухав і прикурив люльку.

Тільки-но раз затягтись, він перестав охкати та вискати, збудження його помалу згасло, і Доутрі вдоволено відзначив, що й руки в старого вже не так трусяться, і відвисла губа не тіпається, і слина не тече з кутиків рота, і червоні закислі очі робляться спокійніші.

Що ввижалося в ту хвилину мовчанки старому тубільцеві, Доутрі й не пробував здогадатися. Йому було не до того, бо перед ним яскраво постало своє видиво: голі стіни вбогої кімнати в притулку для нужденних, де інший дід, схожий на нього самого, так само канючитиме щіпочку тютюну у свою стару череп'яну люльку; і що найжахливіше — там він не матиме а ні ковточка пива, не те що шести кварт.

А Майкл, що при тьмяному світлі від люльки дивився на двох старих людей, з яких один сидів долі, а другий стояв, і не здогадувався про трагедію старості. Він тільки відчував, і то надзвичайно гостро, який безмежно любий йому оцей двоногий білий бог, що своїми чарівними

пальцями трохи пом'яв йому вуха та хвіст, помацав хребет — і здобув його серце.

Череп'яна люлька нарешті догоріла, і старий тубілець, підпираючись милицею, напрочуд моторно зіп'явся на єдину свою ногу й пострибав до берега. Доутрі мусив допомгти йому зіпхати на воду невеличку пірогу. Вона була довбана, така стара й ветха, як і її хазяїн, і щоб залізти в неї її не перекинути, стюардові довелось замочити одну ногу ми кісточку, а другу по коліно. А стариган перевалився через облавок так хутко, що, як пірога почала була перекидатись, він уже переважив її своїм тілом на другий бік і вирівняв.

Майкл залисав на березі — чекав, що його покличуть. Він ще не зовсім зважився пливти, але йому досить було б отого цмокання, щоб зважитись. Доутрі цмокнув так тихо, що стариган не почув нічого, і Майкл із піску стрибнув просто на прову піроги, не замочивши лап. Потім скочив стюардові на плече, а з нього сплигнув на дно піроги. Доутрі знову цмокнув губами, і Майкл обернувся передом до нього, сів і поклав голову йому на коліна.

— Я можу заприсягтись хоч на цілій купі біблій, що пес сам за мною побіг, — усміхнувшись, шепнув стюард Майклові на вухо. Тоді кинув тубільцеві: — Шуруй-шуруй хутко!

Старий слухняно занурив весло у воду, і пірога покривуляла зигзагами в той бік, де виднів гроном вогнів "Макамбо". Але весляр був занадто кволий і раз у раз, захекавшись, кидав гребти та перепочивав. Знетерпеливлений стюард забрав у нього весло й заходився гребти сам.

На півдорозі до пароплава старий, відсапавшись, кивнув головою на Майкла й заговорив:

— Великий білий пан із шхуна він хазяїн цей собака... — а значуще помовчавши, додав: — Ти давай десять плитка тютюна.

— Я давай трах по твій голова, — бадьоро запевнив його Доутрі. — Білий пан на шхуна мій дуже-дуже приятель. Він тепер сиди на "Макамбо". Я вези собака на "Макамбо" віддай йому.

Старий більше не озвався, і хоч прожив він ще багато років, та ніколи й словом не прохопився про свого нічного пасажира, що віз із собою Майкла. І тієї ночі, коли почув та побачив, яку бучу збив капітан Келлар у цілому Тулагі, шукаючи Майкла, одноногий старигань розважно мовчав. Хто він такий, щоб шукати на свою голову мороки з чужинцями, білими панами, що з'являються й щезають, блукають по світу й правлять ним?

Старий повівся так, як усі його земляки-меланезійці. У білих звичаї і вчинки незбагненні, невідомі. У них свій, інший світ, і їхнє життя — немов гра якихось вищих істот на високому помості сцени, де нема дійсності, такої дійсності, як її знають чорношкірі; білі люди рухаються там, як привиди, як сновиддя, як тіні, відкинуті на безмірну, таємничу завісу Всесвіту.

Трап на пароплаві спущено було з лівого борту, отож Доутрі підплив під правий і спинив пірогу під одним відчиненим ілюмінатором.

— Квеку! — тихо покликав він раз і вдруге.

Світло в ілюмінаторі заслонила чиясь голова, і згори озвався писклявий голос:

— Я тут, пане.

— Ти бери один собака, — шепнув стюард. — Двері не відчиняй. Чекай, поки я йди. Держи!

Він ураз підхопив Майкла й передав у невидимі руки, вистромлені із залізної стіни борту, а тоді погрібся далі, до відчиненого вантажного люка. Там він сягнув у кишеню, кинув у руки стариганеві жменю плиток

тютюну і вже з люка відіпхнув пірогу геть, не дбаючи про те, як безсилий весляр добереться до берега.

Пірога сама помалу пливла попід бортом у темряву за кормою, а старий не брався за весло й не дивився на височенний пароплав. Йому було не до того — він рахував тютюнове багатство, що так несподівано впало на нього. Не легкі то були рахунки, бо він не знав чисел, більших за п'ять. Дорахувавши до п'яти, він почав знову. Всього вийшло тричі по п'ять і ще дві плитки; таким чином старий упевнився, що має стільки плиток тютюну, скільки перший-ліпший білий назвав би словом "сімнадцять".

Це було більше, куди більше, ніж він хотів виканючити. Та старий не здивувався. Те, що роблять білі люди, не може дивувати. Якби він дістав замість сімнадцяти дві плитки, то не здивувався б і тоді. Білі люди робили тільки дивне, і здивувати чорношкірого вони могли б, хіба зробивши щось не дивне.

Потім старий тубілець неквапно поплив до берега, то гребучи, то відсапуючись, зовсім забувши примарний світ білих людей і пам'ятаючи тільки про дійсність — гору Тулагі, що чорніла на тлі всіяного зорями неба, та море, та пірогу, що не слухалася весла в його кволих руках, та свою майже згаслу силу і близьку смерть.

РОЗДІЛ III

А що ж Майкл? Піднятий угору й переданий у невидимі руки, що втягли його крізь тісний мідяний обруч в освітлену каюту, він одразу почав озиратися навколо, бо сподівався побачити Джеррі. Але його брат у ту хвилину лежав, згорнувшись калачиком, біля койки Віллі Кенен, на похилій від крену палубі "Аріеля", а той швидкий вітрильник уже лишив за кормою Шорт-лендські острови і мчав до Нової Гвінеї зі швидкістю одинадцять вузлів, зариваючись у воду по фальшборт під тиском дедалі

свіжішого пасату. Замість Джеррі, з яким Майкл востаннє розлучився на кораблі, він побачив Квека.

Хто ж то був — Квек? А Квек, та й годі — людське створіння, що дужче різнилося від решти людей, ніж звичайно люди різняться між собою. Хвилі життєвого моря ще, мабуть, ніколи не носили химернішої прояви. За нашим рахунком часу йому минуло сімнадцять років, але на його худому обличчі, зморщеному лобі, запалих скронях і очах неначе відбилось ціле сторіччя. Ноги він мав тонкі, наче скіпки, — самі кістки без м'язів, обтягнені старечою шкірою; але на тих тендітних стеблинах виріс тулуб вельми огрядного чоловіка. Здоровезне, випнуте вперед черево підпирали широкі й м'ясисті клуби, а плечі були широкі, мов у Геркулеса, однак груди, коли дивитися збоку, зовсім пласкі, ніби вони мали тільки два виміри. Руки Квек мав тонкі, як і ноги, і з першого погляду він здався Майклові схожим на велетенського чорного павука.

Квек похапцем убрався — натяг на себе парусинові штани й куртку, брудні й уже геть зношені. Два пальці на лівій руці в нього були скорчені й не розгиналися; знавець відразу впізнав би в тому ознаки прокази. Та хоч він належав Дегові Доутрі, мов раб, куплений з аукціону, його власник і гадки не мав, що ті ско-цюрблені й нечутливі пальці свідчать про жахливу хворобу.

Власником Квека Доутрі став дуже просто. Квек, утікаючи сторчголов, сам ускочив йому в руки разом зі своєю проказою. Сталось те на острові Короля Вільгельма, в архіпелазі Адміралтейства. Тиняючись тубільними стежками понад узбережжям і за звичкою видивляючись, де б що підчепити, стюард підчепив ІСвека, і то у великій притузі.

За Квеком гналося двоє вельми завзятих молодиків, озброєних обсмаленими задля твердості списами, і він неймовірно швидко підбіг на своїх ногах-паличках до Доутрі, впав знеможе-ний йому до ніг і звів на нього благальний погляд — мов у оленя, що втікає від гончаків. Доутрі втрутився в те діло і втрутився рішуче, бо він завжди остерігався мікробів та всякої зарази, отож коли двоє завзятих молодиків спробували

простромити його своїми бруднющими списками, він вихопив списа в одного, а другого так зацідив лівою в щелепу, що той упав, як неживий. А за мить і перший молодик лежав без тями біля товариша.

Дбалий стюард не вдовольнився самими списками. Поки врятований Квек скиглив та щось вдячно белькотів біля його ніг, він заходився грабувати голих. Бо хоч одежі на молодиках не було ніякої, зате з шиї в кожного він зняв намисто з дельфінячих зубів, варте не менше соверена. А з кучерів в одного молодика витяг густого саморобного гребінця, викладеного перламутром; згодом, у Сіднеї, він продав його антикварові за вісім шилінгів. Позабирав він і черепахові та костяні оздоби з носів і вух, а також нагрудника з перлової скойки, у формі півмісяця, чотирнадцять дюймів завширшки, вартого принаймні п'ятнадцять шилінгів. І за обидва списи він узяв по п'ять шилінгів з туристів у Порт-Морсбі. Бо таки нелегко простому стюардові підтримувати шестиквартову славу.

Коли Доутрі покинув завзятих молодиків, які, вже прочумавшись, дивилися на нього блискучими й меткими очима диких звірят, Квек подибав за ним, аж наступаючи йому на п'яти. Тоді стюард нав'ючив Квека всією своєю здобиччю й погнав стежкою перед себе. І цілу дорогу до берега, до пароплава, Доутрі задоволено осміхався сам до себе, дивлячись на здобуте добро та на Квека, що прекумедно дріботів попереду, мов барило на двох цибухах.

На пароплаві — Доутрі тоді служив на "Кокспері" — він переконав капітана взяти Квека в команду як помічника стюарда, з платнею десять шилінгів місячно. А потім випитав у Квека його історію.

Скоїлося все через свиню. Два завзяті молодики були брати і жили в селищі, сусідньому з Квековим, а свиня була їхня, так розповів Квек жахливим міжострівним жаргоном. Він сам, Квек тобто, ніколи й у вічі не бачив тієї свині. Він і не чув, що вона є на світі, поки вона не здохла. Двоє братів любили свою свиню. Та що з того? Квека це не обходило, бо він не знав про їхню любов до свині, як не знав і про саму свиню.

Уперше, запевняв Квек, він почув про неї, коли селищем пішла чутка, що свиня здохла й хтось має вмерти за неї. Коли стюард здивовано перепитав його, він пояснив, що так треба. Такий звичай. Коли здихає чиясь улюблена свиня, її власники повинні піти й когось забити. Звісно, найкраще, якщо вони заб'ють того, хто зурочив свиню. Але як його не знайдуть, можна вбити й будь-кого. Отож Квека й обрано для тієї кривавої спокути.

Слухаючи ту розповідь, Доутрі випив аж сьому кварту пива, так захопила його похмура романтика джунглів, де люди вбивають чужісіньку людину за те, що в них здохла свиня.

Сторожа, що чатувала на стежках, провадив Квек, принесла в селище звістку, що йдуть осиротілі власники свині, і ціле селище втекло в джунглі та поховалось на деревах — опріч Квека, що не міг видертись на дерево.

— Далєбі, я не роби той свиня слабий, — докінчив Квек своє оповідання.

— Далєбі, ти дуже-дуже чаклуй той свиня, — відказав йому Доутрі. — Ти сам як чортяка. Ти диви свій око й роби все слабий. Я сам уже слабий дуже-дуже.

Відтоді стюардові стало за звичку, допивши перед сном шосту кварту, жадати від Квека, щоб оповів ще раз свою історію. Вона ніби вертала його в дитинство, коли його захоплювали повісті про диких людоджерів у далеких краях і він мріяв побачити їх на власні очі. І ось він справді тут, сміявся сам до себе Доутрі, ще й має справжнього живого людоджера за раба.

Квек таки справді був рабом, немов Доутрі купив його на невільничому ринку. Коли стюард переходив із судна на судно в пароплавстві Бернса Філпа, він завжди домовлявся, щоб разом із ним

узяли й Квека на платню десять шилінгів. Квекової згоди ніхто не питався. І навіть якби він захотів утекти в котрому з австралійських портів, Доутрі не мусив його стерегти. Австралія з її "курсом на білих" сама про те дбала. Жоден темношкірий, чи то малаєць, чи японець, чи полінезієць, не міг висісти на її берег, не внівши владі в заставу ста фунтів.

Та й на островах, куди заходив "Макамбо", Квекові зовсім не кортіло втекти від пана. Він зроду знав тільки рідний острів Короля Вільгельма і тою міркою міряв усі острови. А що на острові Короля Вільгельма жили людожери, то він гадав, ніби й на всіх інших панують такі самі кулінарні звичаї.

На острів Короля Вільгельма судно "Макамбо", яке плавало тим самим маршрутом, що й перше "Кокспер", заходило що десять тижнів; однак Квек не чув від Доутрі страшнішої погрози, ніж погроза висадити його там, де двоє завзятих молодиків ще й досі тужили за своєю свинею. Вони навіть щоразу плавали пірогою круг "Макамбо" й люто викривлялись на Квека, а той перекривляв їх із високого борту. Доутрі навіть заохочував ту мімічну війну, щоб відбити Квекові всяку надію колись вернутися до рідного селища.

Та Квекові, власне, і не хотілося кидати свого пана — врешті, той же був добрий, справедливий, ніколи не бив його. Морську хворобу на початку він перетерпів, а що більш ні разу не сходив на берег, то вона до нього й не верталась, і Квек був певен, що живе в земному раю. Шкодувати, що він не здатен видиратись на дерево, на судні йому не доводилось, бо тут йому не загрожувала ніяка небезпека, їв він щодня досхочу, та ще й яке смачне! У його селищі нікому зроду й не снилися такі ласощі, які він споживав тут весь час. Тому він легко подужав тугу за домівкою, що була заключулась у ньому, і був задоволений морським життям не менше від будь-якого моряка.

Отож не хто як цей Квек втяг Майкла крізь ілюмінатор до каюти Дега Доутрі й став чекати, поки той добродій сам увійде кружним шляхом —

дверима. А Майкл, швидко озирнувшись по каюті, обнюхав койку, тицьнувся під неї, пересвідчився, що Джеррі тут нема, і звернув увагу на Квека.

Квек спробував придобритись до собаки й щось улесливо цвіркнув, але Майкл тільки загарчав на цього чорношкірого, що насмів був торкнути його руками — такий дотик Майкла було привчено вважати за нечистий, — а тепер важився ще й звертатись до нього, хто знався тільки з білими богами.

Квек на те дурнуватو захихотів і рушив був до дверей, щоб негайно їх відчинити, коли прийде пан. Та щойно він підняв ногу, Майкл метнувся до неї. Квек одразу поставив ногу, і Майкл угамувався, однак не спускав з тубільця очей. Що знав він про цього чужого чорношкірого, крім того, що це чорношкірий, а всіх чорношкірих, коли нема поблизу білого пана, треба пильнувати? Квек помаленьку посунув ногу по підлозі до дверей, однак Майкл знав ті хитрощі й ураз припинив їх, наїжачившись і загарчавши.

Саме на ту картину нагодився Доутрі і, милуючись Майклом при ясному електричному світлі, збагнув відразу, що тут діється.

— Квеку, ходи твій нога мало-мало, — наказав він, аби впевнитись.

Боязкий погляд, що його Квек кинув на Майкла, був досить переконливий, проте стюард наполягав далі. Квек нерішуче послуховався, та щойно зрушив ногу на дюйм, як Майкл шарпнувся до неї. Нога скам'яніла, а Майкл грізно обійшов тубільця півколом.

— Що, прибив тебе як цвяхом, еге? — засміявся вдоволено Доутрі. — Добрий пес, вивчений, далебі... Агов, Квеку, ходи неси два пляшка пиво з льодовник, — наказав він щонайвладнішим тоном.

Квек звів на пана благальні очі, але не ворухнувся навіть тоді, коли пан повторив наказ іще сердитіше.

— Далєбі, коли ти нема неси пиво хутко-хутко, я всиплю твій бубни по зав'язку! — гримнув стюард. — Коли ти нема неси пиво зараз, я кидай твій на берег, ти гуляй острів Короля Вільгельма!

— Я не можна, — боязко промимрив Квек. — Собака диви свій око на мій нога дуже-дуже. Я не хочеш собака кай-кай мій нога.

— Ти бійся собака? — спитав хазяїн.

— Далєбі, я бійся собака дуже-дуже.

Доутрі був у захваті. Однак йому після прогулянки на берег хотілося пива, і він не став більш розтягувати тієї сцени.

— Агов, пєсику! — звернувся він до Майкла. — Цей хлопець він гаразд. Утямив? Він гаразд.

Майкл закрутив куцим хвостиком і прищулив вуха, показуючи, що намагається зрозуміти. А коли стюард поплескав чорношкірого по плечу, — підійшов ближче й обнюхав обидві ноги, що їх не пускав зрушитися з місця.

— Ходи, ходи! — наказав Доутрі Квекові. — Ходи помалу-малу, — застеріг він, хоч у тому навряд чи була потреба.

Майкл наїжачився, однак дозволив Квекові ступити перший нерішучий крок. За другим кроком він запитливо озирнувся на Доутрі.

— Гаразд, гаразд, — заспокоїв його стюард. — Цей хлопець — мій. Він хороший.

Майкл порозуміло усміхнувся очима, зразу байдуже відвернувся й став обнюхувати відчинену скриньку на підлозі, повну плиток черепахового рогу, пилочок та шмергельного паперу.

— А тепер, — поважно мовив Доутрі, уже відхилившись на бильце крісла, з пляшкою в руці, і підставляючи Квекові ногу розшнурувати черевика, — а тепер, пане песику, треба вам добрати назвисько, гідне вашої породи й моєї кмітливої голови.

РОЗДІЛ IV

Ірландські тер'єри, коли доростуть, відзначаються не тільки безстрашністю, вірністю та любов'ю до хазяїна, а ще й розважністю, самовладанням і стриманістю, їх не так легко роздратувати до нестями, у запалі найлютішої гризні вони можуть розчути хазяїнів оклик і скоритись йому; і ніколи з ними не буває істерики, як із фокстер'єрами.

У Майклові не було й сліду істеричності, хоча він і вдався куди збудливіший і запальніший за свого рідного брата Джеррі, а вже їхні батько й мати були. супроти нього статечним старим подружжям. І великим Майкл був куди грайливіший та невгамовніший за Джеррі. Кипучий дух його завжди готовий був вихлюпнутись через вінця, тільки-но зачепи, а в грі він міг перепустувати й щеня, як і показав згодом. Коротше кажучи, Майкл мав веселу й щиру душу.

Слова "душа" вжито тут цілком свідомо. Хоч би що ми називали людською душею — сприйнятливий дух, індивідуальність, особистість, свідомість — усі ці нематеріальні якості, безперечно, властиві були й Майклові. Його душа мала всі риси людської й різнилась від неї хіба ступенем розвитку. Він знав любов, смуток, радість, гнів, гордість, сором, почуття гумору. Три найголовніші властивості людської душі — пам'ять, воля й розуміння; і Майкл був наділений ними всіма.

Так само, як і людина, він сприймав зовнішній світ п'ятьма чуттями. Як і в людини, те сприйняття в нього випилялось у формі відчуттів. А відчуття часом породжували в ньому, як і в людях, емоції. Навіть більше — як і люди, він мав уявлення, а з уявлень у його мозку складались узагальнення — звісно, не такі широкі, глибокі й складні, як людські, та все ж справжні узагальнення.

Можливо, щоб не так уже принижувати людину ототожненням найвищих її ознак із собачими, слід усе ж припустити, що відчуття у Майкла були не такі гострі, як людські — приміром, укол голкою в лапу був би йому не такий дошкульний, як нам укол у долоню. Так само доведеться припустити, що думки, які зроджувались у нього в голові, були невиразніші, млистіші, ніж людські думки. Далі треба визнати, що Майкл ніколи, навіть за мільйон життів, не спромігся б довести жодної з Евклідових теорем чи розв'язати квадратного рівняння. Однак він знав напевне, що три кістки — це більше, ніж дві кістки і що десять собак становлять зграю куди грізнішу, ніж два собаки.

Але на одне припущення ми ніяк не можемо погодитись, а саме — ніби Майкл не вмів любити так само віддано, щиро, некорисливе, шалено й жертовно, як люблять люди. Він умів так любити — бо така натура в усіх собак.

Майкл любив капітана Келлара дужче за власне життя. Як Джеррі за свого Шкіпера, Майкл не завагався б віддати життя за Келлара. І коли з часом капітан Келлар, як і плантація Ме-ріндж та всі Соломонові острови, остаточно запав у його уявленні в цілковите небуття, йому судилося так само безоглядно полюбити оцього шестиквартового стюарда, що вмів так добре ладнати із собаками й так знадливо цмокати губами. Квека — ні, бо Квек був чорношкірий. Квека він просто терпів як додаток, як деталь оточення, як власність Дега Доутрі.

Правда, він не знав цього нового бога як Дега Доутрі. Квек називав його "паном"; проте Майкл знав, що чорношкірі звертаються так і до інших білих людей. Він багато разів чув, як чорношкірі називали "паном" і

капітана Келлара. А на "Макамбо" капітан Данкен називав Доутрі "стюардом", і капітанові помічники, і пасажери — усі кликали його так; отож для Майкла ім'я його бога було Стюард; він довіку знав його тільки під цим ім'ям і згадував про нього як про Стюарда.

Але сам він тепер лишився без імені. Другого вечора на "Макамбо" Доутрі й завів мову про це. Майкл сів перед ним долі, поклав морду йому на коліна, і дивився на нього сьйними очима, і прислухався до його мови, нашорошуючи вуха, і радісно стукав по підлозі обрубком хвоста.

— Ось що, синку, — тлумачив йому стюард. — Твої тато й мама були ірландці. Ну, ну, не відмагайся, шельмо...

Це він додав, коли Майкл, підбадьорений явно добродушним і ласкавим тоном, завихляв усім тілом та ще завзятіше застукав хвостом. Слів він, звісно, не міг зрозуміти, зате в самих звуках ласкавої мови відчував таємничу принадність, властиву білим богам.

— Не годиться соромитися свого роду. І пам'ятай, що ірландців бог любить... Квеку! Ти біжи льодовник, неси два пляшка пиво!.. У тебе ж, братку, на морді написано твою ірландську породу.

Майкл аж затарабанив хвостом.

— Та не підлабузнюйся. Знаю я вашу облесливу, влізливу натуру. Так і моститься в серце залізти. Ні, затям собі, у мене серце тверде. Занадто вже воно пивом набрякло. Я тебе вкрав, щоб продати, а не щоб полюбити. Може, колись би я тебе й полюбив, ще поки з пивом не знався. А тепер я віддам тебе за двадцять фунтиків готівкою, тільки-но трапиться нагода. А любити тебе я не збираюсь, отож і не мостися. То що пак я казав, коли ти так нечемно перебив мене своїми лестощами?..

Ту хвилину Квек підніс стюардові відкорковану пляшку, і Доутрі урвав мову, щоб хильнути пива. А тоді зітхнув, утер рукою губи й повів далі:

— Чудне діло виходить, синку, з оцим проклятушим питвом. Он Квек, ота остаркувата мавпа, що шкіриться на нас, — він мій. Я йому хазяїн. Але мені хазяїн — пиво, їй же богу. Скільки я його видудлив — цілі гори пляшок, такі гори, що й пароплава б потопили. Щиро кажу, песику, я тобі заздрю. Як тобі, либонь, гарно, що нутро в тебе не спечене алкоголем. Тепер твій хазяїн я, а скоро буде той, хто дасть мені за тебе двадцять фунтиків, але гора пляшок твоїм хазяїном не буде ніколи. Ви вільніший чоловік, ніж я, пане песику, хоч я й не знаю, як вас звати. Ага, оце ж бо я й хотів...

Він допив пиво, кинув пляшку Квекові й кивнув йому відкоркувати другу.

— Не так легко тебе назвати, як здається. Звісно, ірландське має бути назвисько, але яке? Педді? Хитаєш головою? Твоя правда! Надто по-простацькому. Ти ж не наймит якийсь! Балме-на — вже краще, тільки це дівчаче ім'я, а ти ж таки хлопець. Ага! Стривай-но. Хлопець! Бой! Поміркуймо-но... Банші-бой? Ні, погано. Ерін-бой?

Доутрі схвально кивнув головою й простяг руку по другу пляшку. Хильнув із неї, замислився, знову хильнув.

— Ага, придумав! — урочисто оголосив він. — Кілені — гарне ім'я, і ти будеш Кілені-бой. Ну, як воно вам, мостивий пане? Пишно, гучно, мовби граф який або... або бровар на спочинку.

О, я на своєму віку багатьом їм поміг доробитися маєтку й піти на спочинок!

Він допив і другу пляшку, тоді раптом спіймав Майкла за морду, нахилився, потерся носом об його писок і так само раптово відпустив. Майкл, тарабанячи хвостом по підлозі, втупив жваві, сяйні очі в обличчя своєму богові. Справжня душа, чи то єство, чи то психіка мерехтіла в тих собачих очах, сповнених любові до цього шпакуватого бога, чії слова

були йому незрозумілі, але самі їхні звуки промовляли так солодко до його серця.

— Агов! Квеку!

ІСвек, що сидів долі навпочіпки, облишив вощити черепахового гребінця, якого зробив хазяїн, і звів очі, радий виконати наказ.

— Квеку, ти тепер затям, як звати цей собака. Він звати Кіле-ні-бой. Ти держи у свій голова, як він звати. Коли ти балакай до цей собака, ти кажи він Кілені-бой. Втямив? Як нема втямив, я розбий твій голова. Кілені-бой, втямив? Кілені-бой. Кілені-бой.

Поки Квек роззував та роздягав свого пана, той дивився на Майкла сонними очима.

— Ну, тепер ти в мене в жмені, братку, — сказав стюард, підвівшись і поточившись до койки. — Я знаю, як тебе звати, і натуру твою теж знаю: ти меткий, але розважний. Це я тобі як в око вліпив... Меткий, але розважний, Кілені-бой, ось ти який — меткий, але розважний, — ще варнякав він, коли Квек помагав йому залазити в койку.

Тоді Квек знову заходився коло гребінця. Він заворушив губами, щось шепочучи сам до себе, тоді затнувся, спантеличено наморщив лоба й спитав стюарда:

— Пане, цей собака як він звати?

— Кілені-бой, людожере ти кучерявий, Кілені-бой, Кілені-бой, — сонно промимрив Доутрі. — Квеку, кровопивце чорношкірий, біжи неси один пляшка пиво з льодовник.

— Нема пиво, пане, — тремтячим голосом відмовив тубілець, озираючись, чи хазяїн не пожбурить чим на нього. — Шість пляшка вже кінчай зовсім.

Відповіддю було тільки гучне хропіння.

Тубілець, що мав пальці скорчені проказою й ледь помітний набряк між бровами — ознаку тієї самої хвороби, — знову схилився над гребінцем, і губи його заворушились, шепочучи: "Кі-лені-бой... Кілені-бой..."

РОЗДІЛУ

Кілька днів Майкл не бачив нікого, крім Стюарда й Квека,

бо його не випускали з каюти. Ніхто більше не відав, що він є на судні, і Доутрі, добре знаючи, що вкрадений пес належить якомусь білому, сподівався, що його не викриють і що в сіднейському порту пощастить забрати Майкла на берег теж нишком.

Дуже скоро Доутрі побачив, який здібний Майкл до науки. Годував він собаку щедро, часом приносив і курячі ніжки. Двох уроків, і то зовсім коротеньких, по півхвилини й із проміжком у п'ять хвилин, вистачило, щоб Майкл навчився гризти ті кісточки тільки долі, у кутку біля дверей. Відтоді, одержавши кісточку, він сам ніс її в куток, і нагадувати йому не довелось ні разу.

А чом би й не так? Він мав досить розуму, щоб збагнути, чого хоче від нього Стюард, і радий-радісінський був слухатись його. Стюард був добрий бог, і любив його, і пестив, — говорив та цмокав ласкаво, гладив, обіймав, терся носом об його писок. І Майкл любив його, а хто любить, для того служити — втіха. Якби Стюард наказав йому не гризти вже віднесеної в куток кісточки, він би й не чіпав її. Така-бо натура в собаки — єдиної

тварини, що охоче, навіть радісно покине недоїдений шматок, аби побігти за своїм хазяїном чи догодити йому.

А Доутрі майже весь час, вільний від роботи й від сну, перебував з ув'язненим у каюті Майклом. Той дуже хутко навчився не скімлити й не гавкати. І ще багато чого навчився Майкл за ті години в стюардовому товаристві. Доутрі виявив, що він уже розуміє й виконує прості накази — такі, як "іди сюди", "назад", "ляж", "устань", — і почав навчати його складніших — "ляж на койці", "йди під койку", "принеси один черевик", "принеси два черевики". Зовсім легко, майже без зусиль, стюард навчив його за командою качатися, "служити", вдавати неживого, сидіти з люлькою в зубах і з капелюхом на голові й не тільки стояти, а навіть ходити на задніх лапах.

Далі він навчив Майкла наказів "не можна" й "можна". Поклавши на край койки, врівень з Майкловим писком спокусливий, пахучий шматочок м'яса або сиру, Доутрі просто казав: "Не можна". І Майкл не чіпав їжі, поки не дістане дозволу: "Можна". Доутрі міг, не давши дозволу, вийти з каюти на півгодини чи й на кілька годин і, вернувшись, заставляв їжу цілою — а Майкл часом навіть спав собі в кутку, у головах у койки, де йому було приділено місце. Раз якось, ще на початку навчання, коли

Доутрі вийшов із каюти, а Майклів писок був за дюйм від заборонених ласощів, Квек, розпустувавшись, простяг до них руку, і Майкл умить позначив її гострими зубами.

Жодної з цих штук, що Майкл так радо робив для свого Стюарда, він не зробив би для Квека, хоча той не був лихий і ніколи його не кривдив. Річ у тому, що Майкла змалечку привча-но розрізняти чорношкірих і білих. Чорношкірі завжди були підлеглі білим — принаймні ті, яких Майкл знав; і завжди вони були підозрілі, завжди готові на всякі каверзи, тому їх треба стерегти. А головний обов'язок кожного собаки — служити своєму білому богові, не спускаючи пильного ока з усіх чорношкірих, що трапляться поблизу.

Усе ж Майкл дозволяв Квекові слугувати йому — годувати, поїти тощо — спочатку лише тоді, коли стюард був на службі, а згодом і будь-коли. Бо він, хоч і не думавши про те, розумів: усе, що робить і дає йому Квек, насправді походить не від Квека, а від Квекового хазяїна, який є і Майкловим хазяїном. Та Квек зовсім не сердився на Майкла. Він сам ревно вболівав за добробут і вигоди свого володаря — того, що колись на острові Короля Вільгельма врятував його від двох прибитих скрухою власників здохлої свині, — і годив Майклові задля нього. Бачивши, як хазяїн дедалі дужче прихиляється серцем до Майкла, Квек і сам щиро вподобав собаку, став божествити його, як божествив усе, що належало стюардові: черевики, що їх він шма-рував ваксою, чи одержу, що її чистив щіткою, чи шість пляшок пива, що їх ставив щодня в льодовник для нього.

Власне, Квек не мав ані крихти панівного у своїй вдачі. Зате з Майкла був природжений аристократ. Майкл міг служити стюардові з любові, але до кучерявого тубільця ставився спогорда. Квекова натура була наскрізь рабська, а в Майклові рабського було не більше, ніж у тих північноамериканських індіанцях, що їх марно намагалися зробити рабами на кубинських плантаціях. Однак в цьому не було ні Квекової провини, ні Майклової заслуги. Майклові дістались у спадок якості, що їх сторіччями суворо добирали люди в його породі, — лютість і вірність. А лютість і вірність укупі неминуче породжують гордість. А гордість не може існувати без честі, а честь — без самовладання.

Найбільше Майкове досягнення за перші дні науки в Доутрі було те, що він навчився рахувати до п'яти. Правда, незважаючи на його надзвичайну розумову обдарованість, це забрало багато годин. Бо Майкл мусив, по-перше, засвоїти слова — назви чисел; по-друге, навчитися зором і думкою відрізнити один предмет від двох, два від трьох і так далі, до п'яти; і, по-третє, — навчитись ототожнювати кількість предметів із числом, яке вимовляв Стюард.

Для навчання Доутрі вживав скачаних із паперу й зв'язаних ниткою кульок. Він закидав під койку п'ять кульок і наказував Майклові принести

три. І Майкл приносив та клав йому в руку не дві, не чотири, а саме три кульки. А коли Доутрі кидав під койку три кульки й наказував принести чотири, Майкл приносив три, довго й марно шукав під койкою четвертої, тоді хвильку крутився й підстрибував перед стюардом, метляюча куцим хвостиком, ніби перепрошував, а нарешті виплигував на постіль і знаходив четверту кульку під подушкою або між укривалами.

Так само він міг рахувати й інші предмети. Він приносив скільки загадано — у межах п'яти — чи то черевиків, чи сорочок, чи подушок. І щодо математики різниця між Майклом та старим тубільцем у Тулагі, який рахував плитки тютюну п'ятірками, була менша, ніж різниця між тим-таки Майклом та Дегом Доутрі, що вмів множити й ділити великі числа. А ще більша відстань розділяла на щаблях математичної ієрархії Дега Доутрі й капітана Данкена, що провадив "Макамбо" за допомогою навігаційних обчислень. Та найбільша відстань була все ж таки між розумом капітана Данкена й розумом астронома, який креслив карти неба, запливав думкою між зорі на тисячі мільйонів миль і кидав окрушини своїх математичних знань капітанові Данкену, даючи йому змогу визначати місце перебування "Макамбо" в океані.

Тільки в одному Квек мав владу над Майклом. У Квека була дримба, і він, знудившись життям на "Макамбо" та рабством у стюарда, міг переноситись через простір і час на рідний острів Короля Вільгельма, беручи в зуби той нехитрий інструмент і пальцями видобуваючи з нього примітивні мелодії; у такі хвилини Майкл підспівував йому, чи то підвивав — хоч виття в нього було таке саме приємне, мелодійне, як і в Джеррі. Майкл зовсім не хотів вити, але структура його єства була така, що він мимохіть мусив реагувати на музику, як речовини реагують одна з одною в лабораторних дослідах.

Оскільки тим виттям він міг зрадити свою нелегальну присутність в стюардовій каюті, Квекові доводилося шукати втіхи в музиці на ґратах над кочегарнею, де стояла страшенна задуха. Але так тривало недовго, бо чи то волею сліпого випадку, чи то вироком, записаним у книгу життя ще до створення світу, Май-клові судилося зазнати пригоди, що глибоко

змінити і його долю, і долі Квека та Дега Доутрі, ба навіть визначила місце, де їм малося дожити віку й лягти в могилу.

РОЗДІЛ VI

Пригода, що мала такі наслідки для майбутнього, призвела до того, що Майкл вельми недвозначно викрив перед усіма свою присутність на "Макамбо". І сталась вона через Квекове недбальство: виходячи з каюти, Квек не причинив щільно дверей. Пароплав гойдало на легкій хвилі, і двері то розчинялися навстіж, то грюкали, зачиняючись, одначе не так сильно, щоб затріснутись назовсім.

Майкл переступив високий поріг із невинним наміром дослідити тільки найближчу околицю. Та щойно він опинився за порогом, пароплав гойднуло дужче, і двері таки затріснулись. Майклові враз захотілося назад до каюти. Послух укоренився у ньому глибоко, бо він усім серцем жадав коритися волі свого пана, а по кількох днях ув'язнення вже збагнув, чи здогадався, чи відчув, що Стюард хоче, щоб він залишався в каюті.

Він довго сидів біля зачинених дверей, сумно дивлячись на них, однак був занадто розумний, щоб гавкати на них чи ще як звертатися до такої неживої речі. Він змалечку навчився розуміти, що тільки від живих істот можна чогось домогтися проханням чи погрозою і що коли неживі речі рухаються, як оце двері, то рухаються вони не самі собою і лишаються глухі до всього, з чим звертаються до них живі створіння. Часом він відбігав коротеньким коридорчиком, куди виходили двері каюти, до довгого коридора, що тягся з прови на корму, і позирав ним в один і в другий бік.

Трохи не годину він то відбігав отак, то вертався до дверей, що все не відчинялися. А потім у нього виникла нова думка: якщо двері не відчиняються, а Стюард і Квек не йдуть, то він сам піде розшукає їх. Раз надумавшись, він не вагався ні хвилини, а одразу рішуче подріботів

довгим коридором на корму. У кінці коридор загинався під прямим кутом, і Майкл знайшов там вузьенькі сходи нагору. Серед багатьох людських слідів він упізнав по запаху Стюардові й Квекові і таким чином дізнався, що вони тут проходили.

Нагорі, на верхній палубі, йому почали зустрічатись пасажери. То все були білі боги, і Майкл не дратувався, коли вони гукали на нього, але й не спинявся, а біг далі, на відкриту палубу, де лежало в шезлонгах ще більше привілейованих білих богів. Та ні Квека, ні Стюарда там не було; Майкл подався ще одними вузькими сходами знов нагору й опинився на шлюпковій палубі. Там, під широкими тентами, спочивало ще більше білих богів — у багато разів більше, ніж Майкл бачив за все своє життя.

Спереду шлюпкова палуба переходила в капітанський місток, що був не вищий за неї, як звичайно на пароплавах, а впо-рівень з нею. Оббігши стернову рубку, на її завітрянному боці, в холодку, Майкл і спіткав свою долю; бо треба вам знати, що капітан Данкен мав на судні двох фокстер'єрів і велику перську кицьку, а кицька якраз привела кошенят. На дитячу кімнату для них кицька обрала рубку, і капітан, догоджаючи їй, поставив там коробку для кубла й страхав стерничих усілякими жахливими карами, якщо котрий наступить на кошеня.

Та Майкл нічого того не знав. А перська кицька помітила його раніше, ніж він її. Він, власне, завважив її аж тоді, коли вона кинулася на нього з розчинених дверей рубки. Щойно вгледівши цю несподівану небезпеку, ще й не добравши, що воно таке, Майкл відскочив убік. З його погляду, той напад був нічим не спровокований. Він видивився на неї, наїжачений, і побачив, що то звичайна кицька, а вона вже стрибнула вдруге, з розпушеним хвостом у людську руку завтовшки, повипускавши пазурі й розлючено засичавши.

Цього було б забагато для кожного ірландського тер'єра, що хоч трохи себе поважає. Майкл розізлився, коли кицька стрибнула вдруге, і, відскочивши набік, щоб уникнути її пазурів, спіймав її зубами за спину ще

в повітрі. А за мить вона вже корчилась на палубі з перегризеним хребтом.

Та для Майкла то був тільки початок. Він мусив обкрутнутися, бо ззаду вже задзявкотіли, чи, скорше, заверещали, нові вороги. Однак відбитися Майкл не встиг: на нього з обох боків налетіли два дорослі фокстер'єри, куснули й повалили на палубу. До речі, обидва ті фокстер'єри вперше потрапили на "Макамбо" ще маленькими щенятками в кишенях у Дега Доутрі — той, своїм звичаєм, привласнив їх десь у Сіднеї й продав капітанові по гінеї за кожного.

Майкл, поки схопився на ноги, вже розлютився по-справжньому. Та й ще б пак ні — адже на нього, мов з мішка, сипались якісь войовничі кішки та собаки, хоча він їх не зачіпав і навіть не знав про них, поки на нього не напали. Фокстер'єри, попри свою істеричність, були відважні створіння й наскочили на нього знов, щойно він схопився. Зуби одного зчепилися з Майкло-вими, і губи в обох закривавились, а фокстер'єр, легший, аж відлетів геть від поштовху. Але другий устиг вгородити зуби Майклові в бік. Майкл шарпнувся, вирвав свій бік, залишивши фокстер'єрові повну пащу шерсті, й умить наскрізь прокусив йому вухо. Фокстер'єр вереснув із болю й відплигнув так рвучко, що Майклові зуби прочесали те його вухо, мов гребінцем.

А з другого боку вже наскакував перший тер'єр, і Майкл обкрутнувся, щоб дати відкоша, але в ту мить зазнав нового, теж неспровокованого нападу. Цей раз то був капітан Данкен, що розгнівався, вгледівши свою кицьку замордованого. Капітан копнув Майкла ногою під ребра, аж псові дух забило і він підлетів у повітря, а тоді важко гепнувся боком на палубу. Обидва фокстер'єри знов наскочили на нього й учепилися зубами в його цупку, мов дротяну шерсть. А Майкл, ще лежачи на боці й тільки спинаючись, угризнув одного за передню лапу. Тер'єр заскавчав і відбіг на трьох лапах, підібгавши четверту, прокушену до кістки.

Двічі Майкл кусонув другого чотириноного ворога, і той теж кинувся тікати; Майкл погнався за ним, а капітан — за Майклом. Усі троє бігли

кружка, а тоді Майкл скоротив собі шлях, метнувшись навпростець, і вгородив зуби фокстер'єрові збоку в карк. Від важкого поштовху менший пес бухнувся на палубу, а капітан у ту мить удруге копнув Майкла, і удар відкинув його з такою силою, що зціплені Майклові зуби аж продерли фок-стер'єрову шкіру.

Тоді Майкл кинувся на капітана. Що з того, що це білий бог? Майкл уже ні на що не зважав — так розлютили його всі ці вороги, що з доброго дива гуртом напали на нього, коли він мирно шукав Квека чи Стюарда. А крім того, це був чужий білий бог, якого він зроду не бачив.

Спершу Майкл гарчав. Але напасти на бога — це вже діло серйозніше, і назустріч нозі, що знов замахнулась на нього, він стрибнув мовчки. Як і на кішку, стрибнув не навпростець, а трохи вбік, щоб ухилитися від неї, і потім, вигнувшись, ухопити зубами збоку. Такого виверту він навчився на численних чорношкірих у Мерінджі й на борту "Ежені", хоч та штука вдавалася йому не щоразу. Його зуби вчепились у білу парусинову холошу, і він так шарпнув її, що розлючений моряк хитнувся й трохи

не заорав носом. Насилу втримавшись на ногах, він перечепився через Майкла, що вже знову стрибнув на нього, заточився й сів на палубу.

Чи довго б він сидів там, відсапуючись, невідомо, бо в ту ж мить Майклові зуби вп'ялись йому в плече, і він підхопився навдивовижу моторно, як на свою огрядну комплекцію. Плигнувши, Майкл не досяг зубами до литки, тільки розшматував другу холошу, але й сам дістав такого стусана, що підлетів, перевертаючись, на ярд у повітря й гримнувся на палубу спиною.

Доти розгніваний капітан атакував і знову був замахнувся ногою, коли Майкл схопився й рвонувсь угору — уже не до литки чи стегна, а до

горлянки. Дострибнути він, звісно, не міг, але вчепився зубами в чорного шарфа й роздер його, падаючи на палубу.

До оборони й відступу змусив капітана Данкена не так цей стрибок, як те, що Майкл нападав мовчки. Мовчання його було зловісне, мов смерть. Він не гавкав і не гарчав. Дивлячись просто на ворога й не кліпаючи очима, він стрибав і стрибав. А діставши стусана ногою, не скавучав із болю. Його не лякали удари. Том Гегін любив хвалитися Бідці й Теренсом, що вони ніколи не ухиляються від ударів, і ту свою безстрашність вони передали Джеррі та Майклові. Така вже була їхня природа, що вони стрибали назустріч ударові, на того, хто його завдавав, а не втікали від нього. У мовчанні, грізному, як смерть, вони нападали й нападали, не знаючи, що то таке — відступ.

Отак і Майкл. Капітан, задкуючи, відбивався ногою, а він наскакував і кусав. Порятунку капітана Данкена матрос із шваброю на довгому держаку. Надбігши, він ухистився тицьнути швабру просто в пащу Майклові й відіпхнути його. Перший раз Майклові зуби машинально вп'ялися в швабру. Але, пустивши, він більше її не кусав, бо розпізнав, що то нежива річ, якій його зуби не можуть дошкулити.

Та й матросом він не цікавився — тільки ухилявся від нього. Майкл рвався до капітана Данкена, що вже стояв, зіпершись спиною на поруччя, геть засапаний, і втирав рясний піт з обличчя. Хоч оповідати довго, але вся та битва, від сутички з кицькою до появи матроса з шваброю, відбулась так швидко, що пасажери, які посхоплювалися з шезлонгів, тільки надбігли, коли Майкл, спритно вивернувшись від швабри в матросових руках, доскочив до капітанової ноги й уп'яв зуби в товсту литку так глибоко, що капітан Данкен аж заревів з болю й гніву і нестямно вилаявся.

Влучний стусан відкинув Майкла геть і дав матросові змогу знов затримати його шваброю. У ту хвилину надбіг Дег Доутрі й угледів пошарпаного, закривавленого, захеканого капітана, Майкла, що в

моторошній, мовчазній люті рвався до нього, стримуваний шваброю, і велику перську кицьку, що корчилася на палубі з перегризеним хребтом.

— Кілені-бой! — владно гукнув стюард.

Хоч яке обурення й лють поймали Майкла, хазяїнів голос відразу проник до його свідомості, і пес угамувався майже вмить: наїжачена шерсть на ньому вляглася, вищирені зуби сховались, він прищулив вуха й озирнувся, ніби питаючись.

— Сюди, Кіл єні.

Майкл послухався — не винувато, не скулено, а радісно й нетерпляче підбіг до стюардових ніг.

— Ляж.

Майкл напівобернувся, простягся поруч свого пана, зітхнув з полегкістю й червоним язиком лизнув йому черевик.

— Це ваш пес, стюарде? — спитав капітан Данкен голосом, здушеним від гніву й задишки.

— Так, сер. Мій. Чого він тут накоїв?

Капітанові й геть здушило горло на згадку про все, чого накоїв Майкл. Він тільки повів рукою, показуючи й на кицьку, і на своє порване, закривавлене вбрання, і на фокстер'єрів, що скімлили, зализуючи рани, біля його ніг.

— Мені дуже шкода, сер... — почав був Доутрі.

— Шкода! Шкода! Чорти б вас узяли! — урвав його капітан. — Боцмане, викиньте цього пса за борт.

— Викинути пса за борт, слухаюсь, сер! — відгукнувся боцман, однак не зрушив із місця.

Обличчя Доутрі несвідомо посуворішало. Видно, він наважився опиратись — по-своєму, спокійно, але затято, до останку. Та зусиллям волі він вернув на обличчя свій звичайний добродушний вираз і заговорив до капітана шанобливо:

— Він добрий пес, сер, не задирака. Не доберу й розуму, чого це він так сказився. Мабуть, якась причина була, сер...

— Авжеж, була, — озвався один пасажир, власник кокосової плантації на Шортлендських островах.

Стюард кинув на нього вдячний погляд і провадив:

— Це добрий пес, сер, і дуже слухняний — бачте, як послухався мене, навіть серед такої бучі. Прийшов і ліг. А розумний, як людина, сер: робить усе, що я скажу. Ось я його зараз помирю з вашими... Дивіться.

Доутрі ступив до двох істеричних фокстер'єрів і підкликав Майкла.

— Він гаразд, утямив? Кілені, він гаразд, — заговорив він ласкаво, поклавши одну руку на фокстер'єра, а другу на Майкла.

Тер'єр заскімлив і сахнувся назад, до капітанової ноги, та Майкл, повільно крутячи хвостиком і мирно прищуливши вуха, підійшов до нього, звів очі на стюарда, щоб упевнитись, а потім обнюхав недавнього ворога й навіть по-приятельському лизнув його в вухо.

— От бачте, сер, він не держить злості, — зрадів Доутрі. — Він справедливий, сер. Добрий пес, такий, як слід бути собаці. Кілені! А другий? Він гаразд. Поцілуйтесь та й помиріться. От і все.

Другий фокстер'єр — той, що з прокушеною лапою, — Май-клове обнюхування ще стерпів, тільки в горлянці в нього істерично заклекотіло; та коли Майкл мелькнув язиком, терпець йому урвався, і він клацнув зубами перед Майкловим писком.

— Він гаразд, Кілені, він гаразд, — квапливо застеріг стюард.

Крутнувши хвостиком — розумію, мовляв, — Майкл зовсім не

сердито підняв лапу й грайливо мазнув тер'єра по шиї, аж той перекидьки покотився по палубі, гнівно загарчавши. А Майкл спокійно відвернувся й звів погляд на свого Стюарда, чекаючи похвали.

Пасажири зареготали — так кумедно перекинувся фокстер'єр і таким добродушно-поважним виглядав Майкл. Та сміялись вони не лише з цього, бо коли тер'єр клацнув зубами, а тоді покотився по палубі, капітанові нап'яті нерви не витримали, і він аж підскочив на місці.

— Бачте, сер, — провадив Доутрі чимраз упевненіше, — закладаюся, що до завтра я й із вами його помирю...

— До завтра? Та він і п'яти хвилин на судні не буде! — відрубав капітан. — Боцмане, за борт його!

Боцман нерішуче підступив, але пасажири загомоніли обурено.

— Та ви гляньте на мою кицьку, гляньте на мене! — виправдовуючись, звернувся до них капітан.

Боцман ступив ще крок, та Доутрі грізно витріщився на нього.

— Хутчіше! — квапив капітан.

— Стривайте! — втрутився шортлендський плантатор. — Із собакою теж треба по правді чинити. Я все бачив із самого початку. Він нікого не чіпав. Кішка перша плигнула на нього, раз і вдруге, і він тільки за другим разом розізлився. Вона б йому очі повидряпувала. А тоді й оці двоє собачат наскочили на нього. Він їх зовсім не чіпав. А потім ще й ви. Він же й вас не зачіпав

193

7 Джеррі-осі ровик перший. А тоді ще й матрос із шваброю. А тепер ви хочете, щоб боцман викинув його за борт. Треба ж по правді. Він тільки оборонявся. Чого ж ви сподіваєтеся від собаки, якщо це справжній собака? Щоб він ліг та дав із себе знущатись усім чужим собакам та котам? Будьте справедливі, шкіпере. Ви самі хіба ж так його настусали? А він тільки оборонявся.

— Добре оборонявся, нівроку, — осміхнувся капітан Данкен, до якого, видно, уже верталася завсідна добродушність, і обережно помацав прокушене плече та оглянув скрушно свої подерті штани. — Ну, дарма, стюарде. Якщо помирите його зі мною за п'ять хвилин, хай лишається на пароплаві. Але штани мусите купити мені нові.

— З превеликою радістю куплю, сер! Дякую вам! — вигукнув Доутрі. — І кицьку я вам другу добуду. Іди сюди, Кілені-бой! Оцей великий білий пан він гаразд, чуєш?

І Майкл послухався. Не як фокстер'єри, що й досі здушено, істерично гарчали, ще тіпаючись від нервового перенапруження, а спокійно, стримано, немов і не було допіру запеклого бою, немов не боліли йому укуси та стусани.

Правда, обнюхуючи холошу, яку щойно подер, він мимоволі наїжачився.

— Погладьте його, сер, — попросив Доутрі.

І капітан Данкен, що встиг уже стати самим собою, огрядним добрягою, нахилився й рішуче, без вагання поклав руку Майклові на голову. Навіть більше — пестливо пом'яв йому вуха й почухав за ними. А Майкл, щирий веселун Майкл, що вмів битись, як лев, зумів пробачити й забути, як людина. Наїжачена шерсть у нього на в'язах уляглася, він покрутив куцим хвостиком, прищулив вуха, всміхнувся очима й мордою і лизнув у руку чоловіка, що з ним так недавно воював.

РОЗДІЛ VII

Від того дня Майкл уже вільно бігав по судну. Хоч любив він тільки Стюарда, однак був приязний з усіма й навіть не гордував частенько пожирувати з фокстер'єрами.

— Я ще зроду не бачив такого грайливого собаки, сер, і разом такого розумного, — якось сказав Дег Доутрі шортлендсь-кому плантаторові, що йому тільки-но продав одного зі своїх черепахових гребінців. — Бачте, є собаки, що як розпустуються, то за все забувають, тому вони ні на що й не годяться. А Кілені-бой — не такий. Він вам за мить споважніє. Ось зараз побачите. Та я вам ще й не те покажу! Він уміє рахувати й має радіо в голові.

Стюард тихенько цмокнув губами — так тихо, що й сам не був певен, чи справді в нього вийшов якийсь звук, а вже плантатор, звісно, і зовсім нічого не почув. Майкл у ту хвилину валявся на палубі кроків за п'ять, задерши вгору лапи, а обидва фокстер'єри удавано люто шарпали його. Ураз він, дригнувши всіма чотирма лапами, перевернувся на бік, нашорошив вуха й глянув на стюарда. Той цмокнув ще раз, і знову

плантатор нічого не почув і ні про що не здогадався, а Майкл схопився й підбіг до свого пана.

— От собака, еге? — похвалився стюард.

— Але як же він дізнався, чого ви хочете? — допитувався плантатор.
— Ви ж його не кликали.

— Телепатія... Спорідненість душ, настроєних на той самий музичний лад, — пустив ману Доутрі. — Розумієте, нас із Кілені відлито з однакового металу, тільки в різні форми. Може, він тільки через якусь помилку в природі не став моїм рідним братом. А зараз я вам покажу, як він арифметику знає.

Доутрі вийняв із кишені паперові кульки й надзвичайно здивував та потішив пасажирів, продемонструвавши їм Майклове вміння рахувати.

— От бачте, сер, — сказав він на закінчення. — Як я де в портовій пивничці замовлю чотири кухлі пива та задумаюсь і не помічу, що кельнер приніс тільки три, то Кілені-бой відразу зчинить ґвалт.

Тепер, коли на "Макамбо" всі знали про Майкла, Квекові не доводилося ховатися над кочегарнею, щоб пограти на дримбі, і він іноді теж нишком робив над Майклом свої спроби в каюті. Тільки-но забринить примітивна музика дримби, Майкл нічого не міг із собою вдіяти. Він мусив мимохіть розтулити пащу й завити. Одначе, як і в Джеррі, то не було звичайне собаче виття; воно скорше скидалося на мелодійний спів, і дуже скоро Квек домігся того, що Майкл почав правильно вторувати нехитрій мелодії, підвищуючи й знижуючи голос у певних межах.

Майклові не були до вподоби ті уроки, бо, зневажавши Квека, він не хотів би коритися йому ні в чому. Та все змінилось, відколи Доутрі заскочив Квека під час такого уроку. Він зразу розшукав на дні скриньки губну гармонію, що нею, бувало, у портових пивницях коротав час від

пляшки до пляшки. Незабаром він відкрив, що найскоріш Майкл починає вити під мінорні мотиви; а вже раз почавши, співатиме, поки чує музику. Та й без гармонії Майкл міг заспівати — під Стюардів голос, що зразу заводив сумний, протяглий мотив без слів, а тоді переходив на старовинну пісню чи баладу. Майкл ненавидів співати з Квеком, але зі Стюардом співати він любив, навіть тоді, коли Стюард виводив його на палубу й давав концерт перед пасажирами, що аж вищали з реготу.

Перед кінцем рейсу Доутрі мав дві серйозні розмови: одну з капітаном Данкеном, а другу з Майклом.

— Ось яке діло, Кіл ені, — почав Доутрі одного вечора, коли Майкл сидів, поклавши морду на коліна своєму панові й віддано дивився йому в обличчя; хоча слів він і не розумів, та його тішив приятний голос. — Я вкрав тебе, щоб розжитися на пиво, бо як ти стрівсь мені на березі тоді ввечері, то я зміркував відразу, що десять фунтиків за тебе дадуть будь-де. А десять фунтиків — це купа грошей. Це п'ятдесят доларів на американські гроші й сто на мексиканські чи китайські. А за п'ятдесят доларів можна купити пива ого скільки — хоч залийся. Та я хочу спитати в тебе одну річ. Ти повіриш, що я продам тебе за десять фунтів? Ну, кажи. Повіриш?

Майкл застукотів кущим хвостом об підлогу й уривчасто гавкнув, висловлюючи свою цілковиту згоду з усім, що йомуказано.

— Або, скажімо, двадцять фунтів. Це вже справедлива ціна. Чи взяв би я такі гроші? Га? Взяв би? Та ніколи в світі. А за п'ятдесят фунтиків? Як гадаєш? Отоді б я, може, й зацікавився, а стома фунтиками ще дужче. О, за сто фунтів стільки пива можна купити — хоч оцією старою посудиною плавай. Тільки хто в біса дасть мені за тебе сто фунтів? Хотів би я такого бевзя побачити. А знаєш нащо? Ну дарма вже, скажу, шепну на вухо. Аби послати його до дідька в пекло. Авжеж, Кілені, туди б я його й послав. По-чемному, звісно, — справив би його туди, де в нього ніколи ноги не мерзнутимуть.

Майклова любов до Стюарда була просто нестямна. А як ставився до Майкла Доутрі, видно з розмови між ним і капітаном Данкеном.

— Певне, він учепився за мною й прибіг трапом на борт, сер, — так закінчив свою брехеньку Доутрі. — Я й не вгледівся, коли. Востаннє я бачив його ще на березі, а тоді заходжу до каюти, а він уже спить у моїй койці. Ну як він туди попав, сер? Як він знайшов мою каюту? Може, ви мені скажете, сер? Як на мене, то це диво, та й годі, справдешнє диво.

— І вахтовий на трапі не бачив? — пирхнув капітан. — Ніби я не знаю ваших фокусів, стюарде. Ніякого дива тут нема. Ви його вкрали, от і все. Учепився за вами й прибіг трапом на борт, кажете? Ні, на трап він і лапою не ступив. Він потрапив на судно крізь ілюмінатор, і то не сам. Закладаюся, що й ваш чорношкірий доклав рук. Ну, та годі вже нам розводитися. Віддайте мені собаку, і про кицьку я забуду.

— А що, як воно й справді так було, як ви сказали, сер? Адже тоді ви будете причетний до крадіжки, — відповів Доутрі, своїм звичаєм уперто насупивши брови. — Мені дарма, сер, я ж простий стюард, невелике лихо, як і відсиджу за пса; але з вами, сер, капітаном такого пароплава, як би воно виглядало, га? Ні, сер, мудріш буде, як я zostавлю цього собаку в себе, коли вже він до мене прибився.

— Я дам вам десять фунтів додачі, — умовляв капітан.

— Ні, сер, ніяк не можна, ви ж таки капітан, — твердив стюард, похмуро хитаючи головою. — А крім того, я знаю, де є в Сіднеї розкішна ангорська кицька, її хазяїн виїхав на село, і вона тепер йому непотрібна, та й їй щастя буде знайти сталий притулок, хоч би й на "Макамбо", так чи ні, сер?

РОЗДІЛ VIII

Ще одна штука, якої Дег Доутрі зумів навчити Майкла, так зачарувала капітана Данкена, що той запропонував стюардові вже п'ятнадцять фунтів і пообіцяв "забути за кицьку". Доутрі спершу направляв Майкла потай із старшим механіком та шортлендським плантатором, а вже як переконався, що номер вийде чисто, виступив перед публікою.

— Ось уявіть, буцімто ви поліцаї чи детективи, — сказав стюард першому й третьому помічникам капітана. — А я буцімто вчинив якийсь страшний злочин. І єдина прикмета, як мене викрити, це Кілені. І Кілені потрапив вам до рук. Коли він упізнає свого хазяїна — себто мене, — я попався. Ось нате повідок і відведіть його на той кінець палуби. А тоді ведіть назад, нібито йдете вулицею, і як він признається до мене, то ви мене арештуєте, а як ні — то ні. Розумієте?

Помічники відвели Майкла, а за кілька хвилин вернулися. Майкл рвався вперед, аж натягав шворку, шукаючи свого Стюарда.

— Скільки вам дати за пса? — спитав Доутрі, коли вони підійшли; та фраза була умовним знаком, до якого привчено Майкла.

І Майкл, щосили натягуючи повідок, проминув Стюарда, і хвостом не крутнув, і не глянув на нього. Помічники спинилися біля Доутрі й підтягли Майкла назад.

— Цей собака відбився від хазяїна, — сказав перший помічник.

— Ми розшукуємо хазяїна, щоб вернути йому пса, — додав третій.

— Добрячий пес... Скільки вам дати за нього? — знову спитав Доутрі, зацікавлено розглядаючи Майкла. — А норов у нього який?

— Спробуйте самі, — відповіли йому.

Стюард простяг руку погладити Майкла по голові, але враз і відсмикнув її, бо пес найжачився, загарчав і злісно вищирив зуби.

— Не бійтесь, не бійтесь, він не вкусить! — гукали захоплені пасажери.

За другим разом Майкл клацнув зубами біля самих його пальців, і стюард відскочив, а пес розлючено рвонувся на повідну за ним.

— Заберіть його геть! — крикнув Доутрі сердито. — Така злюща тварюка! Я б його й дурно не взяв.

Помічники відійшли, а Майкл іще рвався назад, мов несамовитий, і стрибав, шарпаючи повідок, і гарчав на стюарда.

— Ну що? Хто повірить, ніби він мене знає? — переможно спитав Доутрі. — Я сам цієї штуки ще ні разу не бачив, тільки від людей чув. Колись в Англії браконьєри так привчали своїх собак. Коли й спіймає лісник чи поліція чийого собаку, хазяїна він однаково не зрадить... Вірте чи ні, але він до біса тямить, цей Кі-лені. І мову людську розуміє. Ось тепер у моїй каюті двері відчинені, і він може принести, що дістане: черевики, капці, кашкета, рушника, щітку, кисета з тютюном. Тільки скажіть що, і він принесе.

Пасажири загомоніли всі одразу, називаючи кожен своє.

— Хто-небудь один хай каже, — порадив стюард. Усі загукали, щоб вибирав капітан Данкен.

— Капці, — сказав той.

— Один чи обидва? — запитав Доутрі.

— Обидва.

— Іди сюди, Кілені, — почав був стюард, нахилиючись до нього, та зразу й відскочив, бо пес клацнув зубами просто перед його носом.

— Ох, вибачте, помилка вийшла, — перепросив Доутрі. — Я забув йому сказати, що той номер скінчено. А тепер дивіться й слухайте: чи помітите, як я йому знак даю?

Ніхто нічого не почув і не побачив, однак Майкл радісно й нетерпляче заскавчав і кинувся до стюарда, вихляючи всім тілом, усміхаючись мордою, і став, як шалений, лизати йому руки, і аж корчився з утіхи в обіймах укоханого бога, що на нього так недавно кидався та гарчав, і підстрибував угору, намагаючись лизнути його в обличчя. Бо Майклові коштувало страшних зусиль удавати, ніби він лютує й хоче вкусити свого любого Стюарда.

— Заждіть, хай трохи вгамується, — сказав Доутрі, заспокоюючи Майкла. Нарешті він звелів псові: — Ну, Кілені, біжи принеси капці. Стривай! Принеси один капець. Принеси два капці. Два капці.

Майкл нашорошив вуха й звів на хазяїна розумний, запитливий погляд.

— Два капці! Неси, хутко!

Майкл гайнув до каюти, аж розпластуючись над палубою, а коли звернув за рубку до трапу, задні лапи його аж занесло з розгону. За хвилинку він повернувся, несучи в зубах обидва капці, і поклав їх стюардові до ніг.

— Що більше я знаю собак, то дужче з них дивуюся, — сказав Дег Доутрі шортлендському плантаторові того вечора, вже перед сном, допиваючи четверту пляшку. — Ось хоч би мій Кілені-бой. Він же робить

оце все для мене не як машина, не просто через те, що так його навчено. Ні, він це робить, бо любить мене. Довести я не вмію, але відчуваю, знаю, що воно так.

Я гадаю, воно ось як виходить: Кілені не вміє говорити, як ми з вами говоримо, і не може сказати мені, як він мене любить, а він увесь, до жилочки, сама любов. Та діла промовляють гучніш за слова, отож він і робить усе це, аби показати, як він мене любить. Штукарство? Авжеж, штукарство. Але проти нього всі людські пишні слова нічого не варті. Певне, що це мова. Собача мова без слів. Хіба я не знаю? Ні, як я певен, що чорне — чорне, а біле — біле, так я знаю, що він щасливий, коли робить для мене оці штуки... Такий щасливий, як бува чоловік, коли товариша з біди вирятує, або хлопець молодий, коли вгорне дівчину у свою куртку, щоб не змерзла. Я вам кажу...

Доутрі затнувся, не годний висловити думку, що блимала в його стуманілому, просяклому пивом мозку, ще щось промимрив, тоді почав спочатку:

— Розумієте, уся річ у мові, а говорити Кілені не вміє. У нього в голові є думки — їх просто видно, як вони світяться в отих гарних карих очах, — а виповісти мені їх він не може. Я бачу, що він часом як не лускає з натуги, так намагається щось мені сказати. Між нами двома велика прірва, а мова — то єдиний міст через неї, і він не може через ту прірву перебратись, хоч у нього і думки, і почуття всілякі, як у мене.

А проте знаєте що? Найближчі ми з ним тоді, коли я граю на губній гармонії, а він підвиває. Музика теж ніби кладку через ту прірву кладе. У нас виходить справжня пісня без слів. І... не вмію з'ясувати, та однаково, коли доспіваємо, я ту хвилину знаю, що ми багато один одному сказали такого, на що й слів не треба.

Та знаєте, як я граю, а він співає, у нас виходить те, що попи називають релігією, чи то пізнанням бога. Авжеж, як ми вдвох заведемо

пісню, мене проймає віра, і я чуюся ближчий до бога. І яка це розкіш, щоб ви знали! Яка велич! Мов океан, і небо, і зорі. Мені якось до мізку доходить, що нас усіх з одного тіста зліплено — і вас, і мене, й Кілені-боя, й гори, й піски, й море, і хробачків, і комарів, і сонця, і падучі зорі, і ясні комети...

Доутрі знов затнувся, бо йому самому вже забракло мови, потім, аби приховати збентеження, ще раз похвалився Майклом:

— Хоч вірте, хоч ні, а таких собак не щодня спіткаєте. Звісно, я його вкрав. Бо він мені сподобався. А тепера, коли вже його знаю, я б не побоявся ще раз його вкрасти, хоч би за те хтозна-чим заплатити довелося. Ось який із нього пес!

РОЗДІЛ IX

Того ранку, коли "Макамбо" увійшов у сіднейський порт, капітан Данкен ще раз спробував добути собі Майкла. Коли вже до пароплава підходив катер карантинного лікаря, капітан, кивнувши головою, підкликав до себе Доутрі, що йшов по палубі.

— Стюарде, я вам дам двадцять фунтів.

— Ні, сер, дуже дякую, — відмовив Доутрі. — Я не можу з ним розлучитися.

— Ну, двадцять п'ять фунтів. Більше я не можу дати. Та й хіба це єдиний ірландський тер'єр на світі?

— Отож і я так гадаю, сер. І я вам добуду другого. Отут-таки, у Сіднеї. І ні пенса з вас не візьму за нього.

— Але я хочу мати Кілені-боя, — наполягав капітан.

— І я хочу його мати, сер, отож-бо й лихо. А я таки перший його дістав.

— Двадцять п'ять соверенів — це добрі гроші... за собаку, — сказав капітан Данкен.

— А Кілені-бой — добрий собака... за такі гроші, — відказав стюард. — Та що там балакати, сер, не кажучи вже про почуття, самим його штукам ціна більша. Те, що він не впізнає мене, коли я хочу, саме варте півсотні. А ще він уміє рахувати, і співати, й інших фокусів чимало. Нехай там уже як я його добув, але нічого цього він тоді не знав. Штуки ці всі мої. Це я його навчив. Він тепера не той пес, що був, коли на судно потрапив. Тепера в ньому знаєте скільки мого? Продати його — це наче шматок себе самого продати.

— Тридцять фунтів, — сказав капітан таким тоном, ніби це вже останнє слово.

— Ні, сер, дякую вам, але нічого не вийде, — відмовився Доутрі.

Карантинний лікар уже ступав на палубу, і капітан рушив назустріч йому.

Тільки-но скінчився огляд і "Макамбо" рушив до свого причалу, до пароплава підлетів чепурний катер із військового корабля, і на палубу збіг трапом чепурний лейтенант. Він одразу пояснив, чого йому треба. "Альбатрос", британський крейсер другого класу, на якому лейтенант був четвертим помічником командира, приставив до Тулагі депеші від найвищого комісара південномор-ських англійських колоній. А за півдоби перед тим з Тулагі відплив "Макамбо", і комісар Соломонових островів та капітан Кел-лар гадали, що собаку завезено на ньому. Командир "Альбатроса", знаючи, що прибуде до Сіднея раніше, взявся попитати на пароплаві за собаку. Отож чи нема на "Макамбо" ірландського тер'єра, що відгукується на назвисько Майкл?

Капітан Данкен по правді признався, що тер'єр на пароплаві є, однак не зрадив Дега Доутрі, а повторив його байку, нібито пес прибіг на пароплав сам. Далі постало питання, як же вернути собаку капітанові Келлару; бо "Альбатрос" мав плисти до Нової Зеландії. Капітан Данкен узяв ту справу на себе.

— "Макамбо" за два місяці знов буде в Тулагі, — сказав він лейтенантові, — і я сам обіцяю повернути собаку хазяїнові. А тим часом на судні про нього дбатимуть. Наш стюард, так би мовити, усиновив його, отож він буде в добрих руках.

— Виходить, не буде цей пес ні мій, ні ваш, — покірливо сказав Доутрі, коли капітан розповів йому про все.

Та коли він відвернувся й пішов, його брови вперто супились, і шортлендський плантатор, завваживши те, здивувався: за що це капітан міг так насварити стюарда?

Попри свої щоденні шість кварт пива й деяку легковажність натури, Дег Доутрі все ж був чоловік не без моральних принципів. Хоч він міг не моргнувши вусом украсти собаку чи kota, однак до служби своєї ставився чесно. І коли вже одержував платню стюарда, то й обов'язки стюарда виконував сумлінно. Він-то вже твердо зважився, але ті кілька днів, поки "Макамбо" стояв у сіднейському порту біля причалу компанії Бернса Філпа, він ретельно стежив, як прибирають у каютах після пасажирів, що зійшли із судна, і готують їх для нових пасажирів, що вже купили квитки на рейс до коралових морів та людоджерських островів.

Серед тих клопотів він усе ж таки сходив і на берег — раз увечері й двічі вдень. Вечір він перебував по пивницях, куди вчащають матроси й де можна почути останні чутки та новини про судна й моряцький люд. Зібравши за багатьма пляшками пива потрібні йому відомості, другого дня пополудні він найняв за десять шилінгів катерок і поплив ним до

Джексонової бухти, де стояла прегарна трищоголова шхуна-американка "Мері Тернер".

Піднявшись на борт шхуни, він пояснив, чого йому треба, і його завели до кают-компанії, де в нього відбулися переговори з чотирма чоловіками, що їх Доутрі подумки назвав "химерною бражкою".

Він одразу впізнав усіх чотирьох, як змалював їх йому в довгій розмові за пивом стюард, що звільнився з тієї шхуни. Отой, що сидів трохи ззаду й осторонь і мав очі такі блідо-голубі, наче зовсім вилинялі, був напевне "Старий Моряк" [17]. Довгі ріденькі пасма розкошланого срібного волосся німбом облямовували його лице. Він був худий, аж світився, із запалими щоками, і широкі зморшки шкіри, без ніяких м'язів, чудернацько звисали йому на шії, закриваючи борлак, що тільки часом, коли ста-ригань ковтав слину, показувався з тих зморщок, схожих на завої мумії, і ховався знову.

Справдешній "Старий Моряк", подумав Доутрі. Можна дати сімдесят п'ять, або й сто п'ять, а то й усі сто сімдесят п'ять років.

Від правої скроні через вилицю, запалу щоку й щелепу в нього тягся страшний шрам, що зникав аж десь у тих зморшках на шії. У висхлих пипках обох вух блищали маленькі золоті каблучки-се-режки, наче в цигана. На кощавих, мов у скелета, пальцях правої руки було не менше п'яти перснів — не чоловічих і не жіночих, але розкішних; "дорогі штучки", — вирішив Доутрі. На лівій руці перснів не було, бо не було на що їх і надягати — на ній залишався тільки великий палець. Власне, і долоні небагато лишилось — її немов перетяло те саме лезо, що розбатувало його від скроні до щелепи й ще не знати як далеко похованій у зморшках шії.

Вицвілі очі Старого Моряка свердлили Дега Доутрі наскрізь (чи принаймні так йому здавалося), аж йому стало моторошно, і він мусив відступити на який ярд убік. Він міг так зробити, бо, прийшовши

найматись за служника, не сидів, а стояв перед чотирма хазяями, немов злочинець перед суддями. Та однаково погляд вицвілих очей пронизував його й там, поки Доутрі, придивившись пильніше, збагнув, що старий зовсім його не бачить. Ті безбарвні очі були наче затягнені якоюсь мрійливою плівкою, і його розум, чи дух, чи свідомість, що жила в голові, немов билася зсередини в ту плівку й не могла її прорвати.

— Якої платні ви сподіваєтесь? — запитав капітан — вельми неморяцького вигляду капітан, на думку Доутрі; скорше якийсь дженджикуватий, меткий діловик або адміністратор великого магазину.

— Тільки без пайки, — озвався другий — високий, маслакуватий, ще не старий. За описом колишнього стюарда, по здоровезних, мов окости, руках Доутрі впізнав, що то багатий каліфорнійський фермер.

— На всіх вистачить! — раптом вигукнув пронизливо Старий Моряк, і Доутрі аж здригнувся. — Там цілі купи, цілі купи, панове, у барилах і скринях, на морський сажень у піску.

— Без пайки в чому, сер? — спитав Доутрі, хоча добре все знав — колишній стюард кляв перед ним той день, коли відплив із Сан-Франциско, найнявшись за обіцяну пайку, а не за тверду платню. — Мені то дарма, — поквапився він додати. — Я раз був прослужив три роки на китолові й одержав пайки один долар. Ні, я волію тверду платню — шістдесят доларів золотом на місяць, зважаючи на те, що вас тільки четверо.

— І помічник, — додав капітан.

— І помічник, — повторив за ним Доутрі. — Добре, сер. І ніякої пайки.

— А хто ж ви такий? — озвався останній, гладючий, мов гора жирного м'яса — вірменський єврей і сан-франциський лихвар, щодо якого застерігав Доутрі колишній стюард шхуни. — Папери у вас є?

Рекомендаційні листи й усі документи, що ви одержуєте в посередницькій конторі, коли звільняєтеся з давнішого місця служби?

— Я б теж міг спитати ваших документів, сер, — зухвало відрубав Доутрі. — Адже це не справжнє вантажне чи пасажирське судно і ви, панове, теж не справжня суднова компанія з конторою й з усім, як годиться. Звідки я знаю, чи й шхуна ця справді ваша, чи, може, термін фрахту давно минув, або чи вас оце зараз не оголошують банкрутами? Або чи ви не висадите мене десь на безлюдному березі, не заплативши ні пенса з моїх зароблених грошей? А втім, — він випередив єврея, бачивши, що той ось-ось вибухне удаваним гнівом, — а втім, ось мої документи...

Швидко сягнувши у внутрішню кишеню, він вигріб звідти цілу паку паперів і сипонув ними по столі — усі документи з гербами та печатками, зібрані за сорок п'ять років служби. Найновішому з них було п'ять років.

— Але ваші документи мене не цікавлять, — провадив він. — Я тільки хочу одержувати свою платню першого числа кожного місяця — шістдесят доларів золотом...

— Цілі купи, цілі купи, золото й дещо ліпше за золото, у барилах і скринях, на сажень у піску, — забубонів прихильно Старий Моряк. — На всіх вистачить, щоб зробитись царями, вельможами, всім до одного. І ще більше, панове, куди більше. Довгота й широта в мене в голові, і пеленг від дубових шпангоутів на мілізні до Левиної Голови, і крюйс-пеленги з певних місць, відомих тільки мені. Я один тільки й лишився живий із тієї зухвалої, одчайдушної команди.

— То ви підпишете контракт? — спитав єврей, урвавши старече бубоніння.

— А до якого порту ви приписані? — своєю чергою спитав Доутрі.

— Сан-Франциско.

— То я так і підпишу — що найнявся до прибуття в Сан-Франциско.

Єврей, капітан і фермер кивнули.

— Але я хочу умовитися ще про деякі речі, — провадив Доутрі. — Насамперед мені треба шість кварт на день. Так я звик, і мені в моїх літах уже запізно міняти звички.

— Віскі чи джину? — в'їдливо перепитав єврей.

— Пива, сер. Доброго англійського пива. Моя умова така, щоб на судні був достатній запас, хоч би скільки тривало плавання.

— Ще що? — спитав капітан.

— Так, сер, — відповів Доутрі. — У мене є собака, і я візьму його із собою.

— Ще що? Може, жінка, діти? — озвався й фермер.

— Ні, сер, ні жінки, ні дітей. Але є в мене чорношкірий, добряга чорношкірий, і я його теж мушу взяти із собою. Він може підписати контракта на десять доларів місячно і поратиметься на судні з ранку до вечора. А якщо тільки мені прислугувуватиме, то я його законтрактую й за два з половиною долари місячно.

— Вісімнадцять днів у баркасі! — пронизливо вигукнув Старий Моряк, аж налякавши Доутрі. — Вісімнадцять днів у баркасі, у пекельній спеці!

— Далєбі, цей ваш старенький добродій перелякати чоловіка може, — сказав Доутрі. — Пива тут справді треба чимало.

— Вибагливий народ ці стюарди! — озвався фермер, не звертаючи уваги на Старого Моряка, що все розводився про спеку в баркасі.

— А що, як ми не захочемо найняти такого вибагливого стюарда? — спитав єврей, витираючи шию під комірцем строкатою шовковою хусточкою.

— Тоді ви так і не дізнаєтесь, якого доброго стюарда проґавили, — безтурботно відмовив Доутрі.

— Я гадаю, у Сіднеї стюардів не бракує, — засміявся капітан. — Я ще не забув, як сам їх наймав, і було їх тут як сміття, хоч греблю гати.

— Дякуємо, містере стюарде, що завітали, — глузливо-чемно підхопив єврей. — Ми дуже шкодуємо, що не спроможні задовольнити ваші побажання...

— На очах у мене їх засипали піском, на сажень углиб, на таємному крюс-пелензі, де кінчається мангрове болото й ростуть кокосові пальми, а від берега крутий схил до Левиної Голови...

— Помалу, помалу, — раптом роздратовано сказав фермер — не до Старого Моряка, а до капітана і єврея. — Хто тягне на со

бі всю цю виправу? Чи я вже тут і голосу не маю? Чи мене вже можна й не питати? Мені подобається цей стюард. Я бачу, що він добре служитиме. Видно, що він чоловік чемний і всі накази виконуватиме без перекорів. І не дурень він, це теж видно.

— Отож-бо й є, Грімшо, — заспокійливо відмовив єврей. — Як згадати не зовсім звичайну мету нашої... експедиції, нам би краще підходив трохи дурніший стюард. А крім того, я б вас ласкаво просив не забувати, що ви вклали в нашу подорож ні на цент не більше, ніж я...

— А де б ви були обидва без мого моряцького досвіду? — ображено втрутився капітан. — Не кажучи вже про те, що я заставив свій власний дім і найкращий прибутковий будинок у цілому Сан-Франциско, збудований після землетрусу.

— А на кому все держиться тепер, я вас питаю? — фермер нахилився вперед, зіпершись долонями на коліна, і пальці його, як помітив Доутрі, сягали трохи не до половини довгих гомілок. — Ви, капітане Доуне, з ваших будинків більш ні цента не видушите. А на моїй земельці пшениця росте й росте — і дає готівку. Та й ви, Саймоне Нішіканто, теж не брязнете більше й центом, хоч ваші грабіжницькі позичкові каси так само деруть бозна-який відсоток із п'яних матросів. І ми сидимо з усією нашою виправою в цій гнилій норі, дожидаючи, поки мені сюди перекажуть грошики за мою пшеничку. Ну, то знайте: або ми наймемо цього стюарда за шістдесят доларів місячно й з усім, що він хоче, або я сідаю на перший-ліпший пароплав і вертаю до Сан-Франциско.

Він рвучко підвівся, такий височенний, що Доутрі мимоволі звів очі вгору — чи не вдариться він головою об стелю.

— Остобісіли ви всі мені, набридли ось поки, — провадив він. — Ворушіться! Ворушіться, я вам кажу! Мої гроші вже переказано. Завтра вони надійдуть. То будьмо ж готові вирушати — наймімо оцього стюарда, бо це справжній стюард. Мені дарма, хоч би він і жінку та дітей із собою брав!

— Мабуть, таки ваша правда, Грімшо, — примирливо сказав Нішіканта. — Ця подорож уже всім нам у печінки в'їлася. Вибачайте, як я коли не стримаюсь. Звісно, ми візьмемо цього стюарда, коли ви його вподобали. Я думав, що він якраз для вас надто вибагливий.

Він обернувся до Доутрі.

— Самі розумієте — що менше знатимуть про нас на березі, то краще.

— За це не бійтесь, сер. Я вмію тримати язика на припоні, одначе мушу сказати, що про вас уже багато гарних пліток ходить.

— Про те, по що ми пливемо? — сквапно запитав єврей.

Доутрі кивнув головою.

— І того ви й прийшли до нас? — знову спитав єврей так само сквапно.

Доутрі похитав головою.

— Поки я матиму від вас своє пиво, сер, я не цікавитимусь вашою гонитвою за скарбами. Це для мене не новина. У Південних морях таких шукачів аж кишить... — Доутрі майже ладен був за-присягтися, що по тих словах у затягнених мрійною плівкою очах Старого Моряка блимнула якась тривога. — І мушу сказати, — додав він, не затнувшись, хоча й не подумав би так казати, якби не завважив у стариганових очах тієї тривоги, — мушу сказати, сер, що в Південних морях справді без ліку закопаних скарбів. От хоч би на Кілінг-Кокосі — там мільйони й мільйони, і не чого, а англійських фунтів, дожидають щасливця, що добуде карту.

Тепер Доутрі справді міг би запрягти ся, що вгледів полегкість в очах Старого Моряка, і вони знов затяглися мрійною плівкою.

— Але мене скарби не цікавлять, сер, — докінчив стюард. — Мене цікавить пиво. Можете вганяти за своїми скарбами, скільки вам завгодно, мені байдуже, аби я мав свої шість кварт щодня. Тільки попереджую вас по-чесному, сер, перш ніж підписати контракта: коли пива не стане, я почну цікавитись, за чим ви там уганяєте. Я завше люблю, щоб усе по-чесному.

— То ви ще хочете, щоб ми й за ваше пиво заплатили? — спитав Нішіканта.

Доутрі ледве повірив своїм вухам. Та треба було користатися з нагоди, поки єврей мириться з фермером, якому ще переказують гроші.

— Авжеж, сер. Це одна з наших умов. О котрій годині, сер, з'явитись мені завтра по обіді до посередницької контори підписати контракта?

— Барила й скрині, барила й скрині, цілі купи золота на сажень у піску, — забубонів Старий Моряк.

— Ви тут, я бачу, всі трохи схибнуті, — осміхнувся Доутрі. — Та мені нема діла ні до чого, поки ви ставитимете пиво й плати-тимете чесно платню кожного першого числа, а тоді розрахуєте мене в Сан-Франциско. Поки ви додержуєте умов, я пливтиму з вами хоч і до дідька в зуби й дивитимусь, як ви впріваєте, викопуючи з піску свої барила та скрині. Мені не треба нічого, аби тільки я вам придався та ви згодні були на наші умови.

Нішіканта озирнувся на компаньйонів. Грімшо й капітан До-ун кивнули головами.

— Тоді завтра о третій годині приходьте до посередницької контори, — погодився єврей. — А коли ви станете до служби?

— А коли ви відпливаєте, сер? — спитав Доутрі.

— Післязавтра вдосвіта.

— Ну, то завтра ввечері я прибуду на шхуну й стану до служби, сер.

Піднімаючись трапом із кают-компанії, він ще чув позаду бубоніння Старого Моряка:

— Вісімнадцять днів у баркасі, вісімнадцять днів пекла...

РОЗДІЛ X

Майкл покинув "Макамбо" тим самим шляхом, як і потрапив туди: крізь ілюмінатор. І так само сталося те ввечері, і так само прийняли його Квекові руки. Усе те зроблено швидко й рішуче, тільки-но смеркло. Доутрі обв'язав свого прокаженого слугу лінвою під пахви й спустив із шлюпкової палуби в катерок, що дожидав під бортом.

Сходячи вниз, стюард зустрів капітана Данкена, і той вирішив остерегти його:

— Глядіть мені, щоб ніяких викрутів із Кілені-боєм, стюарде. Ми повинні відвезти його назад до Тулагі.

— Аякже, сер, — погодився стюард. — Я задля певності держу його під замком у каюті. Хочете побачити, сер?

Така щира готовість сама собою збудила в капітанові підозру, і йому майнуло в голові, що, може, спритний стюард уже сховав Кілені-боя десь на березі.

— Атож, я б хотів привітатися з ним, — відказав Данкен.

Він щиро здивувався, коли увійшов до стюардової каюти й побачив Майкла: той спав долі, скрутившись калачиком, і відразу схопився. Та капітан здивувався б ще дужче, якби міг бачити крізь зачинені двері, що почало діятися в каюті, щойно він вийшов. Доутрі став квапливо передавати крізь відчинений ілюмінатор усе своє майно, аж до черепахових плиток на гребінці та фотографій і календарів зі стін. Майкл,

якому наказано мовчати, пропхався крізь ілюмінатор останнім. У каюті лишилися тільки порожня матроська скринька та дві валізи, бо вони не пролазили в ілюмінатор.

Коли Доутрі кілька хвилин перегода вийшов на палубу й спинився біля трапу погломоніти з митним урядовцем та вахтовим-стерничим, капітан Данкен, мимохідь глянувши на нього, і не подумав, що бачить свого стюарда востаннє. Він ще простежив очима, як Доутрі сходить на берег із порожніми руками, без собаки, і покволом іде під електричними ліхтарями по пірсу.

А за десять хвилин після того, як капітан востаннє побачив стюардову широку спину, Дег Доутрі вже сидів у катерку зі своїм добром і плів до Джексонової бухти. Схилившись над Майклом, він гладив його. А Квек, щось тихенько мугикаючи з радощів, бо знову був з усім, що мав дорогого на світі, ще раз лапнув за кишеню блаженської куртки — упевнитися, чи не забув своєї улюбленої дримби.

Дег Доутрі заплатив за Майкла, і заплатив щедро. Щоб не збуджувати підозри, він не вибрав у конторі Бернса Філпа своєї платні. Там зосталось його зароблених двадцять фунтів — якраз та сума, що він колись у Тулагі вирішив узяти за собаку. Він украв Майкла, щоб продати. А вийшло так, що він купив пса за ті самі гроші, які спокусили його.

Слушно сказав хтось, що кінь спідлює підлого й ушляхетнює шляхетного. Так само й собака. Через Майкла Дег Доутрі вчинив підло, коли вкрав його, щоб продати. А заплативши за пса так дорого із самої тільки любові, якої жодна ціна не відстрашує, він учинив шляхетно — знов же через Майкла. І, пливучи в катерку тихим рейдом під ясними південними зорями, Доутрі ладен був поставити на усю свою долю, аби не розлучатися із собакою, у якому спершу вбачав лише еквівалент кількох десятків пляшок пива.

Щойно розвиднілося, "Мері Тернер" вийшла на буксирі з гавані й відпливла в море, і Доутрі, Квек та Майкл востаннє попрощалися із сіднейським портом.

— Ще раз моїм старим очам пощастило побачити цю чудову гавань, — забубонів, стоячи позад них, Старий Моряк; і Доутрі мимохить завважив, як нашорошили вуха фермер і лихвар та як вони значуще презирнулись. — У п'ятдесят другому... так, у тисяча вісімсот п'ятдесят другому році, в отакий самий день, як оце, ми відпливли із Сіднея на "Пильному", горлаючи п'яних пісень. Гарне суденце було, панове, ох, і гарне... І команда — голінна, брава команда, всі молоді, всі до одного, і матроси, й старшина, жодному не було сорока, всі веселі, одчайдушні хлопці. Капітан, правда, був уже літній добродій — двадцять вісім років, зате третьому помічникові минуло тільки вісімнадцять, і щік його, вкритих оксамитним пушком, ще не торкалася бритва. Він теж помер у баркасі. А капітан пустив із себе дух уже під пальмами на острові, не скажу якому, і темношкірі дівчата плакали над ним, як остуджали вахлярами його спечене сонцем тіло.

Далі Доутрі вже не слухав, бо зійшов униз братися до роботи. Одначе, застилаючи койки свіжими простирадлами та командуючи Квеком, що мив занедбану підлогу, він хитав головою й мурмотів сам до себе:

— Ох і хитрий старигань! Ох, і хитрий! Не всі ті дурні, що дурнями здаються...

"Мері Тернер" мала такі гарні обриси, бо її збудовано полювати на котиків; і з тої самої причини на ній було просторо. У матроському кубрику на дванадцять койок мешкало тільки восьмеро матросів-скандинавів. П'ять кают на кормі займали троє шукачів скарбу, Старий Моряк та помічник капітана — лагідний велетень фіни з Росії, якого називали містером Джексо-ном, бо ніхто на судні не вмів вимовляти його справжнього прізвища, записаного в судових паперах.

Лишався ще мисливський кубрик перед самою кают-компанією, відгороджений від неї міцною переділкою. Вів до нього окремий люк зі шкафуту. На шкафуті ж таки, між тим люком та ютом, стояв камбуз. А в самому мисливському кубрику, куди просторішому за кают-компанію, було шість широких койок — удвічі ширших за койки в матроському кубрику на баку й розміщених в один поверх, ще й із запонами.

— Добряче кубло, еге, Квеку? — сказав Доутрі своєму сімнадцятирічному папуасові з обличчям старого діда, ногами живого кістяка й череватим тулубом підстаркуватого японського борця. — Чуєш, Квеку? Як ти скажеш?

Квек, уражений такою просторінню, тільки промовисто закотив очі під лоба.

— Ви хочю цей койка? — влесливо спитав кухар, невеличкий літній китаєць, пропонуючи білому свою власну койку.

Доутрі похитав головою. Він давно засвоїв правило, що з кухарями на суднах краще ладнати, бо на них, як відомо, нерідко нападає несподіваний сказ, і вони тоді, згадавши якусь бодай найдріб'язковішу кривду, кидаються на товаришів по судну з кухонним ножакою або сікачем. Крім того, койка по другий бік кубрика, навпроти китаїцевої, була нітрохи не гірша. Квека стюард помістив у ногах у китаїця, по лівому борту, далі до корми. Таким чином він залишив собі з Майклом увесь правий бік кубрика. Кілені-боєві він приділив койку у себе в ногах і сказав про те Квекові й кухарю. Доутрі здалося, що кухар, який назвався А-Моєм, трохи незадоволений з такого розміщення, однак він не дуже на те зважав, тільки здивувався на мить: чи ти ба, китаєць, а гребує спати в одному приміщенні із собакою.

За півгодини, прибравши в кают-компанії, стюард вернувся гукнути Квека, щоб приніс пляшку пива, і побачив, що А-Мой переніс свою постіль

до третьої койки з правого борту, за Майк-ловою. Тепер по лівому борті залишився сам Квек. У стюарді знов ожила цікавість.

— 'Кий біс хоче той китаяга? — спитав він у Квека. — Він не хоче ти лежи один бік із ним. Чого? Далебі! 'Кий біс? Цей китаяга роби мій дуже-дуже злий!

— Може, цей китаяга бійся — я його кай-кай, — оскірівся Квек, що зрідка міг і пожартувати.

— Гаразд, — вирішив стюард. — Зараз побачимо. Ти ходи на мій койка, я ходи на койка, де був китаяга.

Перемістилися так, що А-Мой, Майкл і Квек залишилися всі з правого борту, а Доутрі сам із лівого; тоді стюард пішов на корму за своїм ділом. А коли вернувся, А-Мой уже перебрався назад на лівий борт, але в крайню від корми койку.

— Залюбився в мене цей злидень, чи що, — осміхнувся сам до себе стюард. Однак він не помітив, що А-Мой, перебираючись, щоразу тікає від Квека.

— Я міняй-міняй, — пояснив маленький літній кухар, боязко й запобігливо дивлячись в очі стюардові, коли той спитав його навіпростець. — Я весь час люблю отак міняй-міняй, часто міняй-міняй. Тямиш?

Доутрі не втямив нічого й тільки похитав головою. А в А-Мо-євих очах не видно було того страху, з яким він потай поглядав на два скорчені пальці Квекової лівої руки та на Квеків лоб, де між бровами з'явилася ледь темніша цятка згрубілої шкіри й уже почали прорізатися три коротенькі зморшки, надаючи папуасовому обличчю схожості з левом — "левине обличчя", кажуть лі-карі-фахівці з цієї жахливої хвороби.

І дальшими днями стюард час від часу розважався тим, що після п'ятої за день кварта пива мінявся з Квеком койками. І щоразу А-Мой теж перебирався на іншу койку, однаке Доутрі не завважував, що він ні разу не зайняв койки, на якій уже спав Квек. Не запідозрив він нічого й тоді, коли Квек уже побував

по черзі на всіх койках, а А-Мой зробив собі парусинового гамака, підвісив його під стелею й відтак уже спав у ньому спокійно.

Доутрі вирішив, що то просто вибрики химерної китайської натури, і перестав про те думати. Однак він помітив, що кухар ніколи не пускає Квека до камбуза. І ще одне помітив стюард, а саме ось що, кажучи його власними словами: "Зроду не бачив такого охайного китайця. Скрізь у нього чисто, і в камбузі, і в кубрику. Одно миє тарілки окропом, як не миється сам чи не пере одежі або постелі. Далєбі, він і укривала свої щотижня виварює!"

Правда, стюарда вже цікавило зовсім інше. Обізнатися ближче з п'ятьма людьми в каютах на кормі та з'ясувати їхні характери і взаємини — це забрало чимало часу. Далі йому цікаво було, яким шляхом пливе "Мері Тернер". Нема у світі такого старого мореплавця, щоб не хотів знати, яким курсом пливе його судно і до якого порту прямує.

"Схоже на те, що наш курс проляга десь на північ від Нової Зеландії", — здогадався Доутрі, коли разів зо сто позирнув нишком на компас. Але більш нічого про курс судна він не зумів вивідати, бо спостереження й обчислення капітан Доун робив потай навіть від помічника, а карту й журнал замикав на ключ. Доутрі знав, що в кают-компанії часто ведуться запальні суперечки, раз по раз згадуються якісь широти та довготи; проте знов же він не міг підслухати нічого певного, бо йому дуже скоро дано взнаки, що його присутність у кают-компанії під час таких нарад небажана. Він тільки дійшов висновку, що на тих нарадах розгоряються справжні битви, і містери Доун, Нішіканта й Грімшо горлають один на одного та грюкають кулаками по столу, якщо тільки не розпитують чемно й терпляче Старого Моряка.

"Вони в нього на гачку", — досить скоро вирішив стюард, та хоч як намагався, сам спіймати на гачок Старого Моряка не зміг.

Звали Старого Моряка Чарлз Стоу Грінліф. Про це Доутрі дізнався від нього самого, але більш нічого, крім маячного мурмотіння про спеку в баркасі та скарб, закопаний на сажень у піску, домогтися не зміг.

— Хтось тут у нас грає комедію, а хтось дивиться й нишком сміється, — якось був закинув вудку стюард. — Я певен, що дивлюся на цікавішу виставу. І що довше дивлюся, то дужче тішуся.

Старий Моряк відповів йому порожнім, невидючим поглядом зягнених мрійною плівкою очей.

— А на "Пильному" всі стюарди були молоді, зовсім юнаки, — промурмотів він.

— Авжеж, сер, — чемно відмовив Доутрі. — Як послухати вас, то "Пильний" зі своєю молодю командою був таки справді нічогеньке суденце. Не те що наше старе кодро на оцьому-о кориті. Та навряд щоб ті молоді хлопці вміли так хитро грати комедію, як її грають тут. Я дивлюся, сер, і тішуся від щирого серця, так воно тонко виходить.

— Я вам щось скажу, — озвався Старий Моряк із таким таємничим виглядом, що Доутрі аж нахилив до нього вухо. — Жоден стюард на "Пильному" не зміг би так змішати коктейля, як ви. Правда, коктейлів ми тоді ще не знали, зате в нас були херес і гіркі настоянки. Теж добра штука для апетиту, дуже добра... Я й ще щось вам скажу, — мовив він за хвильку, коли Доутрі вже вирішив, що він скінчив, і хотів був утретє спробувати щось випитати про справжню його роль на "Мері Тернер". — Ось-ось уже п'ять, склянок, і я вельми охоче випив би перед обідом вашого чудового коктейля.

Після цієї розмови Доутрі став придивлятися до старого ще підозріливіше. Та з часом він дедалі дужче впевнювався, що Чарлз Стоу Грінліф — здитинілий старий дід і сам щиро вірить у скарб, закопаний на якомусь острові у Південних морях.

Якось, начищаючи мідяні оздоби на поруччі трапу кают-ком-панії, Доутрі підслухав, як старий пояснював Грімшо та вірменському євреєві, звідки у нього такий страшний шрам на обличчі й де він позбувся пальців на одній руці. Розмовники підпоювали його з надією випитати точніші відомості про скарб.

— Це сталося в баркасі, — чув Доутрі на трапі старечий голос. — Одинадцятого дня вибухнув бунт. Ми на кормі стояли разом проти решти. То було просто божевілля. Хоч як ми виголодніли, але найдужче терпіли від безвіддя. Через воду й почалося все. Бо ми, розумієте, облизували росу з весел, планширів, банок та бортів баркаса всередині. І в кожного була своя площинка, з якої він злизував росу. Ось, скажімо, румпель, головка стерна й пів правої половини корми припали другому помічникові. І ми всі шанували його власність. Третій помічник був зовсім юнак, вісімнадцятиліток, таке чарівне й відважне хлоп'я. Вони з другим помічником поділили праву половину корми. Провели межову лінію, і жоден, коли злизував скупку вологу вночі, ані подумав порушити ту межу. Вони були занадто чесні для цього.

Але матроси були не такі. Вони гризлися між собою за площинки, і лиш за день перед бунтом одного зарізано, бо заліз на чуже. А тієї ночі я, дожидаючи, поки буде рясніша роса, зачув, що хтось плямкає й сунеться до корми по планширу лівого борту — там якраз була моя площинка від задньої банки до самої корми. Я прокинувся з марення про кришталеві струмки та повноводі річки й злякався, що він залізе на моє.

Він підповзав чимраз ближче до межі, і я чув, як він аж стогне потихеньку, лижучи мокре дерево. Наче якась тварина на луці, що пасеться і підходить ближче й ближче.

У мене в руці була підніжка від банки — я ладнався злизувати росу й із неї. Я не знав, хто то лізе, та коли він пересунувся через межу й став, охкаючи, злизувати мої коштовні краплини, я вдарив його підніжкою і влучив просто по носі. То був боцман. Отак і почався бунт. Боцманів ніж розпоров мені обличчя й відтяв пальці. Третій помічник, той вісімнадцятиліток, став мені до помочі й урятував мене — перш ніж я зомлів, ми вдвох зіпхнули боцманового трупа за борт.

У кают-компанії зарипіли стільці, зачовгали підшви, і Доутрі знов кинувся начищати поруччя, про яке на хвилюку забув. Тручи мідь, він мурмотів сам до себе:

— Старе луб'я, напевне, справді було в тій халепі. Такі речі трапляються.

— Ні, — провадив Старий Моряк тоненьким фальцетом у відповідь на чиєсь запитання. — Я не від ран зомлів. Я знесилився в бійці. Я був занадто кволий. Ні, у мене в жилах було так мало вологи, що кров майже не текла. А що найдивніше — рани дуже швидко загоїлися. Другий помічник уранці позашивав їх голкою з кістяної шпички чистити зуби, й нитками, насмиканими з брезенту.

— А дозвольте спитати, містере Грінліфе, на відтятих пальцях теж були персні? — почув Доутрі Нішікантин голос.

— Атож, і один прегарний. Я його потім підібрав на дні баркаса й подарував тому скупникові сандалу, що мене врятував. У ньому був великий діамант. Я купив його в Барбадосі в матро-са-англійця за сто вісімдесят гіней. Він його віддав запівдарма,

бо перстень, звісно, був крадений. Прегарний камінь. Той скупник мало що врятував мене, так ще й витратив добрих сто фунтів, щоб мене вдягти й оплатити мій провіз від острова Четверга до Шанхаю.

— Від отих перснів, що він носить, нікуди не дінешся, — почув іншим разом Дег Доутрі, як Саймон Нішіканта казав увечері під ютом фермерові. — Таких тепер не побачиш. Це справді старовинні персні. Не те що теперішні чоловічі, а справжні, як колись казали, "панські". Такі колись носили справжні пани — великі пани тобто. Я б не від того, щоб такі застави потрапляли до моїх позичкових кас. Вони варті великих грошей.

— Мушу тобі сказати, Кілені-бой, — може, я ще й пошкодую, що найнявся на платню, а не зажадав пайки в скарбі, — признався Доутрі Майклові того вечора, коли Квек уже роззував його, а він допивав шосту кварту. — Повір мені, Кілені, цей старий добродій знає, про що балакає, і він був колись добрим зухом. Так собі, нізащо, людям пальців не відбатовують і пик не розпанахують. І перснів таких, що в юдея-лихваря аж слинка тече, теж абихто не носить.

РОЗДІЛ XI

Ще плавання "Мері Тернер" не дійшло до кінця, як Дег Доутрі, сидячи в трюмі між рядами барил з питною водою й душачись зі сміху, перейменував шхуну на Корабель Дурнів. Але це сталось лиш за кілька тижнів. А тим часом він виконував свої обов'язки так, що навіть капітан Доун не мав до чого присікатись.

Особливо догоджав стюард Старому Морякові, якого дуже вподобав, щоб не сказати полюбив. Старий дуже різнився від своїх компаньйонів. Вони були грошолюби, всією душею віддані гонитві за доларами. А Доутрі, що сам мав безтурботну й щедрю вдачу, не міг не оцінити широкої натури Старого Моряка, що видимо любив жити розкішно й навіть був за те, щоб поділити скарб, який вони знайдуть, між усіма учасниками подорожі.

— Ви свій шмат дістанете, стюарде, хоч би навіть із моєї пайки, — не раз запевняв він Доутрі, коли той, бувало, чимсь йому догодить. — Там

же золота цілі купи, цілі купи, а я сам на світі, і жити мені вже недовго, отож нащо мені так багато.

Отак Корабель Дурнів плив далі, а всі на кормі намагались обхитрувати один одного, аж до лагідного фінна-помічника з невинними очима, що, знаджений ароматом скарбу, підробив ключ і викрадав у капітана Доуна координати судна із замкненої шухляди, та кухаря А-Моя, що не підпускав Квека до себе, але ні разу й словом не остеріг решту, як ризикують вони, постійно стикаючись із носієм жахливої хвороби.

Сам Квек про неї не думав і не журився. Він знав, що таке часом трапляється з людьми. Боліти в нього ніщо не боліло, і йому й на думку не спадало, що хазяїн нічого про його хворобу не знає. Так само він не здогадувався, чому А-Мой весь час уникає його. Та й інших клопотів у Квека не було. Він молився на свого бога, стюарда, вищого за всіх морських і лісових богів, і, мавши змогу жити так близько біля нього, раював, бо ж де бог, там і рай.

Так само й Майкл — він любив і обожнював шестиквартово-го стюарда не менше, ніж Квек. Для них обох щоденна близькість і увага Дега Доутрі були рівнозначні постійному перебуванню в лоні Авраамовому. Богом містерів Доуна, Нішіканти й Грімшо був ідол, ім'я якому Золото. А Квек і Майкл мали живого бога й завжди могли чути його голос, відчувати дотик його теплих рук, биття живого й щирого серця.

Майкл не знав більшої втіхи, ніж годинами сидіти зі стюардом і вторувати пісням, які той співав чи мугикав. Наділений хистом ще незвичайнішим, ніж у Джеррі, Майкл і навчався швидше, а що навчано його найбільше співу, то він і досяг у співі таких успіхів, яких Віллі Кенен ніколи не щастило домогтися від Джеррі.

Майкл міг провити, чи, скорше, проспівати (таке приємне й мелодійне було його виття), кожну не надто складну мелодію, яку заводив стюард. А такі простенькі мотивчики, як "Краю рідний, краю", "Боже, бережи короля" та "Люлі-люлі", він міг цілком правильно проспівати й сам. Ато часом стюард, відійшовши на кілька кроків, тихенько давав йому тон, і він задирав писок угору й співав "Шенандоа" чи "Я хочу до Ріо".

Іноді й Квек потайці, коли стюарда не було близько, брав свою дримбу й звуками того нехитрого інструмента примушував Майкла виводити ритуальні дикунські поспів'я острова Короля Вільгельма. І ще один співун об'явився на шхуні й запанував над Майклом — правда, на превелику Майклову втіху. Звали його Кокі. Принаймні так він відрекомендувався Майклові, коли вони побачилися вперше.

— Кокі, — бадьоро сказав він, нітрохи не злякавшись і не сахнувшись від Майкла, коли той угледів його й кинувся на нього, щоб зжерти. І людський голос, голос бога, що виходив із дзьоба маленької сніжно-білої птахи, змусив собаку спинитись і аж присісти. Майкл озирнувся по кубрику, принюючись: хто ж це говорив? Та жодної людини в кубрику не було — тільки маленький какаду, що, зухвало дивлячись на нього скося, ще раз вимовив: — Кокі.

Ще змалечку, в Мерінджі, Майкл твердо засвоїв куряче табу. Містер Гегін та інші боги вважали, що собаки повинні охороняти курей, а не нападати на них. А це створіння, хоч було не куркою, а скорше дикою птицею з джунглів, тобто законною здобиччю кожного собаки, нараз саме заговорило до нього голосом бога.

— Прийми лапу! — наказало воно так владно, так по-людсь-кому, що Майкл знову аж скинувся й озирнувся по кубрику — котрий же це бог заговорив.

— Прийми лапу, бо відіб'ю, — знов наказало невеличке пернате створіння. А потім щось заджерготіло по-китайському, чисто А-Моевим голосом, і Майкл знов, хоча вже востаннє, озирнувся навколо.

Тоді Кокі нестямно зареготав. Майкл сидів перед ним, нашорошивши вуха й схиливши голову на один бік, і впізнавав у тому реготі голоси багатьох знайомих йому людей.

І майже відразу Кокі, легесеньке, нецілих півфунта, вкрите жменькою пір'я пуделечко з тоненьких кісточок, що містило в собі серце не менш відважне, ніж у будь-кого на "Мері Тернер", став Майкловим другом, товаришем і паном. Цей жмуток відваги й зухвальства від самого початку навіяв Майклові повагу. І Майкл, що одним недбалим помахом лапи міг би скрутити Кокі тендітну шийку й погасити його блискучі безстрашні очі, із самого початку поводився з ним дуже обережно й дозволяв йому тисячі вільнощів, яких нізащо не дозволив би Квекові.

Майкл дістав у спадщину споконвічний собачий інстинкт захисту їжі. Він ніколи не думав про це. Автоматично, мимовільно, так само, як він дихав і як билось у нього серце, він мусив захищати свою їжу від тої хвилини, коли поклав на неї лапу чи вхопив її зубами. Тільки стюардові, і то величезним зусиллям волі, він міг дозволити доторкнутися до їжі, якої він уже торкався сам. Навіть Квек, що здебільшого годував Майкла, чим накаже стюард, добре знав, що краще не торкатися їжі, вже відданої собаці, коли хочеш, щоб пальці були цілі. Але Кокі, цей жмутик пір'я, цей маленький спалах життя з голосом бога, безстрашно й нецеремонно порушував Майклове табу — закон захисту їжі.

Сівши на вінця Майклової мисочки, цей маленький зухвалець, що випурхнув із темряви в сонячне життя, ця іскринка, ця світляна порошок серед мороку, настовбурчував свій рожевий чубчик, широко розплющував чорні намистинки-очі й різким, владним окриком, звичаєм усіх богів, змушував Майкла відступити, а сам тоді вибирав із миски найсмачніші шматочки.

Бо Кокі знав, чудово знав, як повестися з Майклом. Він то блискав своєю волею, невблаганною, як сталеве лезо, і задирався незгирш за гультя матроса, то підлещувався хитро, мов перша жінка в Едемському саду чи найостанніша з її поріддя. Коли Кокі, стоячи на одній лапці, другою чіплявся Майклові за шию

і, схилившись йому до вуха, починав щось ласкаво жебоніти, Майклова цупка шерсть улягалась, мов шовкова, і він, з щасливим, напівдіотським виразом в очах, ладен був терпіти всі забаганки й примхи какаду.

Кокі тим легше заприятелював з Майклом ще й тому, що А-Мой дуже скоро зрікся птаха. Він купив Кокі в Сіднеї в одного матроса за вісімнадцять шилінгів, поторгувавши з годину. Та коли китаєць побачив якось, що Кокі вмовився на скорчених пальцях лівої Квекової руки, то вмить сповнівся такої відрази до какаду, що не пожалів і заплачених за нього вісімнадцяти шилінгів.

— Ти люблю його? Ти хочю його? — спитав А-Мой.

— Міняй-міняй? — перепитав Квек, вирішивши, що китаєць хоче помінятися, й уже занепокоївшись, чи не надиться старий кухар на його дорогоцінну дримбу.

— Ні, не міняй-міняй, — відказав А-Мой. — Ти хочю, гаразд, бери.

— Як бери? — здивувався папуас. — А як мій нема, що ти хочю?

Він уже часом домішував до свого південноморського жаргону дрібки англо-китайського.

— Не міняй, — ще раз пояснив китаєць. — Твій люблю птиця, ти хочю птиця, бери так, гаразд, далєбі.

Ось як перейшов бадьорий пернатий жмутик життя з відважним серцем, прозваний людьми Кокі, народжений під зеленим склепінням джунглів на острові Санто, на Нових Гебридах, спійманий у тенета двоногим чорношкірим людоджером, проданий за шість плиток тютюну та ґонтарську сокирку купцеві-шотландце-ві, ледь живому від пропасниці, тоді перепроданий за чотири шилінги вербівникові, потім заміняний за черепаховий гребінець, зроблений на взір старовинного іспанського кочегаром-англій-цем, далі проганий у покер у кочегарському кубрику по ціні шість із половиною шилінгів, знов промінаний на гармонію, уже на нову, але варту принаймні шилінгів двадцять і нарешті проданий за вісімнадцять шилінгів старому зморшкуватому китайцеві, судовому кухареві А-Мою, що сорок років тому в Макао вбив за зраду свою молоду дружину й утік на судні в море, — ось як перейшов Кокі, такий самий смертний чи безсмертний, як і кожна яскрава іскринка життя на землі, до рук Квека, прокаженого папуаса, раба такого собі Дега Доутрі, що й сам був слугою інших людей, до яких покірливо звертався "так, сер", "ні, сер" або "дякую, сер".

Ще одного приятеля знайшов Майкл на шхуні, хоча Кокі тієї приязні не поділяв. То був Вишкребок — незграбне щеня ньюфаундлендської породи, що не належало нікому зокрема, а хіба лиш самій "Мері Тернер", бо ніхто на судні не претендував на нього й ніхто не признавався, що привів його на борт. Отож його назвала Вишкребком, і, не належавши нікому, він належав усім — приміром, містер Джексон погрожував відкрити А-Моеві голову, якщо той не годуватиме щеняти як слід, а матрос Сігурд Галь-ворсен трохи й справді не відкрив голови матросові Генрікові Г'ертсену, коли той ногою відіпхнув Вишкребка з дороги. Навіть більше: коли Саймон Нішіканта, цей лантух сала, що одно малював ніжні й водяві, якісь жіночі акварелі, раз був пожбунив на Вишкребка складаним стільцем, бо той, жируючи, перекинув йому мольберта, — відразу лихваря вхопила за плече важезна рука Грімшо й так його трусонула, аж він трохи не покотився по палу

бі й кілька днів потім не володав укритим синцями плечем.

Майкл, що був уже дорослим псом, мав таку веселу вдачу й такий сильний потяг до гри, що без кінця вовтузився з Вишкребком. А будучи напрочуд витривалим фізично, він раз у раз замучував Вишкребка до того, що молодий ньюфаундленд міг тільки лежати на палубі, хекати й сміятися роззявленою пащею та кволо відмахуватися передніми лапами від удавано-шалених Майклових наскоків — дарма що сам був куди задирливіший і втричі більший за Майкла, а про вагу свого тіла й лап думав так мало, як слоненя, що топче стокротки на лужку. Тільки-но відсапавшись, Вишкребок заводився знову, а Майкл теж не ухилявся. І то було чудове тренування для Майкла: воно зміцнювало його фізично й не давало нудитися.

РОЗДІЛ XII

Так і плив собі Корабель Дурнів: Майкл бавився з Вишкребком, шанував Кокі, терпів його зухвальство й тішився його лестощами, співав зі Стюардом і божествив його; Доутрі випивав щодня шість кварт пива, одержував кожного першого числа

платню й щиро захоплювався Чарлзом Стоу Грінліфом як найкращою людиною на судні; Квек служив своєму панові й любив його, а між бровами в нього дедалі дужче набрякало, темнішало та морщило йому лоб лепрозне запалення; А-Мой уникав папуаса, як чуми, безнастанно мився та виварював щотижня укривала; капітан Доун правив судом і непокоївся за свій прибутковий будинок у Сан-Франциско; Грімшо, зіпершись на величезні коліна ручиськами-окостами, дражнив лихваря, що той, мовляв, не вклав у подорож стільки, як укладає він зі своїх пшеничних ланів; Саймон Нішіканта все витирав спітнілу шию брудною шовковою хусточкою то малював незліченні акварелі; помічник терпляче крав підробленим ключем координати судна; Старий Моряк попивав шотландське віскі із содовою та пахкав запашними гаванськими сигарами, три штуки за долар, закупленими в подорож, та одно бубонів про пекло в баркасі, таємні крюйс-пеленги й скарб, закопаний на морський сажень у піску.

Та частина океану, де вони якраз пливли, для Доутрі не відзначалась нічим надзвичайним. Ніде на обрії не показувалася земля. У центрі судно, довкруг вічний і незмінний водяний обшир. Магнітна стрілка в нактоузі була ніби віссю обертання, до якої припнуто "Мері Тернер". Сонце сходило безумовно на сході й заходило безумовно па заході — звісно, з поправкою на девіацію та магнітне схилення; а вночі зорі й сузір'я рухались по небесному склепінню своїми шляхами.

І ось якраз там стали посилати на щогли дозорців, щоб вартували від світу до смерку, а на ніч "Мері Тернер" лягала в дрейф. Старий Моряк запевняв, що мета все ближче й ближче, і врешті всі троє пайовиків виправи почали лазити на щогли. Грімшо вдо-вольнявся тим, що ставав на грот-салінг; капітан Доун залазив ще вище, сідав на клотик фок-щогли й ногами обхоплював її вершок. А Нішіканта відривався від своїх нескінченних акварелей у дусі дівчини-пансіонерки, і двоє струнких матросів, осміхаючись, помагали йому витеребити свою тушу по бізаньвантах до салінга, прив'язували там, і він запаленими жадобою золота очима обдивлявся залитий сонцем простір моря крізь найкращий з усіх морських біноклів, які лишилися невикуплені в його заставних касах.

— Дивно, — мурмотів Старий Моряк. — Дуже дивно. Це ті самі місця. Помилки не могло бути. Тому юнакові, третьому помічнику, я вірив, як собі. Хоч йому було тільки вісімнадцять років, але мореплавець із нього був кращий за самого капітана. Хіба ж він не вивів баркаса до атолу за вісімнадцять днів? Без справжнього суднового компаса, і ви знаєте самі, як важко визначатися секстаном із човна, по такому низькому горизонті, у велику хвилю! Сам він умер, але, вмираючи, сказав мені правильний курс, і я вплив до атолу на другий день після того, як зіпхнув його тіло за борт.

Капітан Доун знизував плечима й відповідав гнівним поглядом на недовірливий погляд вірменського єврея.

— Не міг же він потонути... — тактовно порушував Старий Моряк прикру паузу. — Це справжній острів, а не риф чи коса. Левина Голова

здіймається над рівнем моря на три тисячі вісімсот тридцять п'ять футів. Я сам бачив, як капітан із третім помічником триангулювали її.

— А я прочесав тут усе море, як гребінцем, — вибухав капітан Доун.
— І не такі рідкі зубці в мого гребінця, щоб пропустити гору в чотири тисячі футів.

— Дивно, дивно... — знову мурмотів Старий Моряк замислено, скорше сам до себе, ніж до шукачів скарбу. Тоді, враз прояснівши, додавав:

— Але ж схилення змінилося, капітане Доуне! Ви зважили на зміну в схиленні за півсторіччя? Вона ж мусить дати чималу неточність. Скільки я знаю, хоч я й не навігатор, тоді ще не вміли так точно враховувати. магнітного схилення, як тепер.

— Довгота й широта не змінюються, — відповідав капітан. —
Схилення й девіацію враховують тільки під час прокладання курсу, а не у визначенні координат.

Для Нішіканти то була китайська грамота, і він зразу обставав за Старим Моряком.

Але той був чоловік справедливий. На хвильку давши перевагу євреєві, він зразу ж по тому визнавав рацію й капітанові.

— Як шкода, що в нас тільки один хронометр! — казав він. — Може, уся річ у хронометрі? І чого ми відпливли з одним хронометром?

— Я ж погоджувався на два, — виправдовувався єврей. — Скажіть, Грімшо!

Фермер неохоче кивав головою, а капітан огризався:

— Але не на три.

— Таж як два не краще, ніж один — це ви самі так сказали, Грімшо підтвердить, — то чим три краще, ніж два? Тільки дорожче.

— Коли у вас лише два хронометри, то як ви визначите, котрий із них бреше? — питав капітан Доун.

— А я звідки знаю! — відказував лихвар, скептично здвигнувши плечима. — Коли ви не можете сказати, котрий із двох бреше, то наскільки ж важче сказати, котрий бреше з двох десятків! А коли їх лише два, то тут половина на половину, що бреше той або той.

— Та як ви не розумієте...

— Я розумію, що всі ваші навігаційні хитрощі й мудрощі — велике дурисвітство. У мене в касах є чотирнадцятирічні хлопчаки-рахівники такі, що можуть утерти носа вам із вашою навігацією. Спитайте їх, як може бути, що тисяча хронометрів краще, ніж один, коли два не краще, ніж один. І вони вам ураз скажуть, що як два долари не кращі за один, то й дві тисячі доларів не кращі за один долар. Це ж простий здоровий глузд.

— І однаково в головному ви помиляєтеся, — втручався Грімшо. — Я тоді сказав, що ми беремо капітана Доуна до паю тільки через те, що він мореплавець, а ми самі в цьому ділі нічогісінько не тямимо. А ви сказали: "Авжеж", — та щойно дійшло до купівлі хронометрів, ураз виявилось, що ви тямите більше за нього. А насправді вас просто скнарість заїла. Більше в голові у вас нічого нема. Виряджаєтесь відкопувати десять мільйонів скарбу і труситесь, щоб не переплатити кількох центів за лопату.

Дегові Доутрі мимохить трапилося підслухати кілька таких розмов — радше запальних пересварок, ніж нарад. Нішіканту після них щоразу

нападала, як кажуть моряки, "морська нуда". Цілі години понурий єврей не озивався ні до кого й не відповідав, як хто до нього звертався. Він сідав малювати, але малювання не ладилось, і він розлючено дер початий малюнок, топтав його ногами, тоді хапав свою великокаліберну автоматичну рушницю, сідав на прові й намагався підстрелити якогось заблуканого дельфіна, морську свиню чи тунця. Здавалося, він відчував велику полегкість, усадивши кулю в яку-небудь прудку, барвисту морську тварину, спинивши навіки її швидкий рух, щоб вона повільно перевернулась на бік і мертвою поринула в морську безодню.

Іноді, коли поблизу вигравав на хвилях табун китів, Нішікан-та аж нетямився з утіхи, що міг завдати їм болю. Він уражав кулями стількох велетнів, скількох устигав, і вони вихоплювалися з води, мов коні від удару батога, або, мотнувши хвостом, поринали вглиб, а тоді шалено мчали геть, спінуючи поверхню моря, поки не зникали з очей.

Старий Моряк тільки смутно хитав головою; Доутрі, що йому теж прикро було бачити, як кривдять тих мирних тварин, співчував старому і, щоб його заспокоїти, сам, непроханий, приносив йому запашну дорогу сигару. А Грімшо презирливо закопильовав губу й бурчав:

— Паскуда. Смердюх поганий. Справжній чоловік ніколи не став би зганяти оскоми на безневинних створіннях. Я ще в школі таких знав: як не злюбить тебе за щось або як посмієшся з нього за погану оцінку, то він за те стусоне твого собаку... або й отруїть його. Колись у добрі давні часи ми в Колюзі таких вішали, щоб і духом їхнім не смерділо.

А капітан Доун запротестував відверто.

— Слухайте, Нішіканто, — сказав він, аж збілівши від гніву, і губи йому тремтіли. — Це неподобство, і нічого, крім неподобства, з цього не вийде. Я знаю, що кажу. Ви не маєте права так наражати на небезпеку наше життя. Хіба не потопив кит лоцманського бота "Енні Майн" просто в Золотій Брамі? І хіба не було мені, як я сам ще юнаком плавав за другого

помічника на бригу "Бернкасл", що ми по дві вахти вряд біля помп вистоювали, аби допливти до Хакодате, бо нас кит стукнув? А трищоглового китолова "Ессекс" велика китова матка потрощила на тріски біля західного узбережжя Південної Америки, і команда мусила добиратися в шлюпках до землі за тисячу двісті миль.

Але намурмосений Нішіканта навіть не відповів йому й далі стьобав кулями останнього кита, поки той утік за морський обрій.

— Я пам'ятаю китолова "Ессекс", — озвався Старий Моряк до Доутрі. — Його розтрощила матка з китеням. Вони вже були на дві третини заповнили свої трюми. Судно потонуло менше як за годину. Одна шлюпка так і не допливла нікуди, пропала з людьми.

— А одна, може, прибилася на Гаваї, сер? — шанобливо спитав Доутрі. — Бо я тридцять років тому здибався в Гонолулу з якимось старим шкарбуном, то він хвалився, ніби служив гарпунником на китолові, і їх потопив кит біля Південної Америки. Більш я ніколи про цю пригоду не чув, аж до сьогодні. Як ви гадаєте, сер, чи не про те саме судно йшлося?

— Авжеж — хіба що, може, ще одне судно потопив кит біля південноамериканського узбережжя, — відповів Старий Моряк. — Про одне, "Ессекс", нема сумніву. Це щира правда. І цілком можливо, стюарде, що той ваш знайомий був із "Ессексу".

РОЗДІЛ XIII

Капітан Доун невтомно працював, провадячи спостереження за сонцем, виправляючи за рівнянням часу похибки, спричинені рухом земної кулі по орбіті, викреслюючи без ліку Самнерові лінії та вираховуючи довготи, аж голова йому йшла обертом.

Саймон Нішіканта відверто глузував із невдахи-навігатора, за якого він мав капітана, і малював свої акварелі, коли був у доброму гуморі, або стріляв у китів, морських птахів та все, що можна встрілити, коли його брала нудьга з розчарування, що їй досі не видно піка Левиної Голови на острові скарбів Старого Моряка.

— Ось я вам покажу, що я не скнара, — заявив він одного дня, після того як п'ять годин пряжився на щоглі, стежачи за морем. — Капітане Доуне, за скільки б можна було купити в Сан-Фран-циско ще два хронометри — не нові, звісно, але добрі?

— Доларів за сто, — відповів капітан.

— Гаразд. Цю суму малося поділити на нас трьох, а тепер я сам її даю, отож не кажіть, що я скнара. Оголосіть матросам, що я, Саймон Нішіканта, виплачу сто доларів золотом першому, хто побачить землю на вказаній містером Грінліфом довготі й широті.

Але й матросам, що обліплювали щогли, судилося розчарування. Лише два дні довелося їм видивлятися на обрій, заробляючи нагороду. І винен тому був не самий Дег Доутрі, хоча й того, що надумав і зробив він, вистачило, б, аби позбавити їх змоги видивлятися далі.

Якось він був спустився в комору під кают-компанією, і його погляд випадково впав на ящики з пивом, закупленим для нього. Він перелічив ящики, не повірив сам собі й, присвічуючи сірниками, перелічив знову. Тоді обшукав цілий трюм, марно сподіваючись, що знайде решту ящиків, десь закладених.

Нарешті він сів під відчиненою лядою в підлозі кают-компанії й добру годину просидів у задумі. Це знову єврей, вирішив він; той єврей, що погодився купити для "Мері Тернер" тільки два хронометри, а не три, і що ствердив їхню умову забезпечити Доутрі пивом на ціле плавання, по шість кварт на день. Стюард перелічив ящики ще раз: їх було три. У

ящику двадцять чотири пляшки; отже, пива лишалося тільки на дванадцять днів. А за такий час судно ледве-ледве могло допливти до найближчого порту, де можна купити пива.

Раз надумавшись, стюард не гаяв часу. Він виліз із трюму, зачинив люду і, побачивши, що вже чверть до дванадцятої, заква-

225

8 Джеррі-островик

пився накривати на стіл. Прислугуючи компаньйонам за обідом, він насилу стримувався, щоб не вивернути велику миску горохової юшки на голову Саймонові Нішіканті, та й то лиш завдяки тому, що, сидячи в коморі, уже надумав зробити щось у трюмі, де лежали барила з питною водою.

О третій годині, коли Старий Моряк, як усі гадали, куняв у своїй каюті, а капітан Доун, Грімшо та половина матросів ліпилися на щоглах, силкуючись своїми очима витягти із сапфірових вод океану Левину Голову, Дег Доутрі проліз у люк і трапом спустився до великого трюму. Там довгими рядами, з проходами між ними, лежали боком добре вкріплені барила.

З-за пазухи стюард витяг коловорота, а із задньої кишені — півдюймове свердло. Ставши навколішки, він просвердлив дно в першому барилі, і з нього вдарила цівка води. Він працював швидко, посуваючись проходом у сутінь далі від люка й свердлячи барило за барилом. Коли дійшов до кінця першого ряду, на хвилюк спинився й прислухався, як дзюрчить вода з багатьох півдюймових дірок. І чутке його вухо вловило таке саме дзюрчання з другого проходу, від правого борту. Прислухавшись пильніше, Доутрі впевнився, що чує скрегіт свердла в твердому дереві.

Він заховав свого коловорота — а за хвилину поклав руку на плече чоловікові, якого не міг упізнати в півмороці; той чоловік, стоячи навколішки й важко дихаючи, вперто свердлив днище барила. Заскочений, він і не пробував утікати; присвітивши сірником, стюард побачив зведене до нього обличчя Старого Моряка.

— Господи! — зчудовано прошепотів Доутрі. — На якого біса ви випускаєте воду?

Рукою він відчув, як тремтить із хвилювання все стариганеве тіло, і йому стисло серце співчуття.

— Та дарма, дарма, не бійтесь мене, — шепнув він. — Скільки ви вже просвердлили?

— Усі в цьому ряду, — шепнув на відповідь старий. — Ви не скажете... отим?

— Я? — тихо засміявся Доутрі. — Та коли хочете знати, ми в ту самісіньку гру граємо, хоч мені й невтямки, нащо вона вам. Я оце тільки-но докінчив той ряд, що по правому борту. Знаєте що, сер? Ушивайтесь хутчій лишком, поки тихо. Вони всі стовбичать на щоглах, і ніхто вас не побачить. Я сам докінчу все, zostавлю води днів, скажімо, на дванадцять.

— Я б хотів поговорити з вами... Пояснити, у чому річ, — прошепотів Старий Моряк.

— Авжеж, сер, і я щиро признаюся, що мені хтозна-як кортить почути. Я хвилин за десять прийду до вас у каюту, і ми побалакаємо як слід. Та хай там яка ваша гра, а я з вами. Раз — що мені треба хутко дістатись до якогось порту, а друге — що я дуже люблю й шаную вас. Ну, біжіть. Я прийду хвилин за десять.

— Ви мені дуже до душі, стюарде, — тремтячим голосом промовив старий.

— І ви мені, сер, — у тисячу разів дужче, ніж оті жмикрути, ваші компаньйони. Та дарма, за це потім. Вибирайтеся звідси, а я випущу решту води.

За чверть години, поки троє жмикрутів ще стовбичили на вершечках щогл, Чарлз Стоу Грінліф уже сидів у своїй каюті й цідив віскі із содовою, а Дег Доутрі стояв перед ним, зіпершись на стіл, і цмулив пиво просто з квартової пляшки.

— Може, ви не здогадуєтеся, — почав Старий Моряк, — але це вже четверта моя подорож по скарб.

— Цебто?.. — спитав Доутрі.

— Атож. Ніякого скарбу нема. І ніколи не було — ані Левиної Голови, ані баркаса, ані таємних пеленгів.

Доутрі спантеличено пошкріб у своїй шпакуватій чуприні й визнав:

— Ви таки вбрали мене в шори, сер. Я вже був на правду повірив у ваші байки.

— А я визнаю, стюарде, що дуже радий почути від вас таке. Бо це показує, що я маю ще трохи клею в голові, коли зумів одурити такого чоловіка, як ви. Неважко одурити людей, що думають тільки про гроші. Але ви не такий. Ви живете не задля самих грошей. Я придивлявся, як ви поводитесь зі своїм собакою. І бачив, як ви ставитеся до свого чорношкірого. І спостерігав, як ви п'єте своє пиво. Якраз тому, що вам не сняться день і ніч закопані скарби, вас куди важче ошукати. А тих, хто марить скарбами, пошити в дурні на диво легко. То люди дешевої породи. Натякніть їм на зиск у сто доларів за долар, і вони робляться як

голодні щуки, що хапають гачок із принадою. А натякніть про тисячу або десять тисяч за долар — і вони зовсім навісніють. Я старий чоловік, дуже старий. І хочу дожити до смерті по-людському — сито, вигідно, пристойно.

— І любите далекі подорожі? Уже мені трохи розвидняється, сер. Тільки-но судно наблизиться туди, де насправді нема ніякого скарбу, трапляється якась невеличка пригода — вода витікає або що — й доводиться вертати до порту, а тоді починати спочатку.

Старий Моряк кивнув головою й закліпав збляклими очима.

— Отак було з "Еммою-Луїзою". Я продержав її в плаванні півтора року — то водою, то ще чим. А крім того, жив їхнім коштом в одному з найкращих готелів Нового Орлеану чотири місяці перед відплиттям, й авансували мене грішми щедро, так, вельми щедро.

— Розкажіть докладніше, сер. Мені страшенно цікаво, — сказав Доутрі, оповівши свою нехитру історію з пивом. — Це непогана гра. Я б не від того, щоб навчитися її на старість. Тільки даю вам слово честі, сер, що вам перебивати я не буду. Хоч і добра вона, але поки ви живі, сер, я за неї не візьмуся.

— Насамперед треба наглянути собі людей із грішми — з купою грошей, щоб невелика втрата не дуже їм дошкулила. Та й зацікавити таких легше...

— Бо такі бувають ненажерливіші, — докинув стюард. — Що більше маєш грошей, то більше хочеться.

— Атож, — погодився Старий Моряк. — І гроші їхні, власне, не пропадуть. Адже морська подорож дуже корисна для здоров'я. Урешті, ніякої шкоди я їм не завдаю, тільки користь.

— А оцей шрам на обличчі й підтяті пальці? Значить, не в баркасі ви їх позбулися й не боцман так вас розбатував? Тоді де ж у лихої години ви це добули?.. Стривайте, сер, я вам ще наллю.

І за повним келихом Чарлз Стоу Грінліф оповів про походження своїх шрамів.

— По-перше, стюарде, треба вам знати, що я з доброго роду. Моє прізвище відоме в історії Сполучених Штатів ще навіть із тих часів, коли вони не були Сполученими Штатами. Університет — байдуже який — я закінчив другим у своєму випуску. Власне, ім'я, під яким мене знають тепер, — це не справжнє моє ім'я. Я склав його з імен інших людей. Мені не пощастило в житті. Змолоду я був моряком — не на "Пильному", звісно, це судно я вигадав, хоч воно й годує мене хлібом на старості.

Питаєте про шрами та відтяті пальці? Це в залізничній аварії. Не так давно, кілька років тому. Я вже старий був. їхав поїздом із Флориди, і вранці, саме перед сніданням, поїзд на високому мосту зіткнувся з другим. Паровози зім'яло, а вагони полетіли вниз, із височини дев'яносто футів, у висохле річище. Правда, там лишалася калюжа футів десять у поперечнику й півтора фути завглибшки. І оце в ту калюжу я й упав.

Ось як воно вийшло. Вагон був переповнений, і мені дісталася верхня полиця. Я саме натяг сорочку, штани й черевики й хотів спуститись униз. Сів на краю полиці, звівши ноги, а обидва місця навпроти, верхнє й нижнє, кондуктор уже прибрав і застелив.

Отож я сидів, на полиці, звівши ноги, й гадки не мав, де ми — на мосту чи на рівнині, коли поїзди зіткнулися. Я, звісно, злетів із полиці, майнув, мов птах, через прохід, вибив головою вікно з другого боку й полетів униз. Скільки разів я перевернувся через голову в повітрі, волю не пригадувати, але якимсь дивом влучив у ту калюжу плазом. Там було всього півтора фута води, але вона пом'якшила удар, бо я ляпнувся плазом. Із цілого свого вагона тільки я залишився живий. Він упав футів за

сорок від мене, і з нього повитягали самі трупи. А мене як витягли з калюжі, я був живісінький. Ну, хірурги мене підлатали, та однаково залишився я з цим шрамом, і без пальців на лівій руці, і ще мені бракує до повного комплекту трьох ребер, хоча зверху того не видно.

О, нарікати мені не доводиться. Адже решта, хто був у вагоні, усі загинули. На нещастя, я їхав із безплатним квитком і тому не міг позивати залізниці за відшкодування. Зате можу похвалитися, що я єдиний чоловік на світі, який пірнув із дев'яноста футів височини в півтора фута води й залишився живий... Коли ваша ласка, стюарде, налейте мені ще.

Доутрі вдовольнив його прохання і, схвилюваний оповіданням, відкоркував і собі другу пляшку пива.

— Ну, далі, далі, сер, — хрипко промовив він, утерши губи. — Як ви по скарби плаваєте. Мені страх як кортить почути. Будьте здорові, сер!

— Я можу сказати, стюарде, — почав знову Старий Моряк, — що вродився в сорочці, та дуже скоро вона зносилася, і залишився я справдешнім блудним сином. На лихо, вродився я не тільки в сорочці, а ще й із негнучким хребтом, гордий. Рідні мої зреклися мене, а я... зрікся всяких претензій до них. Врешті, то була не їхня провина. Я ніколи не скаржився й не нарікав на них. Я просвистів те, що в мене лишалось — на бавовну в Південних морях, какаові плантації на островах Тонга, гуму й червоне дерево на Юкатані. А кінець кінцем докотився до того, що спав по брудних кишлах Бауері та їв усяку гидоту по харчівнях Іст-Сайду [18], а часом стояв до півночі в чергах за дармовою пайкою хліба, думаючи тільки про те, щоб не впасти, не зомліти, поки діжду тої пайки...

Оповідач змовк передихнути, а Доутрі промурмотів захоплено:

— І ні разу нічого не попросили в рідні...

Старий Моряк розпростав плечі, гордо підняв голову, тоді знову схилив її й підтвердив:

— Ні, не попросив. Я потрапив у притулок для нужденних — окружну ферму-притулок, як вона офіційно називається. Яке гидке було там моє життя! Просто твариняче. Півроку я жив, як тварина, поки побачив рятунок. Я заходився будувати "Пильного". Я збудував його по дощечці, і обшив міддю, і сам вибрав кожну деревину на рангоут, і спорядив усе судно, і сам дібрав усю команду, і відплив на ньому в Південні моря по скарб, закопаний на сажень у піску... Усе це подумки, розумієте, — пояснив він, — бо весь той час я був в'язнем у притулку для недобитків життя.

Обличчя Старого Моряка раптом зробилося суворе й гнівне; його права рука метнулась до руки Доутрі, і висхлі старечі пальці стисли її, мов обценьками.

— Довгий, тяжкий шлях довелось мені пройти, поки я збив трохи грошей на першу свою мізерну, ох яку мізерну авантюру з "Пильним" та вирвався з притулку. Ви знаєте, я два роки працював у притулковій пральні за півтора долара на тиждень — однією рукою та оцим залишком другої перебирав брудну одержу, складав випрані простирадла й наволочки, аж поки мені здавалося, що моя бідна стара спина розламується, а там, де в мене вийнято ребра, мов пекельним вогнем пекло. Ви ще молодий чоловік...

Доутрі скептично осміхнувся й пошкрябався у своїй шпакуватій чуприні.

— Ви ще молодий чоловік, стюарде, — повторив Старий Моряк ледь дратівливо. — Ви не знаєте, як то бути викинутим із життя. А хто живе в притулку — того викинуто з життя. Там не шанують ні віку людського, ні самої людини. Як би це вам з'ясувати. Там ви не мертвий. Але й не живий. Там не живуть, а вмирають. Там до людей ставляться, як до прокажених.

Або до божевільних. Я знаю, що це таке — божевілля. Коли я ще змолodu служив у флоті, на нашому судні збожеволів один лейтенант. Часом він робився несамовитий, і ми боролися з ним, викручували йому руки, зв'язували його, щоб він у шаленстві чогось не заподіяв нам чи собі або не наробив шкоди на судні. Ще живий, він умер для нас. Розумієте? Він більш не належав до нас, до цього світу, він був уже не людина, а щось інше. Саме так — щось інше. Отак і в притулку ми, хоч і не поховані, вже не належали до цього світу. Ви чули моє патякання про пекло в баркасі. Так то була б ще забавка проти пекла в притулку. Харчі свинячі, бруд, лайка, стусани... чисто твариняче життя.

Два роки я працював у пральні за півтора долара тижнево. Уявіть мене, що вродився й виріс у розкошах, і то неабияких, мої старі зболілі кістки, мій шлунок і язик, які ще не забули колишніх гастрономічних утіх, — уявіть, як я, звиклий щедрою рукою розкидати гроші, трусився над тими півтора доларами, мов скнара, і ні разу не витратив а ні цента на тютюн, ні разу не потішив ласим шматочком свого шлунка, змученого огидною, нестравною їжею. Я канючив тютюн, поганий дешевий тютюн, у нещасних здитинілих дідів, що стояли вже над домовиною. А коли одного ранку побачив, що мій сусід, Семюел Мерівейл, неживий, то спершу потрусив йому кишені, бо знав, що в нього було півпачки тютюну, і аж тоді сказав, що він помер.

Отак, стюарде, беріг я ті півтора долара тижневих. Розумієте, я був ніби в'язень, що перепилює ґрати тонесенькою пилочкою. І я їх перепиляв, стюарде! — аж вереснув старий переможно. — Я їх перепиляв!

Дег Доутрі підняв пляшку й промовив поважно й щиро:

— Будьте здорові, сер!

— Дякую вам, сер, ви мене розумієте, — просто й гідно відповів Старий Моряк, цокнув келихом об пляшку, й обидва випили, дивлячись один одному в очі.

— У мене мало б бути сто п'ятдесят шість доларів, коли я покидав притулок, — повів далі старий. — Але я пролежав два тижні з грипом та тиждень із плевритом, отож, коли виходив із тієї оселі живих мерців, мав у кишені лише сто п'ятдесят один долар і п'ятдесят центів.

— Розумію, сер, — у щирому захваті урвав його Доутрі. — З тоненької пилочки зробився лом, і ним ви збиралися вломитись назад у життя.

Спотворене шрамами обличчя й бляклі очі Чарлза Стоу Грін-ліфа засяяли, і він підніс келиха.

— Будьте здорові, стюарде. Ви мене зрозуміли. І сказали дуже гарно. Я збирався вломитися в дім життя. І той нужденний гріш, наскладаний за два роки хресних мук, мав стати мені ломом. Подумати лишень! Таку суму в ті дні, коли ще моя сорочка не зносилася, я вусом не моргнувши програвав у карти за один кін. Але, як ви сказали, я вернувся, щоб уломитись у життя, і приїхав до Бостона. У вас є хист до влучного слова, стюарде. Будьте здорові!

Знову келих цокнувся об пляшку, і вони знов випили, дивлячись один одному в очі щиро й порозуміло.

— Та ломик мій був затонкий, стюарде, і я не важився налягати на нього всім тілом. Я винайняв кімнатку в невеликому, але пристойному готельчику без пансіону. Я, здається, вже казав, що це було в Бостоні. О, як я беріг свій лом! Я їв лише стільки, аби не вмерти з голоду. Зате інших я частував добірними трунками, частував щедро, прикидаючись багатієм — це додавало вірогідності моїм оповіданням. А захмелівши — вдавано, певна річ, — починав по-старечому патякати про "Пильний", про баркас, про таємні пеленги, про скарб, закопаний у піску... На морський сажень у

піску. Це тонка психологія, такі слова навіюють спогади з прочитаних книжок, вони мають солоний запах моря, нагадують про відпитих піратів, про золото іспанських колоній.

Ви, мабуть, завважили золотий самородок на моєму ланцюжку від годинника, стюарде? Тоді я ще не міг такого собі дозволити, але я говорив про золото, про каліфорнійське золото, про купи самородків із копалень сорок дев'ятого й п'ятдесятого року. Це теж навіює спогади, створює колорит. Згодом, після першого свого плавання з Бостона, я зміг уже й справжній самородок купити. Це як принада на вудці. І люди клюють на неї. Оці персні — так само принада. Тепер ви таких ніде не побачите. Я їх купив, коли трохи вбився в гроші. Ось, скажімо, самородок. Я розмовляю з кимсь і бавлюся ним, оповідаючи про великий скарб, закопаний у піску. Раптом самородок пробуджує в мене новий спомин. Я розводжуся про баркас, про нашу спрагу й голод, про третього помічника, прегарного хлопчика, чийх щік ще не торкалася бритва, і пригадую, що він уживав цього самородка як тягарець на вудку, коли ми пробували ловити рибу.

Але вернімося до Бостона. Я плів небилиці без кінця, вдаючи підпилого, своїм чарковим приятелям, йолопам, що їх зневажав усією душею. А чутка розходилась, й одного дня до мене прийшов молодий репортер — захотів узяти інтерв'ю про скарби та про "Пильного". Я розсердився, прогнав його. Але в серці моєму, стюарде, була велика радість: хоч я того репортера спекався, однак знав, що від моїх приятелів він уже почув досить.

Ранкова газета дала цілих дві шпальти під великим заголовком і переказала всі мої байки. До мене стали вчащати гості. Я ретельно вивчав їх. Чимало було таких, що хотіли вганяти за скарбом, самі не маючи грошей. Таким я морочив голову й відкараскувався від них, а сам чекав далі, ще дужче ошадячи на їжі,

бо мій невеличкий капітал танув.

І нарешті він з'явився, мій молодий веселий доктор — доктор філософії, та ще й великий багатій. Мов серце тьохнуло, коли я його побачив. У мене вже залишалося всього двадцять вісім доларів, а потім — знов притулок або смерть. І я вже вирішив — краще вмерти, ніж повернутися до того товариства живих мерців. Проте я й не вернув і туди, і не вмер. У молодого веселого доктора кров закипіла на згадку про Південні моря, а я вливав йому в ніздрі всі пахощі напоєного квітами повітря тих далеких країв і малював перед його очима чарівні видива пасатних хмар, мусонної блакиті, пальмових островів і коралових лагун.

Він був веселий молодий гульвіса, безтурботно-щедрий, безстрашний, мов левеня, гнучкий і гарний, мов леопард, і трошки навіжений від усіх витівок та примх, що роїлися йому в голові. Ось послушайте, стюарде. Перед тим як ми мали відпливати на глостерській рибальській шхуні, що купив мій доктор — вона була схожа на яхту й показувала корму більшості яхт, — він привів мене до себе додому порадитися, що йому брати із собою в подорож. Ми саме переглядали костюми в гардеробній, коли він зненацька сказав:

— Не знаю, як моя пані сприйме те, що мене так довго не буде. Як ви гадаєте? Чи не взяти й її з нами?

А я й не знав, що він має дружину чи коханку. Я звів на нього очі вражено й недовірливо.

— А, не вірите? Ну, то я навмисне візьму її із собою, — засміявся він мені в обличчя негарним, божевільним сміхом. — Ходімо, я вас познайомлю.

Він завів мене до своєї спальні і, відгорнувши укривало, показав мені дівчину, що спала на постелі — спала вже не одну тисячу років, бо то була мумія тендітної єгиптяночки.

І вона відпливла з нами в довгу, марну подорож до Південних морів та назад, і, слово честі, стюарде, я сам щиро прихилився до того чарівного дівчати.

Старий Моряк замріяно втупився в келих, і Доутрі, скори-ставшись з паузи, спитав:

— А як же той доктор? Що він сказав, коли скарбу не знайшли?

Обличчя Старого Моряка засвітилося радістю.

— Він поклав мені руку на плече й назвав мене милим старим шахраєм. А я, стюарде, вже встиг полюбити його, як рідного сина. Обіймаючи мене за плечі — і не просто з чемності чи з ласки, — він сказав, що розкусив мене, ще як ми й до Ла-Плати не допливли. Сміючись і ляскаючи мене по плечу скорше пестливо, ніж жартівливо, він перелічив усі недоладності в моїй байці (і завдяки йому я її відтоді поліпшив, стюарде, ще й добре поліпшив) і сказав, що вся подорож надзвичайно його тішила і що він довіку вважатиме себе моїм боржником.

Що я міг удіяти? Я розповів йому всю правду. Відкрив навіть справжнє своє прізвище, яке я приховував, щоб не ганьбити. А він, кажу, обняв мене за плечі й...

Старий Моряк змовк, бо йому враз здушило горло й по щоках покотилися сльози. Доутрі мовчки цокнувся з ним, і старий, хильнувши з келиха, заспокоївся.

— Він запросив мене жити в нього й відвіз до свого великого, порожнього дому, тільки-но ми повернулися в Бостон. Він сказав, що порадиться зі своїми адвокатами й офіційно прийме мене за названого батька — ця думка дуже потішила його. "Я вас законно приймаю у свою родину, — сказав він. — Вас і Іштар" [19]. Так звали мумію.

Отак я вернувся в життя, стюарде, і навіть знайшов родину. Але життя облудне у своїй ласці. За вісімнадцять годин після того, вранці, ми знайшли його в ліжку мертвого. І мумія лежала біля нього. Розрив серця чи крововилив у мозок, я так і не дізнався.

Я просив, благав його родичів, щоб мумію поховали з ним. Але вони, холодні, суворі новоанглійці, віддали Іштар до музею, а мені дали тиждень часу, щоб залишив дім. Я вибрався за годину, і вони, перше ніж мене випустити, обшукали моє скромне майно.

Я поїхав до Нью-Йорка й почав ту саму гру. Та Цей раз, мавши більше грошей, я міг фати її краще. Потім знов і знов, у Нью-Орлеані, в Галвестоні. Нарешті подався до Каліфорнії. Це вже моя п'ята подорож. Набрався я лиха, обморочуючи оцих трьох, і майже весь свій невеличкий капітал зужив, поки вони підписали угоду. Такі скнари! Дати мені грошей наперед? Сама думка здалась їм безглузда. Та я свого доп'яв: натяг чималенький борг у готелі, а тоді ще замовив солідний запас трунків та сигар і обидва рахунки виставив на судно. Ех, що було! Вони так розлютилися, що ледь не почубилися між собою... і зі мною. Рахунки сплатити відмовились. Я відразу заслаб. А їм сказав, що це вони мене довели до хвороби. І що дужче вони лютували, то тяжче мені робилося. Кінець кінцем вони здалися. І я одразу видужав. Ну, і ось ми тут, без води, і скоро попливемо, напевне, до Маркізьких островів по воду. А потім вони вернуться сюди й шукатимуть ще.

— Ви так сподіваєтесь, сер?

— А я пригадаю нові, дуже важливі подробиці, — всміхнувся Старий Моряк. — Безперечно вернуться! Я їх добре знаю. Це ж тупі, нудні, захланні дурні.

— Авжеж, дурні! Усі до одного! Корабель Дурнів! — у захваті повторив Доутрі ті слова, що їх уже вимовляв сам до себе в трюмі, коли просвердлив останнє барило й слухав, як дзюрчить із нього вода на дно

трюму, та сміявся зі свого відкриття, що в нього зі Старим Моряком одна мета.

РОЗДІЛ XIV

Другого дня вранішня вахта, що зазвичай набирала денний запас води для камбузу та кают, виявила, що барила порожні. Містер Джексон так стривожився, що одразу покликав капітана, а ще за кілька хвилин капітан розбудив Грімшо та Нішіканту й сповістив їх про нещастя.

Сніданок минув у великому хвилюванні. Хвилювалися потай і Старий Моряк, і Доутрі, а троє компаньйонів лаялись і голосили. Найдужче нарікав капітан Доун. Саймон Нішіканта кляв невідомого зловмисника та вигадував йому всілякі нелюдські кари, а Грімшо зціплював та розціплював здоровезні кулаки, ніби душив когось за горлянку.

— Пригадую, у сорок сьомому... ні, в сорок шостому... так, так, у сорок шостому... — гомонів Старий Моряк. — Отака сама, коли не гірша халепа сталась. Нас було шістнадцятеро на баркасі. Це як ми налетіли на риф Глістер. Так його названо після того, як наше суденечко відкрило його однієї темної ночі й залишило на ньому свої кості. Цей риф є на адміралтейських картах. Ось капітан Доун підтвердить...

Ніхто його не слухав, крім Доутрі, що, подаючи гарячі пиріжки, захоплювався старим. Та враз Нішіканта розчув його бель-котню й загорлав несамовито:

— Годі! Заткніть пельку! Мені вже в печінках сидить оте ваше "пригадую"!

Старий Моряк наївно здивувався: невже він у чомусь схибив?

— Ні, ні, вибачте, це, мабуть, мій старий язик обмовився, — теревенив він далі. — Це було не на "Пильному", а на бригу "Глістер". Хіба я сказав

— на "Пильному"? Ні, то був "Глістер", прегарний невеличкий бриг, як цяцечка, з обшитим міддю днищем, обриси — як у дельфіна, швидкий, як стріла, і верткий, мов дзиґа. Повірте, панове, у добрий вітер обом вахтам було роботи коло вітрил по зав'язку. Я плавав на ньому комірником.

Ми відпливли з Нью-Йорка нібито до північно-західного узбережжя. У нас був запечатаний наказ...

— На бога, замовкніть! Я скоро збожеволю від вашого базікання! — зі щирою мукою вигукнув Нішіканта. — Майте совість, старий! Яке мені діло до вашого "Глістера" й до запечатаних наказів!

— Ох, запечатані накази, — аж засяяв Старий Моряк. — Чарівні слова — "запечатаний наказ"... — він вимовив ті слова майже побожно. — То ще були часи, панове, коли судна ходили із запечатаними наказами. Я, як комірник і почасти пайовик у ділі, мав владу над капітаном. Запечатаний наказ зберігався не в нього, а в мене. Запевняю вас, я сам не знав, що в ньому стояло, у тому наказі. Аж як ми обійшли мис Горн і впливли в Тихий океан, на п'ятдесятому градусі широти я зламав печатку й прочитав, що далі нам пливти до Ван-Діменової землі. Так тоді називали Тасманію...

То був день несподіваних відкриттів. Капітан Доун заскочив помічника, коли той підробленим ключем крав координати судна із замкненого в шухляді журналу. Вони посварилися, але не більше: фін був надто дужий чоловік, щоб із ним битися, і капітан міг тільки вчитати йому, чуючи на відповідь саме "Так, сер", "Ні, сер" та "Вибачте, сер".

Але, мабуть, найважливіше відкриття — хоч сам він тоді ще не знав цього — зробив Дег Доутрі. Як уже змінили курс і поставили всі вітрила, а Старий Моряк потай сказав йому, що вони плывуть до Тайоги, на Маркізькі острови, він весело заходився голитися. Правда, одне його турбувало. Він не був певен, чи можна в такій глушині, як Тайога, купити доброго пива.

Намилившись і вже піднісши до обличчя бритву, він помітив у себе на лобі, між бровами й трохи вище, якусь темнішу цятку. Скінчивши голитись, він торкнув ту цятку пальцем, здивований: як це він міг засмагнути в такому місці? Але власного доторку не відчув. Темна цятка була зовсім нечутлива.

"Чудасія", — подумав Доутрі, втер обличчя й зразу забув про

те.

Не знав він, яка то страшна ознака; не знав і того, що косі А-Моєві очі вже її завважили й потай дивилися на неї з чимраз більшим жахом.

Повним курсом, на крилах південно-східного пасату, мчала "Мері Тернер" до Маркізьких островів. На баку всі були радісінькі. Як матроси, що одержували тільки матроську платню, вони тішилися звістці, що судно попливе до Маркізьких островів набирати воду. Зате на кормі всі три компаньйони були в препоганому гуморі, і Нішіканта відверто глузував із капітана Доуна, висловлюючи сумнів, чи зуміє той знайти в океані Мар-кізькі острови. А в мисливському кубрику всі були просто щасливі: Дег Доутрі через те, що платня йому йшла, а запас пива скоро можна буде поповнити; Квек — бо він був щасливий тоді, коли щасливий його пан; а китаєць — бо він незабаром мав дістати змогу втекти зі шхуни, де мусив мешкати вкупі з двома прокаженими.

Майкл теж поділяв загальну радість у мисливському кубрику й ревно розучував напам'ять зі стюардом шосту пісню: "Веди нас, зоре". У співі, чи, скажімо, у мелодійному витті він шукав сам не знав чого. Власне, він шукав утраченої зграї, зграї з первісного світу, з тих часів, коли собаки ще не прийшли до людських багать, та й самі люди ще не вміли розпалювати багать і не були людьми.

Він жив на світі лише два роки, отож сам не міг знати ніякої втраченої зграї. Багато тисяч поколінь його рід не жив у ній; і все ж глибоко в

сховках його єства, у кожній жилці, у кожному нерві існував незгладний спомин про ті дні, коли давні його предки бігали зграєю й розвивали її, розвиваючись у ній. Коли Майкл спав, ті спомини про зграю часто впливали на поверхню його підсвідомості. Сновиддя ті були живі й реальні, поки тривали, хоча, прокинувшись, він майже не пам'ятав їх. Та уві сні або співаючи зі стюардом, він чув утрачену зграю, тужив за нею, і його поривало шукати забуту стежку до неї.

Наяву Майкл мав іншу, справжню зграю. Вона складалася зі стюарда, Квека, Кокі та Вишкребка, і Майкл жив у ній, як прадавні його предки колись жили в зграї подібних до себе. Мисливський кубрик був лігвищем його зграї, і звідти, з кубрика, вона вибігала на світ — тобто на "Мері Тернер", що без упину гойдалася на хисткій, неспокійній поверхні моря.

Однак мисливський кубрик та його мешканці означали для Майкла куди більше, ніж просто лігвище і зграю. То було водночас небо, де живе бог. Люди дуже давно винайшли богів, робили їх із каменю, глини, а чи з вогню, оселяли їх у деревах, горах, між зорями. Так було тому, що люди бачили, як люди вмирають, зникають із племені, роду, родини — властиво, з людської зграї. А вони не хотіли покидати свою зграю. Отож вони в уяві створили нову зграю, невмирущу, у якій можна жити довіку. Боячись тієї темряви, куди, як вони бачили, відходять усі люди, вони створили поза темрявою ясніший край, щасливі мисливські терени, веселіші й щедріші бенкетні зали й назвали їх "небом", "раєм" чи ще якимось.

Як і багатьом найдавнішим, найпервіснішим людям, Майклові ніколи й на думку не спадало уявити собі власну тінь і обожнити її. Він не божествив тіней. Він вірив у справжнього, безперечного бога, не тінь, витворену за його власним чотириногим, волохатим образом і подобою, а бога в плоті й крові, двоногого білошкірого стюарда.

РОЗДІЛ XV

Якби другого дня після того, як вони взяли курс на Маркізькі острови, не стих вітер, та якби за обідом капітан Доун не почав знову нарікати, що в них тільки один хронометр, а Нішіканта не розізлився від того та не вийшов із рушницею на палубу, щоб устрелити котру-небудь морську тварину, та ще якби йому під руку нагодилося боніта, чи тунець, чи дельфін, чи морська свиня, чи ще щось, а не величезна китова матка з китеням-сисунцем, — якби хоч одна ланка випала з цього ланцюжка подій, "Мері Тер-нер", безперечно, допливла б до Маркізьких островів, набрала б води й вернулася б шукати скарб; і тоді б долі Майкла, Доутрі, Квека й Кокі були зовсім інакші — може, не такі жахливі.

Але жодна ланка не випала. Стояв мертвий штиль, шхуна гойдалася на розлогих океанських хвилях, вітрила, ляскаючи, перекидалися з борту на борт і грюкали блоками гіка-шкотів, коли Нішіканта всадив кулю в китеня. Якимсь дивом той постріл виявився смертельний. Це однаково, що вбити слона горошинкою з цяцькової рушниці. Правда, китеня вмерло не одразу. Воно тільки перестало жирувати й застигло, здригаючись, на поверхні води. Матка вмить підпливла до нього, і люди, що дивилися з борту шхуни, зовсім зблизька, побачили її тривогу й розпач. Вона підштовхувала китеня могутнім плечем, кружляла навколо нього, знов підпливала й штовхала.

Усі на "Мері Тернер", від прови до корми, поставали понад бортом і з острахом стежили за левіафаном, не коротшим за саму шхуну.

— Чи не вийде й із нами того, що колись з "Ессексом", сер... — зауважив Доутрі, звертаючись до Старого Моряка.

— Ну що ж, буде нам тільки по заслuzі, — відповів той. — І нащо така безглузда жорстокість?

Майкл, що відчував загальне хвилювання, але не міг нічого бачити через фальшборт, вискочив на верх рубки і, вгледівши страховище,

грізно загавкав. Усі злякано озирнулись на нього, а стюард пошепки втихомирив пса.

— Щоб це було востаннє, — здушеним від гніву голосом сказав Грімшо Нішіканті. — Ще раз вистрелить у кита, і я вам відкрочу вашу брудну голову. Чуєте? Я не жартую. Вам і очі повилазять.

Єврей кисло всміхнувся й проскиглив:

— Та нічого не буде. Я не вірю, що кит потопив "Ессекса".

Поранене китеня, підштовхуване маткою, конвульсійно силкувалося пливати, але тільки крутилося на місці та переверталось з боку на бік.

Кружляючи довкола нього, матка випадково тернулась боком об лівий борт "Мері Тернер" біля корми, і судно накренилося на правий борт, а корма на добрий ярд піднялась над водою. Але на тому ненавмисному поштовхові ще не скінчилося. Злякана дотиком до судна, матка стріпнула хвостом. Його удар розтрощив поруччя й фальшборт перед форвантами, ніби сигарну коробку.

То було й усе. Понімілі з ляку люди на судні не спускали очей з морського страховища, знавіснілого з відчаю.

Так минула, може, година; матку з китеням помалу відносило далі від шхуни. Китеня кілька разів марно пробувало плисти. Урешті воно затіпалось у корчах і почало шалено бити хвостом.

— Передсмертні корчі, — тихо промовив Старий Моряк.

— Здохло, хай йому чорт — озвався капітан Доун ще за п'ять хвилин.
— Ну хто б повірив? Від рушничної кулі! Моліть бога, щоб хоч на півгодини вітерець повіяв та дав нам відпливати від них далі.

— Трохи не клепалися, — зауважив Грімшо.

Капітан Доун похитав головою й звів занепокоєний погляд угору, на обвислі вітрила, тоді окинув ним море — чи не морщить води, надлітаючи, вітер. Але морська поверхня була склисто-гладенька — тільки одна за одною неквапно котилися великі розложисті хвилі, мов гори з живого срібла.

— Та вже все гаразд, — підбадьорив його Грімшо, — Бачте, вона відпливає геть.

— Авжеж, усе гаразд, і нічого страшного не було, — хвалькувато вихопився Нішіканта, витираючи піт з обличчя та шиї й дивлячись услід китовій матці. — Теж герої, перелякалися великої рибини.

— А мені здалося, що ваша пика чогось була не така темна, як зазвичай, — вшпигнув його Грімшо. — Либонь, дійняло й вас до щирця.

Капітан Доун гучно зітхнув. Йому й гиркатись не хотілося, так він зрадів, що небезпека минула.

— Ви ж страхопуд, наскрізь страхопуд, — провадив Грімшо. — Онде справжній чоловік, — він кивнув головою на Старого Моряка. — Він не страхопуд! Він і оком не моргнув ні разу, а знав про небезпеку краще за вас, я певен. Якби мені довелося вибирати, з ким потрапити після аварії на безлюдний острів, з вами чи з ним, я б тисячу разів волів мати його за товариша. Якби...

Його перебив крик з гурту матросів.

— Боже милосердний! — зойкнув капітан Доун.

Китова матка завернулася і помчала назад так швидко, що аж бурун перед собою здіймала, мов дредноут чи трансатлантичний лайнер.

— Держіться! — загорлав капітан.

Усі похапалися хто за що, чекаючи удару. Генрік Г'єртсен, стерничий, розставив широко ноги й цупко вхопився руками за дві протилежні шпиці стернового колеса. Кілька матросів утекли з шкафута на ют, інші подерлись на грот-ванти. Доутрі, одною рукою тримаючись за поруччя, другою обхопив за поперек Старого Моряка.

Усі застигли. Матка вдарила в корпус судна одразу за форван-тами. Око не годне було охопити всього, що сталося за мить. Один матрос зірвався з грот-вантів і з вибленкою в руках полетів сторчголов униз, однак другий устиг спіймати його за ногу. Уся шхуна затріщала й задвигтіла, лівий борт піднявся, а правий зарився по поруччя в воду. Майкл, що стояв на рівному даху рубки, посунувся по крутому схилу вниз і, чіпляючись пазурами та гарчачи, скотився аж під фальшборт. Ліві форванти вирвало з палуби, і форстеньга п'яно похилилася на правий борт.

— Нічогенький удар, далебі, — промовив Старий Моряк.

— Містере Джексоне, зміряйте воду в трюмі, — наказав капітан помічників.

Той послухався наказу, але, відходячи, тривожно озирався на матку, що звернула від судна вбік і відпливала геть, на схід.

— Ну що, дістали своє? — злісно буркнув Грімшо до Нішікан-

ти.

Той кивнув головою, витираючи піт, і промурмотів:

— Авжеж, дістав. По саме нікуди. Не гадав, що кити на таке здатні. Більш ніколи так не робитиму.

— Може, не доведеться, хоч би й схотіли, — озвався капітан. — Ми ще цього не спекалися. Той, що потопив "Ессекса", нападав раз за разом, а навряд чи вдача в китів останнім часом дуже змінилася.

— У трюмі сухісінько, сер, — доповів містер Джексон.

— Завертає! — вигукнув Доутрі.

Відпливши з півмилі, китова матка завернулася і помчала назад.

— Гей, на баку, тікай звідти! — загорлав капітан на матроса, що саме вискочив із кубрика з клунком у руках й опинився під фок-щоглою, на якій хилиталася стеньга.

— Уже спакувався втікати, — шепнув Доутрі до Старого Моряка. — Мов пацюк із розбитого корабля.

— А ми всі пацюки, — почув він на відповідь. — Я це збагнув* живучи як пацюк серед шолудивих пацюків у притулку.

Майклові вже передалися тривога й страх, що проймали всіх людей на судні. Він знову вискочив на верх рубки, щоб видніше, і загарчав на китову матку, побачивши її вже зблизька. Люди знову похапалися хто за що.

Цей раз удар припав позаду бізань-вантів. Знову шхуна лягла на правий борт, і Майкл ганебно скотився аж до шпігатів. Виразно затріщало дерево. Генріка Г'єртсена, що тримався за стернове колесо, жбурнуло вгору, бо колесо крутнулось від тиску води на стерно. Він ухопився за капітана Доуна, той не зміг утриматись за поруччя, і обидва гепнулись на палубу, приголомшені. Нішіканта, лаючись, зіперся на рубку — він теж не втримався за поруччя, і йому позривало нігті.

Поки Доутрі примотував Старого Моряка до бізань-вант линвою, кінці якої віддав йому в руки, капітан Доун, насилу зводячи дух, доповз до поруччя й зіп'явся на ноги.

— Амба нам, — хрипко шепнув він помічникові, притискаючи рукою забитий бік. — Зміряйте ще раз воду. Міряйте весь час.

Ще декотрі матроси скористалися хвилиною передишки й побігли до свого кубрика спаковувати торби. Коли А-Мой вискочив із мисливського кубрика з туго напханим клунком, Доутрі послав туди Квека пакувати їхнє збіжжя.

— Сухісінько, сер, — знову доповів помічник.

— Міряйте, міряйте, містере Джексоне, — наказав уже гучнішим голосом капітан, що встиг трохи отямитися після зіткнення зі стерничим і падіння. — Міряйте раз за разом. Ось зараз знов ударить, а такого жодне судно довго не витримає.

Доутрі тим часом узяв Майкла під пахву, а другою рукою наготувався вхопитися за ванти.

Цього разу матка, розганяючись, трохи схибила і пропливла футів за двадцять поза кормою "Мері Тернер". Хвиля, яку вона зняла, звільна піднесла корму шхуни й знов опустила, ніби в поважному уклоні.

— Якби вдарила... — промурмотів капітан Доун.

— Було б по нас, — докінчив за нього Доутрі. — Відбила б корму начисто, сер.

Відпливши не далі, як на двісті ярдів, матка завернулась і помчала на судно, але знов схибила й тільки зачепила спиною форштевень, однак "Мері Тернер" осіла кормою в воду по фальшборт. І це ще було не все.

Мартін-гик полетів, ватерштаг і ватербакштаги правого борту луснули, як ниточки, а бушприт повернувся під прямим кутом ліворуч і задерся вгору, підтягнутий ще цілими форстень-штагами. Форстеньга хвильку хилиталась угорі, тоді гримнула на палубу, а бушприт заривсь у воду, відломився зовсім від форштейня й поволікся на штагах біля борту.

— Вгамуйте свого собаку! — вереснув Нішіканта до Доутрі. — Бо я його...

Майкл на руках у стюарда грізно гарчав — не лише на морське страховище, а на цілий ворожий, небезпечний всесвіт, що так переполошив двоногих богів його плавучого світу...

— А от і хай гарчить, — огризнувся Доутрі. — На злість тобі. Це ж через тебе ми в таку халепу влетіли, і спробуй тільки зняти руку на мого пса, то вже не побачиш, чим усе скінчиться, лихварю паскудний!

— Правда, правда, — схвально закивав головою Старий Моряк. — Стюарде, чи не можна б знайти шмат парусини, або укривало, або ще щось м'яке й широке, бо оця линва прикро мені ріже там, де в мене ребер нема.

Доутрі передав Майкла на руки старому.

— Потримайте його, сер. А як цей лихвар хоч пальцем торкне Кілені-боя, заплюйте йому очі, вкусіть його, що хочете. Я вмиль обернуся, він не встигне вам нічого зробити. І кит доти ще не стукне нас. А Кілені-бой хай гарчить і гавкає, як хоче. Одна волосинка з нього варта більш, ніж ціла гурма смердючих лихварів.

Доутрі кинувся в каюту Старого Моряка й за мить вернувся з подушкою та трьома простиралами. Ними він вправно, міцно й вигідно прив'язав старого, підмостивши подушку, тоді забрав у нього собаку.

— Уже є вода, сер, — гукнув помічник. — Шість дюймів... ні сім дюймів води.

Матроси гайнули через повалену форстенюгу та плутанину снастей на бак, до кубрика — пакувати своє манаття.

— Містере Джексоне, спускайте шлюпку з правого борту, — наказав капітан, не зводячи очей із кита, що знову розганявся, залишаючи за собою пінявий слід. — Не на воду, а тільки вивісьте на телях за борт, бо ця чортова потвора і її потрощить. Нехай висить наготові, а матроси тим часом хай виносять свої речі та складають у неї припас — харчі й воду.

Шлюпку рознайтовили, взяли на талі, тоді матроси прожогом кинулися до снастей і похапалися за них. Цей раз удар припав посередині лівого борту, і з юту видно було й чутно, як довгий борт увігнувся пружно й випрямився, ніби аркуш картону. Шхуну так накренило, що правий фальшборт зарився у воду, а коли судно різко гойднулося назад, зачерпнута вода перекотилася через палубу, обливши моряків біля шлюпки по коліна, і ринула в шпігати лівого борту.

— Підіймай! — командував з юту капітан. — Винось за борт! Стій! Закріплюй фали! Міцніш!

Шлюпку вивісили за борт, планширом упорівень із поруччям "Мері Тернер".

— Десять дюймів, сер, і прибуває швидко, — доповів помічник, тичкою вимірявши воду в трюмі.

— Я йду по прилади, — сказав капітан Доун, рушаючи до кают-компанії. Уже спустившись до половини в люк, він спинився й глузливо кинув на Нішікантину адресу: — І по єдиний наш хронометр.

— Півтора фути, і прибуває, сер! — гукнув йому вслід помічник.

— Треба вже й нам збиратися, — рушаючи за капітаном, сказав Грімшо Нішіканті.

— Стюарде, йдіть униз і спакуйте мою постіль, — звелів той. — За решту я сам подбаю.

— Ідіть к бісовій матері, містере Нішіканто, і свою решту можете взяти із собою, — незворушно відмовив Доутрі й одразу, обернувшись до Старого Моряка, сказав шанобливо й заспокійливо: — Подержіть ще Кілені, сер. Я піду поскладаю ваші речі. Що б ви хотіли насамперед забрати?

Услід за ними спустився вниз і містер Джексон. Саме як усі п'ятеро в тривозі й поспіху складали що вартніше та необхідніше, кит ударив знов. Удар заскочив їх несподівано, і вони всі попадали на лівий борт. Із Нішікантиної каюти почулися зойки та прокльони: він бехнувся ребрами об край койки. Але його голос перекрили грукіт і тріск на палубі.

— На цурпалки потрощить, — сказав капітан Доун, коли все стихло і він непевними ногами вже брався трапом нагору, притискаючи до грудей хронометра.

Віддавши його до рук одному матросові, він повернувся униз і вдвох зі стюардом виніс свою скриньку з речами. Потім допоміг стюардові винести скриньку Старого Моряка. Далі, вони обидва спустилися до комори під кают-компанією й стали передавати нагору, у руки знепокоєних матросів, харчові припаси — ящики з рибними та м'ясними консервами, мармеладом, сухарями, маслом, згущеним молоком і всілякими висушеними, концентрованими, стерилізованими продуктами в бляшанках, що ними в наш час живляться мореплавці.

Доутрі з капітаном піднялись на палубу і, звівши очі вгору, не побачили стеньг на гроті і бізань-щоглах. Грот-стеньга вже лежала впоперек розтросщеного люка до мисливського кубрика, а бізань-стеньга, простромивши бізань, зависла сторчма в дебелій парусині й розгойдувалася з борта на борт разом із вітрилом.

Поки matka, що так люто помщалася за своє горе, відпливала для розгону далі, вся команда "Мері Тернер" зібралась біля шлюпки, вивішеної за борт і готової до спуску на воду. На палу

бі громадились ящики з харчами, барильця з питною водою, матроські скриньки та торби. Видно було, що всього того припасу, збіжжя та людей забагато на один човен.

— Матроси нам потрібні — вони можуть гребти, — сказав Нішіканта.

— Але чи потрібні нам ви? — похмуро спитав Грімшо. — Така туша забагато місця займе, та й тварюка з вас велика.

— Мабуть, таки потрібен, — відказав лихвар, розстебнув сорочку так рвучко, що аж гудзики повідлітали, й показав автоматичного кольта сорок четвертого калібру, почепленого в кобурі під лівою пахвою, колодочкою вперед, щоб можна було вмити вихопити правою рукою. — Мабуть, буду потрібен. Але зайвих ми не візьмемо.

— Як вам завгодно, — відповів фермер саркастично, однак рука його мимоволі стислась, ніби він душив когось за горло. —

Та й як харчів не стане, ви можете придатись — вагою, звісно, а не смаком. Але хто ж тут, по-вашому, зайвий? Чорношкірий? У нього-бо нема пістолета.

Та ці гречності перервав новий удар у корму, що строчив стерно.

— Скільки води? — спитав капітан помічника.

— Три фути, сер. Щойно міряв, — відповів той. — Я гадаю, сер, краще потроху вантажити човен. А як ударить знов, відразу спустити на воду, скинути решту припасу, посідати й швиденько відпливти.

Капітан кивнув головою.

— Доведеться поквапитись, — сказав він. — Будьте всі наготові. Стюарде, ви стрибнете в човен перший, а я подам вам хронометра.

Нішіканта войовниче насунувся на капітана величезним черевом, розгорнув сорочку й виставив пістолета.

— Нас забагато на один човен, і стюард з нами не попливе. Чуєте, що я сказав? Затямте собі: стюард із нами не попливе.

Капітан спокійно подивився на великого кольта, а в уяві виразно побачив свій сан-франциський прибутковий будинок. Він знизав плечима.

— Шлюпка так чи так буде перевантажена всім оцим мотлохом. Добирайте собі товариство, як вам завгодно, але пам'ятайте, що довести її до землі зумію тільки я, отож якщо хочете ще коли побачити свої позичкові каси, то будьте зі мною обережніші. Стюарде!

Доутрі підійшов.

— Для вас, на жаль, у цій шлюпці місця не буде. І ще для двох-трьох.

— Слава богу, — зрадів Доутрі. — А то я вже боявся, що ви захочете взяти мене із собою, сер... Квеку, ти бери мій бебехи, тягай до другий шлюпка.

Квек заходився переносити клунки, а помічник востаннє змів рівень води в трюмі, доповів, що там три з половиною фути, і матроси почали складати в шлюпку за бортом що легше.

Один матрос, худорлявий, стрункий і сильний молодий швед, шести футів на зріст, вислоплечий, з блідо-голубими очима, білим лицем і лляним чубом, став помагати Квекові.

— Сюди, Великий Джоне — гукнув до нього помічник. — Твоя шлюпка оця. Помагай тут.

Високий скандинав зніяковіло осміхнувся й пояснив, затинаячись:

— Я... мабуть, попливу... зі стюардом.

— Нехай, нам легше буде, — вирішив Нішіканта. — Ще хто піде туди?

— Авжеж, — глузливо кинув йому в обличчя Доутрі. — Я гадаю, решта пива піде в мою шлюпку. Чи ви, може, заперечуєте?

— Та я вас!.. — заверещав Нішіканта, вдаючи розлюченого.

— Ти мене й пальцем не насмієш торкнути, кровопивце поганий, — відрубав Доутрі. — Їх ти залякав, але я тебе не боюся! Краще ти мене стережись. Великий Джоне! Тягни в ту шлюпку оцей ящик пива й оті пів'ящика... Ну, спробуй тільки перечити, Нішіканто!

Єврей не насмів перечити й не знав, як йому повестися; його порятував із того збентеження крик:

— Ось вона знову!

Усі кинулися хапатися хто за що. Новий удар строшив ще кілька шпангоутів, і "Мері Тернер" важко хитнулася з борту на борт.

— Спускай! Хутко!

Капітанового наказу виконано вмить. Спущена з правого борту шлюпка загойдалася на воді, і в неї посипалася решта речей та припасу.

— Давайте вже поможу; сер, бо вам треба поспішати, — сказав Доутрі, взяв із рук у капітана хронометра й став наготові, щоб передати його капітанові, щойно той зійде в шлюпку.

— Ходіть, Грінліфе, — покликав Грімшо Старого Моряка.

— Ні, щиро вам дякую, сер, — відповів той. — У другому човні, мабуть, просторіше буде.

— Кухар потрібен нам! — гукнув Нішіканта з корми шлюпки. — Іди сюди, жовтопика мавпо! Стрибай!

Невеличкий, старий, зморшкуватий китаєць видимо завагався — у який же човен йому сісти. Він поглядав то на гладкого лихваря з пістолетом, то на Квека й Доутрі з їхньою проказою й зважував, що страшніше, та ще прикидав, котрий човен безпечніший.

— Я хочу друга шлюпка, — сказав він нарешті й поволік свою торбу по палубі до лівого борту.

— Віддавай кінці, — скомандував капітан Доун.

Вишкребок, здоровий молодий ньюфаундленд, що доти весь

час весело бігав та стрибав по палубі, углявши стільки людей зі шхуни в човні за бортом, плигнув через поруччя, що підіймалось над водою вже зовсім невисоко, і ляпнувся на купу ящиків та клунків у шлюпці.

Човен гойднувся, і Нішіканта з пістолетом у руці зарепетував:

— Геть його! Вікиньте назад!

Один матрос послухався, і зчудований Вишкребок, пролетівши трохи в повітрі, гепнувся спиною на палубу. Але він сприйняв це як шорсткуватий жарт і став у захваті качатись та звиватись всім тілом, певний, що з ним бавитимуться й далі. Тоді схопився й кинувся до Майкла, приязно дзявкуючи, але на відповідь почув тільки суворе, остережливе гарчання.

— Мабуть, доведеться взяти і його до нашої кумпанії, еге, сер? — сказав Доутрі й заспокійливо погладив рославого щеню-ка по голові, а той щасливо і вдячно лизнув йому руку.

Першорядний судновий стюард конче мусить бути людиною вельми кмітливою й меткою. А Дег Доутрі був першорядний стюард. Посадивши Старого Моряка в безпечніший кут, він наказав Великому Джонові рознайтовлювати другу шлюпку та брати її на талі, Квека послав у трюм набрати в барильця води з тих решток, що там zostалися, а А-Моя в камбуз по харчі.

Веслярі на першій шлюпці, вщерть забитій людьми, їхнім майном та припасами, щосили налягли на весла, аби швидше відвести її від осередку небезпеки, тобто від "Мері Тернер". Та не відпливли вони ще й на сотню ярдів, як велетенська тварина, не влучивши в шхуну, з розгону промчала повз неї, тоді враз завернула, збивши цілий вир, і ледь не налетіла на шлюпку. Так близько пропливла вона, що веслярі з того борту мусили піднести весла вгору. Хвиля, піднята китом, сильно

гойднула перевантажену шлюпку, аж вона зачерпнула низьким бортом води. Нішіканта, що з пістолетом у руці стояв на кормі, де вибрав собі вигідне місце, похитнувся, інстинктивно махнув руками, щоб не впасти, — і впустив пістолета у воду.

— Ага! — зраділо гукнув Доутрі. — Ну як, Нішіканто? Тепер тебе ніхто не боїться! Маєте м'ясо, хлопці! Дешеве м'ясо! Як до цього дійдеться, з'їжте його першого. Звісно, він смердюх, і м'ясо з нього смердітиме, та дарма, у скруті й таке з'їсться. Тільки вимочіть через ніч у морській воді.

Грімшо, чиє місце на кормі було не таке вигідне, не відстав від Доутрі: він умить підвівся, простяг руку, вхопив гладкого лихваря за в'язи, струсонув його й турнув долілиць на дно шлюпки.

— Ага! — знову озвався зі шхуни Доутрі.

А Грімшо неквапно зайняв вигідніше лихвареве місце сам.

— Хочете до нас? — гукнув він стюардові.

— Ні, дуже дякую, сер, — відповів той. — Нас забагато, краще ми в цьому човні розмістимося.

У першій шлюпці одні почали вихлюпувати воду, інші чимдуж налягли на весла. А Доутрі взяв А-Моя й спустився в трюм під кают-компанією набрати ще провізії.

Поки вони були внизу, кит черкнув боком передню частину лівого борту, махнув могутнім хвостом і змів геть бізань-ванти та шмат фальшборту. Набігла розлога склиста хвиля, гойднула шхуну, і бізань-щогла впала за борт.

— Далебі, китище, — озвався Доутрі до А-Моя, коли вони вийшли на палубу й побачили, чого наробив цей останній удар.

А-Мой знову подався до камбуза по харчі, а Доутрі, Квек і Великий Джон налягли на шлюп-талі й перекинули шлюпку через лівий фальшборт спочатку одним кінцем, тоді другим.

— Перечекаємо, поки вдарить знову, а тоді спустимо її на воду, поскидаємо в неї все й ушиємося, — сказав стюард Старому Морякові. — Часу ще маємо досить. Шхуна, як набере води, то-нутиме не швидше, ніж тепер.

На той час палуба вже була майже врівень з водою, і судно гойдалося на хвилях важко й незграбно.

— Агов! — раптом згадавши, гукнув Доутрі до капітана Доуна на першій шлюпці, що відпливала все далі. — Який курс на Маркізи, сер? Звідси! І скільки туди миль?

— Норд-норд-ост чверть на ост! — долетіла ледве чутна відповідь. — Просто на Нука-Гіву! Зо дві сотні миль! Держіть повним бейдевіндом до пасату і втрапите!

— Дякую, сер! — гукнув стюард, побіг на корму, розбив скло в нактоузі й забрав на шлюпку компаса.

Кит барився нападати; люди на шхуні вирішили, що він уже вгамувався, і стояли та дивились, як він гойдається на хвилях ярдів за двісті від них. А "Мері Тернер" поволі тонула.

— Мабуть, можна спробувати? — спитав Доутрі Великого Джона; але відповів йому інший голос.

— Кокі! Кокі! — почувся жалібний крик із люка мисливського кубрика, а за ним дратливе, сердите: — Стонадцять чортів! Стонадцять чортів!

— Треба забрати, — вирішив Доутрі, кинувся до люка, проліз крізь сплутані снасті грот-стеньги, що загороджували дорогу, і зазирнув у кубрик. Там на краєчку койки сидів біленький жмутик життя, весь настовбурчений, раз у раз підіймав рожевого чубчика на голівці й чистою людською мовою проклинав зрадливість долі, моря та моряків.

Доутрі простяг йому вказівний палець, какаду перепурхнув па нього, тоді моторно збіг по рукаві на плече, міцно вчепився кігтиками в сорочку, діставши ними аж до тіла, нахилив голівку стюардові до вуха і вдячно, радо зацокотів:

— Кокі! Кокі!

— Ах ти шибенику! — засміявся Доутрі.

— Слава богу! — вимовив какаду голосом, таким схожим на стюардів, що той аж здригнувся.

— Ах ти шибенику! — ще раз промовив Доутрі, нахиливши голову й притулившись до папуги щокою й вухом. — А дехто, бач, думає, ніби самі люди чогось варті у світі!

Кит усе не нападав, але вода вже заливала шкафут, і Доутрі наказав спускати шлюпку. А-Мой перший квапливо стрибнув на прову. Та Доутрі помилявся, гадаючи, що маленький китаєць боїться потонути із шхуною. Кухар просто вибрав у шлюпці місце якнайдалі від нього та від Квека.

Відіпхнувшись від шхуни, вони нашвидку поскидали ящики та клунки з банок і посідали. А-Мой узявся за переднє весло, за друге — Великий Джон, за третє — Квек, а Доутрі, з Кокі на плечі, сів загребним. Майкл, зіп'явшись на купу клунків у прові, сумно дивився на "Мері Тернер" і сердито огризався на дурного Вишкребка, що вже поривався гратись. Старий Моряк став біля стернового весла і, щойно всі повсідалися на свої місця, віддав наказа гребти.

Враз Макл наїжачився й загарчав. Усі озирнулись і побачили, що матка пливе знову і вже зовсім недалечко. Та вона не розганялася для удару. Вона повільно обпливла шхуну кругом, ніби вивчала свого ворога.

— Певне, і їй уже далось взнаки оте буцання, голівонька заболіла, — осміхнувшись, сказав Доутрі більше для того, щоб підбадьорити товаришів.

Тільки-но вони гребнули разів із десять, як Великий Джон скрикнув. Усі звели очі на бак шхуни, куди він дивився, й побачили там ката з матроського кубрика, що гнався за великим пацюком. По баку метались ще пацюки — видно, вода їх повиганяла з кубел.

— Невже таки ми покинемо ката?.. — запитливо промовив Доутрі.

— Ну що ви! — відповів Старий Моряк, наліг на стернове весло й завернув шлюпку назад.

Китова матка, що повільно кружляла навколо шхуни, двічі легенько гойднула їх, поки вони забрали ката й знов налягли на весла. Вона ніби й не помічала їх. То з великої потвори, зі шхуни впала смерть на її дитинча, і на шхуну був звернений весь її гнів.

Тільки-но шлюпка трохи відійшла, попливла геть і матка. За півмилі вона завернулась і почала розганятися знову.

— Ну, тепер судно, повне води, дасть їй доброго відкоша, — сказав Доутрі. — Не гребіть, подивімося.

Цей удар, що припав якраз у середину судна, був найсильніший з усіх. Снасті й уламки дерева злетіли вгору, і шхуна так на-кренилась, що аж блиснула мокрою мідяною обшивкою днища. Тоді важко гойднулась на другий бік і вирівнялась. Грот-щогла п'яно захиталась, але не впала.

— Нокаут! — гукнув Доутрі, заглядевши, що тварина безладно б'є хвостом по воді. — Певне, обом каюк.

— Шхуна він зовсім кінчай, — зауважив Квек, бо фальшборт "Мері Тернер" уже зник під водою.

Шхуна швидко пішла на дно; за кілька секунд поринув і залишок грот-щогли. Зосталася тільки китова туша, що безвладно тіпалась на поверхні води.

— І похвалитися нічим, — сказав Доутрі замість надгробного слова "Мері Тернер". — Бо однаково ніхто не повірить. Щоб отаке дебеле суденце потопила, зумисне потопила стара китова матка! Ні, вибачайте, пане-добродію. Я сам не вірив тому шкарбунові в Гонолулу, коли він хвалився, ніби врятувавсь із потопленого "Ессекса", і мені ніхто не повірить.

— Гарна була шхуна, доладне суденце, — журився Старий Моряк. — Я ще не бачив стрункішого рангоуту на трищогловій шхуні й не знав трищогловика, щоб так легко ходив проти вітру.

Дег Доутрі, старий парубок, незвиклий до осілого життя, окинув поглядом пасажирів шлюпки, за яких тепер мусив дбати: Квека, бридкого чорношкірого папуаса, якого він колись урятував від зубів його власних одноплемінців; А-Моя, суднового кухаря, невеличкого літнього китаїця, чий точний вік важко було вгадати; шляхетного Старого Моряка, якого він любив і шанував; Великого Джона, молодого скандинава, велетня на зріст і дитину душею; Кілені-боя — диво-собаку; Вишкребка — вгодованого й навдивовижу дурного щенюка-нюфаундленда; Кокі — живий жмутик білого пір'я, рішучий та владний, мов сталеве лезо, і невідпорно-влесливий, мов пещене чарівне дитя; і навіть кота з кубрика — звинного рудого винищувача пацюків, що примостився між ногами в А-Моя. А до Маркізьких островів було довгих

дві сотні миль, та ще й пасат, що мав донести їх туди, стих, хоча мусив неодмінно повіяти знову.

Стюард зітхнув, і йому чогось зринув у пам'яті малюнок із дитячої книжки про бабусю, що жила в черевіку зі своїм численним родом. Потім рукою витер із чола піт і знову звернув увагу, що шкіра між бровами не чує дотику; а тоді сказав:

— Ну що ж, дітки, на веслах до Маркізів не дійдемо. Треба вітру. Але зараз треба відпливти хоч на милю від цієї сердитої матки. Чи оклигає вона, чи ні, я не знаю, та однаково біля неї мені якось моторошно.

РОЗДІЛ XVI

За два дні по тому на пароплаві "Маріпоза", що йшов своїм звичайним маршрутом від Таїті до Сан-Франциско, всі пасажири враз облишили грати на палубі в кільця, посхоплювалися з-за картярських столів у курильні, покидали книжки та шезлонги і, з'юрмившись понад бортом, утупили очі в шлюпку, що наближалася до них, гнана легким попутним вітром. Коли Великий Джон з А-Моевою та Квековою допомогою спустив вітрила й прибрав щоглу, пасажири засміялися — хто стиха, а хто й голосно. Картина, яку вони побачили, була дуже далека від їхніх уявлень про жертв морської аварії, які рятуються в шлюпці.

Багатьом спало на думку, що ця шлюпка з постелями, ящиками консервів та пива, котом, двома собаками, білим какаду, китайцем, кучерявим папуасом, височенним білявим юнаком, шпакуватим Дегом Доутрі, а надто Старим Моряком біля стернового весла, — достоту Ноїв ковчег. Один жартун-пасажир, клерк із будівельної контори, що вирушив у морську подорож на час відпустки, одразу вліпив Старому Морякові прізвисько:

— Агов, дідусю Ною! Гарний потоп? Апарату ще не видно?

— А рибки наловили? — гукнув інший молодик.

— Господи! Гляньте — пиво! Справжнє англійське пиво! Замовляю ящик!

Ще ніколи, мабуть, не рятовано жертв аварії з такими веселощами. Молоді жартуни запевняли, що це справді сам старий Ной з'явився до них із рештками загинувших колін Ізраїлевих, і розповідали літнім пасажиркам жахливі історії про цілий тропічний острів, що потонув в океані від вибуху вулкана й землетрусу.

— Я стюард, — сказав Дег Доутрі капітанові "Маріпоза", — і дуже вам буду вдячний, якщо ви примістите мене коло ваших стюардів. Великий Джон — матрос, йому місце в кубрику. Наш китаяга — кок, а чорношкірий — моя власність. Але містер Грін-ліф — джентльмен, і йому потрібна найкраща каюта й найкраща страва.

А коли розійшлася новина, що трищоглову шхуну "Мері Тернер", на якій пливли рятовані, розтрощив і потопив кит, літні пасажирки повірили в те не більше, ніж у байку про потонулий острів.

— Капітане Гейворде, — спитала одна, — а може кит потопити "Маріпозу"?

— Досі, як бачите, ще не потопив, — відповів капітан.

— Я так і знала! — вигукнула літня пані. — Судна б так не плавали, якби їх топили кити, адже правда, капітане?

— Щира правда, шановна пані, — підтвердив капітан. — Одначе усі п'ятеро запевняють, ніби так сталося з ними.

— Моряки здавна славляться буйною фантазією, еге ж? — у питальній формі висловила своє тверде переконання пасажирка.

— Других таких брехунів на світі нема, шановна пані. Проплававши сорок років, я б уже сам собі не повірив навіть, під присягою.

За дев'ять днів "Маріпоза" увійшла в Золоту Браму й стала до причалу в гавані Сан-Франциско. Кумедні коротенькі дописи по місцевих газетах, писані у звичайній хвацькій манері хлоп-чиськами-репортерами, вчорашніми школярами, один день тішили сан-франциську публіку звісткою про те, що пароплав "Маріпоза" підібрав у морі п'ятеро жертв аварії, які розповідають про себе таку неймовірну байку, що їй не повірили навіть газетярі. Отак дурна газетярська брехливість призводить до того, що люди сприймають незвичайну правду як брехні. Такий уже звичай у шмаркачів-репортерів із міських газет та в міщанської публіки, для якої справжній широкий світ просто не існує, бо вона всі життєві враження дістає з дешевих кінофільмів.

— Кит потопив? — питає такий міщанин. — Дурниця. Дурнісінька дурниця. Он у "Пригодах Еліни" — ото картина, щоб ви знали! — таке показували...

Отож Доутрі зі своєю командою, зійшовши на берег у Фріско, не зажив там великої слави. Другого дня морські репортери вже розповідали байки про напад велетенської медузи на краболова-італійця. Великий Джон одразу відколовся — оселився в одному з портових готельчиків, а за тиждень вступив до профспілки моряків і найнявся на парову шхуну, що відпливала до Бандона в штаті Орегон по вантаж секвойєвих шпал. А-Мой на березі не дістався далі табору федеральної іміграційної управи, звідки його депортували до Китаю на першому ж пароплаві Тихоокеанської компанії. Кіт із "Мері Тернер" zostався в кубрику "Маріпози" й поплив на ній назад на Таїті. Вишкребка забрав до себе додому один із стерничих "Маріпози".

Дег Доутрі, опинившись у місті, на свої скромні заощадження винайняв дві недорогі кімнатки для себе й усіх своїх опіканців, тобто Чарлза Стоу Грінліфа, Квека, Майкла і, звісно, Кокі. Одначе недовго він дозволяв Старому Морякові жити разом із ними.

— Таке діло нікуди не годиться, сер, — сказав він. — Нам потрібні люди з грішми, треба їх заманити, ось ви й починайте їх заманювати. Сьогодні ж таки купіть собі зо дві валізи, візьміть таксі й під'їдьте до парадних дверей готелю "Бронкс", як чоловік із тугим гаманцем. Це готель вельми пристойний, але не з так і дорогий, якщо вестися розважно. Невеличкий номер, вікнами у двір, без етапування, звісно, — тоді можна буде ошадити на харчах.

— Але ж я не маю ні цента, стюарде, — відказав Старий Моряк.

— Не турбуйтеся, сер, я вам поможу, скільки моя сила.

— Любий мій, таж ви знаєте, що я старий шахрай. Я не можу грабувати вас, як когось. Ви... ну, ви ж мій друг, хіба не розумієте?

— Чом ні. Розумію й дуже вдячний вам за таке слово, сер. Але ж того й я хочу вам допомогти. А як ви спіймаєте на гачок нову компанію шукачів скарбу та як судно буде вже готове, візьміть мене на нього за стюарда — з Квеком, з Кілені-боєм, з усією родиною. Ви мене всиновили, і тепер я ваш дорослий син, тож будьте ласкаві слухатись мене. "Бронкс" якраз підходящий для вас готель — сама назва яка, скажіть? Дух той, що треба. Людей переконуватимуть не так ваші балачки, як сам готель. Знаєте, коли ви патякатимете про скарб, розсівшись у великому шкіряному кріслі, з чвертьдоларовою сигарою в зубах та з келихом двадцятицентово-го питва на столику перед собою, то це вже пахне скарбом. Вам і віритимуть. Тож ходімо купляти вам валізи, сер, не барімося.

І Старий Моряк солідно під'їхав до готелю "Бронкс" у таксі, старомодним письмом записався в книзі реєстрації пожителів як Чарлз Стоу Грінліф і знову розпочав діяльність, що вже стільки років рятувала його від притулку для вбогих. А Дег Доутрі заходився шукати собі роботи. Так було конче потрібно, бо він тепер мусив добре трусити грішми. Адже йому доводилося годувати цілу родину — Квека, Майкла й

Кокі; а ще дорожче коштувало утримувати в першорядному готелі Старого Мор'яка. Та й шес-тиквартова спрага давалася взнаки.

А тим часом настала промислова криза. У Сан-Франциско панувало таке безробіття, якого там ще не знали. На кожне вакантне місце суднового стюарда знаходилося по троє претендентів. Сталої роботи Доутрі знайти не щастило, а випадкові заробітки не покривали всіх щоденних витрат. Він уже ходив і на земляні роботи, що влаштовував муніципалітет для нужденних; але там нікого не тримали довше, як три дні, бо забагато було людей, які потребували бодай такої допомоги.

Доутрі послав би працювати й Квека, та це було неможливо. Папуас зроду не бував у великому місті, він тільки бачив Сідней з пароплавної палуби. Він не знав у світі нічого, крім пароплавів, далеких південноморських островів та свого рідного острова Короля Вільгельма в Меланезії. Отож Квек увесь час сидів у їхніх двох кімнатках, куховарив для пана, виконував хатню роботу та глядів Майкла й Кокі. А Майкл, звиклий до волі й на палубах суден, і на коралових узбережжях та плантаціях, почувався наче у в'язниці.

Правда, вечорами стюард виводив його погуляти, а часом брав із собою й Квека, що плентався позаду. Майклові дуже докучала безліч двоногих богів на людних міських хідниках, і ті боги багато втратили на ціні для нього. Зате його власний бог і володар, стюард, став йому ще дорожчий. Серед стількох богів Майкл губився, а тому, дужче ніж будь-коли, бачив у стюардові надійний захист від знегод і небезпек, своє Авраамове лоно.

"Стережися, щоб не наступили на ногу", — таке найперше гасло міського життя у двадцятому сторіччі. І Майкл засвоїв його дуже швидко й навчився оберігати свої лапи серед тисяч узутих у черевики людських ніг, що завжди кудись поспішали, нітрохи не зважаючи на скромного чотириноного пішохідця, ірландського тер'єра.

На тих вечірніх прогулянках стюард завжди водив його від шинку до шинку. У шинках, стоячи біля довгих прилавків на посиляній тирсою підлозі або сидючи за столами, нили й розмовляли чоловіки. Пили багато й розмовляли багато, а з ними й стюард — аж поки, докінчивши свою шестиквартову денну пайку, ішов додому спати. З багатьма людьми він там познайомився, і Майкл також. То були здебільша моряки-каботажники, а також портові робітники.

Один із них, шкіпер шаланди, що курсувала по бухті та по річках Сан-Хоакін і Сакраменто, обіцяв узяти Доутрі за матроса й кухаря на свою шаланду "Говард". Вісімдесят тонн вантажу, разом із палубним, піднімала вона, і двоє матросів, кухар та сам капітан Йоргенсон гуртом, по-демократичному вантажили й розвантажували її та по черзі вели вдень і вночі, в будь-яку погоду, у приплив і відплив: хтось один стояв за стерном, а решта троє спали чи так відпочивали. Звісно, працювати кожному доводилось за двох чи й за трьох, зате харч був ситий і заробіток чималий — від сорока п'яти до шістдесяти доларів на місяць.

— Не бійся, — казав капітан Йоргенсен. — Я свого кока Гансо-на ось-ось вижену, а тоді ти прихось... і песика свого приводь, — і гладив Майкла по голові великою мозолястою рукою. — Гарний песик. Мати на шаланді такого дуже добре, коли стоїш у порту чи де на якорі та всі повкладаються спати.

— А ти свого Гансона зараз вижени, — квапив Доутрі. Та капітан Йоргенсен повільно хитав головою.

— Ні, спершу треба його налупцювати.

— Ну, то налупцюй зараз і вижени, — наполягав Доутрі. — Онде він стоїть біля прилавка, у кутку.

— Ні. Хай перше привід дасть. Тобто приводів я маю скільки завгодно. Але мені треба такого, щоб усі на судні бачили. Я хочу, щоб він

мене вимусив завдати йому прочухана і щоб усі сказали: "Добре зробив, капітане!" Отоді я візьму на шаланду тебе, Доутрі.

Якби капітан Йоргенсен не зволікав так із задуманим прочуханом чи якби Гансон скоріше дав йому достатній привід, Майкл пішов би зі стюардом на шаланду "Говард", і все подальше його життя було б не таке, як йому судилося. Але випадок, збіг випадкових подій, над якими Майкл не мав влади і про які він знав не більше, ніж сам стюард, присудив інакше. Тоді ще й найбуйніша уява не могла б передбачити майбутньої Майклової сценічної кар'єри, ані того пекла, де йому довелося побувати. А вже доля Дега Доутрі й Квека не могла б примаритись і в опійному чаду.

РОЗДІЛ XVII

Одного вечора Дег Доутрі сидів за столом у шинку "Земле-копський дім". Він був у великій сутузі. Знаходити випадковий заробіток ставало чимраз тяжче, а заощадження вже дійшли кінця. Уранці він телефоном розмовляв зі Старим Моряком, але той зміг тільки сказати йому, що на вудку, здається, клюнув якийсь там колишній лікар-шарлатан.

— Я заставлю персні, — запропонував старий — уже не вперше.

— Не можна, сер, — відповів Доутрі. — Персні потрібні для діла. Це наш основний капітал. Вони навіюють потрібний дух. Персні — це те, що ви називаєте "влучне слово". Я ввечері ще пометикую, а завтра вранці прийду до вас. Перснів не заставляйте й не дуже напосідайте на свого лікаря. Хай сам бере принаду. Так найпевніше. Усе буде гаразд, наша доля ще не вмерла, і не журіться, сер. Дег Доутрі ще ніколи не давав хука.

Але, сидючи в "Землекопському домі", він думав, що цей раз, мабуть, таки дасть хука. У кишені в нього лишилося тільки комірне за наступний тиждень, та й то три дні вже було прострочено, і сердита господиня

галасливо вимагала сплати боргу. У хаті зоставалося харчів ледве на завтрашній день. Скромний готельний рахунок Старого Моряка теж не плачено вже два тижні, що становило, як на стюардову кишеню, велику суму, бо готель таки був першорядний; а в самого Старого Моряка лишалося хіба якихось кілька доларів на те, щоб бряжчати ними у вуха колишньому лікареві, охочому шукати скарби.

Та найжахливіше було те, що Доутрі мусив зменшити свій пивний раціон удвічі: грошей на помешкання він не міг чіпати нізащо у світі, аби не опинитися з цілою своєю родиною на вулиці. Того-бо він і сидів за столом із капітаном Йоргенсеном, що тільки-но привіз шаландою сіно з Петалумських заплав. Капітан уже двічі ставив пиво і, видно, був напитий, бо позіхав утомлено й поглядав на годинника. А Доутрі ще недопив цілих три кварта! Крім того, Гансона й досі не було вигнано, і робота на шаланді тільки мріла в невідомому майбутньому.

З розпачу Доутрі набігла думка, як добути ще кухоль молодого пива. Він не дуже любив його, але воно було дешевше.

— Чуєш, капітане, — сказав він. — Ти ще не знаєш, який розумний мій Кілені-бой. Він уміє рахувати незгірш за нас.

— Тринди-ринди, — буркнув Йоргенсен. — Бачив я таке в балаганах. Це все фокуси-мокуси. Собаки й коні рахувати не вміють.

— А Кілені вміє, — спокійно провадив Доутрі. — Його не обдуриш. Ось забиймося: я замовлю два кухлі пива, уголос, аби пес почув, а потім шепну кельнерові, щоб приніс тільки один. Побачиш, який гвалт зчинить Кілені-бой, коли вгледить один кухоль!

— Хе! На що ж ми заб'ємося?

Стюард помацав монетку в кишені. Якщо Кілені-бой підведе його, доведеться позичати з недоторканного комірнього. Та Кілені не може його підвести й не підведе, подумав він, і відповів:

— А на два кухлі пива.

Підкликавши кельнера, тихенько попередили його, а тоді Доутрі гукнув Майкла, що лежав у кутку, біля Квекових ніг. Коли стюард присунув до столу стілець і посадив Майкла на ньому, він насторожився, бо збагнув: стюард чогось від нього сподівається, хоче, щоб він себе показав. Майклові, власне, хотілось не так показати себе, як прислужитись укоханому стюардові. Для простого Майклового розуму любов і служіння були рівнозначні. Так само, як він стрибнув би заради стюарда у вогонь, він радий був послужити стюардові і в будь-який інший спосіб — як лишень стюард зажадає. Ось що означала для нього любов. Тільки одне — служіння.

— Кельнере! — покликав Доутрі, а коли той підійшов, сказав йому: — Два кухлі пива. Затямив, Кілені? Два кухлі пива.

Майкл засовався на стільці, нетерпляче поклав одну лапу на стіл і мельнув язиком до стюардового обличчя, що нахилилося до нього.

— Він запам'ятає, — сказав Доутрі шкіперові шаланди.

— Як ми балакатимемо, то ні, — відповів той. — Ось ми одуримо твого пса. Я скажу, що робота твоя, коли я прожену Гансо-на. А ти кажи, щоб я вигнав його зараз. А я тобі — що Гансон мусить перше заробити прочухана. А тоді засперечаємось, як два йолопи, і будемо кричати один на одного. Ти готовий?

Доутрі кивнув головою, і вони завели голосну суперечку. Майкл поглядав то на одного, то на другого.

— Ну, попався ти, — сказав Йоргенсен, углядивши, що кельнер несе один кухоль пива. — Песик твій усе забув — чи й не пам'ятав нічого. Він думає, що ми посварились, і твої два кухлі пива стерлись у нього в голові, як ото хвиля змиває написане на піску.

— Навряд чи він забуде арифметику, хоч би скільки ти галасував, — доводив Доутрі, перемагаючи власну непевність. — І я його не підштовхуватиму, — додав він бадьоро. — Зараз сам побачиш.

Перед шкіпером поставлено високого кухля, і він зразу взяв його в руку. А Майкл, нап'ятий мов струна, свідомий, що від нього чогось сподіваються, готовий і радий прислужитися, згадував колишню науку на "Макамбо" й марно вдивлявся в незворушне стюардове обличчя, чекаючи знаку; потім оглянувся й побачив не два кухлі пива, а один. Він так добре пам'ятав різницю між одним і двома, що збагнув (а яким побитом, цього не скаже й найглибший психолог, так само, як не зможе визначити, що ж таке думка): принесено один кухоль, хоча замовлено два. Він зразу хрипко загарчав, підхопився, став передніми лапами на стіл і загавкав на кельнера.

Капітан Йоргенсен грюкнув кулаком по столу.

— Ти виграв! — загорлав він. — Я плачу за пиво! Кельнере, неси ще кухоль.

Майкл поглянув на стюарда, ніби питав, чи те він зробив, і стюардова рука, погладивши його по голові, промовисто відповіла йому.

— Спробуймо ще, — сказав розбурканий і зацікавлений шкіпер, рукою витерши пивну піну з вусів. — Може, він знає тільки один і два? А як три? Чотири?

— Так само, шкіпере. Він уміє рахувати до п'яти й розуміє, коли була більше, ніж п'ять, тільки чисел, більших за п'ять, не знає.

— Агов, Гансоне! — ревнув капітан Йоргенсен через усю пивницю до свого кухаря. — Агов, надолобню! Іди сюди, випий кухоль пива!

Гансон підійшов і присунув собі стільця.

— Плачу за пиво я, — сказав шкіпер, — але замовляй ти, Доутрі. Дивись, Гансоне, який це вчений собака. Він рахує краще за тебе. Нас тут троє. Доутрі замовить три кухлі пива. Пес почує слово три. А я покажу кельнерові два пальці. Він принесе два кухлі, і пес на нього загавкає. Ось побачиш.

Усе так і вийшло, Майкл не вгамувався, поки не принесено третього кухля.

— Не вміє він рахувати, — вирішив Гансон. — Він просто бачить, що один залишився без пива. Він знає, що в кожного мусить бути кухоль. Того й гавкає.

— Стривайте, це ще не все, — похвалився Доутрі. — Нас тут троє. Замовмо чотири кухлі. Тоді кожен матиме кухоль, і однаково Кілені загавкає на кельнера.

І справді, вже цілком збагнувши, у чому річ, Майкл шаленів, поки кельнер не приніс четвертого кухля. Тим часом стіл обступили люди, і кожне хотіло замовити пиво, щоб випробувати собаку.

— Слава богу, — мурмотів сам до себе Доутрі. — Що воно за світ! Тільки-но сидів без пива, а за хвилину — хоч залийся.

Деякі навіть хотіли купити Майкла, пропонуючи сміховинну ціну — п'ятнадцять чи двадцять доларів.

— Знаєш що, — шепнув капітан Йоргенсен стюардові, відвівши його в кут. — Подаруй мені песика, і я налупцюю Гансона хоч зараз, а ти завтра приходи на роботу.

А хазяїн "Землекопського дому" відвів Доутрі до іншого кутка й теж шепнув:

— Приходьте сюди щовечора з вашим собакою. Жвавіш торгуватиметься. Я вам даватиму пиво задарма й півдолара грішми за вечір.

І та пропозиція зродила в стюардовій голові велику ідею. Вдома, коли Квек роззув його, він сказав Майклові:

— Ось воно що, Кілені. Як ти вартий для того шинкаря півдолара за вечір і безкоштовного пива, то й для мене ти вартий стільки... і навіть більше, синку, навіть більше. Бо він хоче тільки зиску. Того ж бо він і продає пиво, а не купляє. А ти, Кілені, не полінуєшся трохи попрацювати для мене, я знаю. Нам треба грошей. І Квек, і містер Грінліф, і Кокі, не кажучи вже за тебе й за мене, — усі ми мусимо їсти-пити. Та й комірне добувати нелегко, а роботу знайти ще тяжче. Як ти скажеш, синку? Повештаємося завтра, побачимо, скільки нам пощастить грошенят загребти?

І Майкл, що сидів на колінах у стюарда, очима до очей, носом до носа, а мордою в стюардових долонях, аж корчився з радощів, і мелькав язиком, і крутив куцим хвостиком. Він не розумів слів, але вони його тішили, бо то говорив стюард.

РОЗДІЛ XVIII

Шпакуватий судновий стюард і кошлатий ірландський тер'єр хутко стали примітними фігурами в нічному житті Барбарі, портового району Сан-Франциско; Доутрі ще вдосконалив фокус із рахунком, беручи із

собою Кокі. Тепер, коли кельнер не приносив потрібного числа кухлів, Майкл спочатку сидів тихо, аж поки папуга, стоячи на одній лапці, на таємний стюардів знак чіплявся другою Майклові за шию й нахилив дзюб йому до вуха, ніби шепотів щось. А тоді Майкл оглядав кухлі на столі й починав гавкати на кельнера.

Та справжнього успіху зажили Доутрі з Майклом, коли вперше проспівали "Я хочу до Ріо". Відбулось те в матроському танцювальному залі на Пасіфік-стріт, й усі танці припинились, а матроси здійняли галас, викликаючи собаку-співака на біс. І хазяїн дансінгу нічого не втратив, бо ніхто не виходив, а навпаки, напихалося люду більше й більше, поки Майкл виконував увесь свій репертуар: "Боже, бережи короля", "Люлі-люлі", "Веди нас, зоре", "Краю рідний, краю" та "Шенандоа".

Для Доутрі це означало вже щось більше, ніж дармове пиво; бо коли він зібрався йти додому, хазяїн дансінгу тицьнув йому в руку три срібні долари й попросив прийти із собакою й завтра ввечері.

— За оце-о? — спитав Доутрі, зневажливо позирнувши на гроші.

Хазяїн квапливо додав два долари, і Доутрі пообіцяв прийти.

— А однаково, Кілені, — сказав він Майклові, лягаючи спати, — я гадаю, синку, що ми з тобою варті більш, як п'ять доларів. Адже такого, як ти, ще світ не бачив. Справжній собака-спі-вець, трохи не будь-яку пісню можеш проспівати вдвох зі мною, а з півдесятка й сам, без мене. Кажуть, Карузо дістає тисячу доларів за вечір. Ну, ти, звісно, не справжній Карузо, зате єдиний у світі собачий Карузо. А я, синку, буду твоїм антрепренером. Як ми не заробимо тут двадцяти доларів за вечір, то перемандрує-мо, синку, у шикарніші квартали. І наш старий добродій у "Бронксі" перебереться до фасадного номера. А Квекові купимо справжнього костюма. Кілені, синку, та ми так розбагатіємо, що як містер Грінліф не підчепить дурника, то труснемо самі капшуком, купимо

шхуну й подамося з ним шукати скарби, тобто самі станемо дурниками — ти і я.

Портовий район Барбарі, що був окремим моряцьким містечком за тих часів, коли Сан-Франциско ще мав славу найпершого кубла відчайдухів на всі сім морів світу, давно вже злився з містом і тепер половину своїх прибутків мав із цікавих гультяїв, що приїздили розважатись і не шкодували грошей. Серед вищого товариства стало просто модою, надто коли треба було побавити гостей зі Сходу, увечері годину чи й кілька їздити в автомобілях від дансінгу до дансінгу й від шинку до шинку. Коротше кажучи, Барбарі став таким самим прикметним місцем, як Китайський квартал або готель "Бескет".

Незабаром Дег Доутрі почав одержувати щовечора двадцять доларів за два двадцятихвилинні виступи й мусив відмовлятися від стількох дармових кухлів пива, що стало б напоїти добрий десяток чоловік із такою спрагою, як у нього. Ще ніколи не знав він таких розкошів; і треба сказати, що й Майкла те тішило. Хоча не так за себе, як за Стюарда. Він служив Стюардові й усім серцем жадав так служити.

Властиво, Майкл зробився годівником цілої родини, усі члени якої тепер жили в достатку. Квек аж сяяв у жовтих черевиках, ка-пелюсі-котелку та сірому костюмі з бездоганно напрасованою стрілкою на штанях. Він захопився кінематографом і щодня витрачав на нього двадцять або й тридцять центів, висиджуючи по кілька однакових сеансів уряд. Тепер хатнє господарство забиало в нього небагато часу, бо їли вони по рестораціях. А Старий Моряк не лише перебрався в готелі "Бронкс" до дорожчого номеру з вікнами на вулицю: Доутрі ще й наполог, щоб він брав більше грошей на витрати й часом запрошував котрого-небудь знайомого на виставу чи концерт, а потім відвозив додому в таксі.

— Не довіку ми так житимемо, Кілені, — казав Стюард Майклові. — Тільки-но наш старенький добродій зуміє підчепити на гачок нову компанію багатіїв, охочих до скарбів, ми гайнемо в морську блакить,

синку, і добре судно гойдатиметься у нас під ногами, і хвиля хлюпатиме на палубу та стікатиме в шпігати.

Ми не тільки співатимемо про Ріо всілякій шпані, а й справді туди попливемо. Хай вони западуться зі своїми гнилими містами. Нам пасує море — мені, і тобі, Кілені, і старенькому добродію, й Квекові, і Кокі. Не для міського життя нас створено, синку. Нездорове воно. І знаєш, синку, хоч вір, хоч ні, я чую, що вже не той роблюся. Обважнів якось, нема давнього spritu, і нудно мені вечір за вечором сидіти без діла. Мені аж душа мліє почути знову, як старенький добродій скаже ще раз: "А знаєте, стюарде, не завадило б перед обідом випити вашого чудового коктейлю". Ми візьмемо із собою в плавання невеличкий льодовник і вже догодимо йому як слід.

А глянь на Квека, Кілені. Це не його клімат. Він просто-таки хиріє. Як він ще попосидить по отих кінематографах, то наживе собі сухоти. Заради його здоров'я, і твого, і мого, і всіх нас, нам треба якнайхутчіше підняти якір та вирушити в край пасатів, що наскрізь тебе продимають живлющою морською сіллю.

І справді, Квек, хоча він ні на що не скаржився, видимо хирів. Пухлина, що з'явилась у нього під правою пахвою і спершу росла повільно й зовсім не боліла, тепер почала без упину нити. Він уже не міг проспати спокійно ніч, бо навіть сплячи на лівому боці, дві-чі-тричі, а то й чотири рази за ніч прокидався від болю. А-Мой, якби його не відіслала одразу до Китаю іміграційна управа, міг би пояснити, що то за пухлина, і так само міг би пояснити Дегові Доутрі, що означає ота нечутлива цятка між бровами в нього, яка дедалі більшала і вже прорізувалася зморшками, наче в лева. І міг би розтлумачити, що сталося з мізинцем його лівої руки. Доутрі спершу подумав, що розтяг сухожилок. Потім вирішив, що у вологому, туманному сан-франциському кліматі вже доп'яв собі хронічний ревматизм. І тому ще дужче прагнув податися скоріш у Південні моря, де тропічне сонце вижене з нього хворобу.

Як стюард, Доутрі звик стикатися з людьми вищого товариства. Але тут, на сан-франциському "дні", уперше в житті зійшовся він з ними як рівний із рівними. Більше навіть — вони самі прагнули зустрічатися з ним. Вони шукали його. Домагалися ласки посидіти з ним за одним столом і почастувати його пивом у яко-му-небудь гамірному шинку, де він саме виступав із Майклом. Вони б пригощали його й вином, не шкодуючи грошей, якби він не був такий відданий пиву. Декотрі навіть кликали його до себе додому: "Приходьте з вашим песиком, цим дивом, поспівати в нас", — однак Доутрі, хоча й пишався Майклом, відмовлявся, пояснюючи, що життя артиста занадто стомлює й не дозволяє таких товариських розваг. Але Майклові він признавався, що якби їм запропоновано півсотні доларів, вони б "бігцем туди побігли".

Серед безлічі знайомих, набутих за той час по шинках, двом судилося незабаром відіграти дуже важливу роль у житті Доутрі й Майкла. Перший, лікар і місцевий політичний діяч на ім'я Волтер Меріт Еморі, кілька разів мав нагоду посидіти за столом Доутрі, де поруч стюарда, як звикле, сидів на стільці й Майкл. Між іншим, із вдячності за таку ласку доктор Еморі дав стюардові свою візитну картку й сказав, що радий буде безкоштовно лікувати й хазяїна, і пса в разі потреби. На думку Доутрі, доктор Еморі був розумний і меткий чоловік, безперечно вправний лікар, але захланний і безжальний, як голодний тигр. Він сам сказав йому з брутальною відвертістю, яку тепер міг собі дозволити:

— Докторе, ви просто диво. Зразу видно. Чого ви захочете, те буде ваше. І ніщо вас не спинить, хіба...

— Хіба що?

— Ну, хіба та річ буде прикута ланцюгом, або схована під замком, або її стерегтиме полісмен. Не хотів би я мати те, чого захочеться вам.

— А проте маєте, — сказав доктор Еморі й значуще кивнув головою на Майкла, що сидів на стільці між ними.

— Бр-р-р! — здригнувся Доутрі. — Аж мороз поза спиною йде. Якби я не знав, що ви жартуєте, то б не залишився в Сан-Фран-ціско й двох хвилин. — Він хвильку схилявся замислено над своїм кухлем, тоді засміявся полегшено: — Ні, цього собаки мені ніхто у світі не відбере. Бо я ладен убити кожного, хто зазіхне на нього. І скажу це кожному у вічі, як оце вам кажу. І він повірить, як ви мені вірите. Ви ж знаєте, що я не жартую. І кожен знатиме. Та цей собака...

Неспроможний висловити всю глибину свого почуття, Дег Доутрі вмовк і підніс до вуст пивного кухля.

Другий фатальний знайомець був зовсім іншого типу. Сам він називав себе Гаррі дель Мар, і таке ім'я стояло на афішах "Ор-фея", коли він там виступав. Він був дресирувальник тварин, однак Доутрі не знав цього, бо дель Мар тоді саме відпочивав від гастролей. Він теж підсідав за стіл до стюарда й частував його. Ще молодий, років під тридцять, смаглявий, з вродливим дівочим обличчям, повними губами, довгими віями й великими карими очима, що мали, як він щиро вірив, магнетичну силу, у розмові він, усупереч своїй зовнішності, виявився вельми діловитий.

— Нема у вас таких грошей, — сказав Доутрі, коли дель Мар, що спершу давав за Майкла п'ятсот доларів, накинув ще п'ятсот.

— Не бійтеся, тисяча у мене знайдеться.

— Ні, я не те кажу, — похитав головою Доутрі. — Нема у вас таких грошей, щоб я його віддав. Та й навіщо він вам?

— Я його вподобав, — відповів дель Мар. — Навіщо я сюди прийшов? Навіщо зішлись сюди всі оці люди? Навіщо люди п'ють вино, тримають коней, упадають за акторками, стають ченцями чи книжкогризами? Бо так їм подобається. Оце вам і вся відповідь. Ми всі робимо те, що нам до вподоби, і вганяємо за тим, чого закортить, дарма — до снаги воно нам чи ні. Ось і я вподобав вашого пса. Я хочу його мати. Так хочу, що ладен

дати за нього тисячу доларів. Дивіться, он у тієї жінки на руці перстень із великим діамантом. Мабуть, вона його вподобала, захотіла, ну, і купила, не дбаючи про ціну. Він їй любіший за гроші. А ваш пес...

— Не вподобав вас, — перебив Доутрі. — І мені дивно. Він майже до кожного ласкавий, хоч і не набивається. А на вас відразу наїжачився. Навіщо вам собака, що вас не любить?

— А це вже пусте, — спокійно відказав дель Мар. — Чи любитиме він мене, чи ні, це моє діло, і я знаю, як із ним поведися, будьте певні.

Доутрі враз здалося, що під янгольською зовнішністю його співрозмовника ховається безмежна й невблаганна жорстокість, тим страшніша, що вона свідомо. Звісно, він не подумав про це такими словами. То була й не думка, а тільки враження, почуття, що не потребує слів.

— У місті є цілодобовий банк, — провадив дель Мар. — Ходімо туди, я випишу чека, і за півгодини гроші будуть у вас у кишені.

Доутрі похитав головою.

— Нічого не вийде — навіть із ділового погляду, — відказав він. — Зважте самі. Пес заробляє мені двадцять доларів за вечір. Скажімо, він працюватиме двадцять п'ять днів на місяць. Це п'ятсот доларів, а за рік — шість тисяч. Як рахувати з п'яти відсотків річних, бо так простіше, це прибуток із капіталу в сто двадцять тисяч доларів. Ну, нехай видатки та моя платня — двадцять тисяч. Однаково виходить, що псові ціна сто тисяч. Ну, хай половина — п'ятдесят тисяч. А ви мені даєте тисячу.

— Ви, здається, гадаєте, що він у вас вічний, як земельна ділянка... — поблажливо всміхнувся дель Мар.

Доутрі зрозумів його відразу.

— Нехай він співатиме п'ять років — це тридцять тисяч. Нехай рік — це шість тисяч. А ви за шість тисяч даєте тисячу. Ні, мені таке діло не підходить... і йому теж. А крім того, навіть коли він не зможе заробляти грошей і не буде вартий ані цента, для мене він буде вартий мільйона, і як хто даватиме за нього мільйон, то я ще й не візьму.

РОЗДІЛ ХІХ

— Ми ще побачимося, — сказав Гаррі дель Мар Дегові Доутрі після четвертої розмови про купівлю Майкла.

Однак дель Мар помилявся. Він більш ніколи не побачив Де-га Доутрі, бо Доутрі перше зустрівся з доктором Еморі.

Квек, через свою пухлину під пахвою, спав дедалі неспокійніш і вже заважав спати й Доутрі. Кінець кінцем той обдивився свого раба й вирішив повести його до лікаря. І одного ранку, об одинадцятій годині, він із Квеком прийшов до приймальні Волтера Меріта Еморі й діждався в людній чекальні своєї черги.

— Чи не рак у нього, докторе? — сказав Доутрі, поки Квек роздягався. — Досі він ні на що не скарживсь і не писнув ніколи. Така в них натура, у чорношкірих. Я не знав нічого, поки він не почав крутитись уночі та стогнати крізь сон... Ось гляньте! Як ви гадаєте? Або рак, або ще якась пухлина, правда?

Та меткі очі Еморі вже завважили скорчені пальці на Квековій лівій руці. Власне, Еморі мав не тільки меткі очі, а й досвід щодо прокази, їздивши добровільно військовим хірургом на філіппінську війну [20], він спеціально вивчав там цю хворобу і стільки надивився на проказених, що вмів на перший погляд несхибно розпізнати її трохи не з початкових стадій. Він ковзнув оком від скорчених пальців, симптому безболісної форми, спричиненого розпадом нервів, до "левиних" зморшок на чолі

(теж безболісний симптом), а потім до пухлини під правою пахвою і вмить визначив її як горбкувату форму.

Так само вмить блиснули йому в голові ще дві думки — по-перше, правило: "де знайдеш одного прокаженого, шукай інших", а по друге — думка про жаданого ірландського тер'єра, власність Доутрі, який довго жив разом із Квеком. Потім доктор Еморі відвів погляд, бо не знав, чи стюардові щось відомо про жахливу хворобу, і не хотів насторожувати його. Він спокійно вийняв годинника, глянув на нього, тоді звернувся до Доутрі:

— У нього щось із кров'ю не гаразд. І виснаження. Він не звик до такого життя й до такого харчування. Задля певності я, звісно, досліджу пухлину, але навряд, щоб це був рак.

Говорячи, він на мить, на коротку мить скинув оком до лоба Доутрі, між брови й трохи вище. Цього вистачило. Досвідчене лікарське око побачило "левине" тавро прокаженого.

— Ви теж підупали на здоров'ї. Почуваєтеся не найліпше, еге? — провадив він, не затнувшись.

— Та справді, — погодився Доутрі. — Мені, мабуть, час подаватися назад у море, на південь, щоб тепло вигнало з мене ревматизм.

— А де він у вас? — запитав Еморі з добре вданою неувагою, нібито збираючись оглянути пильніше Квекову пухлину.

Доутрі підняв ліву руку й ворухнув мізинцем — ось, мовляв, де. Еморі глянув так само спокійно, з-під напівспущених повік, і побачив, що мізинець ледь скорчений, ледь напухлий і шкіра на ньому трохи лисніє від опуху. І ще раз, уже відвертаючись від Квека, він на мить спинив погляд на левиних зморшках між бровами в Доутрі.

— Ревматизм — це й досі велика загадка, — сказав він, обертаючись назад до стюарда, ніби його заповонила ця думка. —

У нього безліч відмін, і кожен хворіє на нього по-своєму. Чуєте здеревіння в мізинці?

Доутрі насилу поворушив ним і відповів:

— Так, сер. Став не такий гнучкий, як був.

— Ага... — промимрив доктор Еморі заспокійливо. — Сядьте, будь ласка, на оте крісло. Може, вилікувати вас я й не зумію, але обіцяю послати в таке місце, де вам найкраще жити з вашою хворобою... Міс Джадсон!

Молода жінка у вбранні сестри-жалібниці посадовила Доутрі в емальоване хірургічне крісло, відхиливши назад його спинку, як наказав лікар. Той заходився мочити пальці в найсильнішому дезінфекційному розчині, який лишень мав у кабінеті, а перед очима йому стояв образ жаданого ірландського тер'єра, що мав кошлату шерсть, відгукувався на повне назвисько Кілені-бой і виконував різні штуки в матроських шинках.

— У вас ознаки ревматизму не тільки в мізинці, — сказав він стюардові. — Ось і тут, на лобі, я бачу. Одну хвилиночку. Як заболить, ворухніться. А поки не болить, сидіть тихо. Я хочу тільки перевірити свій діагноз... Ага, так-так. Ворухніться, як щось відчуєте. У ревматизму бувають химерні вияви... Ось гляньте, міс Джадсон, я певен, ви ще не бачили такої форми ревматизму. Дивіться. Він не ворухиться. Він думає, що я ще не почав...

Доутрі й гадки не мав, що робить лікар, гомонячи так жваво, без упину; а Квек дивився й не вірив своїм очам. Бо доктор Еморі великою голкою колов потемнілу шкіру на лобі в стюарда, якраз між прямовисними "левиними" зморшками. І не просто колов; устроївши

голку з одного краю темної плями, він загнав її попід шкіру, у нечутливий набряк, майже на всю довжину. Квек аж очі вирячив, бо його пан навіть не здригнувся й нічим не виказав, що йому боляче.

— Ну, чого ж ви не починаєте? — спитав Доутрі нетерпляче. — Та й не зі своїм ревматизмом я до вас прийшов. Я привів чорношкірого з пухлиною.

— Вам потрібно лікуватися, — запевнив його доктор Еморі. — Ревматизм — це не жарти. Не можна його задавнювати, поки стане хронічний. Я вам призначу лікування. Встаньте, будь ласка; подивимось і вашого чорношкірого служника.

Та перш ніж посадити Квека, Еморі накрив крісло простирадлом, що тхнуло так, наче було обсмалене. Уже зібравшись оглядати папуаса, він ніби щось згадав і зиркнув на годинника. А побачивши, котра година, враз насупився, обернувся до помічниці й сказав досить сердито:

— Ви мене підвели, міс Джадсон. Я ж вас просив нагадати, що о пів на дванадцяту в мене консиліум із доктором Гедлі. А вже за двадцять дванадцята. Він же мене проклинає! Ви знаєте, який він дратівливий.

Міс Джадсон винувато й скрушно закивала головою: хоч насправді вона вперше почула про якийсь там консиліум о пів на дванадцяту, зате вона добре знала свого хазяїна.

— Кабінет доктора Гедлі отут через коридор, — пояснив Еморі стюардові. — Я на п'ять хвилин, не довше. Ми з ним розійшлися думкою. Він знайшов в одного пацієнта хронічний апендицит і посилав його на операцію. А я кажу, що то піорея і інфекція переходить із зубів на шлунок. І раджу полікувати ясна еметином, тоді шлунковий розлад минеться сам. Ви, звісно, не розумієтеся на цих речах; але я переконав Гедлі запросити на консиліум доктора Гренвіла — він зубний лікар і

знавець піореї. І ось вони вже десять хвилин чекають на мене. Я мушу бігти.

Уже з коридора, зачиняючи двері, він додав:

— За п'ять хвилин я повернуся. Міс Джадсон, скажіть, будь ласка, у чекальні, хай трохи потерплять.

Він справді зайшов до кабінету доктора Гедлі, однак там не було ніякого пацієнта з апендицитом чи піореєю. Еморі тільки двічі зателефонував: один раз голові міської санітарної управи, а другий — начальникові поліції. Йому пощастило: він застав обох у їхніх кабінетах і, звертаючись до них на ім'я, поговорив з обома вельми рішуче й вельми довірчо.

До свого кабінету Еморі повернувся дуже вдоволений.

— На моє вийшло, — пояснив він міс Джадсон, однак звертаючись зі своєю радістю почасти й до Доутрі. — Доктор Гренвіл підтримав мене. Звичайнісінька піорея. Ніякої операції не треба. Вони якраз мажуть йому еметином ясна й гноячки. Ух! А приємно, коли твоя правда! Можна закурити. Ви не заперечуєте, містере Доутрі?

Стюард похитав головою, і доктор Еморі запалив велику Гавану, а тоді знову став вихвалитися своїм вигаданим тріумфом над колегою. За розмовою він начебто забув про сигару і, неуважливо зіпершись на крісло, ніби ненароком притулив її жариною до пучки одного зі скорчених Квекових пальців, а сам потай моргнув міс Джадсон, що єдина бачила те: мовчіть, мовляй.

— Знаєте, містере Доутрі, — захоплено провадив лікар, дивлячись у вічі стюардові, а жарину сигари весь час притискаючи до Квекового пальця, — що більше я набуваю досвіду, то дужче переконуюсь: у нас роблять забагато непотрібних операцій.

З Квекового пальця вже здіймалася цівочка диму, трохи інакшого кольору, ніж дим із сигари.

— Ось хоч би оцей пацієнт доктора Гедлі, — розводився далі Еморі. — Я врятував його не тільки від ризику під час операції апендициту, а й від витрат на неї та на утримання в лікарні. За це я не візьму з нього ні цента. І Гедлі теж візьме дрібничку. А доктор Гренвіл вилікує йому піорею еметином за якісь там п'ятдесят доларів, щонайбільше. Бачте, я не тільки порятував чоловіка від ризику для життя та стількох невідгод, а й зберіг йому, круглим числом, тисячу доларів, що мали піти на хірурга, лікарню, доглядачок.

Поки він говорив, не спускаючи з Доутрі очей, у кабінеті засмерділо смалятиною. Доктор Еморі вдихав той сморід із насолодою. Чула його й міс Джадсон, проте мовчала. Вона й не дивилася на сигару, притулену до Квекового пальця, однак знала, що сморід іде звідти.

— Що це горить? — раптом спитав Доутрі, нюхнувши повітря й озираючись по кабінеті.

— Та це, мабуть, сигара, — пояснив Еморі, віднявши її від Квекового пальця, і несхвально подивився на неї. Тоді підніс до носа й гидливо скривився, — Таке паскудство! Чи то капустаєне листя, чи казна-що. А втім, не хочу й знати. Шахрайство! Випустять нову добру марку сигар, розрекламують, спершу роблять із найкращого тютюну, а коли набуде популярності, починають домішувати поганий. Ні, вибачайте. Від сьогодні цієї марки не курю.

І він кинув сигару в плювальницю. А Квекові, що напівлежав у такому химерному стільці, якого він ще зроду не бачив, і не снилося, що його пучку пропало й пропекло на півдюйма; він тільки дивувався, коли ж цей лікар нарешті перестане балакати та огляне його болячку під пахвою.

А Дег Доутрі вперше зроду і вже навіки "дав хука". Він зазнав неоправної поразки. Вільне життя, море, пасатні вітри, хистка палуба під ногами, рейси з порту в порт — усе це пропало для нього в лікарському кабінеті Волтера Меріта Еморі в ту хвилину, коли незворушна міс Джадсон потай чудувалася, що в чоловіка горить живе тіло, а він і вусом не моргне.

Доктор Еморі говорив і говорив, запаливши ще одну сигару, і хоча в чекальні було повно пацієнтів, прочитав досить довгу й цікаву лекцію про сигари, про Гатунки тютюну, що йдуть на обгортку й начинку, про його переробку, про ті краї, де його вирощують.

— А щодо цієї пухлини, — почав він, узявшись нарешті оглядати Квекову болячку, — то видно з першого погляду, що це не рак і не гнійний нарив. Я б сказав...

Нараз у двері з коридора постукали, й Еморі випростався, уже не приховуючи нетерплячки. Він кивнув міс Джадсон, та відчинила двері, і ввійшло два полісмени, сержант поліції та чоловік у цивільному, із гвоздиною в петлиці й типово лікарськими бурцями.

— Добридень, докторе Мастерсе, — привітав Еморі цивільного, тоді обернувся до решти: — Здорові були, сержанте! Здоров, Тіме! Як ся маєш, Джонсоне? Коли це тебе перевели до нас із Китайського кварталу?

А потім утупив очі в Квекову пухлину й докінчив урване речення:

— Отже, я б сказав, що це найтипівіше, найдостигліше леп-розне нагноєння, яке лишень будь-хто із сан-франциських лікарів мав честь демонструвати органам санітарного нагляду.

— Проказа! — вигукнув доктор Мастерс.

Усі аж здригнулися, почувши те слово. Сержант і два полісмени сахнулись від Квека; міс Джадсон здушено зойкнула й сплеснула руками; а Дег Доутрі вражено, однак недовірливо спитав:

— Що це ви нам ліпите, докторе?

— Стійте! — владно grimнув Еморі на стюарда. — Подивіться, будь ласка, — він обернувся до решти й легенько доторкнувся жариною свіжої сигари до темної латочки між бровами в Доутрі.— Не руштеся! — наказав він йому. — Стривайте. Ще не все.

Доутрі стояв, спантеличений, розгублений, і дивувався, чого ж це лікар більш нічого не робить, а сигара палила йому шкіру, поки всі почули сморід смалятини й побачили дим. Тоді Еморі, переможно засміявшись, відступив.

— Ну, робіть уже, що вам треба, — пробурчав Доутрі: він ще не встиг нічого зрозуміти, так раптово все сподіялось. — Тільки, як зробите, поясніть, будь ласка, що це ви сказали за якусь проказу. Цей чорношкірий хлопець мій, і я не дозволю вам клепати таке на нього... чи на мене.

— Панове, ви самі бачили, — не зважаючи на ті слова, заговорив Еморі. — Два безперечні випадки, хазяїн і служник. У служника вже пізніша стадія, сполучення обох форм, а в хазяїна тільки безболісна форма. У нього ще й мізинець уражений. Заберіть їх обох. І я вам раджу, докторе Мастерсе, ретельно продезинфікувати карету, коли відвезете їх куди слід.

— Слухайте-но!.. — почав був Доутрі войовниче.

Еморі застережливо позирнув на Мастерса, той владно глянув на сержанта, а сержант очима віддавав наказа полісменам. Однак ті не накинулися на Доутрі. Навпаки, вони позадкували від стюарда,

вихопивши кийки й грізно витріщившись на нього. Їхня поведінка переконала Доутрі найдужче. Вони видимо боялися доторкнутися до нього. Коли він ступив уперед, полісмени підіпхнули його, вперши кийки йому в ребра.

— Не підходьте! — застеріг один і замахнувся кийком: мовляв, голову розвалю. — Стійте, де стоїте, і робіть, що скажуть!

Еморі враз підняв хірургічне крісло, зіпхнув з нього Квека й наказав йому:

— Надягни сорочку й стань біля свого пана.

— Та що це... — почав був Доутрі, однак недавній приятель, ніби не чуючи його, уже звернувся до доктора Мастерса:

— Чумний барак, відколи вмер той японець, стоїть порожній. Я знаю, які у вас там в управі боягузи, то дайте дезинфекційний розчин цим двом, хай самі за себе подбають.

— На бога, — заблагав Доутрі, що вже збагнув страшну правду і, приголомшений, утратив усю свою войовничість. Він торкнув пальцем нечутливе місце на лобі, тоді понюхав його. Палець тхнув смалятиною; а він і не чув, як йому палили живе тіло. — На бога, не кваптеся так. Що ж, проказа — то й проказа. Але хіба ми не можемо домовитись, як білі люди? Дайте мені дві години, і я заберуся з міста. А за двадцять чотири — з країни. Сяду на перше судно...

— І повезете заразу кудись-інде, — перебив його доктор Мас-терс, якому вже ввижалася шпальта у вечірній газеті, під великим заголовком, де його буде зображено як героя, святого Георгія Сан-Франциського, що з піднесенням списом обороняє місто від дракона прокази.

— Заберіть їх, — сказав Еморі, не дивлячись Доутрі в вічі.

— Гайда! Ходімо! — наказав сержант.

Двоє полісменів ступили до Доутрі й Квека, простягаючи вперед кийки.

— Рушайте, та хутчіш! — процідив один полісмен. — І робіть, як вам кажуть, а то голову розтrophу. Виходьте. Та. скажіть чорному, щоб тримався вас.

— Докторе, дайте ж слово мовити, — попросив Доутрі.

— Уже не час для балачок, — відповів Еморі. — Пора вас ізолювати. Докторе Мастерсе, не забудьте ж потім продезинфікувати карету.

Лікар із санітарної управи та сержант рушили до дверей попереду, за ними Доутрі й Квек, а позаду — обидва полісмени з простягненими вперед, для захисту, кийками.

На порозі Доутрі обернувся, ризикуючи, що йому розвалить кийком голову, і гукнув:

— Докторе! Мій пес! Ви його знаєте.

— Я вам його пришлю, — квапливо пообіцяв Еморі. — Скажіть адресу.

— Клей-стріт, мебльовані кімнати "Синій кит", вісімдесят сьомий номер. Ви знаєте, де це — двері за рогом біля шинку "Синій кит". Пришліть його, куди мене посадять. Гаразд?

— Гаразд, гаразд, — погодився Еморі. — У вас іще какаду є, здається?

— Авжеж! Кокі! Пришліть і його, будьте ласкаві, сер.

— Боже! — сказала міс Джадсон того вечора, обідавши з одним молодим лікарем-практикантом із шпиталю святого Йоси-фа. — Цей доктор Еморі справжній чудодійник. Не диво, що він досяг такого успіху. Подумайте лишень! До нього сьогодні прийшло двоє огидних прокажених. Один із них чорний. І він, тільки глянувши на них, одразу поставив діагноз. От людина! Побачили б ви, що він виробляв із ними своєю сигарою. А спритний! Мені моргнув, а вони й гадки не мали, що він робить. Бере сигару й...

РОЗДІЛ XX

Собака, як і кінь, підлого спідлює ще дужче. Підлий від природи Волтер Меріт Еморі став ще підліший, коли забажав стати Майкловим власником. Якби не Майкл, він повівся б зовсім інакше. Він учинив би з Доутрі так, як сказав сам Доутрі, — як білий із білим. Попередив би стюарда про його хворобу й дав би йому змогу відпливти до Південних морів, або до Японії, або до якої іншої країни, де прокажених не ізолюють. Для тих країн у цьому б не було нічого страшного, бо такий там закон і звичай, а Доутрі й Квек уникли б пекла в подібні сан-франциського чумного бараку, на довічне ув'язнення в якому прирекла їх підлість Еморі.

Крім того, ув'язнених у чумному бараці треба утримувати й стерегти день і ніч, протягом багатьох років; а отже, Еморі, вчинивши так, заощадив би платникам податків міста й округи

Сан-Франциско багато тисяч доларів, і ті гроші можна було б зужити доцільніше — на будівництво нових шкіл, на молоко для дітей бідноти, на нові парки, де могли б дихати повітрям мешканці душних міських нетрищ. Але якби Еморі вчинив людяніше, не тільки Доутрі з Квеком відпливли б за море, — з ними відплив би й Майкл.

Тільки-но двері зачинилися за полісменами, доктор Еморі похапцем збув усіх хворих, що дожидали в чекальні. А тоді, навіть не пообідавши,

сів у свій автомобіль і помчав у портовий район, до мебльованих кімнат "Синій кит". Дорогою, завдяки своїм політичним зв'язкам, він прихопив офіцера карної поліції. Виявилося, що це справді було потрібно, бо господиня мебльованих кімнат нізащо не хотіла віддавати собаки, що належав її пожителю. Але Мілікен, поліцейний офіцер, був їй добре відомий, і вона скорилася закону, що його уособлював офіцер, хоча, власне, сама того закону не знала.

Коли Майкла повели на шворці з кімнати, ззаду, з підвіконня, де сидів невеличкий сніжно-білий птах, озвався жалібний голос:

— Кокі! Кокі!

Еморі озирнувся й на мить завагався.

— По какаду ми пришлемо згодом, — сказав він господині. Та, ще нарікаючи, провела їх аж на вулицю й навіть не помітила, що поліцейний офіцер, виходячи з номера Доутрі, не причинив за собою дверей.

Та не самого Волтера Меріта Еморі спідлило бажання заволодіти Майклом. Сидячи в глибокому шкіряному фотелі, у кімнаті закритого яхт-клубу, і поклавши ноги на другий фотель, Гаррі дель Мар, напівсонний після обіду, що для нього був разом і сніданком, переглядав свіжі денні газети. Раптом в очі йому впав великий заголовок, а під ним коротеньких п'ять рядків. Він умить схопився на ноги. А хвильку подумавши, сів знову, натиснув кнопку дзвоника і, поки надійшов служник, ще раз перечитав той заголовок та п'ять рядків під ним.

У таксі, що мчало його до портового району, перед ним поставали видива багатства. Вони прибирали подобу то двадцяти — долларових монет із жовтого металу, то жовтих банкнот із гербом Сполучених Штатів, то чекових книжок, то облігацій із купонами, що просили ножиць, і чергувалися з образом кошлатого ірландського тер'єра на яскраво

освітленій сцені, що, задерши вгору розтулений писок, усе співав, співав, як ще ніколи у світі не співав жоден собака.

Кокі перший виявив, що двері до кімнати прочинено, і задивився на них, розмірковуючи (якщо цим словом можна назвати те, що відбувається в голові птаха, коли він якимсь таємничим чином сприймає нове враження з довколишнього світу й вирішує, реагувати йому на те враження чи ні; з людьми буває так самісінько, і дехто з нас називає це "виявом волі"). Отож, дивлячись на прочинені двері, Кокі саме зважував, варто йому чи ні вивчити більше той отвір у ширший світ, а потім уже вирішити, потикатись туди чи ні, коли нараз очі його зустрілися з очима — іншого живого створіння, що теж виявило прочинені двері й зазірало в них.

Ті очі були хижі, зеленаво-жовті, і зіниці їхні то ширшали, то вужчали, бо вони оббігали темні й світлі кутки кімнати. Кокі одразу розпізнав небезпеку — смертельну небезпеку. Однак не зробив нічого. Переляк не пройняв його. Не рушачись, одного ока не спускаючи з отвору дверей, другим він дивився в очі худючій бездомній кішці, що просунула голову в кімнату, ніби привид.

Кішчині очі, меткі, пильні, безмежно сторожкі, з чорними прямовисними щілинками-зіницями, прорізаними ніби на чудовних жовто-зелених опалах, оббігли всю кімнату, а тоді спинилися на Кокі. І одразу по голові стало видно, що кішка напружилася, припала до підлоги й застигла. А очі її втупились у пташу кам'яним поглядом сфінкса, що дивиться вдалину через віковічні спраглі піски пустелі. Здавалось, вони дивляться так уже цілі тисячоліття.

Так само застиг і Кокі. Він не натяг плівки на скошене око, не ворухнув схилою набік головою, ані жодним пірцем — нічим не виказав страху, що вже крадався в нього. Кішка й птиця скам'яніли, дивлячись одне одному в очі, як мисливець і здобич, хижак і жертва, м'ясожер і його їжа.

Кілька довгих хвилин тривало так, потім голова в щілині прочинених дверей повернулась і зникла. Якби птахи вміли зітхати, Кокі зітхнув би з полегкістю. Та він навіть не ворухнувся, прислухаючись до повільної людської ходи, що затихала в коридорі.

Минуло ще кілька хвилин — і так само зненацька привид з'явився знову. Тепер уже не сама голова, а й довге гнучке тіло прослизнуло до кімнати й спинилось аж посеред підлоги. Очі знов утупилися в Кокі, а тіло застигло, тільки довгий хвіст метлявся з боку на бік рвучко, сердито, однак монотонно.

Не спускаючи Кокі з очей, кішка помалу підійшла ближче й спинилась менш як за шість футів від нього. Лише хвіст метлявся з боку на бік та очі жаріли самоцвітами у світлі, що падало з вікна просто на неї, а прямовисні зіниці звузились у ледь помітні чорні щілинки.

А какаду, хоча й не міг мати такого виразного уявлення про смерть, як у людини, все ж по-своєму розумів, ще йому загрожує кінець. Завваживши, що кішка вже помалу напружується перед стрибком, Кокі, цей відважний жмутик життя, уперше зроду виказав цілком прощений страх.

— Кокі! Кокі! — жалібно крикнув він до глухих, бездушних стін.

Він звертався до цілого світу, до всіх сил і всіх речей у ньому, до двоногих живих істот — людей, а зокрема до стюарда, Квека й до Майкла. Крик його означав: "Це я, Кокі. Я зовсім маленький і кволий, і оця почвара хоче мене знищити, а я люблю ясний світ, хочу жити, хочу тішитися теплом і світлом, я такий невеличкий, такий плохенький, лагідний і не можу оборонитися від цього великого, кошлатого, голодного звіра, що хоче мене зжерти. Рятуйте мене, рятуйте! Я Кокі. Усі мене знають. Я Кокі".

Усе це і ще багато-багато іншого чулося в тому крикові: "Кокі! Кокі!"

Та глухі стіни не відгукнулись, не відгукнувся і коридор, і весь світ. Миттєвий переляк минувся, і Кокі знову став той, що був перше: маленький відважний какаду. Він сидів на підвіконні нерухомо, схиливши голівку набік, і одним оком, не кліпаючи, дивився вниз, на підлогу, де так близько, так небезпечно близько чигав одвічний ворог усього пташиного роду.

Голос його, такий людський, злякав кішку, і вона не стрибнула, а лише прищулила вуха й припала ще дужче до підлоги.

Знов настала тиша, у якій чути було тільки велику зелену муху, що дзижчала й гучно стукалась у шибку: і в неї була своя трагедія, бо оманливо прозора стіна в'язнила її, не пускала в ясний світ, що сяяв так близько.

Своя біда, своя мука була й у кішки, їй дошкуляв голод, що висушив у ній молоко для сімох кволеньких, писклявих кошенят, ще сліпих, із тоненькими, безсилами лапками. Про них їй нагадував щем у сухих ципках та материнський інстинкт, і завдяки якимсь тонким процесам у мозку вона могла вочевидь уявляти їх у темному кутку під сходами в підвалі, де вона потай змостила серед мотлоху кубло й навела їх, прокравшись туди крізь прорвану сітку на душнику.

І той зоровий образ, і шкулький голод підштовхнули її, і вона знов напружилася для стрибка, вимірюючи відстань очима. Та Кокі вже став самим собою.

— Стонадцять чортів! Стонадцять чортів! — голосно закричав він, войовниче й зухвало настовбурчивши пір'я. Кішка внизу налякано припала до підлоги, прищулила вуха, заметляла хвостом й озирнулася по кімнаті, видивляючись у найтемніших кутках, чи не ховається там людина, що вигукнула ті слова.

Усе те кішка робила, хоч добре чула й бачила, що людським голосом кричить біла птаха на підвіконні.

Зелена муха ще раз стукнулась у невидимий мур своєї в'язниці. Кішка, враз наважившись, підбралась і плигнула на підвіконня, просто на Кокі. Він метнувся вбік, але кішка махнула лапою, дістаючи його, і він підстрибнув угору, тріпочучи відвиклими від льоту крильми. Кішка зіп'ялася на задні лапи, а однією передньою сягнула вгору, наче дитина, що бриликом ловить метелика. Лапа в кішки була сильна й мала гострі гачки-пазурі.

Зачеплений тією лапою в повітрі, Кокі впав додолу. Повільно, мов пухнастий сніг, опадало за ним біле пір'я. Кішка вже каменюкою сплигнула з підвіконня; пір'їнки лягали їй на спину, і від їхнього легкого дотику вона щулилася, припадала до підлоги й злякано озиралась — чи нема якої небезпеки.

РОЗДІЛ XXI

Гаррі дель Мар знайшов у помешканні Дега Доутрі лише купку білого пір'я й дізнався від господині мебльованих кімнат, що сталося з Майклом. Насамперед він, не відпускаючи таксі, довідався, де мешкає доктор Еморі, й упевнився, що Майкла замкнено у флігелі на задньому подвір'ї. Тоді поїхав купити квиток на пароплав "Уматіла", що мав удосвіта відпливти до Сіетла в П'юджет-Саунді, а далі спакував свої речі й заплатив по всіх рахунках.

Тим часом у кабінеті доктора Еморі точилася словесна баталія.

— Він кричма кричить! — твердив доктор Мастерс. — Полісменам довелося вгамовувати його в кареті кийками. Він просто знавіснів. Вимагає свого собаку. Як можна так робити! Це занадто жорстоко. Ви не маєте права отак украсти в нього собаку. Він здійме ґвалт у газетах.

— Пхе! — відмахнувся Еморі. — Хотів би я побачити репортера, що має досить відваги, аби підійти на відстань голосу до чумного бараку, де замкнено прокаженого, і побалакати з ним. А якби той Доутрі зумів якось передати листа до редакції попри варту, то хотів би я побачити редактора, що не спалить того листа, тільки-но дізнається, звідки він. Не бійтеся, колего. Ѓвалту в газетах не буде.

— Але ж проказа! Небезпека для населення! Собака стільки часу стикався з хазяїном. Він же сам став ходячим джерелом зарази.

— Інфекції, колего. Так звучить краще, професіональніше, — поправив його Еморі зі зверхньою міною.

— Хай буде інфекції, — підхопив Мастерс. — Треба ж пам'ятати про громадські інтереси. Не можна піддавати людей такій небезпеці заразитись...

— Інфікуватися, — знову спокійно виправив Еморі.

— Називайте, як хочете! Людність...

— Пусте, — перервав його Еморі. — Того, що ви й ваші колеги в санітарній управі не знаєте про цю хворобу, стало б на більше книжок, ніж їх написали люди, які спеціально її вивчали. Це хвороба виключно людська, її тисячі, десятки, сотні тисяч разів пробували й пробують прищепити тваринам — коням, кролям, пацюкам, віслюкам, мавпам, мишам, собакам, — і жодної вдалої спроби. Навіть більше — ні разу не вдалося штучно прищепити її людині. Ось — переконайтеся самі.

І доктор Еморі почав діставати з полиць книжки.

— Цікаво... вельми цікаво... — час від часу кидав доктор Мастерс, переглядаючи сторінки, що розгортав перед ним господар. — Я й гадки не мав... такі гори роботи перероблено... Та однаково — докінчив він, —

ви не зможете переконати профанів цими матеріалами. Так само й я не зможу переконати громадськість. Та й не хочу. Окрім усього, цей чоловік приречений на довічне ув'язнення в чумному бараці, йому судилась доля живого мерця. Ви самі знаєте, що то за місце. Він любить свого собаку. Він навісніє за ним. Віддайте йому пса. Ви чините нищо й жорстоко, і я вам у цьому ділі не помагатиму.

— Ні, помагатимете, — холодно запевнив його Еморі. — І я вам скажу, чому.

І сказав. Сказав такі речі, яких звичайно лікар лікареві не каже, зате політик політикові — досить часто. Речі, яких ми не можемо тут переповісти, хоч би вже тому, що вони занадто принизливі й не додають гідності пересічному американцеві; внутрішні справи, таємниці місцевих урядувальників, що їх обирав пересічний американець, наївно переконаний, ніби він у виборах виявив свою волю й ніби вони чинять за його волю; речі, які дуже зрідка відкопують на світ і відразу ховають у грубих томах звітів різних спеціальних комітетів та федеральних комісій.

Таким чином Волтер Меріт Еморі навкір докторові Мастерсу заволодів Майклом; святкуючи свою перемогу, повіз дружину вечеряти до ресторану Жюля, а потім до театру, подивитися на Маргеріт Англін [21], і повернувся додому вночі, о першій годині. У піжамі він вийшов до флігеля глянути на Майкла — але Майкла вже не було.

Чумний барак у Сан-Франциско, як і по всіх американських містах, стояв на найдальшій, найубогішій, найзанедбанішій, найдешевшій з усіх муніципальних земельних ділянок. Місцина була майже не захищена з боку Тихого океану, і там тужно завивали над піщаними кучугурами холодні вітри та пливли густі тумани. Веселі гулящі компанії ніколи не приїздили туди, хлопчики не дерли там пташиних гнізд і не гралися в диких індіанців. Навідувалися туди хіба самогубці, що, зморені життям, шукали най-відповіднішої декорації для свого смутного вчинку. А зробивши задумане, прийти туди вдруге, звісно, не могли.

І краєвид у вікнах бараку був не надто веселий. За чверть милі з одного й із другого боку в неглибокій долині між піщаних дюн Доутрі міг бачити дві будки для озброєних вартових, ладних скорше пристрелити зачумленого втікача, ніж ловити його чи вмовляти, щоб повернувся до своєї в'язниці.

А з інших двох боків у вікна видно було ліс. Росли там евкаліпти, але які несхожі на своїх величних братів, що ростуть на рідній землі! Абияк посажені міською управою, абияк догляда-ні, вони тисячами гинули в нерівній боротьбі з ворожими силами чужого клімату, а поодинокі недобитки здіймали вгору по-корчене гілля, мов в агонії. То були скорше кущі, ніж дерева, бо на вбогому ґрунті росли не так у гілля, як у коріння, чіпляючись ним за пісок, щоб опертися морським вітрам.

Доутрі й Квекові не дозволялося доходити навіть до вартових будок. Кордон для них пролягав за сто ярдів від барака. Туди сторожа приносила їм харчі, ліки, писані настанови лікарів і квапливо відходила. Там поставлено й чорну дошку, на якій Доутрі міг крейдою написати свої побажання й вимоги — великими літерами, щоб їх можна було прочитати здалеку. І на тій дошці він день у день писав не прохання приставити йому пива, хоча його шестиквартовий режим так різко урвався, а отакі вимоги:

ДЕ МІЙ СОБАКА?

ІРЛАНДСЬКИЙ ТЕР'ЄР КОШЛАТИЙ ЗВАТИ КІЛЕНІ-БОЙ ВЕРНІТЬ МЕНІ
СОБАКУ Я ХОЧУ ПОГОВОРТИ З ДОКТОРОМ ЕМОРІ ХАЙ ДОКТОР ЕМОРІ
НАПИШЕ МЕНІ ПРО СОБАКУ

А одного дня Доутрі написав таке:

ЯК МЕНІ НЕ ВЕРНУТЬ СОБАКИ, Я ВБ'Ю ДОКТОРА ЕМОРІ

Після цього газети повідомили публіку, що смутний випадок із двома прокаженими, поміщеними в чумний барак, обернувся трагедією, бо один із них, білий, збожеволів. Свідомі громадяни писали до газет, протестуючи проти існування такого джерела небезпеки для міста, і вимагали, щоб федеральний уряд збудував лепрозорій для цілої країни десь на далекому острові чи відлюдній гірській вершині. Та цей слабенький спалах зацікавленості за три дні й згас, і шмаркачі-репортери вже розважали публіку побрехеньками про дивовижного пса — покруча від аляскинського кудлача й ведмедиці, та здогадами, чи справді Кріспі Анджелот-ті порізав трупа Джузеппі Бартольдї на шматочки й у мішку з-під зерна кинув у бухту з Рибальської пристані, та твердженнями, ніби Японія зазіхає на Гаваї, Філіппіни й Тихоокеанське узбережжя Північної Америки.

І Доутрі з Квеком, ув'язнені в чумному бараці, теж не чули нічого цікавого з волі, аж поки одного дня, пізно восени, Доутрі знайшов у яблуку з кошика фруктів, присланого нібито від молоденьких вихованок пансіону міс Фут, хитро совану записочку. У тій записці його просили наступної п'ятниці цілу ніч тримати на вікні засвічену лампу. І тої непогожої, буряної ночі аж над ранок, годині о п'ятій, до бараку прийшов гість.

То був не хто, як сам Чарлз Стоу Грінліф — Старий Моряк. Проплентавши дві години глибокими пісками через екваліптовий гай, він, знесилений, упав на двері барака. Коли Доутрі відчинив, старого просто вкинув до середини подмух вітру з дощем. Доутрі одразу підхопив старого й довів до стільця. Та раптом згадав за свою хворобу й відскочив геть, а старий аж гепнувся на стілець.

— Далєбі, не знаю, як ви сюди й добилися, сер, — сказав Доутрі. — Агов, Квеку, бачиш, цей пан він мокрий як хлюща. Роззуй його хутко.

Квек одразу впав перед стільцем навколїшки, та не встиг і доторкнутися до шнурків на черевиках Старого Моряка, як Доутрі згадав, що він теж нечистий, і відіпхнув його.

— Далебі, не знаю, що й робити, — пробурмотів стюард, безпорадно оглядаючись по кімнаті, бо усвідомив, що це оселя прокажених, і самий стілець, на якому сидить гість, і підлога, на яку спираються його знеможені ноги, — усе тут заражене проказою.

— Я радий вас бачити, безмежно радий, — захекано промовив Старий Моряк, простягаючи йому руку.

Дег Доутрі не взяв тієї руки.

— Ну, як там ловці скарбів? — спитав він бадьоро. — Ключе хтось?

Старий Моряк кивнув головою й заговорив, уже трохи відсапавшись, та спершу майже без голосу:

— Ми вже зібралися вирушати — з відпливом, цього ранку

О сьомій годині. Судно стоїть наготові — "Вифлеєм", добряча шхуна, з прегарними обрисами, дуже вигідно встаткована для подорожі. Плавала до Таїті, поки не настали пароплави. Припас узято добрий. Усе щонайкращого ґатунку. Я сам подбав. Капітан, правда, мені не дуже до вподоби. Я знаю таких типів. Моряк, я певен, чудовий, але злющий старигань, природжений піратюга.

І головний пайовик не кращий. Середніх літ, славу має лиху, манери ще гірші, зате грошей без ліку. Нажився на каліфорнійській нафті, тоді спорядив одного чоловіка шукати золота в Британській Колумбії [22], той знайшов багате родовище, а він викрутив у нього пай і трохи не подесятерив свій капітал. Вельми неприємна людина. Але вірить у талан і певен, що здобуде в цій експедиції принаймні п'ятдесят мільйонів і мою пайку в мене видурить. Такий самий піратюга, як і капітан, що його він найняв.

— Вітаю вас, містере Грінліфе, — сказав Доутрі. — Ви зворушили мене, сер, до глибини серця, що прийшли сюди такої ночі, так ризикуючи, попрощатися з нещасним Дегом Доутрі. Я ніколи нікого не покривдив, тільки доля моя лиха.

Доутрі говорив щиро, без заздрості, але в уяві перед ним поставали розкішні видива, вільне моряцьке життя на Південних морях, і серце йому стискалося від усвідомлення, що для нього в житті лишилися тільки чумний барак, піщані кучугури та смутні корчуваті евкаліпти.

Старий Моряк гнівно випростався.

— Сер, ви мене образили. Тяжкою образою.

— Що ви, що ви, містере Грінліфе, — пробелькотів зчудовано Доутрі, не годний зрозуміти, чим це він міг образити старого.

— Ви мій друг, сер, — провадив той суворо й докірливо. —

І я ваш друг. А з ваших слів виходить, що ви думаєте, ніби я прийшов до цієї пекельної діри тільки попрощатися з вами. Ні, я прийшов забрати вас, сер, — вас і вашого чорношкірого. Шхуна чекає на вас. Усе вже влаштовано. Вас зараховано до екіпажу в посередницькій конторі. Обох вас. Контракти за вас учора підписали підставні особи — один барбадоський негр і один білий. Я сам знайшов їх у матроському готелі на Комершел-стріт й заплатив по п'ять доларів за цю послугу.

— Господи, містере Грінліфе, але ж ви, здається, забули, що ми обидва прокажені.

Старий Моряк схопився зі стільця, мов ушпигнутий, і зі щирим гнівом на старечому виду закричав:

— Ні, це ви, сер, здається, забули, що ми з вами друзі!

І раптом, ще в гнівному запалі, простяг уперед руку.

— Стюарде, Доутрі, містере Доутрі, друже, чи сер, чи як вас назвати! Це вам не баєчка про баркас, про таємні крюйс-пелен-ги та про скарб на морський сажень у піску. Це правда. Я маю людську душу. Оце, сер, — він тицьнув простягнену руку стюардові під ніс, — моя рука. Я хочу від вас одного, і ви повинні це зробити — зараз, у сю мить. Ви повинні взяти її своєю рукою й стиснути від щирого серця, як я стисну вашу.

— Але ж... але ж... — промимрив Доутрі.

— Як ви цього не зробите, я не піду звідси. Я залишусь тут до самої смерті. Я добре знаю, що у вас проказа. І більше мені про це не нагадуйте. Ось моя рука. Візьмете ви її чи ні? Я вам ще раз кажу, що це від щирого серця. І попереджаю — якщо ви її не візьмете, я сяду на цей стілець і не встану, поки не вмиру. Я хочу, щоб ви зрозуміли: я чоловік, і чоловік порядний. Я ваш друг, ваш товариш. Я не боягуз. Я живу серцем і розумом, сер, а не жалюгідною шкурою. Це тільки моя тимчасова оболонка. Візьміть мою руку. А потім ми з вами поговоримо.

Дег Доутрі простяг руку ще нерішуче, але Старий Моряк ухопив її й стис аж до болю кощавими старечими пальцями.

— Отепер можна поговорити, — сказав він. — Я все обміркував. Ми відпливаємо на "Вифлеємі". Коли наш пірат збагне, що не матиме ні пенса з мого казкового скарбу, ми його покинемо. Він сам радий буде спекатися нас. Ми втрюх — я, ви й ваш чорношкірий, — висядемо на Маркізьких островах. Прокажені ходять там на волі, і ніяких обмежень для них нема. Я сам бачив. Там ми всі будемо вільні. Ті острови — земний рай. І там ми оселимося. Що нам треба? Очеретяну хатину. Тяжко працювати там не доведеться. Берег, море, гори — гуляй, де хочеш. Ви там зможете плавати на човні, і купатися, і ловити рибу, і полювати. Там є дикі кури, гірські кози й більша дичина. Банани, хлібні плоди, аво-кадові груші ростуть просто над головою, а червоний перець перед дверима.

Держатимемо курей, будуть і яйця. Квек куховаритиме. І пиво там буде. Я давно завважив вашу невтоленну спрагу. Матимете своє пиво, шість кварт на день, а схочете — то й більше.

Не барімось. Ходімо. На жаль, я не зміг розшукати вашого пса. Я навіть детективів наймав — ото здирці! Доктор Еморі вкрав Кілені-боя у вас, але того ж дня пса вкрадено в нього. Я все Сан-Франциско обнишпорив, та Кілені-бой щез, як і ми зараз щезнемо з цього паскудного міста.

На нас чекає машина. Шоферові добре заплачено. Крім того, я пообіцяв убити його, якщо він підведе. Треба йти через кучугури на схід і трохи на північ, там за оцим чудернацьким лісом є дорога... Усе готово. Рушаймо. Гляньте, уже сіріє. Треба ж варту обминати непомітно...

Вони вийшли надвір, у бурю. Квек, шаленіючи з радості, йшов позаду. Спершу Доутрі намагався триматись осторонь, та скоро, коли сильний подмух вітру ледь не звалив кволого старигана, він ухопив його під руку й став, підтримуючи ззаду, підпиhaючи на грузький, сипкий піщаний схил.

— Дякую, стюарде, дякую, друже мій, — прошепотів Старий Моряк, тільки-но вітер стих на хвилю.

РОЗДІЛ XXII

Хоч Майкл і не любив Гаррі дель Мара, проте пішов за ним у нічну темряву досить охоче. Дель Мар прийшов, як злодій, — з безмежною осторогою прокрався на заднє подвір'я садиби доктора Еморі, де було ув'язнено Майкла. Він заздалегідь ретельно вивчив сцену дії й міг не вдаватися до дешевих мелодраматичних ефектів, навзірець електричного ліхтарика. Навпомацки він знайшов двері до флігелька, відімкнув їх, тихо ввійшов і став намацувати руками цупку кошлату шерсть.

Майкл, безстрашний, мов лев, відразу наїжачився, зачувши чужого, однак не загавкав. Він тільки приюхався й упізнав нічного гостя. Хоч він і не любив цього чоловіка, проте дозволив обв'язати собі шию шворкою й мовчки пішов за ним на вулицю, до таксі, що чекало за рогом.

Він міркував — якщо визнати за ним таку здатність — дуже просто. Цього чоловіка він не раз бачив у стюардовому товаристві. Чоловік був стюардів приятель, бо вони сиділи вдвох за столом і пили. Стюард пропав. Майкл не знав, де його шукати, і сам був в'язнем на задньому подвір'ї чужого дому. А що сталось один раз, могло статися й знову. Отже, коли бувало, і то не раз, що стюард, цей чужий чоловік і Майкл сиділи за одним столом, то було можливо, що таке станеться й ще раз, і він, Майкл, сидітиме на стільці в яскраво освітленому шинку, і цей чоловік сидітиме з одного боку, а укоханий стюард — з другого, і перед ним стоятиме кухоль пива. Такого висновку дійшов Майкл — бо це справді був розумовий висновок — і вчинив згідно з ним.

Звичайно, Майклові думки й висновки не були укладені в словах. Скажімо, такого слова, як "приятель", зовсім не було в його словнику. І чи доходив він своїх висновків через низку послідовних зорових образів або через їх складені сполучення й зіставлення, цього ми, люди, поки що не можемо з'ясувати. Головне те, що він думав. Якщо не визнати цього, то виходить, що він діяв цілком інстинктивно, а це була б ще багато дивовижніша і неймовірніша річ, ніж те, що він по-своєму невиразно думав.

Так чи так, а поки таксі мчало лабіринтом сан-франциських вулиць, Майкл, насторожений, лежав біля дель Марових ніг, не виявляючи приязні до цього чоловіка, але й не показуючи нічим, що почуває до нього антипатію. Бо Майкл одразу відчув підлу дель Марову натуру, ще дужче спідлену жаданням привласнити пса задля зиску. Ще під час їхньої першої зустрічі в шинку портового району Барбарі Майкл наїжачив шерсть і войовниче напружився, коли цей чоловік поклав руку йому на голову. Майкл про нього не думав, не пробував його розгадати. Просто йому не сподобався дотик цієї руки — байдужий, хоч начебто приязний,

коли дивитися збоку. Той дотик викликав неприємне відчуття. У ньому не було тепла, щирості, зичливості, не чулося душі.

Сигнал, переданий від людини до тварини тим дотиком, почуття, ним викликане, не було добрим сигналом і добрим почуттям, і Майкл наїжачив шерсть та напружився, не думаючи, а просто знаючи — інтуїтивно, як кажуть про себе люди.

Електричні ліхтарі, вкритий дахом причал, гори валіз та ящиків, крик і метушня вантажників та матросів, чахання парових кранів, вищання й рипіння блоків, стюарди в білих куртках, що несли ручний багаж, боцман на трапі, і сам трап, що круто підіймався на прогулянкову палубу "Уматілі", ще матроси й суднові офіцери в золотих нашивках нагорі біля трапа, і тиснява на палубі — усе те упевнило Майкла, що він знову потрапив на море, на судно, туди, де він уперше спіткав стюарда й де прожив із ним весь час, окрім останніх кошмарних тижнів у великому місті. Мелькали в його мозку також образи Квека та Кокі. — Нетерпляче скімлячи, він натягав шворку, рвався між численні квапливі, байдужі, взуті у тверду шкіру людські ноги, навіть не боячись, що йому відтопчуть ніжні лапи, і все нюшив, усе шукав запахів Кокі й Квека, а насамперед стюарда.

Не зустрівши їх відразу, Майкл сприйняв розчарування покірливо, бо йому змалку прищеплювано у свідомість, що незбагненні людські звичаї треба терпіти. Він мусив терпіти й чекати, коли йому хотілося додому, а стюард іще сидів за столом, гомонів та пив пиво, терпіти мотузку на шиї, терпіти паркан, зависокий, щоб перескочити його, терпіти чотири стіни тісної кімнати з дверима, яких він нізащо не зумів би відімкнути, хоча люди відмикали їх зовсім легко. Отож він слухняно дозволив відвести себе судовому різникові, якому на "Уматілі" доручено було доглядати всіх собак, що належали пасажирам. Зачинений у тісній міжпалубній комірчині з ящиками та паками, прив'язаний шворкою за шию, він чекав, що ось-ось двері відчиняться і з'явиться в плоті сам стюард, чий ясний образ світився в його уяві, заступаючи все інше.

Натомість — Майкл лише згодом невиразно відчув у тому вияв дель Марової влади на ним — двері відчинив добре підмо-горичений судновий різник, відв'язав Майкла й передав його так само підмогориченому каютному служникові, що відвів його до дель Марової каюти. Майкл до останку був певен, що його ведуть до стюарда. Одначе в каюті він побачив самого дель Мара. "Нема стюарда" — такими словами можна передати Майклову думку; проте він терпляче, як і завжди, сприйняв те, що сподівана зустріч із його богом, укоханим стюардом, його власним двоногим богом серед безлічі інших двоногих богів, знов відсунулась далі.

Майкл покрутив куцим хвостиком, ледь прищулив вуха — і здорове, і навіть зморщене, — осміхнувся, показуючи, що впізнав дель Мара, обнюхав каюту, аби впевнитися зовсім, що тут і не було стюарда, і ліг на підлогу. Коли дель Мар заговорив, він підвів голову і втупив у нього очі.

— Ну, голубе, настали нові часи, — звернувся до нього дель Мар холодним, різким тоном. — Я зроблю з тебе артиста й навчу тебе розуму. Найперше — іди сюди. ІДИ СЮДИ!

Майкл послухався — не кваплячись і не гаючись, видимо без великої охоти.

— Ну, від цього я тебе відучу, лебедику. Ти в мене ворухитимешся жвавіше, коли я з тобою розмовляю, — запевнив його дель Мар, і в самому тоні цих слів Майкл розпізнав погрозу. — Спробуймо, чи вийде в мене цей номер. Слухай мене і співай, як ти співав для того прокаженого типа.

Він дістав із кишені гармонію, приклав до губів і заграв марш "Похід по Джорджії".

— Сядь! — наказав він Майклові.

Майкл знову послухався, хоча все в ньому опиралося. Про-низливо-срібний голос гармонії проймав його солодким дрожем, і виття рвалося з грудей, з горла, але він його стримав, бо не хотів співати для цього чоловіка. Він хотів тільки, щоб той вернув його до стюарда.

— А, то ти впертюх? — глузливо сказав дель Мар. — Це тому, що ти чистокровний. Тільки, голубе, я знаю ваші нориви й гадаю, що впораюся з тобою. Ти для мене співатимеш і зароблятимеш грошики, як заробляв для того типа. Ну-бо!

Він заграв другий мотив — "Бівак у Джорджії". Та Майкл знову затявся. Лиш як у вуха йому полилися лагідні звуки "Рідного Кен-туккі", він не зміг стриматись і мелодійно завив, кличучи свою з прадавніх часів утрачену зграю. Гіпнотична сила музики владно будила в ньому палку тугу за далеким, забутим життям у зграї у ті часи, коли світ був молодий і зграя була зграєю, ще не згубленою навіки за незліченні сторіччя, прожиті при людських вогнищах.

— Ага! — холодно засміявся дель Мор, що й гадки не мав, яку глибоку, незмірну давнину розбудили срібні голосники його гармонії.

Із суміжної каюти загупали кулаком у переділку — мовляв, не заважайте спати.

— Ну, досить, — різко сказав дель Мар і відняв гармонію від губів.

Майкл замовк, сповнений ненависті.

— Здається мені, я вже дібрав до тебе ключика. Тільки не думай, що я тебе zostавлю в себе на ніч, щоб ти тут чухався, бліх ганяв та не давав мені спати.

Він натиснув кнопку дзвоника і, коли з'явився каютний служник, звелів йому відвести Майкла назад, у ту саму тісну міжпалубну комірчину.

За кілька днів і ночей на "Уматілі" Майкл багато дізнався про натуру Гаррі дель Мара. Можна сказати, що він розгадав, якої той породи, хоч і не знав нічого про його біографію. Наприклад, він не знав, що справжнє дель Марове ім'я — Персіваль Грунскі й що в школі дівчата дражнили його Смаглявчиком, а хлопці Чвирем. Не знав Майкл і того, що Персіваль, ще не скінчивши школи, потрапив до виправної колонії, а за два роки його забрав звідти на поруки такий собі Гаріс Колінз, що заробляв на життя — і непогано заробляв, — дресируючи тварин для цирку. І, звісно, не міг Майкл знати, яку науку пройшов дель Мар за шість років учнівства в Колінза, тобто які способи дресирування він там засвоїв.

Зате Майкл знав, що дель Мар — людина безпородна, жалюгідний покруч супроти таких породистих людей, як стюард, капітан Келлар та містер Гегін із Мерінджу. І дізнався він про те швидко й просто. Удень служник забирав Майкла з комірчини й виводив на палубу до дель Мара. Того весь час оточували екзальтовані панночки та панії, і вони просто докучали Майклові своїми пестощами та лестощами. Майкл покірливо терпів усе те; але нещирі, про людське око, дель Марові пестощі дратували його трохи не до нестями. Він добре знав, що вони нещирі, бо ввечері, коли його приводили до дель Марової каюти, голос цього чоловіка робився холодний і різкий, від нього віяло тільки погрозою, небезпекою, а дотик його руки був твердий і бездушний, мов дотик заліза чи дерева, позбавлений теплоти, ніжності, живого почуття.

Цей чоловік мав дві подоби, дві душі. Чистокровні створіння не бувають двоєдушні. Вони палкі, бо кров у них гаряча, і завжди щирі. А в цьому покручі не було ні краплинки щирості — сама свідомість, умисна нещирість. І палкості, пристрасті в ньому не було ні краплинки. Він мав холодну кров і всі свої вчинки наперед обмірковував і зважував. Майкл, звісно, не думав так. Він тільки відчував це — і не любив дель Мара.

Назверх усього, останнього вечора на "Уматілі" Майкл не зміг стримати своєї палкої натури перед цим безсердим чоловіком. Між ними стався бій, у якому Майкл був приречений на поразку. Він бився відважно й затято; двічі дель Мар звалив його додолу ударом кулака за вухом, та

він знов і знов кидався на ворога. Проте вся його спритність і кмітливість, що колись давалися взнаки чорношкірим на Південних морях, не допомогли йому хоч би раз укусити цього чоловіка, який шість років навчався поводитись із тваринами в Гаріса Колінза. І коли він стрибнув із вищиреними зубами на дель Мара, той умить правою рукою спіймав його в повітрі за нижню щелепу, крутонув і кинув спиною додолу. Майкл відразу схопився й стрибнув на ворога, роззявивши пащу, але його знов кинуто додолу так сильно, що йому ледь памороки не забило. Він стрибнув утретє і вже востаннє. Бо дель Мар схопив його за горлянку й, натиснувши обома великими пальцями з обох боків дихавки, там, де проходять сонні артерії, припинив доплив крові до мозку. То була ніби смерть, але смерть напрочуд легка, бо Майкл знепритомнів швидше, ніж від будь-якого наркозу. На нього впала темрява, і не стало нічого; а потім у голові замерехтіли проблиски свідомості, і він, тіпаючись на підлозі, знову побачив світло, каюту й свого ворога, що спокійно припалював сигарету, однак не спускав його з ока.

— Ну, давай, давай далі, — піддрочив його дель Мар. — Я твою породу знаю. Ти мені нічого не зробиш. Може, і я не зумію до кінця тебе приборкати, але працювати на мене примушу. Ну, давай.

І Майкл прийняв виклик. Хоч він знав, що його вже подужала ця двонога істота без людського тепла, чужа й бездушна, як стіни кімнати, дерево чи камінь, і нападати на неї так само безглуздо, як на стіни, дерево чи камінь, однак, вірний своїй натурі, він стрибнув із вищиреними зубами до дель Марової горлянки. Та його зустрінuto вправним, добре завченим рухом — самого вхоплено за горлянку, пальці перепинили доплив крові до мозку, і темрява знов упала на нього. Якби Майкл був щось більше, ніж звичайний пес, хоча й чистокровний, він би наскакував на цього невразливого ворога, поки впав би з розірваним серцем чи забився в корчах. Та він був тільки звичайний пес. Перед ним було щось неприступне, незламне. Його так само неможливо було перемогти, як міський цементовий хідник. Майклів ворог був диявол — по-диявольському безжальний, холодний, злий і розумний. Він був настільки

поганий, наскільки стюард добрий. Обидва були двоногі, обидва — боги. Але це був лихий бог.

Звичайно, Майкл не пускався в такі міркування. Та коли передати його почуття людською мовою, саме ці слова найточніше опишуть, як він сприймав дель Мара й ставився до нього. Якби Майклові довелося стятись з іншим богом, що має теплу душу, з істотою з плоті й крові, здатною в запалі бійки і завдавати болю, і зазнавати його, він би лютував до нестями й бився до останку, діставав удари й відплачував за них. Але цей двоногий бог-диявол не лютував і нездатен був запалитися. Він скидався більше на хитромудру залізну машину й умів робити те, про що Майкл і гадки не мав і що, крім дресирувальників, уміє дуже мало людей: він увесь час передбачав кожен Майклів намір, а тому був готовий до відсічі на кожен Майклів рух. Так навчив його у своїй школі Гаріс Колінз — удома ніжний і відданий батько родини, а з істотами не людської породи — справжній архідиявол, що панував у пеклі для тварин, яке сам створив і зробив прибутковим підприємством.

Сходячи в Сієтлі на берег, Майкл так рвався на шворці вперед, що аж душився й харчав, і дель Мар холодно лаяв його. Майкла підганяла сподіванка знайти тут стюарда, і дорогою він виглядав його за кожним дальшим рогом вулиці так само нетерпляче, як і за першим. Та в людській юрмі стюарда не було. А в підвалі готелю "Новий Вашингтон", де цілу добу не гасло електричне світло, носій, якому доручено Майкла, міцно прив'язав його серед цілих гір валіз та скринь, що їх постійно приносили, підіймали нагору, здіймали вниз, перекладали, переставляли й виносили.

Три дні минуло там у нудьзі й тузі. Носії вподобали Майкла й таскали йому цілі купи м'яса з ресторанних недоїдків, однак він із розчарування й горя, що немає стюарда, майже не їв, а врешті дель Мар, прийшовши до підвалу з готельним адміністратором, учинив носіям цілий бешкет, що годують пса не так, як наказано.

— Паскудний тип, — сказав старший носій своєму помічникові, коли дель Мар пішов. — Аж масний. Не люблю я, як ото чорняве та жирне. У мене в самого жінка чорнява, але не жирна, дякувати богу.

— Авжеж, — погодився другий носій. — Я таких знаю. Його й ножем штрикни, то не кров потече, а рідкий лій.

І відразу ж обидва знов нанесли Майклові цілу купу м'яса; та він не міг його їсти, бо занадто тужив за стюардом.

Тим часом дель Мар послав дві телеграми до Нью-Йорка. Одну — до дресирувальної школи Гаріса Колінза, де він, від'їжджаючи на вакації, залишив свою собачу трупку:

"Спродайте моїх собак. Ви самі знаєте, що вони вміють і скільки варті. Мені вони не потрібні. Вирахуйте за утримання, скільки належить, решту грошей заберу, як при'їду. Я маю не пса — диво. Усі мої дотеперішні номери ніщо проти цього. Це козирний туз. Самі побачите".

А другу — своєму імпресарію:

"Ворушіться. Знайдіть мені щонайкращий ангажемент. Я маю новий номер. Шедевр. Такого ще не бачили. Платню мені правте не просто найвищу, а ще й із додачею. Кажіть, що в мене новий собака, а що він уміє — побачите самі. Ви мене знаєте. Я хвалитись не люблю. Цей номер скрізь і завжди буде окрасою програм".

РОЗДІЛ XXIII

З'явилася клітка. Вніс її до багажної комори дель Мар, а тому в Майкла відразу виникла підозра, що це якась капость. За хвилину та підозра справдилася. Дель Мар наказав йому залізти в клітку, але Майкл не послухався. Тоді дель Мар спритно вхопив його ззаду за нашійник, підняв і кинув у дверцята, однак не всього, бо Майкл ухистився

зачепитися за край клітки передніми лапами. Та дресирувальник не довго з ним морочився. Він швидко стукнув лівим кулаком по обох лапах — раз, два, — і Майкл із болю пустився, а за мить опинився весь у клітці й марно гарчав з образи й люті та кидався на грубі ґратки: дель Мар уже замкнув міцні дверцята.

Потім клітку винесли й поставили у фургон, між багатьма валізами та скринями. Дель Мар, замкнувши клітку, десь щез, а двоє чоловіків у фургоні, що вже тарахкотів по труському бруку, були зовсім незнайомі Майклові. Клітка була низька, і Майкл тільки-тільки міг стояти в ній, а голови підняти не міг. І коли фургон кидало на вибоїнах, він боляче стукався головою об верх клітки.

Та й удовж він у ній насилу поміщався, так що аж упирався писком у стінку. Коли з-за рогу вилетів автомобіль, а візник припинив коней і натис на гальмо, Майкла кинуло вперед, і гальмувати той рух йому довелося власним ніжним носом. Він так тицьнувся ним у стінку, що своїми ж зубами до крові поранив собі губи.

Майкл спробував уместитись у тій тісноті лежачи, і йому стало трохи вигідніше. Однак найгірше було ще попереду. Одна його передня лапа вистромилася з клітки крізь ґрати й сперлася на дно фургона, по якому совались, рипучи, валізи та скрині. Коли фургона знов кинуло на вибоїні, найближча скриня підскочила одним боком, трохи пересунулась і притисла Майклові лапу. З прикрого болю й несподіванки Майкл заскавчав і несамохіть щосили шарпнув лапу назад, та лише надвihnув плече й ще болючіше вразив затиснуту лапу.

Майкла опосів сліпий страх, від природи властивий усім тваринам і навіть людям — страх перед пасткою. Правда, він більше не скавчав, однак борсався зовсім без тями, ще дужче надвереджуючи м'язи й сухожилки плеча та придавлену скринєю лапу. Він навіть гриз у нестямі клітку, силкуючись дістати зубами цю страшну бездушну річ, що спіймала його й не відпускає. Визволив Майкла новий поштовх: скриня гойднулася на другий бік, і він зміг висмикнути лапу з-під неї.

На станції носій, недбало витягаючи клітку з фургона, трохи не впустив її й ледве встиг підхопити, перше ніж вона гримну-лась на цемент. Падаючи, клітка перевернулась набік, а Майкл усією вагою наліг на поранену лапу.

— Тьху! — сказав дель Мар трохи перегодя, підійшовши пероном до візка, на якому серед іншого призначеного для поїзда багажу стояла клітка з Майклом. — Лапу розтовкло? Дарма, буде наука, щоб не вистромляв.

Один із станційних носіїв нахилився над кліткою, роздивився Майкла крізь ґрати, тоді сказав:

— Пропав пазур.

— Цілий палець, — відмовив дель Мар, уже розчиняючи вийнятого з кишені складаного ножика. — Поможіть мені, я зараз його впораю.

Він відімкнув клітку, захопив Майкла ззаду за нашійник і витяг надвір. Майкл корчився, борсався, махав передніми лапами, завдаючи собі ще більшого болю.

— Держіть лапу, — наказав носієві дель Мар. — Не бійтесь, він не дістане вас зубами. Це одна мить.

І справді, за мить усе було скінчено, і розлючений Майкл опинився знов у клітці, позбавлений одного пальця. Після такої примітивної, однак успішної хірургічної операції з лапи струмила кров, і Майкл ліг та став зализувати рану, пригнічений передчуттям іще не знати якої страшної долі, що нависла над ним. Ще жодна людина у світі не поводитися з ним так жорстоко, а ув'язнення в тісній клітці, схожій на пастку, доводило його до шалу. Так, він потрапив у пастку й був зовсім безпорадний, а зі Стюардом, очевидно, сталось найбільше, непоправне лихо — його

забрало небуття, те, що вже поглинуло Меріндж, "Ежені", Соломонові острови, "Макамбо", Австралію й "Мері Тернер".

Раптом здалеку почувся страшенний ґвалт, і Майкл нашорошив вуха та наїжачився, передчуваючи якесь нове лихо. Десь несамовито гавкало, скавчало та завивало багато собак.

— Господи! Це ті циркові собаки, хай їм чорт, — буркнув носій до товариша. — Слід би закон видати проти цих собачих вистав. Це ж паскудство.

— То Петерсонова трупа, — відповів другий носій. — Я бачив, як їх привезено на тому тижні. Одного витягли з клітки вже дохлого, і здох він, певне, від биття.

— Либонь, Петерсон натовк його перед від'їздом, а тоді вкинув у клітку здихати в багажному вагоні.

Коли клітки стали перекладати з фургона на перонний візок, собаки розґвалтувалися ще дужче, а коли візок підкотили до того, де був Майкл, він побачив цілий стос кліток із собаками, їх там було аж тридцять п'ять, усіляких порід, а здебільшого безпо-родних покручів-дворняг, і всією поведінкою вони виказували, що їм не солодко. Ті вили, ті скавчали, ті гарчали й гавкали одні на одних крізь ґрати кліток, а ті понуро мовчали. Декотрі зализували позбивані лапи. Маленькі й не гризливі були запхані по двоє й по троє в клітку. Півдесятка хортів сиділи в трохи більших клітках, однак не досить великих для них.

— То стрибуни, — сказав перший носій. — Ти диви, як їм тісно. Петерсонові, видно, шкода зайвого centa заплатити за перевіз. І випростатися нема де бідним. Либонь, це пекельна мука для них — переїздити з міста до міста.

Він не знав, що й у містах та мука не припинялася, бо собак і там майже весь час тримали в їхніх тісних клітках, мов у довічному ув'язненні. Випускали їх хіба лише на час виступів на арені. Добре доглядати собак просто не вигідно. Дворняги коштують недорого, отож дешевше купити інших замість здохлих, ніж дбати за них, щоб вони не здохли.

І ще не знав носій — зате Петерсон знав, — що серед тридцяти п'яти собак у трупі вже не було жодного з тих, яких набрано чотири роки тому. І жодного з них не випущено на волю. Визволяла їх із кліток тільки смерть. А Майклові було відомо ще менше, ніж носієві. Він знав тільки, що тут панують муки й горе і що йому, видно, судилася така сама доля.

Собак, що без угаву скавчали та вили, занесено до багажного вагона, і Майклову клітку теж поставлено між їхніми. Відтак майже півтори доби Майклові довелося їхати на схід у собачому пеклі. Потім, у якомусь великому місті, Петерсонову трупу забрали з вагона, і Майклова подорож стала спокійніша, хоч лапа ще боліла, бо рану знов і знов уражали, коли клітку переставляли чи пересували по вагону.

Що з ним діється, нащо його тримають у цій тісній в'язниці, у забитому багажем вагоні, — Майкл себе не питав. Він сприймав це просто як лихо, як долю, зрозумілу не більше, ніж та пригода, коли йому скринію придавило лапу. Такі речі трапляються. Це життя, а в житті багато лихого. У Майкла ніколи не виникало питання: чому буває так чи так? Він знав тільки, що буває, та ще трохи — як воно стається. Що є, те є. Вода мокра, вогонь гарячий, залізо тверде, м'ясо смачне. Усе це він приймав так, як одвічне диво світла й темряви, тільки воно не було для нього дивом, так само, як його цупка, кошлата шерсть, чи серце, що билось в грудях, чи кмітливий мозок.

У Чикаго нові, незнайомі люди перенесли Майклову клітку з вагона на вантажну машину, що провезла його по гамірних вулицях величезного міста, тоді ще інші люди поставили клітку в другий багажний вагон, що враз і помчав далі на схід. І нарешті в Нью-Йорку Майкла забрали з

вагона у фургон і приставили до такого собі Гаріса Колінза, на острів Лонг-Айленд.

Отак Майкл потрапив до Гаріса Колінза, до пекла для тварин, яким той правив. Та спершу треба зазначити, що пес більше ніколи не побачив Гаррі дель Мара. Той зник із Майклогового життя, як зникало до нього багато знайомих Майклові людей. І не тільки з Майклогового — він пішов із життя взагалі. Аварія на надземній залізниці, паніка серед уцілілих пасажирів, спроба спуститись на вулицю по підпорах залізниці, доторк до третьої рейки, що була під напругою, — і Гаррі дель Мара поглинуло небуття, яке люди називають смертю. Справжнє небуття, бо люди, що їх воно поглинає, вже ніколи не з'являються серед живих.

РОЗДІЛ XXIV

Гаріс Колінз був п'ятдесятидворічний чоловік, невеличкий, стрункий і жвавий, а виглядом лагідний та делікатний, мов панночка. Йому б лишило бути вчителем недільної школи, директором дівочого пансіону або головою добродійного товариства.

Вид він мав білий та рожевий, руки ніжні, як і в його дочок, а важив лише сто дванадцять фунтів. До того ж він майже всього боявся — власної дружини, полісменів, хуліганів — і жив у постійному страхі перед грабіжниками. Не боявся він тільки єдиного — найхижіших, найлютіших диких звірів, як ото леви, тигри, леопарди та ягуари. Бо він умів з ними поводитись і міг приборкати найнепокірливішого лева мітлищем — не поза кліткою, а в клітці, замкнений удвох із ним.

Свого діла він навчився від батька — чоловіка ще тендітнішого й ще боязкішого в усьому, що не стосувалося диких звірів. Батько його, Ноел Колінз, успавився як дресирувальник ще в Англії, а виїхавши до Америки, зажив успіху й там і заснував у Сідервайлді велику дресирувальну школу, яку його син ще побільшив і вдосконалив. Гаріс Колінз так розвинув батькове підприємство, що воно стало вважатися взірцем гігієни й

гуманності. Школа принадувала багатьох відвідувачів, і всі вони відходили глибоко зворушені лагідним і спокійним духом, що панував там. Одначе самого процесу дресування їм не показували ніколи. Іноді для відвідувачів улаштували вистави з уже вивченими тваринами, що тільки підкріплювали їхні приємні, чарівні враження. Якби їм довелося побачити, як навчають свіжих, щойно придбаних тварин, усе було б інакше. Тоді б, може, вибухнув скандал. А так школа здавалася їм просто зоопарком, та ще й безкоштовним; бо, крім тих, що він сам купував і навчав на продаж, Колінз тримав у себе за певну плату багато тварин, які належали іншим дресувальникам, що саме не мали ангажементу або ж тільки збивали власну трупу. У нього можна було добути трохи не будь-яку тварину — від миші чи пацюка до верблюда чи слона, а іноді й носорога чи пару бегемотів.

Коли майно "Мандрівних братів", великого цирку на три арени, після одного невдалого зимового сезону пішло на продаж за борги, Колінз узяв до себе на утримання весь звіринець та коней і за три місяці заробив на тому п'ятнадцять тисяч доларів. Навіть більше — до дня аукціону він заставив, що лишень міг, сам скупив дресованих коней, поні, жираф, учених слонів, а за три місяці збув їх усіх, окрім поні Пістолета, що вмів робити сальто, із зиском ще п'ятнадцять тисяч доларів. А Пістолета він продав за кілька місяців, заробивши на ньому самому дві тисячі. Правда, таке вигідне діло, як із цирком "Мандрівних братів", трапилось Колінзові тільки раз у житті, одначе й стійкий прибуток його підприємство давало чималий. Узимку він показував на іподромах чужих тварин, відданих до його стаєнь, і ділився платою з власниками; а коли позичав тварин кінокомпаніям, то здебільшого ні з ким не ділився.

Циркові дресувальники цілої країни вважали його не тільки найбагатшим своїм колегою, а й королем приборкувачів, найвідважнішим з усіх людей, що будь-коли входили до клітки дикого звіра. Ті, хто спостерігав його за роботою, мусили вирішити, що він не має серця. А проте Колінзова дружина й діти та найближчі його приятелі думали про нього зовсім інакше. Ніколи не бачивши його за роботою, вони були

переконані, що у світі нема добросердшого й чуйнішого чоловіка. Голос у Колінза був тихий і лагідний, рухи делікатні, погляди на життя, на людей, на релігію, на політику якнайпоблажливіші. Від ласкавого слова він танув, і розжалобити його можна було вмиль. Він жертвував на всі місцеві добродчинні заходи, а після загибелі "Титаніка" із тижднів ходив як прибитий. Проте колеги-дресирувальники визнавали його за найсміливішого й найбезжалісшого з-поміж них. А тим часом — найбільше у світі він боявся, щоб його дебела, огрядна дружина за обідом не жбурнула йому на голову тарілки з гарячою юшкою. Бо на початку їхнього подружнього життя таке сталося аж двічі. А втім, він не тільки боявся її, а й любив ніжно і віддано, як і своїх дітей, що їх мав семеро й що для них не шкодував нічого.

Дітей він любив так, що всім чотирьом синам ніколи не дозволяв бачити його за роботою і жодному не хотів передати свого фаху. Найстарший, Джон, учився в Йелі, мріяв стати письменником, а поки що катався у власному автомобілі й узагалі жив так, як усі молодики університетського міста Нью-Гейвена, що мали автомобілі. Гарольда й Фредеріка Колінз віддав до мільйон-нерівського коледжу в Пенсильванії; а найменший, Кларенс, був у підготовчій школі в Масачусетсі й ще не вирішив, ким хоче стати — лікарем чи авіатором. Три доньки — дві з них близнючки — виховувалися на справжніх аристократок. Старша, Елсі, закінчила коледж у Васарі, а близнючки, Мері й Медлін, тим часом у щонайкращому, щонайдорожчому пансіоні ще готувалися вступити туди. На все те потрібно було грошей, і Колінз їх не шкодував, але мусив витискати зі своєї дресирувальної школи якомога більше й працювати тяжко, хоча його дружина, четверо синів і три дочки взагалі не знали, що він працює. Вони гадали, ніби він, визначний фахівець, тільки керує своїм підприємством, і були б прикро вражені, побачивши, як він власноручно лупцює кийком чотири десятки дворняг, що забули послух на уроці.

Звісно, більшу частину роботи виконували Колінзові помічники, але ж йому доводилося постійно навчати їх, пояснювати, що та як робити, а в найскладніших випадках показувати наочно, самому беручись за діло. Помічники чи то учні були майже без винятку юнаки, взяті на поруки з

виправних колоній, і він добирав їх несхибно, досвідченим оком. Прикмети, яких він шукав у них, — це самовладання, кмітливість і холодна, зважлива вдача; а таке поєднання якостей звичайно буває сполучене й із жорстокістю. Запальність, великодушність, чутливість були в його підприємстві ні до чого, бо з них у такому ділі годі сподіватися зиску. А загалом Гаріс Колінз своєю діяльністю завдавав тваринам куди більше мук, ніж усі вчені-вівісектори в цілому світі.

Ось у це пекло для тварин і ввергнуто Майкла — чи, власне, не ввергнуто, а привезено залізницею, за три з половиною тисячі миль, у тій самій клітці, до якої його вкинули в готелі "Новий Вашингтон" у Сієтлі. Ні разу за всю подорож його не випускали з клітки, і він був украй змучений та бруднющий. Завдяки його міцному здоров'ю рана на місці відрізаного пальця вже гоїлась, але йому дуже докучали бруд і блохи.

З вигляду Сідервайлд зовсім не був схожий на пекло. Посилані рінню, обсажені пишними квітами доріжки вели повз оксамитні лужки до групи невисоких довгих будівель, дерев'яних та бетонних. Прийняв Майкла не сам Колінз — він якраз сидів у своїй конторі, за столом, на якому лежала остання дель Маро-ва телеграма, і писав нотатку секретареві — послати запит на залізницю й у транспортну контору про собаку в клітці, зданого в багаж у Сієтлі пасажиром Гаррі дель Маром на адресу Сідер-вайлда. Майкла прийняв вісімнадцятирічний юнак із блякими очима, у комбінезоні; він розписався у квитанції за приставлений багаж і заніс клітку-до приміщення з похилою цементовою підлогою, де сильно смерділо дезинфекцією.

Нове оточення зацікавило Майкла, проте юнак, що спершу засукав рукава й начепив на себе великого цератяного фартуха, не сподобався йому. Вискочивши з клітки, Майкл аж поточився

на замлілих за стільки днів без руху лапах. Цей новий двоногий

)

бог був для нього зовсім не цікавий, бо душею холодний, як цементова підлога, і байдужий, як машина. Саме як машина заходився він мити, чесати та дизенфікувати Майкла. Бо Гаріс Колінз у своєму закладі тримався останнього слова гігієнічної науки, отож Майкла й вимито та вичищено по-науковому, без умисної жорстокості, але й зовсім не ласкаво, не жаліючи.

Звичайно, Майкл нічого не розумів. Після всього, чого йому довелося зазнати останнім часом, хоч він і не мав уявлення про катів та місця страти, це голе цементове приміщення, просмерділе дезинфекцією, якраз мусило здатись йому тим місцем, де настає найбільше в житті лихо, а юнак — тим богом, що мав кинути його в темряву, яка вже поглинула все, що він знав і любив. Одне він знав напевне: що все тут зловісне, вороже й страшне. Майкл стерпів, коли бог-юнак, скинувши з нього нашійника, захопив його за в'язи; та коли в нього вдарив струмінь із кишки, він обурився й став пручатись. Але юнак, що працював, як машина, підняв його за в'язи над підлогою й спрямував цівку води просто йому в пашу, до краю відкрутивши крана. Майкл борсався, аж поки геть захлинувся й знемігся.

Вихаркавши воду, він кинув опиратися, і його вимито, виша-рувано, вичищено водою з кишки, великою цупкою щіткою та карболовим милом, що немилосердно пекло йому в очах і в ніздрях, і він чхав та лив рясні сльози. Однак Майкл, хоч і сподівався якихось нових прикрощів, уже збагнув, що цей юнак не зичить йому ні добра, ні лиха, і терпів, не опираючись, поки його, вимитого й витертого, відведено до чистої, світлої комірчини, де він, заснувши, на часину забув свої злигодні. Те приміщення було шпиталем, чи радше карантинним ізолятором, і Майкл пробув там в ув'язненні тиждень. За той тиждень у нього не виявилось ніякої заразної хвороби, і взагалі з ним нічого не сталося. Він діставав добру їжу, чисту воду, але не бачив жодної живої істоти, крім бога-юнака, що доглядав його, наче автомат.

Аж по тому Майкл спіткався з Гарісом Колінзом, хоча вже часто чув здалеку його голос — не гучний, проте дуже владний. Зачувши його

вперше, Майкл збагнув відразу, що цей голос належить якомусь значному богові. Тільки значний бог, пан над звичайними богами, міг говорити так владно. У тому голосі чулася тверда воля й звичка наказувати. Кожен собака збагнув би це так само швидко, як і Майкл. І кожен собака відчув би, що за тим голосом не таїться любов і добре серце, і прихилитись до цього бога, полюбити його нема за що.

РОЗДІЛ XXV

Одного ранку, об одинадцятій годині, блідий бог-юнак начепив на Майкла нашийника з ланцюжком, вивів собаку з ізолятора й доручив його іншому, смаглявому богові-юнакові, що не став гаяти часу на вітання з Майклом і не виявив ніяких приятних почуттів. Дорогою Майклові спіткалося ще троє бранців, припнутих на ланцюг, як і він. Майкл ще зроду не бачив таких звірів. То були здоровезні, вайлуваті ведмеді, і, вгледівши їх, він наїжачився, тихенько загарчав, бо спадковою пам'яттю впізнав у них одвічних ворогів — як корова, теж свійська тварина, відразу впізнає ворога у вовкові. Але Майкл був уже занадто бувалий, занадто досвідчений і взагалі занадто розважний, щоб напасти на них. Він лише напружився весь і, втягуючи носом чудний запах цих створінь, сторожко пішов далі за тим богом, що вів його на ланцюжку.

Раз у раз ніздрі його ловили чудні, невідомі запахи. Він не міг бачити крізь стіни, та згодом упізнав по тих запахах левів, леопардів, макак, павіанів, тюленів, морських левів. Звичайного собаку все те, може б, приголомшило; однак Майкл тільки нашорошився й ступав тихо та обережно. Йому здавалося, наче він іде незнаною пущою, густо населеною невідомими йому страхіттями.

Уже входячи на арену, він раптом відскочив убік, наїжачив шерсть на всьому хребті й тихо, погрозово загарчав. Бо назустріч йому, з арени, йшло п'ятеро слонів. Вони були не дуже й великі, як на слонів, але Майклові здалися величезними страховищами, що їх він міг порівнювати лише з китовою маткою, яку бачив мигцем тоді, коли вона трощила шхуну "Мері Тернер". Та слони не звернули на нього жодної уваги. Вони

йшли вервечкою, і другий тримався хоботом за хвіст першого, а третій за хвіст другого й так далі, як учили їх залишати арену після виконаного номера.

Майкл вийшов на арену, а слідом за ним і ведмеді. То був круглий поміст, як у звичайному цирку завбільшки, посиляний тирсою, у квадратів будівлі під скляним дахом. Однак лав навколо арени не було, оскільки глядачів туди не допускалося. Тільки сам Гаріс Колінз, його помічники, покупці чи продавці тварин і професіонали-дресирувальники могли бачити, як там катують тварин, коли навчають їх штук, на які потім публіка дивиться в цирку, роззявляючи рота з подиву або хапаючись за боки зі сміху.

Майкл забув за ведмедів, бо їх повели на другий бік арени й там одразу взяли в роботу. На мить його увагу привернули люди, що викочували з арени яскраво розмальовані барила, досить міцні, щоб на них могли сидіти навіть слони. А коли юнак, що вів його на ланцюжку, спинився, Майкла зацікавив строкатий шотландський поні, що лежав на помості. Зверху на ньому сидів чоловік, а поні раз у раз підводив голову з тирси й цілувався з чоловіком. Майкл бачив тільки це, однак здогадувався, що там щось не гаразд. Сам не знавши чому й не бачивши жодних ознак, він відчував за тим жорстокість, примус і несправедливість. Звичайно, він не міг бачити довгої шпильки в руці в чоловіка. Щоразу, як той шпигав нею коника в плече, поні мимоволі шарпався головою вгору, а чоловік ураз нахилився обличчям до його морди. А публіці мало здаватися, ніби поні в такий спосіб виявляє любов до хазяїна.

А за десять футів другий шотландський поні, вороний, як галка, поводився так само дивовижно, як поводитись і з ним. До передніх ніг йому було прив'язано мотузки, і два чоловіки сильно шарпали за них, а третій, стоячи перед коником, стукав його по колінах коротенькою твердою тростиною. І поні падав у тирсу навколішки, немов із шаноби. Йому не хотілося того робити, і він упирався, широко розставляючи ноги, і непокійно мотав головою, і намагався обкрутнутись, але тільки важко

падав набік або ж, коли мотузки попустять, спинався дибки. Та щоразу його завертали мордою до чоловіка, що бив його тростиною по колінах. Так його вчили вклякати перед людиною — номер, що завжди сповнює захватом публіку, яка бачить тільки наслідки дресирування, але й гадки не має про його методи. А Майкл хутко збагнув, що навчають тут муками. Одне слово, Сідервайлдсь-ка дресирувальна школа була школою мук.

Гаріс Колінз сам, кивнувши головою смаглявому богові-юна-кові, підкликав його до себе й запитливо, оцінююче подивився на Майкла.

— Дель Марів пес, сер, — пояснив юнак.

Колінзові очі зацікавлено блиснули, і він обдивився Майкла уважніше.

— А ти знаєш, що він уміє? — спитав він юнака.

Той похитав головою.

— Гаррі був кмітливий хлопець, — провадив Колінз нібито до юнака, але скорше сам до себе, власне, думаючи вголос. — Він уважав цього пса за диво. Тільки який же в нього хист? Сердешного Гаррі нема на світі, а ми не знаємо, що цей пес уміє... Ану відчепи ланцюжок.

Звільнений, Майкл підвів погляд на бога-хазяїна: що ж далі? Болісний рев одного з ведмедів по другий бік арени дав йому на здогад, чого слід сподіватися.

— Іди сюди, — наказав Колінз суворим, різким тоном, як звичайно.

Майкл підійшов і спинився перед ним.

— Ляж.

Майкл скорився, однак повільно, з видимою нехиттю.

— Упертюх чистокровний! — глузливо кинув Колінз. — Не хочеш ворушитися жвавіше, еге? Дарма, навчимо! Встань! Ляж! Встань! Ляж! Встань!

Команди лунали, мов револьверні постріли або ляскання батога, але Майкл виконував їх так само повільно, знехотя.

— Принаймні розуміє, що йому наказують, — мовив Колінз. — Може, він уміє подвійне сальто? — висловив він заповітну мрію всіх собачих дресирувальників. — Ану спробуймо. Пристебни ланцюжка. Джиммі, іди сюди. Начепи йому другий повідок.

Підійшов ще один вихованець виправної колонії й застебнув на Майклі попругу, до якої було прив'язано тонку шворку.

— Підкиньте його, — наказав Колінз. — Готові? Гоп!

І Майклові завдано неймовірної, незбагненної образи. На команду "Гоп!" його одночасно шарпнули за ланцюжок біля нашійника вгору й назад, а за шворку біля попруги — вперед і вгору; сам Колінз короткою твердою паличкою вдарив його під нижню щелепу. Якби Майкл був хоч трохи обізнаний із цим номером, то бодай почасті уникнув би болю, підстрибнувши й перекрутившись у повітрі назад. Так же йому здалося, ніби його ламають і розривають, а болючий удар по щелепі майже приголомшив його.

І водночас, силою перевернений у повітрі, він гепнувся на тирсу потилицею.

З тирси він підхопився розлючений, наїжачений, вищиривши зуби, й угоротив би їх у тіло бога-хазяїна, якби не був рабом хитрих дресирувальницьких способів. Двоє юнаків знали діло. Один потяг за

шворку назад, другий за ланцюжок уперед, і Майкл міг тільки гарчати та їжачитись у безсилій люті. Він нічого не годен був удіяти — ні стрибнути вперед, ні відскочити назад, ні кинутись убік. Передній юнак, тягнучи за ланцюжок, не давав йому напасти на заднього, а задній шворкою не підпускав до переднього, й обидва вони боронили йому накинутися на Колінза, про якого Майкл уже знав, що це лихий бог, бог-кривдник.

Майклів гнів був такий великий, як і його безсилля. Він міг тільки їжачитись та надривати голосники в горлі лютим гарчанням. А для Колінза то була картина звична й зовсім не цікава. Він навіть озирнувся в інший бік, перевіряючи, що там роблять з ведмедами.

— Ох ти ж, чистокровний! — глузливо кинув він, знов обернувшись до Майкла. — Ану, відпустіть його!

Тільки-но Майкла звільнили, він стрибнув на Колінза. Але той, досвідченим оком вимірявши відстань, влучно вдарив його носом під щелепу, і Майкл, перевернувшись у повітрі, ще раз гепнувся спиною на поміст.

— Тримайте його! — скомандував Колінз. — Розтягніть!

Двоє юнаків потягли в різні боки за ланцюжок і шворку,

і Майкл знов опинився в цілковитій безпорадності.

Колінз оглянувся до входу на арену, де саме показалися два запряги могутніх тяглових коней; за ними йшла молода жінка в аж занадто модному та елегантному костюмі.

— Я гадаю, цей пес ніколи й не нюхав сальто, — сказав він, на хвильку вертаючись до питання про Майкла. — Скинь із нього попругу, Джиммі, і йди помагай Смітові. А ти, Джонні, відведи його отуди вбік,

тільки бережи свої ноги. Он іде міс Марі на першу репетицію, і той телепень, її чоловік, не дасть їй ради.

Майкл, звичайно, не міг зрозуміти сцени, яку довелося побачити і йому, бо юнак, що привів його, рушив із ним якраз у той бік, аби самому подивитися, що робитиме жінка з чотирма кіньми. Одначе з жінчиної поведінки Майкл здогадався, що вона теж не вільна й зазнає кривди. І справді, її саму примусом навчали виконувати номер. Вона трималася бадьоро аж до тої хвилини, коли мала початися страшна спроба, та як поглянула на дві пари коней, уже поставлені обабіч неї, й уявила, що це зараз вона муситиме тримати руками штельваги, а коні тягтимуть у різні боки, — мужність зрадила її, і вона відступила назад, згорбившись і сховавши обличчя в долоні.

— Ні, ні, Біллі, я не можу, — благально звернулася вона до чоловіка — ще молодого, але вже опасистого. — Я боюся, боюся!

— Пусте, шановна пані! — втрутився Колінз. — Цей номер абсолютно безпечний. А водночас дуже ефектний і добре оплачується. Ось випростайтесь. — Він руками обмацав їй крізь жакет плечі й спину. — Пристрій на місці, — тоді провів долонями вниз по її руках. — Ну, випускайте гачки, — він труснув їй обидві руки, й із пишних мереживних манжет у неї випали два залізні гачки, прикріплені на кінцях тонкого сталевого тросика, що ховався в рукавах. — Та не так! Щоб не видно! Втягніть назад. Спробуйте ще раз. Треба ховати їх у долонях. Ось так. Розумієте? О, гаразд. Дуже добре.

Опанувавши себе, жінка виконувала все, що їй казано, одначе раз у раз благально поглядала на свого Біллі, що стояв, сердито насуплений, осторонь.

Погоничі обох запрягів підняли штельваги, щоб жінка могла вхопитися за їхні кільця. Вона спробувала те зробити, але знов їй не стало духу.

— Адже як щось зламається, мені повідриває руки! — запротестувала вона.

— Та що ви! — заспокоїв її Колінз. — Вам може хіба що жакета порвати. У найгіршому разі — секрет фокуса розкриється, і публіка посміється з вас. Але пристрій не зламається. Ось слухайте ще раз. Коні не тягтимуть вас за руки. Вони тягтимуть одні одних. А глядачі гадатимуть, ніби це ви їх тримаєте. Ну, спробуймо знову. Беріться за кільця, і в ту ж мить випустіть гачки з рукавів і зачепіть їх. Ну! — скомандував він різко.

Жінка витрусила з рукавів гачки, але вхопитися за штельваги знову побоялась. Колінз нічим не виказав роздратування. Він навіть відвернувся в той бік, де вже відводили з арени обох поні — того, що цілувався з дресирувальником, і того, що падав навколішки. Зате чоловік визвірився на неї:

— Ти що, Джуліє, підвести мене хочеш?

— Я спробую, Біллі! — жалібно відмовила жінка. — Не сердься! Я спробую. Ось диви! Я вже не боюся.

Вона простягла руки й ухопилася за штельваги. Колінз, із ледь помітною посмішкою на устах, оглянув її зціплені кулаки, щоб пересвідчитися, чи добре сховано гачки.

— А тепер напружтеся! Розставте ширше ноги. І не горбтеся. — Своїми руками він направив їй як слід руки й плечі. — Пам'ятайте — коли коні потягнуть, щоб ваші руки були випростані. Потім ви вже й не зможете зігнути їх, хоч би й захотіли. Але як вони будуть зігнуті в першу мить, трос обдере з них шкіру. Не забувайте ж — руки повинні бути підняті й випростані в одну пряму лінію з плечима й спиною... О, отак. Починаймо.

— Ой, зачекайте, — попросила жінка, знов опустивши руки. — Я все зроблю, їй же богу, зроблю, тільки поцілуй мене, Біллі, а тоді нехай хоч і руки відриває.

Смаглявий юнак, що тримав Майкла на ланцюжку, і всі, хто стояв та дивився, вишкірились. А Колінз, стримавши усмішку, сказав:

— Ми зачекаємо, скільки ви хочете, пані. Головне — щоб за першим разом усе вийшло гаразд. А потім ви вже не боятиметеся. Біле, справді, приголубте її, підбадьорте.

І Біллі, сердитий, невдоволений, прикро збентежений, послухався — обняв дружину й поцілував її, хоч і не надто ласкаво. Вона була дуже принадна, зовсім молода, років двадцяти, з милим дитинним личком, тонким станом, але пишним тілом, фунтів із сто сорок вагою.

Чоловікові обійми й поцілунок таки підбадьорили її. Коли Біл відійшов, вона випросталася, напружилася, стиснула губи й шепнула:

— Готово.

— Марш! — скомандував Колінз.

Погоничі вйокнули, і четверо коней знехотя налягли на хомути.

— Батога! — уривчасто гукнув Колінз, дивлячись на жінчині плечі — чи добре лежить під жакетом тросик.

Батоги впали коням на крижі, і вони рвонулися вперед, аж пригинаючись і здоровезними, як тарілка, підковами збиваючи хмару тирси.

Гнів Біллі враз де й дівся. Картина була така страшна, що на виду йому відбилася щира тривога за дружину. А по її обличчі перебіг цілий калейдоскоп почуттів. Спершу воно було напружене й злякане, мов у християнської мучениці перед левами на римській арені або в спійманої злочинниці. Та вмить той вираз змінився подивом і полегкістю, що їй зовсім не боляче. І нарешті воно розцвіло щасливою, переможною усмішкою. Жінка обернулася до свого Біллі, показуючи, яка вона рада й горда, що догодила йому, і як вона його любить. Біллі теж, заспокоєний, відповів їй ніжною й гордою усмішкою. Та Колінз відразу втрутився:

— Усмішки тут ні до чого! Не всміхайтесь. Треба, щоб публіка думала, ніби ви справді самі тримаєте коней. Переконайте ж її, що. так воно й є. Напружуйте обличчя якомога більше. Вдавайте рішучість, силу волі. І велику натугу. Ноги розставте ширше. Напружте м'язи, щоб аж випиналися крізь спідницю. Подавайтесь трохи то в один бік, то в другий. Ширше ноги, ще ширше! А обличчя кривіть так, ніби вас роздирає на шматки, і ви держитесь самою силою волі... О, оце так! Оце добре!.. Який номер, Біле! Безпрограшний. Ще, ще батого їм! Хай рвуться! Хай аж до землі припадають, хай тягнуть жили одні з одних!

Свиснули батого, і могутні огирі знов шарпонулися вперед, ніби хотіли втекти від жалючого болю. Те видовище справді могло захопити циркову публіку. Кожен кінь важив фунтів із тисячу вісімсот; отже, глядачам мусило здаватись, ніби сім тисяч двісті фунтів напружених кінських м'язів розривають ніжну, струнку, фунтів на сто сорок жінку в модному костюмі. Глядачки під час таких номерів зойкають із жаху й відвертаються.

— Годі! — гукнув Колінз погоничам. — Пані перемогла, — оголосив він, ніби на справжній цирковій арені. — Біле, це не номер, а золота жила. Відчіпляйтесь же, пані, відчіпляйтесь!

Марі відчепилася від штельваг і, забувши сховати гачки, що звисали їй з-під манжет, підбігла до свого Біла. Упала йому на груди, обняла за шию й вигукнула, цілуючи його:

— Біллі, я знала, я весь час знала, що зумію! Добре вийшло, правда?

— Ви виказали себе, — сухо урвав її Колінз. — Уся публіка побачила гачки. Ту ж мить, як відчепитесь, треба сховати їх у рукави. Спробуймо знов. І ще одне. Не хизуйтесь після номера. Не показуйте, що вам було легко. Вдавайте, ніби це чортзна-як важко. Ніби ви зовсім знесилилися з натуги й ось-ось упадете. Хай вам коліна підгинаються, а плечі обвисають. Ваш партнер ступить крок, щоб вас підхопити, поки ви не зомліли. І тоді ви знов покажіть себе. Не дозвольте йому підтримувати вас. Зберіть усю снагу, останнім зусиллям волі випростайтесь — адже сила волі, мужність тут уся принада, — пошліть публіці повітряний поцілунок і кволо, жалісно всміхніться. Немовби ви зовсім надсадилися і вас з арени повезуть у лікарню, але якраз у таку мить ваша мужність, і усмішка, і цілунок укинуть публіку в захват. Ви мене зрозуміли, пані? Біле, запам'ятайте й нагадуйте їй. Ну, ще раз. На коней поглядайте трохи з острахом... О, гаразд! Щоб ніхто не здогадався, як ви зачіпляєте гачки. Випростайтесь! Марш!

І знову три тисячі шістсот фунтів кінських м'язів з одного боку й із другого стали неначе розривати Марі надвоє.

Вправу повторили ще й ще раз, а Колінз тим часом послав одного хлопця до контори по дель Марову телеграму. Коли її принесли, він, збираючись узятися знову до Майкла, сказав Білові:

— Спробуйте ще самі з нею. Разів із шість. І зятяйте: як котрий вахлай-фермер почне хвалитися, що його запряг перетягне вашого, зразу ж пропонуйте йому забитись навзаклад. Звісно, трохи втратитесь на рекламу, на контрамарки, але воно оплатиться. Погоничі вам трохи підіграють, і наші коні перетягнуть. Я б сам радісінько подався гастролювати з цим номером, якби був молодший та вільніший.

Поглядаючи на Майкла, Колінз перечитав дель Марову телеграму з Сієтла:

"Спродайте моїх собак. Ви самі знаєте, що вони вміють і скільки варті. Мені вони не потрібні. Вирахуйте за утримання, скільки належить, решту грошей заберу, як приїду. Я знайшов не пса — диво. Усі мої дотеперішні номери ніщо проти цього. Це козирний туз. Самі побачите".

Відійшовши на другий край арени, де було спокійніше, він ще раз обдивився Майкла.

— Дель Мар сам був козирний туз, — сказав він до Джонні, що тримав тер'єра за ланцюжок. — Коли він телеграфував мені продати собак, це означає, що він підготував кращий номер. І ось прибув один-єдиний пес, та ще й чистокровний упертюх, хай йому чорт. Він тут пише, ніби це якесь диво. Так воно, мабуть, і є, але що він, у бога, вміє? Сальто він ніколи зроду не робив навіть простого, не те що подвійного. Як ти гадаєш, Джонні? Ану, помізкуй. Підкажи що-небудь.

— Може, він уміє рахувати?.. — озвався Джонні.

— Ну, це диво невелике. А втім, спробуймо.

Та Майкл, що чудово вмів рахувати, не схотів показувати свого вміння.

— Якщо це вчений собака, то мусить бодай ходити на задніх лапах, — спало Колінзові на думку. — Ану, спробуймо.

І Майкла знову піддано принизливому іспитові. Джонні за нашійника звів пса на задні лапи, а Колінзова палиця вдарила його під щелепу, а тоді по колінах. Розгніваний Майкл сіпнувся вкусити бога-хазяїна, але його відтягнуто за ланцюжок. А коли він спробував зігнати оскому на Джонні, той незворушний юнак просто підняв його за нашійник у повітря, і він трохи не задихнувся.

— Ні, не те, — сказав Колінз розчаровано. — Якщо він не вміє стояти на задніх лапах, то й у барильце не стрибне. Ти чув про Рут, Джонні? Ото було диво, не сука! Вона стрибала з барильця в барильце на задніх лапах, ні разу не торкнувшись землі передніми. По вісім разів уряд. Я пам'ятаю, Карсон, її хазяїн, тримав її в мене і вправлявся з нею. То була справжня золота жила, тільки він не вмів її берегти, і вона здохла, застудившись, у Крипл-Кріку.

— А може, він уміє крутити тарілки на носі? — знову підказав Джонні.

— Де там, коли він і на задніх лапах не стоїть, — заперечив Колінз, — А крім того, це теж невелике диво. Ні, в цього пса якийсь свій, особливий номер, справді небачений. Він робить якусь надзвичайну річ надзвичайно добре, і ми повинні розгадати його. Випало ж тому Гаррі загинути так нерозважно й лишити на мою голову цю загадку! Мабуть, доведеться мені самому поморочитись. Відведи лиш, Джонні. До вісімнадцятого номера. А потім знайдемо йому осібне приміщення.

РОЗДІЛ XXVI

"Вісімнадцятий номер" був великою загородкою чи кліткою в псарні, досить просторою й для десятка таких ірландських тер'єрів, як Майкл. Бо в Гаріса Колінза все велося по-науковому. Дресировані собаки, віддані на утримання до Сідервайлдської школи, діставали там змогу оклигати після всіх незгод піврічних чи й цілорічних мандрів. Через те дресирувальники, що хотіли відпочити або не мали ангажементу, вельми охоче здавали своїх тварин у Колінзів заклад. Колінз утримував тварин у чистоті й теплі, оберігав від заразних хвороб. Одне слово, він відновлював їхні сили для дальших циркових чи естрадних гастролей.

Ліворуч від Майкла, у сімнадцятому номері, жило п'ятеро кумедно обстрижених французьких пуделів. Майкл міг бачити їх лиш тоді, коли його виводили та приводили, але весь час чув їх вухами й нюхом і з нудьги та самотності навіть почав гарикатися з Педро, найбільшим

пуделем, що грав у своїй трупі роль клоуна. Пуделі були аристократи серед дресированих тварин, і Майклова ворожнеча з Педро була скорше вдавана. Якби їх із Педро звели до купи, вони сприялися б умиць. А так пси з нудьги гарчали один на одного, хоч обидва знали, що ніякі вони не вороги.

У дев'ятнадцятому номері, праворуч від Майклового, була смутна, навіть трагічна компанія. Там жили — так само в бездоганній, стерильній чистоті — прості, невчені дворняги. То був ніби запас сировини, якою в разі потреби поповнювали ту чи іншу собачу трупу. Тоді їх брали на арену дресирувати, і там вони спізнавали пекло. Крім того, у вільні хвилини Колінз із помічниками весь час випробовували на всіляких штуках їхні здібності. Так, одного цуцика, схожого на кокер-спанієля, кілька днів пробували навчити, стоячи на спині в коника, що мчав по арені, стрибати крізь затягнений папером обруч і знов ставати на кінську спину. Кілька разів він упав і прикро забився, поки його визнали непридатним і стали випробовувати на жонглера з тарілками. А коли й із того нічого не вийшло, цуцика пристосували гойдатись на гойдалці та ще виконувати роль статиста в трупі з двадцятьох собак.

У дев'ятнадцятому номері не припинялися муки та сварня. Собаки, скалічені під час навчання, зализували рани, скарчали, вили або ж із найменшого приводу скаженіли. Щоразу, як до них укидали новенького — а це ставалося часто, бо й забирали їх до вже дібраних труп майже щодня, — там заводилися гризтись і не вгамовувались, поки новачок здобував собі силою належне місце серед інших або поки він покірливо приймав те, що залишать йому дужчі.

Майкл не звертав уваги на мешканців дев'ятнадцятого номера. Хоч скільки вони нюшили його й гарчали на нього, він визнавав гідним постійної вдаваної ворожнечі самого тільки Педро. Крім того, його водили на арену куди частіше й тримали там куди довше, ніж будь-кого з них.

— Навряд, щоб Гаррі помилився з цим псом, — казав Колінз і невтомно силкувався дошукатися, за що ж дель Мар назвав його "дивом" і "козирним тузом".

Яких лише знущань не зазнав Майкл у тих спробах! Його змушували стрибати через бар'єри, ходити на передніх лапах, їздити верхи на поні, робити переднє сальто, вдавати клоуна в собачій трупі. Смикаючи за шворки, прив'язані йому до всіх чотирьох лип, пробували, чи не вміє він вальсувати. Під час деяких спроб, щоб він не міг ухилитися на боки або падати вперед чи назад, йому надягали колючого нашийника. Його били батіжком і тростиною, щипали за ніс. З нього пробували зробити воротаря в футбольному матчі між двома командами битих і мучених дворняг. Тягали на драбину, щоб він стрибав звідти в кадіб із водою.

Його навіть примушували робити "мертву петлю" — батогами гнали вниз по похилому жолобу, що далі загинався вгору й утворював кільце, і ось Майкл мусив із розгону підбігти внутрішнім боком того кільця вгору, верхню його частину пробігти догори ногами, як муха на стелі, збігти вниз і вибігти з кільця, зробивши повний оберт. У нього б то вийшло, якби він розганявся щодуху, але він не хотів, і коли йому не щастило сплигнути набік ще з похилої частини жолоба, він падав уже в кільці, боляче забиваючись.

— Я, власне, не думаю, що Гаррі саме це мав на увазі, — казав Колінз, який навчав своїх помічників при кожній нагоді. — Але я сподіваюся так натрапити хоч на якийсь ключик і відкрити те, що знав про нього сердешний Гаррі.

Якби того зажадав Майклів укоханий бог, стюард, Майкл із любові до нього намагався б навчитися всіх цих штук і більшість їх опанував би справді. Та в Сідервайлді любові не було, а горда натура породистого пса не дозволяла йому робити з примусу те, що він радо зробив би з любові. А що Колінз зовсім не був породистою людиною, то перший час між ним і Майклом часто става-лися запеклі сутички. Та Майкл хутко збагнув, що проти цього чоловіка він безсилий і поразка його неминуча. Ще й не

ствавшись із ворогом, він бував переможений шаблоновими дресирувальницькими способами. Ні разу йому не пощастило дістати зубами Колінза чи Джонні. Він був занадто розважливий, щоб не відмовитись від боротьби, у якій напевне зломився б тілом і духом. Тому він замкнувся в собі, став похмурий, тихий і ніколи більше не піддавався нестямній люті, хоча й переможений не щулився боягузливо, а завжди готовий був загарчати й наїжачитись, показуючи, що всередині він лишився самим собою, нескореним.

Урешті його майже перестали випробовувати на нових трюках, і ланцюжка з нього зняли, і Джонні вже не водив його, однаке Колінз, коли був на арені, весь час тримав його біля себе. Гіркий досвід навчив Майкла, що він мусить ходити за Колінзом усюди; і він ходив за ним, весь час ненавидячи його й повільно, непомітно отруюючи власний організм виділеннями залоз, що не могли працювати нормально під тиском тієї ненависті.

Фізично це на ньому не позначалося, бо він мав міцний організм і чудове здоров'я. Та що десь воно мусило відбитись, то лишало слід на його душі, чи психіці, чи натурі, чи свідомості. Він дедалі дужче замикався в собі, жадав самотності, нудьгував. І все це псувало його вдачу. З веселого, грайливого пса, навіть грайливішого за свого брата Джеррі, Майкл робився понурим, дратівливим і злим. Йому вже не хотілося гратися, бігати, борюкатись. І фізично він став млявий та стриманий, як розумово. Такими робляться люди у в'язничних камерах. Він міг цілі години знудь-говано стояти на арені позад Колінза, поки той мордував якого-небудь дворнягу, навчаючи нової штуки.

Чимало надивився Майкл на ті тортури. При ньому навчали хортів-стрибунів. Вони й самі охоче стрибали так високо й так далеко, як лишень могли, та Колінз і його помічники домагалися від них справжніх див — якщо можна назвати дивом те, що людина чи тварина робить понад свою спромогу. Найбільші природні зусилля їм би не зашкодили. Але неприродна надсада декотрих убивала одразу, а решті набагато вкорочувала життя. Під трампліном для стрибків стояла людина, і хорт,

що стрибав із нього, вже в повітрі діставав сильний удар довжелезного батога. Аби випередити батіг, уникнути його дошкульного, мов скорпіоняче жало, удару, хорти пнулися із себе, надсаджували у відчайдушному стрибку всі свої м'язи й жили.

— Собака ніколи не стрибне з усієї сили, поки його не примусиш, — повчав Колінз помічників. — Отже, ваше діло — примусити його. У цьому вся різниця між моїми стрибунами й вивченими яким-небудь партачем-аматором. Ті навіть у най-глухішій провінції успіху вам не здобудуть.

Колінз навчав безперестану. Дресирувальника, що пройшов науку в його школі й діставав від нього рекомендаційного листа, в циркових колах поважали як дипломованого фахівця.

— Жоден собака від природи по вміє ходити на задніх лапах, а на передніх і поготів, — казав король дресирувальників. — Собак не так створено. Їх треба примусити. Оце вам і вся таємниця дресирування. Вони мусять. А примусити їх повинні ви. Це ваша робота. Примусьте їх. Хто не зуміє, тому в мене нічого робити. Затямте це собі й ворухіться.

Майкл бачив, хоча й не розуміючи всього, як колючим сідлом примушували мула хвицатись. Той мул, коли вперше з'явився на арені, був гладкий і сумирний. Перш ніж упасти Колінзові в око, він був улюбленцем фермерової родини й знав тільки любов, ласку та жарти з його впертості. Та Колінз добачив, що цей вухатий покруч здоровий, сильний і довговічний і на арені сміситиме людей своїм виглядом та поведінкою.

У Сідервайлді він одразу дістав нове назвисько — Вухано Ву-ханіні — і зазнав найбільшої несподіванки у своєму житті. Він і гадки не мав, що в сідлі є шпичка, бо без вершника вона зовсім не колола. Та щойно в сідло вихопився Семюел Бекон, негр-ак-робат, під його вагою шпичка встромила мулові у спину. Семюел знав про неї й був наготові. А Вухано з несподіванки вперше зроду скільки сили вихнув задом. Сем

підлетів угору й упав на м'яку тирсу кроків за п'ять від мула, а Колінзові очі вдоволено блиснули.

— Дуже добре, — похвалив Колінз. — Не я буду, як і ти не дістанеш ангажементу, коли я продам мула. Номер вийде хоч куди. Тільки треба ще принаймні двох чоловік, щоб не боялись і вміли падати. Ну, ворущися. Спробуй ще раз.

І для Вухано почалася пекельна наука, що завдяки їй чоловіка, який його купив, назахват ангажували всі найкращі цирки Сполучених Штатів і Канади. День у день тривали мулові тортури. Сідлом із шпичкою сіддали його недовго. Потім негр став сідати на нього охляп, проте мул вихався так само, бо шпичку було прикріплено ремінцем до Семової долоні. Кінець кінцем Вуханіні став такий уразливий, що здригався, тільки-но хто гляне на його спину. А вже як хто пробував сісти на нього верхи, він і кидався, і крутився, і вихався, певний, що зараз у нього ввігнеться шпичка.

За місяць, коли знайшли й натренували ще двох вершників-акробатів, білих юнаків, готовий номер показано купцеві — щуплявенькому чоловічкові з напوماдженими вусами, схожому на француза. І той купив Вухано, не торгувавшись, за ту ціну, яку призначив Колінз, і найняв Сема та інших двох акробатів. Колінз продемонстрував йому номер за всіма правилами, як у справжньому цирку, і навіть сам виступав перед можливим покупцем у ролі розпорядника арени.

Вухано, гладкого як ленок і зовсім сумирного, введено до квадратової загорожі з обшитих сукном сталевих линв, натягнених на залізних стояках, теж обшитих сукном. З нього скинули обротьку й відпустили. Він одразу занепокоївся, прищулив вуха, всім виглядом виказуючи злість.

— Запам'ятайте одне, — сказав Колінз покупцеві. — Якщо ви його купите, то самі виводьте його на арену й ніколи, ні в якому разі не

шпигайте. Коли він це затямить, ви завжди могли б його вгамувати. Від природи він такий сумирний, ласкавий та вдячний, що другого такого в мене ще не було. Треба, щоб він вас любив, а тих трьох ненавидів. І ще одно: коли він справді озлиться та почне кусатися, доведеться поворивати йому зуби й годувати кашею та пареною дертю. Я дам вам рецепти, що йому додавати в їжу. А тепер дивіться.

Колінз увійшов у загородку й погладив мула. Той пестливо потерся об нього, намагаючись якось вибратися повз нього назовні, бо знав, що його тут чекає.

— Бачте, він довіряє мені, — пояснив Колінз. — Він знає, що я ніколи не шпигав його й кінець кінцем щоразу його визволяю. Я для нього милосердний самаритянин, а якщо ви його купите, цю роль доведеться взяти на себе вам. Ну, а тепер дивіться весь номер. Звісно, ви зможете потім поліпшувати його на свій смак.

Король дресирувальників вийшов за линви, ступив до уявної рампи й обвів поглядом уявний оркестр, партер та галерію.

— Панії й панове, — звернувся він у порожнечу, ніби до повної глядачів зали. — Це Вухано Вуханіні, найбільший жартун серед мулів на всьому світі. Він такий ласкавий, як ньюфаундлендське щеня. Ось гляньте!

Колінз відступив назад до загородки, простяг руку через линви й сказав:

— Іди сюди, Вухано, покажи шановній публіці, кого ти найдужче любиш.

І Вухано подибав уперед маленькими копитцями, понюхав Колінзову долоню, підійшов ще ближче, обнюхав руку, тицьнувся мордою Колінзові в плече й трохи зіп'явся дибки, ніби хотів обійняти його через линви.

Насправді він просив, благав Ко-лінза вивести його геть із цієї загорожі, де його, як він добре знав, чекало знущання.

— От бачте, це тому, що я ніколи не шпигав його, — кинув Колінз покупцеві, відійшов до уявної рампи й знову звернувся до уявної публіки:

— Панії й панове! Вухано Вуханіні — великий жартун. Він уміє такі штуки витинати своїми чотирма ногами, що ніхто у світі не всидить на ньому й хвилини. Я вас попереджаю чесно, перше ніж викликати на спробу. Начебто це неважко діло — всидіти на спині в такого веселого мула, як Вухано, одну хвилину, одну шістдесятую частину години, чи, ще точніше, — шістдесят секунд. Так ось я вас викликаю, молодці-ковбої, приборкувачі мустангів! Хто всидить у мула на спині цілу хвилину, тому негайно плачу п'ятдесят доларів: а хто зуміє вдержатись повних дві хвилини, той отримає п'ятсот доларів.

Ті слова були умовним знаком для Семюела Бекона, і він нерішуче підійшов до хазяїна, сором'язливо осміхаючись. Колінз простяг йому руку, ніби помагав вилізти на поміст.

— А ваше життя застраховане? — спитав Колінз негра.

Сем похитав головою й дурнувато вишкірив зуби.

— То нащо ж ви хочете важити ним?

— А задля грошей, — відказав Сем. — Мені грошей треба на одне діло.

— На яке діло?

— А це вже не ваше діло, містер, — Сем знову запобігливо всміхнувся, ніби вибачаючись за таке зухвальство. — Може, я лотерейні квитки скуповую. А мо', і ні. Скажіть краще, чи я справді одержу гроші.

— Авжеж, — запевнив Колінз. — Якщо заробите. Постійте отам-о й почекайте трохи. Панії й панове, вибачайте за таку затримку, але, може, ще є охочі? Легкий заробіток! П'ятдесят доларів за шістдесят секунд — майже долар за секунду... якщо виграєте. Ет, дарма вже — даю долар за секунду. Шістдесят доларів тому чоловікові, чи хлопцеві, чи жінці, чи дівчині, що всидить на Вухано одну хвилину, Ну-бо, шановні дами! Згадайте, що ми живемо в добу рівноправності. Це вам нагода втерти носа чоловікам, братам, синам, батькам, дідам. Вік не завада... Може, ви хочете, бабусю? — звернувся він ніби до якоїсь літньої жінки в першому ряду. Потім до покупця: — От бачте, я вам і слова готові даю. За дві репетиції можете і їх розучити, отут, безкоштовно.

Всипаним тирсою помостом підійшли решта двоє акробатів; Колінз і їм подав руку, ніби помагаючи вилізти на поміст.

— Звісно, слова ви можете міняти як до того, де виступатимете, — пояснив він французові. — Можна вивідати наперед, які там є найглухіші чи найбешкетніші закутини в околиці, і нехай ваші "охотники" вдають, ніби вони звідти.

І Колінз повів номер далі. Перша Сємова спроба була недовга. Ще й не сівши на мула, він опинився долі. Ще з півдесятка спроб, одна за одною, скінчилися не набагато успішніше; за останнім разом він спромігся всидіти на Вухано секунд із десять, а тоді кумедно, перекидьки перелетів через голову мула.

Потім Сем вийшов із загородки, скрушно хитаючи головою й тримаючись за бік, немов забився. Настала черга інших двох хлопців. Вправні акробати, вони падали з мула всілякими неймовірними й смішними способами. Віддихавшись, повернувся й Сем. Під кінець на Вухано стали наскакувати відразу всі троє, з різних боків, намагаючись вимахнути йому на хребет. Та мул розкидав їх, як тріски, і вони падали, часом один на одного, а раз Сем, відлетівши, збив із ніг обох білих хлопців, що стояли осторонь, ніби відсапуючись.

— От бачте, що це за мул, — сказав Колінз чоловікові з напомадженими вусами. — Якщо хто зі справжньої публіки понадиться на гроші, тим ліпше. Вони відразу своє дістануть. Ще той не вродився, хто всидить на ньому хвилину... якщо ви на репетиції вживатимете шпички. Треба, щоб у ньому сидів постійний страх перед шпичкою, і щоб той страх ніколи не втихав. Не давайте йому забути за неї. А як побуде кілька днів без репетиції, — влаштуйте її перед самою виставою, бо він може все забути й зіпсувати номер, продріботівши сумирно через усю арену під першим вахлаєм із публіки, що витеребиться на нього.

Коли ж трапиться таки чіпкий зух, що якось удержиться, тоді під кінець хвилини Сем чи ще хто з трьох хай підскочить і нишком шпигне мула прикріпленою до долоні шпичкою. Отоді вже ніякий зух не всидить. Ви не програєте, і глядачі насміються до нестями.

Ну, а тепер фінал. Дивіться! Від оцього публіка покотом лягатиме. Ворухіться, хлопці! Семе! Гайда!

Білі юнаки, відвертаючи мулову увагу, підступили до нього з обох боків, а Сем зненацька, ніби розлютившись, підринув під линви, відчайдушно стрибнув на Вухано спереду, руками й ногами обхопив йому шию, а головою притиснувся до мулової голови. Вухано враз зіп'явся цапки, бо його вже безліч разів шпигали й у шию, і в голову.

— Розкіш, не номер! — розводився Колінз, а Вухано танцював на задніх ногах у загорожі, марно махаючи в повітрі передніми. — І небезпеки ніякої. Назад він не перекинеться. Це ж мул, він занадто розумний. Та навіть як і перекинеться, Сем знає, що тоді робити. Пуститься й відштовхнеться, та й квит.

Коли номер скінчився, Вухано радісінько дав надягти на себе обротьку, і його вивели із загорожі до француза.

— Обдивіться самі — тварина здорова, довговічна, — вихваляв свій товар Колінз. — І номер добрий, разом із вами четверо учасників, не рахуючи мула й охочих дурнів із публіки. Хоч зараз на арену, і п'ять тисяч — це запівдарма.

Француз аж на виду змінився, почувши ту ціну.

— Та ви підрахуйте, — провадив Колінз. — Ангажемент на тисячу двісті тижневих вам забезпечено, і ви матимете вісімсот доларів чистих щотижня. За шість тижнів вернете свої гроші, а ви ж заангажуєтесь не на шість тижнів, а на всі сто, та ще й потім вас самі проситимуть зостатись надовше. Якби я був молодший та вільніший, то сам би подався з ним збивати капітал.

Так Вухано Вуханіні було продано в рабство, і він залишив Сідервайлдську дресирувальну школу, щоб своїми муками веселити глядачів по цирках та естрадах усієї країни.

РОЗДІЛ XXVII

— Уся річ у тому, Джонні, що ласкавістю собаку на справжні циркові трюки не наламаєш, і цим собаки різняться від жінок, — навчав Колінз помічника. — Ти ж знаєш, як воно буває із собаками. Ласкою навчиш його лягати, качатися, прикидатись неживим і всяких таких дешевих штук. Тоді надумаєш показати його приятелям, а він побачить нових людей, від збудження одуріє й нічого не хоче робити. Це так само, як із дітьми. Вони бентежаться в товаристві, забувають усе, чого їх учили, і тільки сорому тобі завдають. А на арені собака має виконувати справжні складні номери, яких він не любить, ненавидить. Та ще, може, він нездужає, застудився, або сверблячка в нього, або просто настрій кислий. Що ж ти маєш робити? Вибачатися перед публікою? І взагалі на арені програма має йти як годинник. Твій номер починається в певну хвилину, і часом ти мусиш його виконувати до семи разів на день, залежно від умов ангажементу. І твої собаки повинні бути весь час готові

до виступу, на команду. Вмовляти їх, улещувати, чекати нема коли. Отже, лишається одне. Домогтися, щоб вони знали, що ти з ними не панькатимешся.

— Еге ж, собаки не дурні, — зауважив Джонні. — Вони добре знають, коли ти жартуєш, а коли ні.

— Атож, — схвально кивнув головою Колінз. — Тільки-но дай їм попуст, і вони одразу ледачіють. Розм'якни й побачиш, як хутко почнуть виконувати свої номери нечисто, їх треба весь час тримати в страху божому, а як ні, то вмиль сам із торбами підеш, у жодному путньому цирку ангажементу не випросиш.

За півгодини Майкл — звичайно, не розуміючи й слова, — почув, як король дресирувальників викладає ще одному учневі інший закон.

— Для нас, Чарлзе, годяться тільки покручі та дворняги. Серед чистокровних і одного на десяток не знайдеться придатного для цирку, хіба що в нього заяче серце; а якраз відвагою чистокровні різняться від дворняг та покручів. У них гаряча кров, як і в породистих коней. Вони вразливі й горді. І оце найгірше. Ти прислухайся до моїх слів. Я своє ремесло дістав у спадок і вчився його змалечку, ціле життя. І дечого досяг. А знаєш чому? Бо я тямлю своє діло. Закарбуй це собі. Тямлю!

Ще одна перевага в покручах і дворнягах — вони дешеві. Як працюєш із ними, не страшно й занапастити котрого, бо завжди можна знайти заміну, і недорого. І вчити їх легше. На них легко нагнати страху божого. А з чистокровними те й лихо, що на них страху божого не наженеш.

Налупцюй дворнягу як слід, і що вийде? Він лизатиме тобі руки, і коритиметься, і на морозі пошито робити те, що ти від нього хочеш. Бо дворняги — це собаки-раби. Вони не мають відваги, але в цирковому собаці відвага якраз і не потрібна. Потрібен страх. А спробуй-но набий

чистокровного, то побачиш, що буде. Іноді вони після цього здихають. Я сам таке бачив. А як не здихають, тоді що? Робляться вперті, або злостиві, або і те, і те разом. Буває, так тоді рвуться кусатись, що аж піняться з люті. І ти можеш такого вбити, але пінитись і кусатись не відучиш. А інші робляться вперті. Ці якраз найгірші. Пасивний опір, як то кажуть. Вони не огризуються. Можеш натовкти такого до смерті, але не присилуєш ні до чого. Вони як ті християнські мученики, що давали спекти себе на вогнищі або спряжити в олії. У них свої переконання, і ти роби що хоч, а їх не зміниш. Вони скоріше здохнуть... І справді здихають. Я мав таких. Я ж сам колись учився... і навчився, що краще з ними не заводитись, їм не даси ради. У них більше терплячки, ніж у нас. На них тільки марнуєш час, нерви та й гроші — бо коштують вони дорого.

— Ось хоч би цей тер'єр, — Колінз кивнув головою на Майкла, який стояв за два-три кроки позаду й понуро споглядав усе, що робилось на арені. — Він чистокровний, і в нього обидві вади: впертий і злий. Тому він ні на що не годиться. Я його ні разу не лупцював по-справжньому й не буду. Бо це ні до чого. Як дуже його притиснути, він огризатиметься. І не впокориться до смерті. А щоб заїдатись, коли не дуже тиснуть, він занадто розумний. Але як не тиснути, то він і не навчиться нічого. Я б його сплавив хоч і сьогодні, якби не був певен, що дель Мар не міг помилитися. Сердешний Гаррі знав, що в цього пса якийсь особливий хист, козирний номер, і я хочу дошукатися, що ж воно таке.

— Може, він із левими виступає? — підказав Чарлз.

— Так, він саме з тих, що не злякаються й лева, — погодився Колінз. — Але який же особливий номер може він викопати з левими? Класти голову в пащу? Я ще не чув, щоб собаки таке робили, і це непогана думка. Що ж, можна спробувати. Бо хіба лиш це нам і зосталось, уже ми його на всьому пробували.

— Можна зі старим Ганнібалом, — знову підказав Чарлз. — Йому колись у цирку Сейлза й Сінкера жінка клала голову в пащу.

— Старий Ганнібал починає дуріти, — заперечив Колінз. — Я давно за ним стежу й хочу його спекатись. Кожна тварина може будь-коли сказитися, надто дика. Розумієш, життя їхнє неприродне. А як сказиться, тоді амба. Пропали твої гроші, а як не знаєш свого діла, то й сам можеш пропасти.

Майкла, напевно, справді випробували б із Ганнібалом, і, можливо, він позбувся б голови в страшній левовій пащі, якби ненароком не втрутився щасливий випадок. Бо за мить Колінз уже слухав квапливі слова наглядача над левами й тиграми. То був чоловік років, може, сорока, хоч виглядав він на добрих шістдесят. Глибокі зморшки в нього на обличчі скорше були схожі на сліди від пазурів хижого звіра, ніж на тавро його власної звірячої натури.

Старий Ганнібал починає казитися, — ось до чого зводилося його повідомлення.

— Дурниця, — відповів Колінз. — Це ти вже старієш і не даси йому ради. Ось я тобі покажу. Ходіть усі з нами, подивитесь. П'ятнадцять хвилин перепочинете, і я вам покажу те, чого на арені що не бачили. За такий номер можна б правити десять тисяч на тиждень... тільки надовго б його не стало. Старий Ганнібал дуже скоро задер би лапи вгору й здох із самої образи. Ходімо! Гей, ходіть усі зі мною! П'ятнадцять хвилин перерва.

І Майкл поплентався за останнім, найстрашнішим своїм хазяїном, а позаду тяглася ціла вервечка колінзових помічників та гостей-дресирувальників. Як було відомо всім, Гаріс Колінз демонстрував своє мистецтво тільки "вершкам" циркового світу.

Наглядач над левами й тиграми, що мав обличчя, поборознене лазурями власної звірячої натури, злякано заволав, коли побачив, що хазяїн збирається увійти до Ганнібалової клітки із самим мітлищем у руці.

Ганнібал був уже старий, але вважався найбільшим левом у неволі й мав ще цілі зуби. Він ходив туди й сюди по клітці, важко ступаючи й похитуючись, як ходять усі поневолені звірі, коли перед його кліткою спинився гурт несподіваних глядачів. Лев не звернув на людей ніякої уваги, а ходив собі далі, мотаючи головою з боку на бік і гнучко повертаючись, коли доходив до стінки, з таким виглядом, ніби мав якусь певну мету.

— Отак він уже два дні ходить, — скиглив доглядач. — А як підійдеш до клітки, зразу лапою махає. Ось гляньте, що мені пробив, — і він підняв праву руку. Верхня й спідня сорочка були роздерті, а по шкірі тяглися довгі подряпини, і на них повиступали крапельки крові. — Я не всередині був. Це він крізь ґрати дістав, одним помахом, як я збирався вичищати з клітки. Якби хоч був заревів абощо. А то мовчить увесь час, тільки ходить і ходить.

— Де ключ? — спитав Колінз. — Гаразд. Впусти мене туди. А потім замкни клітку й вийми ключ із замка. Загуби його, забудь десь, закинь. Я встигну діждатися, поки ти його знайдеш, щоб мене випустити.

І Гаріс Колінз, цей щуплявенький чоловічок, який до смерті боявся, щоб дружина за обідом не вивернула йому на голову миску гарячої юшки, перед очима у своїх помічників та гостей-колег увійшов до клітки, озброєний самим мітлицем. Дверцята за ним зачинили, і він відразу, спокійно, але уважно дивлячись на Ганнібал а, що все ходив туди й сюди, повторив свій наказ замкнути його й вийняти ключа.

Разів із півдесятка лев пройшов по клітці, не звертаючи на людину ніякої уваги. А потім, коли він саме відвернувся задом до Колінза, той заступив йому зворотну дорогу. Вертаючись назад і спіткавши перепону, Ганнібал не заревів. Він тільки, загравши могутніми м'язами під шовковистим рудим хутром, підняв лапу, щоб змахнути ту перепону геть. Та Колінз, заздалегідь знаючи, що зробить лев, випередив його й уперіщив мітлицем по ніжному носі. Ганнібал сахнувся назад, коротко

рикнувши, і відмахнувся могутньою лапою. Але Колінз випередив його знову й ще раз ударив по носі, змусивши відступити.

— Примусьте його нахилити голову, це весь секрет безпеки, — промовив король дресирувальників тихим, напруженим голосом. — А, ти так? Ну, на ще.

Розгніваний Ганнібал, припадаючи, щоб стрибнути, підвів був голову, але новий удар по носі змусив його нахилити її, і цар звірів позадкував, носом до підлоги, а в горлі і десь аж у грудях йому клекотіло глухе гарчання.

— Дивіться, — сказав Колінз, рушив слідом і вперіщив лева ще раз, підганяючи його відступати швидше. — Людина — хазяїн, бо вона вміє думати, — провадив він свою лекцію. — Треба тільки, щоб голова керувала тілом, от і все. Передбачайте, що хоче зробити звір, і випереджайте його. Ось дивіться, як я його приборкаю. Він не такий страшний, як йому хочеться думати. І цю думку, поки вона ще не закоренилася, треба вибити йому з голови. Я це й зроблю мітлицем. Дивіться.

Він прогнав звіра задки через усю клітку, раз у раз б'ючи його по носі й не даючи йому підвести голови.

— Ось я зараз зажену його в кут.

І Ганнібал, гарчачи, рикаючи, пирхаючи, пригинаючи голову та намагаючись відмахнутись передніми лапами від настирливого мітлиця, покірливо позадкував у кут і підібгав під себе зад, немов силкувався згорнутись у клубочок, зробитися меншим, сховатися сам у себе. Морду він тримав весь час нахилену вниз, а тому стрибнути ніяк не міг. І раптом він повільно підвів голову й позіхнув. А Колінз, бачивши, що він підводить голову повільно, і знаючи раніше за самого Ганнібала, що він зараз позіхне, цього разу не вдарив його.

— Ось я його й приборкав, — оголосив Колінз, уперше заговоривши веселим, не напруженим голосом. — Коли лев у самому розпалі бою позіхає, можете бути певні, що він не сказився. Він сповна розуму, бо якби ні, то стрибав би й махав лапами, а не позіхав. Він знає, що його побито і, позіхаючи, ніби каже: "Я здаюся. Заради господа бога дай мені спокій. Ніс у мене прикро болить. Я б радий із тобою поквитатись, та не можу. Я зроблю все, що хочеш, і буду слухняний, тільки не бий мене по моєму бідному зболілому носі".

Але людина — хазяїн, і вона по дасть відбути себе так легко. Вбийте йому в голову, що ви пан над ним. Утовчіть це в нього. Не спиняйтеся, коли він здається. Присилуйте його ковтнути ліки й облизати ложку. Примусьте лизати вашу ногу, що стоїть йому на карку й топче його в порошок. Приневольте лизати палицю, що його била. Дивіться!

І Ганнібал, найбільший з усіх левів у неволі, ще з цілими зубами, спійманий у джунглях уже дорослим, справжній цар звірів, скулився що дужче й забився ще глибше в куток перед грізним мітлицем у руці в маленького щуплявенького чоловічка. Спина його зігнулася так, що він і зовсім уже не міг стрибнути, а голову він пригинав нижче й нижче під груди в ганебній покорі, спираючись ліктями на підлогу й затуляючи бідного зболілого носа могутніми лапами, якими міг би за один помах роздерти Колінза й випустити з нього дух.

— Може, він і прикидається, — сказав Колінз, — та однаково йому доведеться лизати мою ногу й палицю. Дивіться!

Він підняв ліву ногу — не боязко й нерішуче, а швидко й твердо, — і поставив левові на шию. Мітлице було піднесене для удару: Колінз наперед знав, що може спасти левові на думку, й уже наготувався дати відсіч.

І Ганнібал зробив те, що мусив зробити, що призначила йому природа. Він рвучко підвів голову й роззявив здоровезну пащеку, щоб

угородити блискучі білі ікла в тонку, обтягнену шовковою шкарпеткою щиколодку над низьким жовтим черевиком. Та ікла не вгородились у неї. Вони ще не просунулись і п'ятої частини відстані, коли піднесене мітлице kleпнуло по носі й примусило лева знов нахилити голову вниз, до грудей і затулити носа лапами.

— Він не сказився, — оголосив Колінз. — Багато чи мало в нього тям, але він добре тямить, що я за нього розумніший і вже його подужав. Якби він сказився, він би цього не тямив і я б не знав наперед, що він хоче зробити, а отже, не зміг би його випереджати, і він би вже порозтягав мої тельбухи по всій клітці.

Він почав штрикати Ганнібала кінцем мітлиці, за кожним разом підносячи його наготові для удару. А могутній лев лежав та гарчав безсило й за кожним штурханом повертав морду ближче й ближче до Колінзової ноги, аж урешті висолопив червоного язика й лизнув черевик, що не вельми делікатно спирався йому на шию, а потім і палицю, що тільки-но так боляче була його.

— Ну, будеш чемним левом? — спитав Колінз, щосили потерши підошвою Ганнібалову шию.

Ганнібал не зміг стримати гнівного рику.

— Будеш чемним левом? — знову спитав Колінз, тернувши його підошвою ще брутальніше.

І Ганнібал підняв морду й ще раз лизнув червоним язиком жовтий черевик і тонку щиколодку, яку міг би строщити, лише раз хрупнувши щелепами.

РОЗДІЛ XXVIII

З одним лише живим створінням серед усіх численних вихованців Сідервайлдської школи сприязвився Майкл, і то була химерна й смутна дружба. Його приятельку, маленьку зелену мавпочку з Південної Америки, звали Сара, і вдачу вона мала начебто зроду істеричну й дражливу, без ніякого почуття гумору. Іноді, ходячи за Колінзом по арені, Майкл бачив Сару, що її виводили пробувати на якійсь новій штуці. Бо вона не вміла чи не хотіла навчитися жодного номера, і тому її без кінця вчили нових і нових або принаймні використовували як статистку при здібніших виконавцях.

Нічого путнього, правда, і з цього не виходило, бо Сара або джерготіла без угаву, або верещала зі страху, або чіплялася до інших тварин. Коли її примушували щось робити, вона обурено опиралася, а як удавалися до сили, зчинила цілий ґвалт, що баламутив усіх тварин на арені й заважав роботі.

— Хай їй біс, — нарешті сказав Колінз. — Ось тільки-но доберу який мавпячий оркестр, то й її сплавлю.

То — найтяжча, найстрашніша доля, яка лишень може спіткати мавпу на цирковій арені, бо мавпи-оркестранти — це безпорадні маріонетки, яких смикають за невидні дротинки й штрикають паличками сховані люди, примушуючи їх протягом усього номера рухатись так, як треба.

Але тер'єр спізнався із Сарою ще до того, як їй призначили цю жахливу долю. Перший раз вона зненацька налетіла на нього, мов мале верескливе чортеня, погрожуючи йому зубами й пазурами. Майкл, що вже давно запав у глибоку понурість, тільки спокійно глянув на неї й навіть не наїжачився й не нашорошив вуха. А потім байдуже відвернувся від цього сердитого й метушливого створіння. Це спантеличило Сару. Якби він рвонувся до неї, чи загарчав, чи ще якось виявив злість, як те робили всі відомі їй собаки, вона б зчинила ґвалт на цілу арену й скликала всіх людей подивитись, як на неї, безвинну, нападають.

Проте Майклова незвичайна поведінка зачарувала її. Вона нерішуче підступила ближче, уже не гвалтуючи, і хлопець, що водив її, попустив тоненького ланцюжка. "Може, він перегризе їй хребет", — з надією подумав він, бо ненавидів Сару всією душею, мріючи служити при левах чи слонах, а не морочитися з цією сварливою й невгамовною мавпочкою.

І якраз тому, що Майкл не звернув на Сару уваги, вона зацікавилась ним. За мить вона вже мацала його рученятами, а в другу мить обняла за шию, притулилася щокою до щоки й заджерготіла без угаву. День у день вона, коли щастило застати його на арені, тулилася до нього й тихенько, без угаву, без передиху щось гомоніла про себе, про своє життя. Та джерготня скидалася на розповідь про всі кривди та знущання, яких їй довелося зазнати. То була суцільна нескінченна скарга — можливо, також на здоров'я, бо Сара часто кашляла, чхала й тулила долоньку до грудей, ніби там у неї весь час боліло. А інколи уривала своє нарікання й пестила та голубила Майкла, ніжно воркотячи.

Крім неї, ніхто в Сідервайлді ні разу не приголубив Майкла; а вона весь час була з ним ласкава, ніколи не щипала, не смикала за вуха. Так само й у неї, крім нього, не було друзів. Коли його вранці виводили на арену, він радий був зустрітися з нею, дарма що ті зустрічі завжди кінчалися бешкетом — коли Сару хотіли забрати від Майкла, вона шалено відбивалася й верещала на всю арену спочатку розлючено, а потім жалібно; а люди навколо реготали з цього химерного роману між мавпочкою й ірландським тер'єром.

Та Гаріс Колінз терпів і навіть заохочував їхню приязнь.

— Ці дві кислятини дібрались якраз до пари, — казав він. — І воно їм корисно. Ніби є для чого жити, а це добре для здоров'я. Та зятяйте моє слово, колись вона втне йому таку капость, що з їхньої приязні вийде трагедія.

Ті слова виявились пророчими тільки наполовину: Сара не втнула Майклові ніякої капості, однак їхній приязні справді незабаром судилося закінчитись трагедією.

— Тюлені — хитруни, — читав Колінз одного дня імпровізовану лекцію своїм учням-дресирувальникам. — Під час номера їм тільки підкидай рибку. А ні, то нічого не робитимуть, і квит. Але, приміром, на собачий апетит уже покластися не можна, хоча, скажімо, зовсім не вчене порося може вам досить добре виконати деякі номери, коли його манити схованою в рукаві пляшечкою молока з ріжком.

Затямте добре, що я кажу. Ви гадаєте, що оті хорти нам надсаджуватимуться, як їх понадити шматочком м'яса? Ні, їх примусить надсаджуватися тільки батіг. Гляньте он на Біллі Гріна. Нема іншого способу навчити його цуцика такої штуки. Ласкою цього не доб'єшся. І їжею його не підкупиш. Єдина рада — примусити.

Біллі Грін саме дресирував невеличкого кудлатенького цуцика бозна-якої породи. На арені Біллі завжди справляв фурор, витягаючи з кишені цуцика, що виконував один особливий номер. Останній його цуцик здох, скрутивши в'язи, і тепер Біллі наламував нового. Він хапав цуцика за задні лапи й підкидав у повітря; а цуцик мусив, перевернувшись і падаючи вниз головою, стати передніми лапами Біллі на долоню й постояти так, задніми лапами вгору. Біллі раз за разом нахилився, хапав цуцика за задні лапи й підкидав. А цуцик, замлілий зі страху, марно силкувався виконати номер. Та йому ніяк не щастило втримати рівновагу. Кілька разів він падав шкереберть і трохи не гепався на поміст, а раз таки й гепнувся боком, так сильно, що йому й памороки відбило. А хазяїн скористався з того як із передишки, щоб утерти рясний піт з обличчя, став підштовхувати цуцика носом, поки той насилу зіп'явся на лапки.

— Нема такого собаки, щоб навчився цього задля шматочка м'яса, — провадив Колінза. — І нема такого собаки, щоб навчився ходити на передніх лапах, поки йому палицею не підіб'єш угору задніх лап разів із тисячу. А цей номер завше має успіх, надто в жінок — самі розумієте,

вийняти з кишені отаке малятко, і таке воно кмітливе, таке спритне й так любить свого хазяїна, так йому вірить, що дозволяє он як себе підкидати. Дідька лисого вірить! Просто на нього зуміли страху божого нагнати, ось що.

Правда, можна вряди-годи вийняти з кишені ласенький шматочок і дати тварині — публіка таке любить. Та це тільки ефектний жест. Глядачам подобається думати, ніби тварини радо виконують свої номери, і ніби з ними панькаються, як із рідними дітьми, і ніби вони люблять свого хазяїна до смерті. Але якби глядачі, не доведи боже, побачили те, що робиться за лаштунками, тоді враз би всі дресирувальницькі номери зійшли б зі сцени, і нам би довелося шукати іншого хліба або з торбами йти.

А проте й на самій арені, перед очима в глядачів, діється хто-зна-скільки жорстокості. Краще за всіх уміла дурити публіку Лотті. Вона виступала з дресированими котами й просто зацілювала їх на арені, надто як у номері щось не виходило. Бере на руки й цілує в писк. Тоді спускає додолу, і номер уже виходить, як по маслу, а дурна публіка аплодує, аж нетямиться, що ось, мовляв, яка ласкава та гуманна дресирувальниця. Думаєте, вона справді цілувала того кота? Овва! Вона його кусала за писк.

Від Лотті цього навчилась Еліна Павало й стала робити так зі своїми болонками. А скільки собак працює на арені в парфорсному нашийнику? Спритний чоловік може й ущипнути собаку за ніс так, що ніхто не помітить. Але найбільш помагає страх. Здебільшого собаки працюють чисто, бо знають, що їх чекає після номера, коли схиблять.

Згадайте капітана Робертса з його датськими догами. Правда, вони не були зовсім чистокровні. Він їх мав дванадцятро — другої такої зграї звірюк я не бачив. Він двічі залишав їх тут у мене. Без доброго кийка до них не можна було ввійти. Вони мені одного мексиканця скалічили. Теж добрий звірюка був. Але вони його повалили й трохи не зжерли. Йому потім сорок швів наклали й напompували пастерівською вакциною проти

сказу. Та однаково лишився довіку кривий на праву ногу через тих собацюр. Далєбі, других таких я не бачив. І капітан Робертс, тільки-но покажеться з ними на арені, вкидав публіку в захват. Ті доги аж тулилися до нього, так, начебто його любили. Думаєте, справді? Вони його люто ненавиділи. Не бачив сам, отут у Сі-дервайлді, як він заходить до них у клітку з кийком у руці й вибиває з усіх підряд потерть, як зі старих сінників. Яка вже там любов! Він просто вживав давнього способу з ганусом. Намочував шматочки м'яса в ганусовій олії й клав у кишені. Правда, це годиться тільки зі зграєю великих собацюр. Тут весь ефект у їхній величині. Зі звичайними собаками це виглядало б просто по-дурному. Та й, крім того, властиві свої номери вони виконували не задля ганусової олії. Робертс примушував їх кийком. Він сам був лютіший за собаку.

Він було часто казав, що мистецтво дресирувати тварин — це мистецтво наганяти їм страху. Один його помічник потім розповів мені про нього гидкувату історію. Якось вони в Лос-Андже-лесі мали вільний місяць, і Робертсові вбгалось у голову навчити собаку балансувати срібним доларом на шийці пляшки з-під шампанського. Подумайте й спробуйте собі уявити, чи можна домогтись цього ласкою. Той помічник казав, що Робертс перевів стільки палиць, скільки й собак, а собак він затовк шість. Він купував їх на муніципальній шкуродерні по два з половиною долари, і, тільки-но один здохне, у нього був наготові другий. Аж від сьомого він домігся свого. Хоч вірте, хоч ні, той пес таки балансував доларом на шийці пляшки. Але на арені виступав тільки тиждень — здох від того биття. Нагноєння в легенях зробилося.

Ще як я був хлопчаком, виступав у нас один англієць. У нього були поні, мавпи й собаки. То він кусав мавп за вуха, і на арені йому досить було нахилитись до котрої, як вона кидала коро-витись і робила, що треба. Найкращий був у нього один великий шимпанзе. Він міг зробити вряд чотири кульбіти на спині в коня, що мчав чвалом; і цього шимпанзе англієць двічі на тиждень як слід лупцював. Та часом бувало, що після такого прочухана шимпанзе не годен був виконати номер. Тоді хазяїн принату-рився по-іншому. Став лупцювати потроху, але перед самим

номером — давав тільки скуштувати палиці. І все було гаразд — хоч можливо, що якась інша мавпа заноровилась би й не схотіла робити нічого.

Того самого дня Колінз продав цінну пораду одному дресирувальникові левів. Той саме не мав ангажементу, і його три леви жили в Сідервайлді. Номер їхній із погляду публіки був цікавий і навіть страшний: вони стрибали й рикали, наче ладні роздерти тендітну дівчину, що тримала їх у покорі нібито самою незламною відвагою та ще невеличким вершницьким батіжком у руці.

— Лихо в тому, що вони вже звикли, — нарікав господар левів. — Айседора більше не може їх розштурхати. Вони не хочуть бирсуватися перед публікою.

— Я їх знаю, — кивнув головою Колінз. — Вони вже старі, та й дух їхній зломлено. Ось хоч би Сарк. Йому вже стільки бахкали сліпими набоями у вухо, що він давно глухий, як пень. А Селім утратив відвагу разом із зубами. Йому їх повибивав один португалець, що доглядав його в Барнема й Бейлі. Чули цю історію?

— Авжеж, — кивнув головою його співрозмовник. — Я часто думав: ото, певне, був удар!

— Таки був. Португалець зацідив його залізним прутом. Селім був злий і сягнув до португальця пазурами, ну й пащу роззявив рикнути, а той і врізав його залізним прутом. Він мені потому сам розповідав. Селімові зуби, каже, заторохтіли на підлозі, як кісточки з доміно. Але він не повинен був так робити — лев великих грошей коштує. Його тоді вигнали з роботи.

— Ну, тепер вони всі три для мене небагато варті, — сказав господар левів. — Не хочуть гарчати на Айседору й бирсуватися, одне слово — не грають. А весь номер був у цьому. Це був наш фінал, і він завжди

здобував нам успіх. Порадьте, що мені робити. Махнути рукою на цей номер? Чи купити молодих левів?

— Зі старими Айседорі безпечніше, — сказав Колінз.

— Аж занадто безпечно, — заперечив Айседорин чоловік. — Звісно, з молодими левами й мені буде більше і роботи, і відповідальності. Але ж заробляти на хліб якось треба, а цей номер уже пропавший.

Колінз похитав головою.

— Що ви хочете сказати? Ви знаєте раду? — враз зацікавився власник левів.

— Вони вже звикли до неволі й проживуть ще кілька років, — відповів йому Колінз. — А купити молодих левів — це ризик: вони можуть поздохати. Однак можна примусити працювати ще й цих. Тільки прийміть мою пораду...

Король дресирувальників на мить умовк, і власник левів був розтулив рота спитати, але Колінз уже неквапно вів далі:

— ...Яка коштуватиме вам... ну, скажімо, триста доларів.

— Триста доларів за пораду? — швидко перепитав його співрозмовник.

— Яка вам допоможе, гарантую. Скільки треба заплатити за трьох нових левів? Отже, на цих трьох сотнях ви ще й заробите. І порада зовсім проста. Двоє слів, по півторака доларів за слово.

— Це задорого для мене, — відказав власник левів. — Мені треба за щось жити.

— Мені також, — запевнив його Колінз. — Того я й стовбичу тут. Я фахівець, і ви платите мені гонорар за консультацію. Ви очі вирячите, коли я вам скажу, що зробити, таке просте це діло; і я, хоч убийте, не знаю, як це ви самі не здогадалися.

— А як не допоможе? — із сумнівом запитав власник левів.

— Як не допоможе, я поверну гроші.

— Ну гаразд, кажіть, — здався Колінзів клієнт.

— Електризуйте клітку, — сказав Колінз.

Спершу власник левів не зрозумів; потім йому сяйнуло в голові.

— Цебто....

— Атож, — кивнув головою Колінз. — І ніхто нічого не здогадається. Сухі батареї — і квит. Примостіть їх під кліткою. Айсе-дорі треба буде тільки наступити на вмикача. Як вони не почнуть метатися та ревити на весь цирк, коли електрика зашпигає їх у лапи, тоді я не тільки не візьму ваших трьохсот, а ще й доплачу вам триста доларів. Я сам бачив, як воно діє, і це діло певні-сіньке. Звірі наче на розпеченій плиті танцюють. Підплигують, а як стануть на лапи — знову припікає... Тільки струм треба давати помалу, — застеріг Колінз. — Я навчу вас, як приладнувати батареї. Спершу не дуже сильний струм, щоб вони могли й номер виконувати, а під кінець сильніший і сильніший. І не звикнуть вони до цього ніколи. Довіку танцюватимуть, як і першого дня. Ну, що скажете?

— Справді рада варта трьохсот доларів, — визнав власник левів. — Хотів би я заробляти гроші так легко...

РОЗДІЛ XXIX

— Мабуть, доведеться махнути на нього рукою, — сказав Колінз до Джонні. — Я знаю, що дель Мар не помилявся, коли писав, що це диво, але я не можу дібрати ключа до нього.

Це сталося після нової сутички між Майклом і Колінзом. Майкл, що робився чимраз понуріший і дратівливіший, майже без ніякого приводу кинувся на ненависного йому чоловіка, але вкусити його, як завжди, не зумів, тільки дістав кілька сильних копняків під щелепу.

— Безперечно, у ньому є золота жила, — міркував уголос Колінз, — тільки я до неї не докопаюсь, а він робиться щодень зліший. Глянь на нього. Ну чого він допіру на мене накинувся? Я ж його не займав. У нього жовч збирається, і скоро він навіть на полісменів почне кидатись.

За кілька хвилин до Колінза підійшов один із його клієнтів, білявий молодик, що тримав у Сідервайлді трьох дресированих леопардів і провадив репетиції з ними, і попросив позичити йому ердельтер'єра.

— У мене залишився тільки один, — пояснив він, — а без двох не та безпека.

— А що сталося з вашим другим? — спитав хазяїн.

— Альфонсо — мій великий самець-леопард — сьогодні вранці розлютився й дав йому гарту. Довелося добити. Роздер його, мов коня на кориді. Та мене пес урятував. Якби не він, усе те мені б дісталося. На Альфонсо таке не вперше нападає. Це він уже другого собаку мені знівечив.

Колінз похитав головою.

— Ерделів у мене зараз немає, — сказав він, і враз погляд його впав на Майкла. — А спробуйте-но ірландського тер'єра, — запропонував він. — Вони натурою подібні до ерделів. У всякому разі дуже близькі родичі.

— У роботі з хижаками я тільки на ерделів покладаюся, — завагався молодик.

— Ірландські тер'єри теж годяться. Ви гляньте на оцього. Бачте, який великий та дебелий. І духу йому не бракує, можете мені повірити. Він не злякається нічого. Випробуйте його. Як підійде — продам задешево. Це буде новинка — ірландський тер'єр із леопардами.

— Як він загризеться з тими котярами, йому враз буде амба, — сказав Колінзові Джонні, коли білявий молодик повів Майкла за собою.

— Ну що ж, — можливо, арена втратить зірку, — відказав, здвигнувши плечима, Колінз. — Та я хочу його спекатись. Коли собака занудить світом, як оцей, пропаще діло. Від нього вже нічого не доб'єшся. У мене бували такі.

І Майклові довелось познайомитися з Джеком, позосталим ерделем, та взяти участь у щоденних репетиціях із леопардами. У цих великих плямистих котах він відразу впізнав спадкових ворогів, і ще перше ніж його вкинули в клітку, напружився й наїжачив шерсть на хребті. То була тривожна мить для всіх учасників номера, коли в клітці опинився новий собака. Білявий молодик, що на афішах значився Раулем Каслемоном, а серед знайомих звався Релфом, уже був у клітці, й ердель із ним, а навколо клітки стояло кілька чоловіків із залізними прутами та довгими сталевими вилами в руках. Ту зброю вони тримали наготові, попростромлявши крізь ґрати в клітку, щоб страхати леопардів, які мусили виконувати номер, хоч їм не дуже кортіло.

Майклова поява розсердила хижаків, і вони засичали, заметляли довгими хвостами та поприпадали до підлоги, ладнаючись на нього стрибнути. Однак приборкувач владно grimнув на них і підніс гарапника, а люди поза кліткою застережливо посунули вперед свою зброю. І леопарди, що вже на гіркому досвіді спізнали смак заліза, так і застигли, прищулені, хоча й далі сердито сичали та метляли хвостами.

Майкл був не боягуз. Він не став ховатися за людину. Проте й мав досить розуму, щоб не кидатися на таких грізних звірів. Він тільки, наїжачений, сторожко перейшов через клітку, дивлячись просто на ворогів, тоді так само сторожко повернувся й зупинився поруч Джека, що приязно нюхав його, вітаючись.

— Молодчина пес, — буркнув Релф дивно напруженим голосом. — Не, боїться.

Становище справді було напружене, і приборкувач поведився вельми обережно, уникав різких рухів і тримав на оці водночас і леопардів, і собак, і людей за кліткою. Він примусив лютих котів попід водитись і розійтися. А тоді наказав Джекові пройти між ними. Майкл рушив за ерделем самохіть. Ступав він, як і Джек, украй насторожено.

Один із леопардів, Альфонсо, зненацька засичав на нього. Майкл не сахнувся від ворога, тільки наїжачився й вищирив зуби. У ту ж мить найближчий залізний прут загрозливо підсунувся до леопарда; той перевів очі на прут, тоді знов на Майкла — і не зачепив його.

Перший день був найтяжчим. Потім леопарди звикли до Майкла, як колись звикли до Джека. Звісно, приязні між ними не могло бути, та ніхто з нею й не набивався. Майкл хутко зрозумів, що леопарди вороги й собак, і людей, а отже, люди й собаки повинні триматись укупі. Щодня він перебував у клітці годину чи дві, стежачи за репетицією; вони з Джеком не робили нічого, тільки стояли на чатах. Іноді, коли леопарди бували сумирніші, Релф навіть дозволяв обом псам лягти. Але в тривожніші дні він дбав за те, щоб вони весь час готові були стрибнути й заступити його собою від леопардів, як котрий здумає напасти на нього.

Решту часу Майкл перебував у своєму просторому боксі разом із Джеком. їх добре доглядали, як усіх тварин у Сідервайлді, часто мили, чесали, виводили бліх. Джек, як на пса-трилітка, був дуже статечний. Він або вже забув гратись, або ніколи не мав змоги навчитися. І вдача в

нього була добродушна, мирна; він не ображався на дратливість, яку Майкл виявляв на початку. І Майкл скоро перестав дратуватися й надалі вже тішився спокійним товаришуванням. Вони не намагалися виявити один одному свою приязнь, а просто цілими годинами лежали поряд, кожен задоволений присутністю другого.

Часом Майкл чув здалеку, як Сара зчиняла ґвалт або жалісно квила, і розумів, що вона кличе його. Раз вона була вирвалася у свого доглядача й спобігла Майкла, коли він виходив з леопар-дячої клітки. Зраділо вереснувши, вона вчепилась у нього й істерично заджерготіла, виповідаючи всі кривди, яких зазнала, відколи їх розлучено. Каслемонові помічники поблажливо чекали кілька хвилин, та врешті хлопець, що доглядав Сару, відтяг її геть, хоч вона щосили чіплялася за Майкла й верещала, мов відьменя. Коли її таки відтягли, вона розлючено стрибнула на хлопця й уп'ялася зубами йому в руку, перш ніж він устиг здушити її нашийником і вгамувати. Усі, хто те бачив, зареготали, тільки леопарди, роздратовані мавпиним вереском, засичали та стали кидатись на ґрати. А коли її відносили геть, вона тихо квила, мов тяжко скривджене дитя.

Дарма що Майкл виявився цілком підхожий для роботи з леопардами, Рауль Каслемон так і не купив його в Колінза. Одного ранку, за кілька днів після сцени із Сарою, весь Сідервайлд розтривожило ревище й зам'ятня в клітках хижаків. Почалась тривога з кількох револьверних пострілів і вмить розповсюдилася. Зусібіч рикали леви, шалено ґвалтували собаки. Роботу на арені облишили, бо перетривожені тварини не слухались. Кілька чоловік, і сам Колінз поміж них, побігли до хижацьких кліток. Хлопець, що водив Сару, кинув ланцюжка й гайнув за ними.

— Не я буду, це Альфонсо, — гукнув Колінз учневі, що біг поруч нього.
— Він таки допадеться до Релфа.

Коли надбіг Колінз, насувалася розв'язка. Самого Каслемона якраз витягли з клітки, і перед очима в Колінза двоє чоловіків поклали його долі та кинулись зачиняти дверцята. А в клітці суцільним клубком, у

якому годі було щось розібрати, качались Альфонсо, Джек і Майкл. Люди металися довкола й ширяли крізь ґрати залізними прутами, намагаючись розборонити їх. А в дальшому кутку два інші леопарди зализували свої рани, гарчали та борсалися, стримувані залізним пруттям, що не пускало їх у бій.

Усе дальше сподіялося за кілька секунд. Підбігла Сара: тягнучи за собою ланцюжок, зелена мавпочка, хвостата істерична самичка, що знала любов, далека родичка наших жінок, кинулася до клітки й пропхалася між ґратами всередину. А клубок на підлозі раптом крутонувся, і Майкл, підкинутий із такою силою, що аж ударився об ґрати, впав додолу. Він спробував схопитись, але впав знову. Зі страшної рани на його правому плечі цебеніла кров. Сара стрибнула до нього, обхопила за шию і по-материнському пригорнула до своїх пласких волохатих грудей. Вона то вискала турботливо, то сварила Майкла сердито й ласкаво, коли він намагався звестись на скалічену передню лапу, і міцно тримала рученятами, не пускаючи його до бою. А то розлючено поглядала на Альфонсо й пронизливим голосом лаяла його.

Лом, упертий леопардові в бік, відвернув його увагу. Він ударив по залізяці лапою, та вона знов уперлась у нього, і він уже вхопив голе залізо зубами. А тоді плигнув на ґрати, махнув лапою й розпорів руку чоловікові з ломом. Той відскочив, упустивши зброю. Альфонсо відразу стрибнув назад до Джека — уже подоланого ворога, що лише тіпався в калюжі власної крові.

Майкл таки зіп'явся на три лапи і рвався вперед, хоч Сара й тримала його. Оскаженілий леопард трохи не кинувся на них,

та його увагу знову відвернули залізним прутом. Цього разу він плигнув просто на людину і з такою силою вдарився об ґрати, що аж уся споруда задвигтіла.

До клітки встромилося ще кілька ломів, та притиснути Аль-фонсо ніяк не щастило. Сара вгледіла, що він насувається, і заверещала на нього люто й пронизливо. Колінз вихопив в одного зі своїх помічників револьвера.

— Не вбивайте його! — закричав Каслемон, ухопивши хазяїна школи за руку.

Приборкувач леопардів сам був у прикрому стані. Одна рука в нього безвладно повисла, а очі йому заливала кров з подряпини на голові, і він мусив витерти їх об Колінзове плече, бо нічого не бачив.

— Це ж мій леопард, — запротестував він. — Вартий сотні таких напівдохлих мавп і норовливих тер'єрів. Та ми й їх зараз визволимо. Поможіть тільки. Витріть мені хто-небудь очі. Я нічого не бачу. Є в кого сліпі набой? Я свої всі вистріляв.

Сара то рвалася вперед, затуляючи собою Майкла від леопарда, якого ще стримувало залізне пруття, то верещала на величезного іклатого котяру, ніби сподіваючись залякати й відігнати його тим лютим вереском.

Наїжачений Майкл загарчав і пошкутильгав уперед, тягнучи її за собою, та за кілька кроків уразив знівечене плече й упав. І тоді Сара вчинила великий подвиг. Востаннє нестямно вереснувши, вона стрибнула просто на голову страховинному котові, зубами вчепилась у куце вухо й стала дряпати йому морду всіма пазурами. Сторопілий леопард зіп'явся на задні лапи, передніми намагаючись вдерти з голови це миле чортеня, що ніяк не пускалося.

Смертельний бій зеленої мавпочки тривав не довше десяти секунд. Але Колінзові вистачило того часу, щоб розчинити дверцята, вхопити Майкла за задню лапу й витягти з клітки.

РОЗДІЛ XXX

На щастя, у Сідервайлді не визнавали дель Марової рішучої й брутальної хірургії, а то б Майкл не вижив. Справжній хірург, умілий і сміливий, ретельно полагодив йому скалічене плече, хоча й трохи по-вівісекторському роблячи те, до чого б ніколи не зважився вдатись в операції на людині; однак Майклові воно пішло на користь.

— Кульгатиме довіку, — сказав хірург, витираючи руки й дивлячись на Майкла, що лежав нерухомо, майже весь закутий у гіпсові кайдани. — Гоїтиметься довго, та й то як усе піде добре. А як почнеться гарячка, доведеться добити сердегу. Скільки він коштує?

— Він нічого не вміє, — відповів Колінз. — Доларів із п'ятдесят, а тепер і того не вартий. Кульгавих собак нема рації навчати.

Та обидва вони помилялися. Майкл не залишився кульгавим довіку, хоч плече його згодом було завжди вразливе і в вологу погоду він часом справді трохи накульгував. Та й ціна його незабаром підскочила дуже високо, бо він таки став зіркою арени, як передрікав Гаррі дель Мар.

А поки що він багато днів пронудився, лежачи в гіпсі; однак гарячки в нього так і не було. Доглядали його чудово. Звісно, не з любові, не з приязні: просто це належало до сідервайлдської системи, що так уславила заклад. Коли гіпс із Майкла зняли, він однаково не зазнав тієї інстинктивної насолоди, що з нею всі тварини зализують свої рани, бо його ретельно забинтували. А як зняли й пов'язки, рани вже зовсім загоїлись, тільки глибоко в плечі лишився тупий біль, що згас лише за багато місяців.

Гаріс Колінз більше не докучав йому, випробовуючи на всяких штуках, і кінець кінцем позичив як статиста одному подружжю дресирувальників, у чийй собачій трупі троє собак здохло, застудившись.

— Якщо підійде, за двадцять доларів візьмете його назовсім, — сказав Колінз чоловікові — Вілтонові Дейвісу.

— А як гигне? — спитав той.

Колінз стенив плечима.

— Я за ним не плакатиму. Він не піддається науці.

Від'їжджаючи із Сідервайлда фургоном, у клітці, тер'єр майже не мав шансів повернутися туди, бо Вілтон Дейвіс уславився серед дресирувальників аж надто жорстоким поводженням із собаками. Ще за пса, що виконував який-небудь особливий номер, він міг більш-менш дбати, але статисти, на його думку, були не варті того. Адже їх можна купити за три-п'ять доларів. А Майкл йому й зовсім нічого не коштував. Якби він здох, Дейвіс мусив би тільки підшукати іншого пса.

Перший етап нової Майклової пригоди минув без особливих прикросців, дарма що клітка була тісна і він не міг у ній стояти, а всякий рух — коли клітку підіймали та переносили або на труській дорозі — озивався йому болем у плечі. Доїхав він тільки до Брукліну, де його приставили до одного другорядного театрика — Вілтон Дейвіс сам не був першорядним дресирувальником і в солідних закладах діставати ангажементу не міг.

Тісна клітка далася взнаки Майклові аж тоді, коли її внесли до великого приміщення над сценою й поставили біля кільканадцятьох інших кліток із собаками. То була жалюгідна трупка — самі дворняги, майже всі прибиті й залякані. Кілька собак мали прикрі садна на голові — так лупцював їх Дейвіс. Ніхто тих саден не лікував, і вони не гоїлись від гриму, під яким їх ховано на час виступів. Декотрі пси раз у раз заводили жалібне виття, а час від часу всі починали гавкати — бо що їм лишалося робити в тісних клітках?

Майкл єдиний не приставав до тих хорів. Він уже давно, вдаючись у меланхолію, розучився гавкати. Він став надто замкнутий, щоб у такий спосіб виявляти свій настрій; не наслідував він і деяких ще злостивіших сусідів, що тільки й знали гарика-тись крізь ґрати кліток. Власне, Майклова похмурість була надто глибока, аби ще сваритися з кимсь. Він тільки жадав, щоб йому дали спокій, і перші дві доби мав того спокою досхочу.

Дейвіс привіз свою трупу на п'ять днів раніше, ніж мали початись його виступи. Вільний час він використав, щоб навідати жіничиних родичів у Нью-Джерсі, а доглянути собак найняв одного з підсобних робітників театру. Той, звісно, і доглянув би їх, якби, на лихо, не посварився другого дня з одним шинкарем і не потрапив із проваленою головою до лікарні. Як на те, театрик зачинили на три дні — зробити ремонт на вимогу пожежної інспекції.

Ніхто й не підходив до того приміщення, і за кілька годин Майкл відчув голод і спрагу. Час минав, і спрага стала дошкуляти так, що про голод він забув. Цілу ніч гавкіт та виття не стихали, а під ранок перейшли в жалібне скавчання. Тільки Майкл не подавав голосу й страждав мовчки серед того пекла.

Настав другий день; повільні денні години дотяглися до другої ночі, і темрява вкрила картину за лаштунками, цілком достатню, щоб заборонити всі номери з дресированими тваринами по всіх цирках, естрадах і балаганах світу. Важко сказати, снів Майкл чи марив, але за ту ніч він пережив наново майже все своє життя. Він знову був щенятком і грався на просторих верандах оселі містера Гегіна, на плантації Меріндж, і вдвох із Джеррі скрадався узліссям до річки постежити за крокодилами або навчався від містера Гегіна, Боба, Теренса й Бідці вважати чорношкірих людей за нижчих, зневажаних богів, яких слід тримати весь час у покорі.

Потім він плавав на шхуні "Ежені" з капітаном Келларом, другим своїм хазяїном, і на березі в Тулагі залюбився в Стюарда з чарівними пальцями

й відплив із ним та Квеком на пароплаві "Макамбо". Стюард марився йому найбільше — на невиразному тлі з кораблів і людей, як от Старий Моряк, Саймон Нішіканта, Грімшо, капітан Доун і маленький літній А-Мой. Не раз у тому маренні з'являлися і Вишкребок, і Кокі — відважний живий жмутик пір'я, що безстрашно прожив під ясним сонцем своє коротеньке життя. Майклові уявлялось, наче з одного боку, вчепившись у нього, щось джергоче йому на вухо Кокі, а з другого — обіймає його Сара й мурмоче свою нескінченну й незрозумілу повість. А потім знов нібито чарівні пальці укоханого стюарда пестливо м'яли йому вуха.

— Отаке моє щастя, — бідкався Дейвіс, дивлячись на своїх собак, коли вже налаявся досхочу.

— Це, щоб ти знав, як довірятися п'яному підсобникові, — незворушно озвалася його дружина. — Я б не здивувалася, якби половина їх поздихала.

— Ну, не час тепер патякати, — огризнувся Дейвіс, уже скидаючи піджака. — Ворушімося, серденько, а то лихо буде. Насамперед треба їх напоїти.

З крана в кутку він наносив цебром води у велику оцинковану балію. Собаки, чувши дзюркіт і плюскіт, скарчали й вили, як навісні. Коли Дейвіс почав викидати їх із кліток, декотрі силкувалися лизнути йому руку розпухлим язиком. Кволіші повзли до балії, а дужчі стрибали через них. Місця для всіх не стало, і дужчі напилися першими, гарикаючи, штовхаючись та кусаючись. Серед найперших був і Майкл — він скуштував чужих зубів, і своїх дав скуштувати, але квапливо нахлепався живлющої рідини. Дейвіс топтався серед них, стусаючи ногами на обидва боки, щоб усі змогли напитися. І дружина його теж доклала рук, розмахуючи шваброю. Знявся пекельний ґвалт, бо собаки, промочивши пересохлі горлянки, вже могли на весь голос вити з болю й страху.

Деко́трі вже не мали сили навіть доповзти до балії, тому воду підносили їм і поїли силоміць. Здавалось, собаки не понапиваються ніколи. Вони валялися, знеможені, по всій кімнаті, але раз у раз то один, то другий підповзав до балії й силкувався хлебтати ще. Дейвіс тим часом розпалив плиту й насипав у казан картоплі.

— А смердить тут, як у скунсовій норі, — зауважила місіс Дейвіс, кінчаючи пудрити носа. — Любий, доведеться їх скупати.

— Правда, серденько, — погодився чоловік. — І то чим скоріше. Поки варитиметься та вихолонятиме картопля, ми це й упораємо. Я їх митиму, а ти витирай. Та сухенько, а то знов позастуджуються.

Купали собак швидко, не панькаючись. Дейвіс хапав першо-го-ліпшого й кидав у балію, з якої вони щойно пили. А котрий боявся чи опирався, того він стукав по голові щіткою або брусом простого жовтого мила, що ним їх милив. На кожного собаку йшло всього кілька хвилин.

— Пийте, пийте, дідько б вас узяв, як ще не понапивались, — приказував Дейвіс, натоплюючи кожного з головоїр в брудну мильну воду.

Він неначе вважав, що вони самі винні у своєму жалюгідному стані, і сприймав їхню занехаяність як особисту образу.

Майкл не опирався перед балією. Він розумів, що купання потрібне й неминуче, хоча в Сідервайлді воно бувало куди менш неприємне, а вже стюард та Квек обертали купання на пестоші. Отож він терпів, поки його терли щіткою, і все було б гаразд, якби Дейвіс не притопив його з головою. Майкл вдразу шарпнувся з води й остережливо загарчав. Дейвіс замахнувся важкою щіткою, але не вдарив, а тільки тихенько свиснув із подиву.

— Ого! — сказав він. — Диви, хто це! Любонько, це той ірландський тер'єр, що я взяв у Колінза. Він ні на що не здатний. Колінз це сам сказав. Тільки за статиста, дірки затикати. Вилазь! — наказав він. — Годі з вас на сьогодні, пане новенький! Тільки затям, скоро я тебе так почну вчити, що тобі й світ немилий стане.

Поки картопля остигала, місіс Дейвіс різкими покриками відганяла від неї голодних собак. Майкл понуро лежав збоку й не кинувся разом із рештою їсти, коли собак пустили до корита. І знову Дейвіс заметушився поміж них, відпихаючи ногами сильніших та зажерливіших.

— Як вони ще почнуть кусатися після всього, що ми для них зробили, стусай їх під ребра, любцю, — сказав він дружині. — А, будеш? Будеш? — ревноу він зразу на великого чорного пса, щосили копнувши його в бік. Тварина підстрибнула, заскавчавши з болю, і стала осторонь, сумно дивлячись на їжу, над якою здійсмалася пара.

— Ну, тепер хай ніхто не каже, що я ніколи не купаю своїх собак, — озвався Дейвіс від крана, під яким мив руки. — Мабуть, годі на сьогодні, можна й спочити, любонько?

Місіс Дейвіс кивнула головою.

— Репетицію можна зробити й завтра, — провадив він. — Часу вистачить. Я сьогодні ще зазирну сюди й зварю їм дерті. Два дні постилися, то треба підгодувати.

Коли собаки доїли картоплю, їх повкидали назад у клітки — ще на двадцять чотири години ув'язнення. У мисочки їм поналивали води, а ввечері, не випускаючи з кліток, ще раз сито нагодували кашею з дерті та собачими сухарями. Майкл тоді наївся вперше, бо пхатись до картоплі він погордував.

Репетиція відбулася на сцені, і для Майкла прикромі почалися одразу. Коли піднімали завісу, двадцятьоро собак мусили вже сидіти на стільцях, поставлених півколом. Поки їх розсаджували, перед завісою виконували інший номер програми, отож вони ловинні були мовчати, а щойно піднімуть завісу — усі разом загавкати.

Майкл, як статист, не мусив робити нічого, тільки сидіти на стільці. Але спершу його треба було посадити, і Дейвіс, наказавши йому сісти на стілець, підкріпив свого наказа ударом по голові. Майкл погрозово загарчав.

— Ти ба! — глузливо кинув Дейвіс. — Пан новенький захотіли прочуханки. Ну що ж, дістанеш хоч і зараз такої, що можна буде звати тебе Плохеньким. Любцю, наглянь за рештою, а я цього новенького трохи повчу.

Про те, як били Майкла, краще не розповідати. Він, хоч і безнадійно, огризався, і за те його змолочено жахливо. Весь у саднах, закривавлений, сидів він на стільці, не беручи ніякої участі у виставі й запавши у ще глибшу похмурість. Мовчати, поки піднімуть завісу, йому було неважко. Та коли завіса попливла вгору, він не захотів приєднати свій голос до несамовитого гавкоту решти собак.

Собаки на Дейвісову команду по одній, по дві, по три й цілими групами сплигували зі стільців і виконували звичайні собачі штуки: ходили на задніх лапах, підстрибували, кульгали, вальсували й перекидалися через голову. Дейвіс був чоловік запальний і руку мав важку, і протягом усієї репетиції ледачіші та дурніші пси скавчали з болю під його ударами.

Загалом перед виставою відбулося три довгі репетиції — дві того дня й одна другого зранку. Майкл поки що мав спокій. За наказом він мовчки вилазив на стілець і мовчки сидів там.

— От бач, любонько, чого можна добитися дрючком, — хвалився Дейвіс перед дружиною. Та їм обом і не снилось, якого сорому наробить їм Майкл на першій-таки виставі.

За завісою все було готовісіньке. Собаки сиділи на стільцях і покірливо мовчали, а Дейвіс із дружиною ще грізно зацитькували їх. Тим часом перед завісою Дік і Дейзі Бели тішили глядачів денної вистави співом і танцем. Усе йшло якнайліпше, і ніхто в залі й гадки не мав би, що за завісою повна сцена собак, якби Дік і Дейзі не заспівали в супроводі оркестру "Я хочу до Ріо".

Майкл не міг стриматись. Як колись давно Квек підкоряв його своєю дримбою, чи стюард любов'ю, чи дель Мар губною гармонією, так тепер його владно підкорили звуки оркестру й чоловічий та жіночий голоси, що виводили давно знайомий мотив, якого навчив Майкла стюард. Проти його волі, всупереч його похмурому настроєві якась сила примусила його щелепи розціпитись, а голосники в горлі — забриніти в лад із пісенькою.

З-перед завіси почувся дитячий та жіночий сміх, що хутко переріс у справжнє ревище й заглушив голоси Діка та Дейзі. Віл-тон Дейвіс, вилаявшись, кинувся через сцену до Майкла. А той усе вив, і публіка реготала. Він ще вив, коли на спину йому впав короткий кийок. З несподіваного болю Майкл урвав пісню й мимоволі заскавчав.

— Розбий йому довбешку, любчику, — порадила місіс Дейвіс.

І почалася велика битва. Дейвіс спритно завдавав ударів, що

їх чути було аж у залі, як і Майклове люте гарчання. Розвеселена публіка забула про Діка та Дейзі Белів, їхній виступ було зіпсовано. І Дейвісів номер, як сказав сам Вілтон, "гавкнув". Він справді трохи не розбив голови Майклові. А публіка по той бік завіси веселилася на всю губу.

Дік і Дейзі не могли співати далі. Глядачі хотіли бачити не те, що перед завісою, а те, що за нею. Налупцьованого Майкла забрав зі сцени один підсобний робітник, а тоді завіса піднеслась, відкривши цілу собачу трупу — і один порожній стілець. Хлопчаки в залі відразу здогадалися, чого той стілець порожній, і зняли крик, вимагаючи, щоб привели відсутнього собаку. Той крик підхопила вся зала, собаки загавкали ще несамопитіше,

і загальні веселощі відтягли початок номера ще на п'ять хвилин, а коли він нарешті почався, собаки раз у раз збивались та помилялись, і Дейвіс потай лютував.

— Дарма, золотко, — пошепки заспокоювала його незворушна дружина. — Ми його просто викинемо й візьмемо другого. Зате підвезли візка отій Дейзі Бел. Якби ти знав, що вона казала про мене одній моїй знайомій із тиждень тому!

За кілька хвилин, ще на сцені, командуючи собаками, чоловік знайшов нагоду шепнути їй:

— Це все той пес. Ну, я його навчу. Я йому всиплю.

— Авжеж, любчику, — погодилась вона.

Коли спустили завісу, публіка ще довго реготала. Собак підвели до приміщення над сценою, Дейвіс спустився назад розшукати Майкла. Той не забився в куток від страху, а стояв між ногами в робітника, який забрав його зі сцени, і ще весь трусився після побиття, але був готовий боронитися до останку, коли зачеплять. Дорогою Дейвіс спіткав подружжя співаків. Жінка розлючено плакала, чоловік тільки зціплював зуби.

— Артист, нема що казати, — кинув він войовниче. — Ну, стривайте, ви своє дістанете.

— Не лізь, бо й тобі всиплю, — огризнувся Дейвіс, вимахуючи коротким залізним прутом. — Правда, ти можеш і почекати, коли хочеш, тобі я потім бубни дам. Найперше ж я мушу всипати цьому псові. Ходи подивись, коли хочеш. Проклятущий! Звідки ж я мав знати? Він у мене недавно. На репетиціях і не писнув ні разу. Звідки я мав знати, що він завиє, коли ви співаєте?

— Ну, накоїли, — такими словами зустрів директор театру Дейвіса, коли той, ведучи за собою Діка Бела, рушив до Майкла, що стояв наїжачений між ногами в робітника.

— Стривайте, я ще й не такого накою, — відрубав Дейвіс, перехопивши міцніше й підносячи залізний прут. — Я його зараз уб'ю. Я з нього дух виб'ю. Ось побачите.

Майкл загарчав, розпізнавши погрозу, і пригнувся, щоб стрибнути на ворога, а сам не спускав очей із залізного кийка.

— А я так гадаю, що нічого ви йому не зробите, — сказав Дейвісові робітник.

— Це мій пес, — самовпевнено відказав дресирувальник.

— А мені начхати, ваш чи не ваш, — відрубав робітник. — Я маю свій розум. Торкніть його, то побачите, що буде. Я людина, він собака, а ви що таке? Чортзна-що. І собаки ви не битимете. Він уперше зроду потрапив на сцену, два дні сидівши без їжі й без води. О, я знаю, пане директоре.

— Як ви вб'єте собаку, вам доведеться заплатити долар прибиральникові, щоб виніс трупа, — підхопив директор.

— Заплачу з превеликого радістю, — відказав Дейвіс, підносячи прута знову. — Але з ним я поквитаюсь.

— Мені вже з душі верне від вас, гицелів, — провадив робітник. — І глядіть, щоб мені терпець не урвався. Тільки торкніть його отією вашою штрикалкою, то я вас так торкну, що й сам зі служби вилечу, а ви прямим ходом у лікарні опинитесь.

— Помалу, помалу, Джексоне, — почав був директор суворо.

— Не лякайте, — відрубав робітник. — Я вже свого не попусти: як цей злидень хоч пальцем торкне собаку, я чхав на вашу службу. Мені однаково вже несила дивитись, як ці нелюди знущаються з тварин. Далєбі, з душі верне.

Директор глянув на Дейвіса й розгублено знизав плечима.

— Нащо нам тут скандал? — сказав він. — Мені б не хотілося виганяти Джексона, а він таки справить вас до лікарні, як розходиться. Краще відішліть собаку туди, де взяли. Ваша дружина мені розповідала. Посадіть його в клітку й відішліть післяплатою. Колінз не образиться. Він його підучить співати й до чогось пристосує.

Дейвіс, зиркнувши спідлоба на войовничого Джексона, завагався.

— Знаєте що? — переконував далі директор. — Джексон усе й упорає — посадить його в клітку й відішле. Гаразд, Джексоне?

Робітник мовчки кивнув головою, тоді нахилився й ласкаво погладив Майклову побиту голову.

— Ну що ж, — здався Дейвіс, відвертаючись. — Як йому охота панькатися із собаками, хай панькається. Якби він попомо-рочився з ними стільки, як я...

РОЗДІЛ XXXI

Дейвіс послав Колінзові листівку, де пояснив, чому вертає Майкла. "Мені такі співуни не потрібні", — так висловився він, ненароком давши Колінзові ключа, якого той марно шукав; та Колінз не здогадався. Він сказав Джонні:

— Заспіваєш, коли так битимуть. Оце ж бо й лихо з нашими дресирувальниками. Не вміють вони берегти своє майно. Розбиває собаці голову, а тоді ще й бурчить, що він у нього не слухняний, мов ягнятко... Забери його, Джонні. Обмий та поперецьязуй садна як слід. Мені він теж не потрібен, але в якусь собачу трупу притулю.

За два тижні, чистісіньким випадком, Колінз сам відкрив, до чого має хист Майкл. У перерві між репетиціями він послав по нього, щоб дати на спробу одному власникові собачої трупи, який потребував кількох статистів. Майкл, крім того, що вмів раніше, як-от: команди "встань", "ляж", "іди сюди", "іди туди", — не вмів більше нічого. Він не хотів навчатися найпростіших речей, яких має вміти цирковий собака; отож Колінз, віддавши його клієнтові, пішов на другий бік арени, де на бутафорській сцені провадили репетицію мавпячого оркестру.

Наляканих, непокірливих мавп примушували вдавати музик, поприв'язувавши їх до стільців та до інструментів і смикаючи з-за сцени за дротинки, причеплені їм до тіла. "Диригент", уже старий і злющий самець, сидів на дзиглику, до якого був міцно прив'язаний. Коли його з-за сцени штрикали довгими тичками, він аж нетямився від злості. А публіці мало здаватися, ніби він сердиться через помилки своїх оркестрантів. І це, звісно, було б дуже кумедно. Колінз казав так:

— Мавпячий оркестр — це номер безпрограшний. Людям смішно, а сміх і дає нам гроші. Люди не можуть не сміятися з мавп, бо вони такі подібні до нас, і водночас ми чуємо свою перевагу над ними, можемо дивитися на них звисока. От уявіть собі, що ми з вами йдемо вдвох вулицею і раптом ви, послизнувшись, падаєте. Я, звичайно, засміюся. Бо я не впав — і тому чую якусь перевагу над вами. Або, скажімо, вітер зірве з вас капелюха. Ви побігли за ним, а я сміюся. Бо я маю перевагу — мій

капельюх на мені. Так самісінько й із мавпячим оркестром. Ми бачимо, які ті мавпи недотепні, і почуваємо свою вищість. Самі собі ми не здаємося такими, через те й платимо гроші, щоб побачити недотепних тварин.

Мавп-оркестрантів, власне, нічого не вчили. Репетиція провадилась тільки для людей, що за допомогою дротин та тичок керували "оркестром". Тих людей і силкувався натренувати Колінз.

— А чом би не примусити їх грати справжню мелодію? — сказав він. — Треба тільки смикати за дротини відповідно. Ну-бо, спробуйте. Це діло варте заходу. Спробуйте який-небудь мотивчик, що ви всі його знаєте. А коли що, вам справжній оркестр завжди зможе підіграти. Ну, згадайте всі що-небудь. Щось простеньке, таке, щоб і публіка знала.

Він так запалився своєю ідеєю, що одразу покликав на поміч вольтижера, який грав на скрипці, стоячи на спині в коня, що чвалом бігав круг арени, і навіть роблячи сальто з тієї хисткої опори. Колінз попросив його грати повільні прості мелодії, щоб люди, які керували мавпячим оркестром, могли смикати за дротинки влад із музикою.

— Ну, а як котрий прикро сфальшує, — розвивав свою ідею Колінз, — тоді шарпайте за всі дротини й штрикайте диригента, і крутіть його дзиглик чимдуж. Публіка покотом лягатиме. Думатимуть, ніби в диригента справді є музичний слух і він сердиться на музик за фальш.

У самому розпалі репетиції підійшов Джонні з Майклом.

— Той чоловік каже, що й задурно його не хоче, — доповів Джонні хазяїнові.

— Гаразд, гаразд, відведи його до псарні, — квапливо кинув Колінз. — Ну, хлопці, разом! "Краю рідний, краю"! Починайте, Фішере! А ви всі за ним улад!.. Отак! Вдавайте рухи цілого оркестру під мелодію. Швидше, Сімонсе! Ти весь час відстаєш.

Тоді й сталося несподіване. Джонні не повів відразу Майкла до псарні, як казав хазяїн, а загаявся, бо хотів побачити, як крутитиметься на дзиглику та верещатиме мавпа-диригент. Скрипаль, стоячи за який ярд від Майкла, що вже сів на тирсу, повільно, гучно й виразно заграє "Краю рідний, краю".

І Майкл не зміг стриматися. Не зміг так само, як не міг не загарчати, коли йому погрожували києм; так само, як тоді, коли, заворожений звуками "Я хочу до Ріо", зіпсував виступ Дікові й Дейзі Белам: так само, як Джеррі не міг не заспівати на палубі "Аріеля", коли Вілла Кенен обіймала його, огортала хмарою своїх запашних кіс і співом будила в ньому прадавні спогади про первісну зграю. І з Майклом робилося те, що з Джеррі. Музика була для них п'яним зіллям, що навіювало сновиддя. Майкл теж згадував утрачену зграю й шукав її, бігаючи по голих засніжених узгір'ях, під зорями, що мигтіли в морозній темряві ночі, і чув далекий переклик своїх братів по узгір'ях довкола. Зграя та була втрачена навіки, бо Майклові предки вже тисячі років жили при людських вогнищах; та він згадував її щоразу, як чари музики вливались у нього й сповнювали все його єство видивами й відчуттями з того іншого світу, якого він сам у своєму житті не знав.

З тим сном наяву про інший світ поєднувався спогад про стюарда, про укоханого стюарда, від якого Майкл навчився співати оці самі ноти, що тепер відтворював скрипаль-вольтижер. І Майклові щелепи розтулитись, у горлі в нього щось затремтіло, а передні лапи затупцяли на місці, неначе він біг — і справді по-думки він біг, біг назад до стюарда, через тисячоліття до своєї втраченої зграї і з тією примарною зграєю по сніговій пустелі й по лісових стежках, наздоганяючи поживу.

Він снів із розплющеними очима, співав і біг, а привиди втраченої зграї бігли поряд. Зчудований скрипаль перестав фати; учасники репетиції крутили дзиглик і штрикали тичками мавпячого диригента, що дригався розлючено; а Джонні реготав. Та Колінз пильно прислухався. Він виразно почув, що Майкл втворює мелодії. Він почув, що пес співає — не просто виє, а співає.

Запала тиша. Мавпа-диригент уже не крутилась і не верещала. Люди, що штрикали й шарпали її, застигли з тичками та дротинами в руках. Решта мавп тремтіла перелякано, чекаючи якихось нових знущань. Скрипаль стояв, вирячивши очі. Джонні ще трусився зі сміху. А король дресирувальників замислено чухав потилицю.

— Невже мені... — почав він нерішуче. — Та ні, я ж чув: пес виводив мелодію. Хіба ні? Ну скажіть: хіба ні? Співав, чортяка! Щоб я пропав... Стривайте, хлопці, годі, хай мавпи перепочинуть. Це діло треба з'ясувати. Пане скрипалю, ану зафайте ще раз "Краю рідний". Зафайте гучно, виразно й повільно. А ви дивіться й слухайте. Тоді скажете мені, чи я вже з глузду з'їхав, чи цей пес справді співає... Ну от! Чуєте? Що скажете? Неправда?

Сумніву не лишалося. Після перших кількох тактів мелодії Майкл розтулив писк і затупцяв передніми лапами. Колінз підійшов до нього й став йому підспівувати.

— Гаррі дель Мар мав рацію, коли назвав цього пса дивом і вирішив спродати свою трупку. Він знав, що робить. Цей пес — собачий Карузо. Не те, що Кінгменів хор із битих дворняг, а справжній співак, соліст. То ж то він і не хотів ніяких штук учитись! Він давно має своє амплуа. І подумати лишень! Я трохи не віддав його отому гицелеві Дейвісу. Та, на щастя, він повернувся. Джонні, відтепер гляди його як ока в лобі, а ввечері приведеш до мене додому, і я його проекзаменую. Моя дочка грає на скрипці. Побачимо, що він співатиме з нею. Це не собака, а золота жила, або я не я.

Так відкрили Майклів хист. Вечірній іспит був досить успішний. Надарма перепробувавши багато не знайомих Майклові мелодій, Колінз виявив, що Майкл уміє співати ще "Боже, бережи короля" й "Люлі-люлі". Багато годин, багато днів тривали спроби. Марно намагалися навчити Майкла нових мелодій. Любов не спонукала його, і він понуро мовчав. Та зачувши котру-небудь із тих пісень, що навчив його стюард, він щоразу озивався. Не міг не озиватись. Чари були сильніші за нього. Кінець кінцем

Колінз відкрив п'ять із шістьох пісень, які вмів співати Майкл: "Боже, бережи короля", "Люлі-люлі", "Веди нас, зоре", "Краю рідний, краю" і "Я хочу до Ріо". "Шенандоа" Майкл так більше й не заспівав, бо ні Колінз, ні Колінзова дочка не знали цієї старовинної матроської пісні, тож і не могли заграти її для нього.

— П'яти пісень вистачить, навіть як він більш ніколи нічого не навчиться, — вирішив Колінз. — Він скрізь буде окрасою програми. Це не пес, а золота жила. Щоб я пропав, якби я був молодший та вільніший, то сам би подався з ним на гастролі.

РОЗДІЛ XXXII

Кінець кінцем Майкла продано такому собі Джекобові Ген-дерсону за дві тисячі доларів.

— Це я вам його задурно віддаю, — сказав Колінз. — Не мине й півроку — і ви його не схочете продати навіть за п'ять тисяч, або я нічого не тямлю в цирковій справі. Отой собака-рахівник, що був у вас останнім часом, ніщо проти нього, та ще й завважте, що вам не треба нічого робити під час номера. І дурний ви будете, коли не застрахуєте його на п'ятдесят тисяч, тільки-но він уславиться. Я б сам нічого не хотів, як податися з ним на гастролі, якби був молодший та вільніший.

Гендерсон виявився нітрохи не схожий на жодного з попередніх Майклових хазяїнів. Він був ніякий. Ні добрий, ні лихий. Він не пив, не кутив, не лаявся; одначе й не ходив до церкви і не належав до Спілки молодих християн. Він був вегетаріанець, але не фанатичний; любив кіно, надто фільми про подорожі, а весь вільний час читав Сведенборга*. Він зовсім не мав темпераменту. Ніхто ніколи не бачив його сердитим, і всі казали, що він терплячий, як Йов. Він нітився перед полісменами, залізничними кондукторами й багажними комірниками, хоч і не боявся їх. Він не боявся нічого й не любив нічого, окрім Сведенборга. Він мав натуру таку сіру, як його вбрання, таку безбарвну, як чуб у нього на голові, як

очі, що ними він дивився на світ. Він не був ні дурний, ні мудрий, ні вчений. Він мало давав людям, мало вимагав від них, і хоч обертався в гамірливому цирковому світі, але жив, як самотник.

Майкл ані любив, ані ненавидів його — просто терпів. Вони вдвох об'їздили всі Сполучені Штати й ні разу не посварилися. Ні разу Гендерсон не гримнув на Майкла, і ні разу Майкл не загарчав на Гендерсона. Вони просто мирились один з одним і жили вкупі, бо життєва бистрина збила їх до купи. Звісно, ніякої щирої приязні між ними не існувало. Гендерсон був хазяїн, а Майкл — його власність. Майкл був для Гендерсона неживою річчю, бо в самому Гендерсонові не було нічого живого.

Та все ж Гендерсон був чесний, справедливий, діловитий і акуратний. Він щодня, якщо тільки вони були не в дорозі, ретельно купав Майкла й старанно витирав. І купав не похапцем, делікатно. Майкл сам не знав, подобається йому купатись чи ні. Він мусив купатись, і квит, така була його доля, як Гендерсоно-ва доля була купати його щодня.

Робота Майклова була не тяжка, цілком стерпна, хоча й одноманітна. Як не рахувати постійних переїздів з міста до міста й з містечка до містечка, він виступав кожного вечора і ще на двох денних виставах щотижня. Підносились завіса; на сцені, декорованій, як годиться для такого уславленого артиста, Майкл був сам. Гендерсон стояв за лаштунками, невидний для публіки, і пильнував його. Оркестр грав по черзі чотири мелодії з тих, що навчив його Стюард, і Майкл співав їх — бо його мелодійне виття було таки справжнім співом. На біс він виконував тільки одну мелодію — "Краю рідний, краю". А потім, ще як публіка шаленіла, аплодуючи собачому Карузо, Гендерсон виходив на сцену, вклоняючись до зали й усміхаючись завчено радісною і вдячною усмішкою, удавано по-приятельському клав Майклові руку на спину, тоді обидва, Гендерсон і Майкл, уклонялися ще раз, і завіса падала.

І все ж Майкл був в'язень — довічний в'язень. Його добре годували, купали, водили гуляти, але він ні на хвилинку не мав волі. Під час

переїздив він день і ніч мусив сидіти в клітці — правда, досить просторій, щоб вільно стояти й обертатись, не дуже вигинаючись. Іноді, по містечкових готельчиках, він жив із Гендерсоном в одній кімнаті. А то, якщо тільки в програмі не було інших дресированих тварин, сидів сам у призначеному для таких тварин приміщенні театру, у якому гастролював три дні чи тиждень.

Та ні хвилини не міг він побігати на волі, поза кліткою, поза чотирма стінами кімнати, без ланцюжка, причепленого до нашійника. По обіді в погожі дні Гендерсон часто виводив Майкла погуляти. Але завжди на ланцюжку. І майже завжди вів його до якого-небудь парку, де прив'язував ланцюжка до лави, а сам сідав і встромляв носа у Сведенборга [23]. Майкл нічого не міг зробити самохіть. Повз нього пробігали інші собаки, вільні, загравали або гарикались одні з одними. Якщо вони підбігали до нього з наміром принюхатись, познайомитись, Гендерсон неодмінно відривався від книжки й проганяв їх.

Отже, Майкл став довічним в'язнем безживного тюремника, і життя здавалося йому сірим і безбарвним. Понурість його змінилась на глибоку апатію. Він уже не цікавився ні життям, ні волею. На життєву метушню довкола він дивився не дражливо, а байдуже, ніби не помічав її. Підтятий від життя, він і не рвався до нього. Він без опору зробився покірною маріонеткою — їв, терпів купання, їздив у клітці з міста до міста, щодня виступав на сцені. І багато спав.

Він мав свою гордість — гордість чистокровної тварини, гордість північноамериканських індіанців, що й у рабстві, на плантаціях Вест-Індії, вмирали незломлені, без скарги. Так і Майкл. Він скорявся клітці й залізному ланцюжкові, бо не міг подужати їх. Він виконував свою рабську роботу на сцені й слухався Джекоба Гендерсона, однак не любив цього хазяїна, хоч і не боявся його. І через усе це Майкл замкнувся в собі. Він багато спав, нудився й покірливо терпів цілковиту самотність. Якби Гендерсон спробував прихилити його до себе, Майкл напевне відгукнувся б на ту спробу, але Гендерсон любив лише маячне Сведенборгове мудрування, а на Майклі тільки заробляв гроші.

Часом бували й труднощі. Майкл покірно терпів їх. Найтяжче було подорожувати залізницею взимку, коли іноді після останньої вечірньої вистави в якомусь містечку він мусив кілька годин сидіти в клітці на пероні, дожидаючи поїзда, що відвезе їх на гастролі до іншого містечка. Одної такої ночі, в Міннесоті, поруч нього замерзли в клітках на смерть два пси із собачої

трупи. І сам він тоді прикро промерз, а надто немилосердно в'їдався холод у плече, поранено леопардовими пазурами. Та зав- дяки міцнішому здоров'ю і кращому доглядові Майкл витримав.

Супроти інших циркових тварин йому таки жилося незле. Здебільшого він навіть не знав і не здогадувався, яке знущання терплять поряд нього чотириногі колеги. Один номер, який три місяці йшов у тій самій програмі, що й Майклів, набув скандальної слави серед естрадних акторів. Навіть найбездушніші з них обурювалися з того номера й із самого дресирувальника, Дакворта, дарма що в публіки "Даквортів вчені коти й пацюки" весь час мали великий успіх.

— "Вчені коти"! — пирхала невеличка тендітна велосипедистка Перль ла Перль. — Товчені коти, а не вчені. їх так позабивано, що вони самі вже поробились пацюками. Наче я не знаю!

— "Вчені пацюки"! — лаявся в барі готелю "Анандейл" акробат Мануель Фонсека, щойно відмовившись випити з Даквор-том. — Обпоєні пацюки, щоб ви знали! Чого вони не сплигнуть додолу й не втечуть, як повзуть по линві між двома котами? Бо в них нема сили сплигнути. Свіжих він якоюсь трутою підпоює, а потім голодом морить, щоб не втрачатись на труту. Він їх ніколи не годує. Наче я не знаю. Бо чого б він купляв до сорока чи п'ятдесяти пацюків щотижня? Йому їх привозять, як не пощастить купити на місці.

— Господи! — обурювалась міс Мерль Мерівезер, акордеоністка, що на сцені здавалась шістнадцяткою, проте вже мала онуків і не

приховувала від знайомих, що їй сорок вісім. — Господи, мене аж злість бере, яка ота публіка дурна! Я сама дивилась учора вранці. З тридцяти пацюків сім були вже дохлі. З голоду. Він їх ніколи не годує, і коли вони повзуть по линві, то вже здихають голодною смертю. Якби вони мали в кишках хоч по крихті хліба й сиру, то посплигували б і повтікали від котів. Вони повзуть, здихаючи просто отам на линві, як чоловік, уже пів-мертвий, силкується відповзти під тигра, що жере його. Господи боже! А та публіки з дубовими головами сидить та плеще — яке, мовляв, повчально видовище!

І справді.

— Дивовижні речі можна робити з тваринами ласкавістю, — казав один глядач — банкір і старшина церковної громади. — їх можна навчити навіть любові до ближнього. Ось кішка й пацюк були ворогами від створення світу. А тепер ми бачимо, що вони вкупі виконують такі хитромудрі штуки, і ні разу жоден кіт не скривдив пацюка й жоден пацюк не виявив страху перед котами. Ось що таке людська добрість, ось яка в ній могутня сила!

— Лев і ягня, — вторував йому другий. — Сказано ж бо, що в тисячолітньому царстві лев і ягня мирно лежатимуть поряд! І це вже провіщення тої щасливої доби. Люди вже наближають тисячолітнє царство. Коти й пацюки! Подумай лишень, люба! От яка сила в доброті. Треба буде купити й нашим діткам якихось тваринок. Хай змалку привчаються бути добрими до собак, до котів, навіть до пацюків, так, до пацюків і до гарненького щиглика в клітці.

— Але ж пам'ятаєш, як сказано у Блейка [24], — відмовила йому дружина, що сиділа поруч:

В клітці пташку ув'язниш —

Бога тяжко прогнівиш.

— Не тоді, коли бути до них справді доброму, люба. Я негайно скажу купити кролів і канарку чи й парочку, і... якої породи собачку ти б воліла для наших діток, щоб бавилися з нею, рибонько?

"Рибонька" глянула на чоловіка, безмежно вдоволеного з власної добрості, і побачила саму себе ще молоденькою сільською вчителькою, що божествила Еллу Вілер Вілкокс [25] та лорда Байрона і мріяла написати власні "Пісні жаги", а як приїхала до Топіки, життя примусило її вийти за цього статечного, огрядного діловика, що з такою втіхою дивився, як коти й пацюки повзуть одне за одним по туго натягненій линві, і навіть гадки не мав, що це його дружина — та пташка, про яку сказано в Блей-кових рядках.

— Ну, пацюки й самі гидота, — казала міс Мерль Мерівезер. — Та гляньте, як він держить своїх котів! Я напевно знаю, що за ці два тижні здохло троє. Звісно, це вуличні коти, але ж і то живі створіння. А найдужче губить їх отой бокс.

"Котячий бокс", що мав надзвичайний успіх у публіки, Дак-ворт завжди показував наостанку. Двох котів у малесеньких боксерських рукавичках випускали на стіл для "товариського матчу". Звичайно, ті коти, котрі виступали з пацюками, були для боксу надто замучені й залякані. На матч Дакворт випускав ще свіжих, повних снаги, поки вони не втрачали її або не здихали, заслабнувши. Для глядачів це була прекумедна картина — іграшковий бій між чотириногими створіннями, що ніби перекиривляли геройський спорт вищих двоногих істот, — людей.

Та для котів це були не іграшки. Перед самим виступом їх дратували, щоб вони загризлися по-справжньому, і аж тоді випускали на стіл. Отож в ударах, що вони завдавали один одному, були справжня злість, біль і страх. Рукавички скоро злітали, і коти, вчепившись один в одного, дряпалися та кусалися, мов скажені; коли спускали завісу, по сцені аж клапті шерсті літали. Публіку цей "несподіваний" фінал тішив найдужче, і вона сміялася та плескала, поки завісу піднімали знов і ніби ненароком

показували їй Дакворта з помічником, що обмахували забіяк рушниками, немов справжніх боксерів.

Коти страшенно нівечили один одного, рани, що майже суціль укривали їх, не встигали гоїтись, загноювались, і незабаром вони або здихали, або робилися такі замучені, що вже не годні були напасти й на пацюків. Тоді їх пускали на линву з обпоєними й виголодженими пацюками, що вже не могли втекти, бо були напівдохлі. А публіка — "оті дубові голови", як казала міс Мерль Мерівезер, — реготала до нестями й аплодувала "Даквортовим ученим котам і пацюкам", як вельми повчальному видовищу!

Один великий шимпанзе, що якийсь час виступав із Майклом у тій самій програмі, не любив одягатись. Ніби кінь, що не дається загнуждати себе, а вже загнужданий — зовсім не зважає на гнуждечку, так і той шимпанзе відбивався, поки його одягали, а коли вже вдягли, спокійно виходив на сцену й виконував свій номер. Уся морока була в тому, щоб його вдягти. Робили це аж утрюх — власник шимпанзе й двоє підсобних робітників. Тварину доводилося підтягувати за шию до вбитого в стіну гака, так що вона душилась — дарма що хазяїн давно повибивав їй передні зуби.

Навіть не знаючи про всю ту жорстокість, Майкл її відчував. І приймав, як неминучу — як приймав світло й темряву, жалючий мороз на холодному вітряному пероні й таємничий Інший Світ, що його він знав уві сні та під час співу, або не менш таємниче небуття, у якому потонули плантація Меріндж, кораблі, моря, люди й сам стюард.

РОЗДІЛ XXXIII

Два роки їздив Майкл по Сполучених Штатах і співав, добуваючи собі славу, а Джекобові Гендерсону багатство. Без ангажементу вони не лишались ніколи. Майклів успіх був такий великий, що Гендерсон навіть відхиляв вельми почесні запрошення на гастролі до Європи. Єдина

перерва у виступах була тоді, коли Гендерсон захворів у Чикаго на черевний тиф.

Для Майкла настала тримісячна відпустка, яку він перебув хоч і в добрих умовах, але знов же в'язнем — у псарні дресиру-вального закладу Малкечі. Той Малкечі, один із найздібніших учнів Гаріса Колінза, став учителевим конкурентом, відкривши в Чикаго подібну до Колінзової школу, де панували така сама абсолютна чистота, гігієна й науково обґрунтована жорстокість. Майкла добре годували, утримували охайно, однак, сидячи знудьгованим в'язнем у своєму боксі, він мимохіть відчував довколишню атмосферу мук і жаху, у якій наламували тварин на потіху людям.

Малкечі раз у раз виголошував афоризми власного виробу — приміром, такі: "Повірте мені, коли тварини не скориш болем, то її не скориш нічим. Біль — єдиний учитель"; "Як можна відучити коня хвицатись, то можна відучити й лева кусатись"; "Тварин не приборкують пір'яним віничком. Що товщий череп, то грубшого треба дрюка"; "Словами звірям не доведеш нічого, тут треба кия"; "Щира любов між приборкувачем і твариною? Це вигадки для репортерів, синку. Я визнаю тільки міцну палицю, та ще й із залізним кінцем"; "Певне, що можна домогтися, щоб звірі їли у вас із рук. Тільки треба пильнувати, щоб вони не з'їли вам і рук. А найкращий засіб проти цього — постріл сліпим набоем у писок".

Бували дні, коли на арені розлючений рик і болісне виття зливалися в суцільне ревище, і всі звірі до останнього, розтривожені ним, бунтувались по своїх клітках. Малкечі хвалився, що може приборкати будь-якого звіра, а тому до нього раз у раз привозили найнепокірливіших. Вважали, що він може дати раду там, де не спромоглись інші, і Малкечі, безстрашний, кмітливий і жорстокий, весь час справджував ту репутацію ділом. Він не страхався нічого і коли вже зрікався чогось домогтися, то це було останнє слово. Такій тварині судилося довіку жити в клітці, у самотинному ув'язненні, без кінця ходити з кута в кут, лютувати на всіх людей і своїм ревом жахати й тішити відвідувачів звіринця.

За ті три місяці, що Майкл пробув у закладі Малкечі, трапились два особливо тяжкі випадки. Певна річ, там і щодня в робочі години лунав болісний вереск звичайних, більш-менш "слухняних" ведмедів, левів і тигрів, що їм силою вбивали в голови покору, або слонів, що їх підіймали краном, навчаючи стояти на голові, чи шпигали рожном, щоб вони грали на великому барабані. Але ті два випадки були над звичай тяжкі й сповнили всіх тварин страхом і пригніченням — такими, як мусить зазнавати людина перед брамою пекла, чуючи лемент мордованих там грішників.

Першим був великий бенгальський тигр. Народжений і виростий на волі, в дикій пущі, натурою й відвагою володар над усіма живими істотами, навіть над своїми братами-тиграми, він кінець кінцем потрапив у біду. З пастки в тісну клітку, на слоновій спині, у залізничному вагоні, у пароплавному трюмі, через суходоли й моря — такий був його шлях, усе в тій самій тісній клітці, до дресирувальної школи Малкечі. Багато приборкувачів оглядали його, але купити не зважувались. Лиш Малкечі не злякався. Він сам спалахнув бойовим запалом, угледівши цього величного смугастого котяру. Звір, що жив у його душі, зажадав двоюбою й перемоги. І перший урок, даний тигрові, означав два тижні пекла — для самого тигра й для всіх тварин у школі.

Тигр, якому дали назвисько Бен-Грім, прибув до Чикаго нескорений і непримиренний, тільки майже паралізований за два місяці без руху в тісній клітці. Малкечі слід було б узятись до діла одразу, та він згаяв два тижні, бо саме одружився й справляв медовий місяць. А за цей час випущений у велику клітку з бетону й заліза Бен-Грім відновив силу й ще лютіше зненавидів двоногих створінь, що були такі мізерні супроти нього, але підступом і хитрістю зуміли так міцно його ув'язнити.

Отож того ранку, коли перед ним розверзлося пекло, він був готовий і жадав зустріти всіх ворогів. І вони прийшли, озброєні арканами, залізними вилами й своїми підступами. П'ятеро їх повкидали зашморги арканів крізь ґрати в клітку. Тигр гарчав і відбивав мотузи лапами; хвилин із десять він ще був величним і неприступним звіром, сильнішим за цих

нікчемних двоногих створінь у всьому, окрім властивих їм хитрощів і терплячки. А потім йому набридло відкидати ці неживі мотузи, і він спинився та загарчав на людей, не помічаючи, що потрапив однією задньою лапою в зашморг. За мить той зашморг спритно піднято залізним гаком вище, і він затягся на лапі, в'ївшись тигрові в тіло й уразивши його гордість. Він заревів і почав шалено метатись по клітці. Люди насилу вдержували аркана, що виривався їм із рук, аж обпікаючи долоні. Та вони то попускали мотуз, то вибирали назад, поки такий самий зашморг затягся на передній лапі в тигра — той і незчувся як. Звір заборсався стократ шаленіше. Але він був дурний і нетерплячий. А люди були мудрі й терплячі, і кінець кінцем йому зашморгнули третю, а потім і четверту лапу. Тигр ганебно впав на бік, і люди гуртом підтягли його до ґрат, аж лапи, найгрізніша його зброя після жажливих іклатих щелеп, ганебно вистромились надвір.

А потім нікчемне двоноге створіння — Малкечі — насмів зухвало ввійти в клітку й підступити до тигра. Той рвонувся, щоб стрибнути на людину, але зашморги міцно тримали його лапи, витягнені між ґратами назовні. А Малкечі став — насмів стати — біля нього навколішки й накинув п'ятого зашморга йому на шию. І голову його підтягли до ґрат, уже безпорадну, як і лапи. Далі Малкечі обмацав йому голову, вуха, навіть писок, сягаючи руками за дюйм від страшних іклів; а тигр не міг удіяти нічого, тільки гарчав та рикав, та й то насилу, бо зашморг на шиї душив його.

Тремтячи не зі страху, а з люті, Бен-Грім мусив дозволити, щоб на шию йому надягли грубого, широкого шкіряного нашийника, до якого була прив'язана міцна й довга линва. Потім Малкечі вийшов із клітки, і зашморги з тигрових лап та шиї один по одному спритно постягали. І знов, після такого важкого знущання, він опинився на волі — у межах клітки. Він підплигнув і люто заревів, змігши вже дихати. Він шарпав лапами линву, що гнівила його, дряпав пазурами нашийник, що обіймав йому шию, падав, качався долі, заплутуючись у линві й чимраз дужче дратуючись, і за півгодини геть знесилився в битві з неживою річчю. Отак приборкують тигрів.

Кінець кінцем, знеможений, зовсім розбитий нервовою напругою та люттю, він простягся посеред клітки, метляючи хвостом, ненависно блискаючи очима, але вже змирившись із тісним нашийником, бо збагнув, що не зможе його позбутися.

На превеликий його подив — якщо тільки тигри здатні дивуватись, — люди розчинили задні дверцята клітки й покинули так. Він утупив очі в той отвір із войовничою підозрою. Та в отворі не з'явився ніхто, ніяка небезпека. І все ж підозра його зростала. Ці двоногі тварини, люди, завжди робили щось таке, чого він не тямив і не міг збагнути. Тому він волів залишатися там, де був; однак ззаду на нього загукали, стьобнули батогом, болюче штрикнули залізними вилами. Волочучи линву за собою, з наміром не втекти, а дістатись до своїх мучителів, він вибіг у прохід, що тягся ззаду поза постійними клітками. Прохід був порожній і темний, однак попереду тигр побачив світло. Грізно рикаючи, він великими стрибками погнав туди, а в клітках понад проходом заревли й заверещали сполохані тварини.

Він добіг до світла, вискочив у нього й припав додолу, засліплений ним, метляючи довгим хвостом. А роззирнувшись довкола, побачив, що він тільки опинився в іншій клітці, хоч і більшій, навіть дуже великій — бо то була ціла яскраво освітлена арена. Крім самого тигра, там не було нікого, лише згори, зі сволоків звисали талі й сім міцних залізних стільців. Вони відразу збудили в тигра підрзру, і він заревів на ті речі.

Півгодини гасав він по цілій арені — за два з половиною місяці неволі це він уперше опинився на такому просторі. А потім довгий залізний гак, простроплений крізь ґрати, зачепив петлю на кінці ливни, що волочилась за ним, і її теж витягли за ґрати. Враз у неї вчепилося десять чоловік, і тигр був би кинувся до них, якби в ту мить дверима з іншого боку не вийшов на арену Малкечі. Між цим чоловіком і тигром не було жодних ґрат, і Бен-Грім метнувся до нього. Та вже в ту мить щось здалося тигрові не гаразд: це тендітне двоноге створіння, людина, не втікало, не шулилося злякано, а стояло й чекало на нього.

Бен-Грім так і не добіг до людини. У ньому прокинулась осторога й хитрість, і він зупинився, пригнувся і, метляючи хвостом, придивився до чоловіка, що здавався такою легкою здобиччю. Малкечі мав у руках довгого батога й гострі залізні вила, а за поясом револьвера, набитого сліпими набоями.

Припавши додолу ще нижче, Бен-Грім поповз до нього повільно, мов кіт до миші. Спинившись на такій відстані, що вже міг дострибнути, він підібрався весь й озирнувся на обидва боки — що там роблять люди за ґратами. А про линву, причеплену

до нашійника, і про те, що люди тримають її за другий кінець, тигр зовсім забув.

— Не гарячкуй, не гарячкуй, братку, — звернувся до нього Малкечі лагідним, ласкавим голосом і ступив ближче, тримаючи вила напоготові.

Ті слова немов піджигнули могутнього звіра. Він тихо, напружено рикнув, прищулив вуха й злетів у повітря, простягнувши вперед лапи з випущеними пазурами, а довгий хвіст витягся позад нього рівно, як жердина. Та хоч чоловік не пригнувся й не кинувся навтіки, тигр не дістав його. Тільки-но Бен-Грім злетів угору, линва натяглась, шарпнула його за шию, і він, перевернувшись у повітрі, важко гепнувся боком додолу.

Перш ніж він устиг схопитись, Малкечі прискочив до нього, гукнувши своїм помічникам:

— Ось зараз ми виб'ємо з нього опір!

І заходився бити звіра пужалном по носі та штрикати вилами під ребра. Ті удари й уколи градом сипались на найшкульніші тигрові місця. А щойно Бен-Грім схоплювався, десятеро чоловіків шарпали за линву, і він знов падав додолу. І щоразу Малкечі знову насадив на нього,

молотячи пужалном та шпигаючи вилами. Боліло тигрові нестерпно, надто в ніжному носі. Це створіння, що завдавало йому такого болю, було люте й страшне не менш від нього, ба ні — лютіше й страшніше, бо розумніше. За яких кілька хвилин, очманілий від болю, переляканий своїм безсиллям, неспроможністю роздерти, знищити чоловіка, що його катував, Бен-Грім утратив відвагу. Він ганебно кинувся тікати від цієї малої двоногої істоти, що виявилася грізніша за нього — дорослого бенгальського королівського тигра. Він високо підстрибував у нестямному переляку, він метався туди й сюди, пригинаючи голову, щоб уникнути граду ударів. Він навіть стрибав на ґрати довкола арени й марно намагався видертись угору по слизьких залізних штабах.

А Малкечі, мов дух помсти, невідчепно ганявся за ним, і бив, і штрикав, цідячи крізь зуби:

— Ну що, будеш норовитись? Будеш? Я тебе відучу від опору! Ось на тобі! На! На! На ще!

Тоді спинився перепочити, зовсім засапаний, а могутній тигр, жалюгідно скулений, увесь тремтячи, поповз геть від нього попід ґратами.

— Ну, як він мене боїться, далі вже неважко буде, — оголосив Малкечі. — П'ять хвилин перерви, хлопці, перепочиньмо.

Він спустив один із підвішених залізних стільців і міцно прикріпив його до підлоги, готуючись навчати тигра першої штуки. Бена-Грома, народженого й виростлого в пущі, збиралися примусити сидіти на стільці, щоб він став кумедною й трагічною карикатурою на людину. Та Малкечі вважав, що починати рано, треба ще повторити урок страху, глибше, певніше ввігнати в тигра те почуття.

Підступивши на найменшу безпечну відстань, він стьобнув Бена-Грома по носі батогом. Потім ще раз, ще, й ще, й ще — десять, двадцять,

п'ятдесят разів. Хоч як відвертав голову тигр, батіг однаково діставав його прикро зболілого носа, бо Малкечі володів тією зброєю артистично, і Бен-Грім не зміг ухилитись від неї ні разу. Тонкий ремінець усе ляскав, і стьобав, і жалив його в ніс.

Урешті, зовсім знетямившись від болю, тигр стрибнув на мучителя, та десятеро дужих чоловіків шарпнули за линву, й він знов гепнувся додолу. Гнів, і лють, і жадоба помсти, — усе вилетіло йому з голови, і далі він знав тільки страх, жалюгідний, нищий, гидкий страх перед цим мізерним двоногим створінням, що вміло так жахливо катувати його.

Тоді тигра почали навчати першої штуки. Малкечі різко постукав пужалном по залізному стільцеві, щоб привернути до стільця тигрову увагу, потім легенько стьобнув тигра по носі. А один із помічників крізь ґрати штрикнув його вилами під ребра, щоб відігнати від ґратів, ближче до стільця. Бен-Грім поповз уперед, тоді знову забився під ґрати. І знов Малкечі постукав по стільцеві й стьобнув тигра по носі, а ззаду його шпигнули вилами, підганяючи до стільця. Так тривало безупинно чверть години, півгодини, годину; бо двоногі тварини, люди, мають терпіння богів, а він був лише звір із пущі. Так приборкують тигрів — зломивши їхній дух. Бо справді в дикій тварині щось повинне зломитись, перше ніж вона впокориться й виконуватиме всякі штуки на сцені перед публікою.

Нарешті Малкечі звелів одному з помічників вийти до нього на арену. Оскільки не пощастило просто примусити тигра сісти на стілець, довелося вдатись до інших засобів. Линву, прив'язану до Бенового нашійника, підняли між ґратами вгору й накинули на блок. Малкечі дав знак, і десятеро чоловіків потягли за неї. Бена-Грома, що гарчав, хрипів і борсався, знавіснілий із жаху перед цією новою кривдою, повільно підтягли за шию вгору, аж поки тигр відірваний від підлоги й повис у повітрі, мов повішеник на шибениці. Задихаючись, він крутився, дригався, звивався, корчився, трохи не зав'язувався вузлом — таке гнучке було його могутнє тіло.

Помічник, що був біля Малкечі, спіймав тигра за хвіст і потяг до стільця — блок угорі міг котитись на коліщатках по рейці. Над стільцем Малкечі ще штрикнув його вилами під груди, тоді линву попустили, і безпорадний, уже запаморочений Бен-Грім опинився на стільці. Він зразу сплигнув додолу, та його вдарили важким пужалном по носі, тоді пальнули просто в писок сліпим набоем. Зनावіснілий від нового болю й жаху, він кинувся геть, та голос Малкечі гукнув: "Підтягніть!", — і він знов поволі знісся в повітря, підвішений за шию, і почав душитися.

Ще раз його підтягли за хвіст назад, штрикнули під груди вилами й раптом спустили на стілець — але так різко, що він, саме вигнувшись дугою, не сів на нього, а важко впав черевом. І так напівзадушений, від того падіння він зовсім очманів. Очі йому скаламутніли, він важко хекав, голова хиталася з боку на бік, з пащі текла слина, з ніздрів кров.

— Підтягніть! — гукнув Малкечі.

І знов, задихаючись і несамовито борсаючись, Бен-Грім повільно піднісся вгору. Він борсався так шалено, так шарпався вперед і назад, що коли задні лапи відірвалися від підлоги, загойдався, мов велетенський маятник. Відразу його спустили, і якусь частку секунди він сидів на стільці, як треба. А тоді, жахливо вереснувши, стрибнув.

Справді, він не загарчав, не рикнув, не заревів, а саме вереснув — немовби в ньому всередині щось урвалось. Він не дістав Малкечі пазурами на яких кілька дюймів, і в писок йому знову бабахнув сліпий набій, а за линву шарпнули так різко, що трохи не зламали тигрові в'язів.

Цього разу, хутко спущений, він упав на стілець, мов неповний лантух із борошном, і сунувся далі вниз, аж поки, перегнувшись навпіл, великою рудою головою вперед, скотився додолу непритомний. З рота йому висолопився розпухлий, чорний язик. На нього вилили кілька цебрів води, і він тяжко застогнав. На цьому скінчився перший урок.

— Усе гаразд, — казав Малкечі щодня, попрацювавши з тигром. — Терпіння й наполегливість візьмуть своє. Я вже його подолав. Він мене боїться. Тепер треба тільки часу, і той час марно не пропаде, він оплатиться.

Ні першого, ні другого, ні третього дня в тигрі ще не зламалось назовсім те, що треба було зламати. Та по двох тижнях воно зламалось. Настав день, коли Малкечі постукав пужалном по стільцеві, а помічник крізь ґрати штрикнув тигра вилами під ребра, і Бен-Грім, уже зовсім не величний, а зіщулений, мов битий бездомний кіт, у ганебному страхові підповз до стільця й сів на ньому по-людському. Тепер він був "учений" тигр. Глядачі, що бачать на сцені трагічну пародію на людину, чомусь сприймали й сприймають її як "вельми повчальне" видовище.

Другий випадок, із Сент-Еліасом, був ще тяжчий, і Малкечі зазнав невдачі, що з ним траплялося вельми рідко. Правда, усі визнали, що та невдача була неминуча. Сент-Еліас, здоровезний аляскинський ведмедище, був досить сумирний і навіть по-ведмежому веселий та грайливий. Однак він мав тверду волю, відповідну до свого велетенського зросту. Його можна було вмовити щось зробити, але не примусити. А на цирковій арені, де номери повинні йти один за одним до хвилини точно, нема часу на вмовляння. Кожна тварина мусить виконувати свій номер за першим наказом. Глядачі не згодні нудитися, поки дресирувальник умовлятиме норовистого чи пустотливого звіра зробити те, що вони хочуть побачити за свої гроші.

Отож Сент-Еліас дістав перший урок примусу. Той урок був і останній; відбувся він навіть не на арені, а у ведмедевій клітці.

Сент-Еліаса, як звичайно, зашморгнули мотузками за всі чотири лапи, підтягли до фат, надягли нашійника, а тоді зробили йому "манікюр", тобто поспилювали пазурі врівні з м'ясом. Це зробили люди ззовні клітки. А потім Малкечі, зайшовши всередину, проколов йому носа. То була не така легка операція, як може здатися: він застромив спеціальні кліщі в широку ведмежу ніздрю й витнув з неї рівенький кружечок живого

м'яса. Малкечі знав, як приборкувати ведмедів. Щоб примусити невченого ведмедя до послуху, треба тримати його за якесь чутливе на біль місце. Найчутливіші місця — це вуха, ніздрі й очі, та очей, звісно, чіпати не можна; тому лишаються тільки ніздрі та вуха.

Крізь вирізаний отвір Малкечі відразу просилив залізне кільце, а до нього прив'язав довгу мотузку-лонжу. Віднині людина, що тримала в руці ту лонжу, могла вмить спинити кожен свавільний Сент-Еліасів рух. Ведмедеву долю визначено назавжди. Він мав стати довічним бранцем і рабом мотузки, прив'язаної до кільця в його ніздрі.

Постягавши зашморги з лап, Сент-Еліасові повернули волю — у межах клітки, звісно, — щоб він ознайомився з кільцем. Зіп'явшись дибки й гучно рикаючи, він став обмацувати могутніми передніми лапами носа. Кільце було річчю не дуже приємною. У свіжій рані пекло, мов вогнем, і ведмідь дряпав писок лапами, як тоді, коли його жалили бджоли з пограбованого дупла. Врешті він вирвав кільце геть, роздерши ніздрю й зробивши з круглого отвора велику, ще болючішу рану.

— Чорт йому врадить, — вилаявся Малкечі.

Знов у клітку повкидали зашморги, і знов Сент-Еліасові, сплутаному й підтягнутому на боці до ґрат, пробили дірку в носі — вже в другій ніздрі. І справді — йому хіба чорт би вравив. Як і раніше, щойно його відпущено, він із м'ясом видер кільце геть.

Малкечі розсердився.

— Ти порозумнішаєш чи ні, дурню? — налаяв він ведмедя. "Порозумнішати" — означало стерпіти кільце, пронизане вже вище, крізь обидві ніздрі й середню носову хрястку. Та Сент-Еліас не хотів розумнішати. У ньому не було, як у Бені-Громі, слабкішої жилки, він не був такий нервовий, такий збудливий, тому й не зломився. Ледве-но звільнений, він видер кільце разом із половиною носа. Малкечі пробив

йому праве вухо — Сент-Еліас роздер на клапті й вухо. Малкечі пробив ліве — ведмідь розшматував і те. І Малкечі здався. Мусив здатися. Він жалібно сказав:

— Нічого не вдієш... Нема вже куди чіпляти кільце.

І Сент-Еліаса було приречено просидіти весь вік у клітці звіринцю. А Малкечі потім нарікав:

— Така дурна звірина! Я нічого не міг із ним удіяти. Навіть кільця вчепити не зміг.

РОЗДІЛ XXXIV

Гарлі Кенен, що сидів з дружиною на естрадній виставі в оклендському театрі "Орфей", уже був сягнув під крісло по капелюха, та Вілла спинила його:

— Це не антракт. Буде ще один номер.

— Учений пес, — відповів Гарлі, пояснивши тим усе: він завжди виходив із театру, коли показували дресированих тварин.

Вілла зазирнула в програму.

— Правда, — погодилась вона, однак додала: — Але це пес-співак. Собачий Карузо. І пишуть, що на сцені, крім нього, нікого не буде. Зостаньмося цей раз, я хочу порівняти його з Джеррі.

— Якийсь бідолаха, що виє з-під батога, — буркнув Гарлі.

— Але ж він буде на сцені сам, — наполягала Вілла. — А крім того, як буде дуже неприємно, можна вийти. І я вийду з тобою. Я тільки хочу

впевнитись, наскільки краще наш Джеррі співає. Це теж ірландський тер'єр, тут написано.

І Гарлі Кенен залишився. Двоє вмазаних паленим корком клоунів докінчили свій виступ перед завісою, тричі вийшли на біс, а потім завіса піднялася, відкривши порожню сцену. На неї неквапно виступив кошлатий ірландський тер'єр, так само неквапно підійшов до рампи якраз посередині й став навпроти диригента. Як і писалось у програмці, на сцені він був сам.

Оркестр заграв перші такти "Люлі-люлі". Собака позіхнув і сів. Та музики, як їм наказано, виконували початок мелодії раз за разом, поки собака не озветься. За третім разом він розтулив писок і завив. Але то було не звичайне виття. Власне, до нього зовсім не пасувала ця назва, таке воно було дзвінке й приємне. І не тільки тим, що ритмічне — пес правильно, без фальшу відтворював мелодію, тобто співав.

Та Вілла Кенен майже не слухала.

— Ну, нашому Джеррі далеко до цього, — потихеньку сказав їй чоловік.

— Слухай-но, Гарлі, — відповіла юна напруженим шепотом: — А ти ніколи не бачив цього пса?

Чоловік похитав головою.

— Ні, бачив, — переконувала вона. — Глянь на оте зморщене вухо. Подумай! Подумай добре!

Та Гарлі знову похитав головою.

— Згадай Соломонові острови, — наполягала вона. — Згадай "Аріеля". Згадай, як ми з Малейти, де до нас прибився Джеррі, повернулися в Тулагі, і там у нього був брат, що стеріг тубільців на вербівній шхуні.

— І звали його Майкл... Ну, далі, далі.

— У нього було таке саме зморщене вухо, — нагадала Вілла. — І кошлата шерсть. Він був рідний брат Джеррі. Їхнього батька й матір звали Теренс і Бідці. Вони жили в Мерінджі. А Джеррі — наш Співунчик. І цей пес теж співає. І вухо в нього зморщене. І звати його Майкл.

— Неймовірно, — сказав Гарлі.

— Якраз тоді й цікаво жити, коли неймовірне справджується, — відказала Вілла. — І оце саме така хвилина. Я певна.

Та його твердий по-чоловічому розум ніяк не хотів повірити. А вона по-жіночому наполягала, що це якраз справдилось неймовірне. Тим часом пес на сцені вже співав "Боже, бережи короля".

— Це теж доказ, що я не помиляюся, — провадила Вілла. Жоден американець не подумав би вчити свого собаку британського гімна. Отже, його перший хазяїн був англієць. А Соломонові острови належать Англії.

— Ну, це доказ слабенький, — усміхнувся Гарлі. — А ось вухо мене дужче переконує. Я вже згадав. Я пригадую той день, коли ми були на березі в Тулагі й Джеррі з нами, а його брата привезли вельботом з "Ежені". І в того брата було отаке саме зморщене вухо.

— І це ще не все, — доводила Вілла. — Багато ти бачив співучих собак? Тільки одного — Джеррі. Видно, таке трапляється дуже рідко. То чи не ймовірніше, що вони вродилися від тих самих батька й матері, ніж від різних? Джеррі вродився від Терен-са й Бідці. І цей теж. Це — Майкл.

— Так, він був кошлатий і вухо мав зморщене, — міркував Гарлі. — Я ніби увіч бачу, як він стоїть на прові вельбота, а потім бігає берегом бік у бік із Джеррі.

— А якби завтра вони знов побігли бік у бік, ти б повірив? — спитала вона.

— Еге, така в них була звичка, і в Теренса з Бідці теж, — погодився він. — Але ж це не близький світ! Де Соломонові острови, а де Сполучені Штати.

— А Джеррі ж потрапив сюди? — відказала Вілла. — Якщо Джеррі міг потрапити із Соломонових островів у Каліфорнію, то чом не міг Майкл? І чим це дивніше?.. О, слухай, слухай!

Собака вже співав на біс "Краю рідний, краю". Коли він доспівав до кінця, на сцену під бурю оплесків вийшов Джекоб Гендерсон, щоб разом із псом уклонитися публіці. Вілла й Гарлі хвилинку мовчали. Потім Вілла мовила ніби не до речі:

— Я оце сиджу й дякую своїй долі за одне...

Гарлі мовчки чекав, поки вона докаже.

— За те, що ми так безбожно багаті, — пояснила вона.

— Цебто ти хочеш мати цього собаку, мусиш його мати.

— Бо ти не можеш цього не зробити, — поправила Вілла. — Ти ж знаєш, що це — брат Джеррі. А як і не знаєш, то хоч припускаєш...

— Авжеж, — кивнув головою Гарлі. — Неймовірно справді часом здійснюється, і можливо, що це якраз такий випадок. Навряд чи це Майкл; однак чом би йому й не виявитись Майклом? Ходімо з'ясуємо.

"Знов діячі з товариства захисту тварин", — подумав Джекоб Гендерсон, коли директор театру завів до його тісної театральної вбиральні якихось чоловіка й жінку. Майкл, що сидів на стільці й куняв, не звернув на них ніякої уваги. Поки Гарлі розмовляв з Гендерсоном, Вілла розглядала пса; він тільки на мить розплющив очі й знов їх заплющив. Колись такий чемний пес, тепер він, сердитий на весь світ, похмурий і дражливий, не хотів і дивитися на чужих людей, що з'являлися казна-звідки, гладили його по голові, говорили якісь дурниці й зникали назавжди.

Вілла Кенен, трохи уражена такою неувагою, відійшла й стала слухати, що розповідає Гендерсон про свого собаку. Вона почула, що дресирувальник Гаррі дель Мар знайшов пса десь на Тихоокеанському узбережжі, найскорше в Сан-Франциско, і повіз його із собою на Схід, однак сам загинув у Нью-Йорку від нещасливого випадку, не встигши й розказати про нього нікому. Більше Гендерсон не міг повідомити нічого — хіба те, що він заплатив за пса дві тисячі доларів такому собі Гарісові Колінзу й мусить визнати, що ніколи ще не приміщував капіталу так вигідно.

Вілла повернулась до собаки.

— Майкл! — ласкаво покликала вона майже пошепки.

Тер'єр здригнувся, трохи розплющив очі й підвів вуха.

— Майкл! — покликала вона вдруге.

Цього разу Майкл підвів голову, зовсім розплющив очі, і нашорошив вуха, і глянув на неї. Після Тулагі ніхто ні разу не назвав його цим ім'ям.

Воно долетіло до нього через роки й моря — і враз, мов електрична іскра, розбудило в його пам'яті все, з ним пов'язане. Майкл ніби наяву побачив капітана Келлара з "Еже-ні", що востаннє назвав його так, і містера Гегіна, Дербі й Боба з плантації Меріндж і, звісно, свого брата Джеррі — не останню серед тих тіней зниклого минулого.

Та чи справді зниклого? Адже ім'я, не чуте стільки років, повернулося до нього. Воно ввійшло в кімнату з цими чоловіком і жінкою. Майкл не думав про це; однак повівся він якраз так, ніби думав.

Він сплигнув із стільця й підбіг до жінки. Обнюхав її руку, обнюхав усю її, поки вона гладила його по голові. А впізнавши жінку, наче ошалів. Відскочив від неї, заметався по кімнаті, тицьнувся під умивальник, пригнувся до всіх кутків. Тоді, мов несамолюбивий, підбіг знов до жінки. Вона простягла руку його погладити, але він нетерпляче заскавчав, ураз відбіг і знов, повискуючи, несамолюбиво заметався по кімнаті.

Гендерсон дивився на нього ледь невдоволено.

— Він досі ніколи такого не виробляв... Це дуже спокійний пес. Може, у нього нервовий напад? Але й нападів ніяких з ним ніколи не бувало.

Ніхто не розумів, у чому річ, навіть Вілла Кенен. Тільки Майкл розумів. Він шукав того зниклого світу, що враз виринув перед ним із звуками його давнього назвиська. Якщо могло повернутися з небуття те назвисько і ця жінка, що її він колись бачив на березі в Тулагі, то чом не могло повернутися звідти й саме Тулагі, й усе інше? Якщо вона ось є перед ним, у плоті й крові, й кличе його на ім'я, то, може, і капітан Келлар, і містер Гегін, і Джеррі теж десь тут, у цій кімнаті або ж одразу за дверима?

Майкл підбіг до дверей і зашкімлив, шкрябаючись у них.

— Мабуть, він думає, що там хтось є, — сказав Гендерсон і відчинив двері.

Майкл і справді так думав. Він просто певен був, що у відчинені двері рине південне море, несучи на своєму лоні шхуни й пароплави, острови й рифи, усіх людей і тварин, усі речі, які він колись знав і яких досі не забув.

Та минуле не ринуло у двері. За ними була звична теперішність. І Майкл розчаровано повернувся до жінки, що все ж таки назвала його Майклом і погладила. Вона принаймні була справжня. Потім він обережно пригнувся до чоловіка, згадав, що й той був на березі в Тулагі, а потім на "Аріелі", і занепокоївся знову.

— Гарлі, це він, я певна! — вигукнула Вілла. — Ану випробуй його як-небудь! Перевір!

— Але ж як?.. — замислився Гарлі. — Здається, він упізнає своє назвисько. Воно його схилювало. І хоч нас він дуже близько не знав, та, здається, згадав теж і схилювався й від цього. Якби ж він умів говорити...

— Ну, заговори! Заговори! — умовляла Майкла Вілла, взявши його обома руками за голову й хитаючи туди й сюди.

— Обережно, пані, — застеріг її Гендерсон. — Цей пес досить злий і таких вільнощів із собою не дозволяє.

— Мені дозволить, — засміялась вона напівістерично. — Бо він мене знає. Гарлі! — враз схопилась вона — їй сяйнула нова думка. — Я придумала, як його випробувати. Ти пам'ятаєш, Джеррі був сторожем біля чорношкірих, перше ніж потрапив до нас. І Майкл так само. Ану заговори південноморським жаргоном. Удай, ніби ти розсердився на якогось чорношкірого, і подивимось, як він це сприйме.

Гарлі схвально кивнув головою, однак сказав:

— Мені вже нелегко пригадати той жаргон...

— А я відверну його увагу, — провадила Вілла.

Вона сіла, нахилилась до Майкла, обняла його, пригорнула тер'єрову голову до грудей і стала хитати, тихенько наспівуючи йому на вухо, як то часто робила з Джеррі. Майкла не роздратовали такі вільнощі; він і сам, зачарований її співом, почав тихенько підвивати їй, як Джеррі. Вілла моргнула чоловікові.

— Далебі! Кий біс ти ходи сюди! — гримнув він сердито. — Ти роби мій дуже-дуже злий на твій!

На ті слова Майкл відразу наїжачився, вирвався з рук, що обіймали його, загарчав і озирнувся, шукаючи очима чорношкірого хлопця, що, очевидно, тільки-но ввійшов у кімнату й викликав гнів білого бога. Та жодного чорношкірого в кімнаті не було. Майкл, ще наїжачений, глянув на двері. Гарлі теж перевів погляд на двері, і Майкл упевнився, що за ними стоїть чорний тубілець із Соломонових островів.

— Гей, Майкл! — крикнув Гарлі. — Кусі! Прожени геть той чорний хлопець!

Майкл розлючено рикнув і кинувся до дверей із таким шаленим розгоном, що клямка підскочила й вони відчинилися навстіж. Несподівана порожнеча за ними аж налякала його, і він сахнувся назад, очманілий від цього примарного минулого, що тільки дражнилося й щезало.

— А тепер поговорімо про діло... — звернувся Гарлі до Джеко-ба Гендерсона.

РОЗДІЛ XXXV

Коли поїзд прибув до Глен-Елена в Місячній долині, сам Гарлі Кенен з'явився в бічних дверях багажного вагона і зсадив Майкла на землю. Уперше Майкл їхав залізницею не в клітці. Від самого Окленда він їхав тільки в нашійнику й на ланцюжку. В автомобілі, що чекав біля станції, він знайшов Віллу Кенен, а Гарлі, відчепивши ланцюжок, посадив його між нею й собою.

Поки авто, фуркочучи мотором, котилося вгору дорогою, що дві милі в'юнилася по узбіччях гори Сономи, Майкл ледве помічав лісові дерева та світлі галяви. Він прожив у Сполучених Штатах уже три роки, але весь час був в'язнем. Він знав тільки псарню, клітку, ланцюг, тісні кімнати, багажні вагони та станційні перони. Найближче до природи бував він тоді, коли сидів прив'язаний до лавки в парку, а Джекоб Гендерсон вивчав Сведенборга. Отож дерева, гори, поля вже не означали для нього нічого. Вони зробилися чимсь недосяжним, як небесна блакить чи пливучі кучерики хмар. Так сприймав він дерева, гори, поля, — якщо взагалі можна цілковиту байдужість назвати сприйманням.

— Щось тебе недуже захоплює маєток, еге, Майкле? — зауважив Гарлі.

Майкл звів голову, почувши своє давнє ім'я, ледь прищулив вухо й тицьнувся пискотом до плеча, відповідаючи.

— А він узагалі якийсь стриманий, — сказала Вілла. — Зовсім не те, що Джеррі...

— Зачекай, ось вони зустрінуться, — відказав, наперед усміхаючись, Гарлі. — Джеррі зіб'є бучу за двох.

— Якщо тільки вони впізнають один одного через стільки років... — висловила свій сумнів Вілла. — Мені дуже цікаво.

— У Тулагі впізнали, — нагадав Гарлі. — Тоді вони розлучилися щенятами, а побачились уже дорослими псами. Пам'ятаєш, як вони гавкали та гасали по берегу? Майкл тоді був більший жирун — принаймні чути його було вдвічі більше, ніж Джеррі.

— А тепер він страшенно дорослий і поважний.

— Споважнієш за три роки, — пояснив Гарлі.

Та Вілла похитала головою.

Коли машина спинилася біля будинку й Гарлі Кенен перший вийшов із неї, його привітав радісний, заливистий гавкіт, що здався Майклові не зовсім незнайомим. Той гавкіт обернувся на підозріливе й ревниве гарчання, коли Джеррі вчув запах іншого пса на руці в хазяїна, що простяглась його погладити. За мить він побачив у машині самого носія того запаху й стрибнув у дверцята до нього. Майкл загарчав, стрибнув йому назустріч, та Джеррі з розгону звалив його на підлогу машини.

Мало є порід собак, що за будь-яких обставин так слухаються хазяїна, як ірландські тер'єри. І коли Гарлі Кенен крикнув на Джеррі й Майкла, вони одразу вискочили з машини й уже не кидались один на одного, а тільки тихо гарчали. Маленька сутичка в машині сталася так швидко, що жоден не встиг упізнати другого. На землі вони стояли, кумедно нашорошені, і принюхувалися один до одного здалеку.

— Упізнають! — гукнула Вілла. — Подивимося, що вони робитимуть.

Майкла зовсім не здивував той безперечний факт, що Джеррі повернувся з небуття. За останній час таке трапилось не вперше; однак Майкла вражали й бентежили не так самі ці факти, як те, про що вони нагадували. Якщо повернулися з небуття чоловік і жінка, яких він востаннє бачив у Тулагі, а тепер ще й Джеррі, то щохвилини міг повернутись і укоханий стюард.

Тому, замість озватися до Джеррі, Майкл почав розглядатись та принохуватись, чи нема стюарда десь поблизу. А Джеррі з великої радості захотілося побігати. Він заклично гавкнув до брата, відбіг трохи, прискочив назад і грайливо мазнув його передньою лапою, запрошуючи із собою, тоді знову відбіг.

Майкл уже стільки років не бігав з іншими собаками, що одразу й не зрозумів, чого хоче Джеррі. Проте собакам від природи властиво виявляти радість та приязнь, бігаючи разом, а в Майклі ще й озвалася вдача, успадкована від Теренса та Бідді, відомих такою звичкою на всі Соломонові острови.

Тож коли Джеррі ще раз мазнув його лапою, гавкнув і гайнув півколом, зваблюючи брата, Майкл, хоч і повільно, мимохіть побіг за ним. Однак не гавкав, а стрибнувши кілька разів, зупинився й озирнувся на Віллу та Гарлі, ніби питав дозволу.

— Біжи, біжи, Майкле! — весело гукнув Гарлі, умисне відвернувся й подав руку Віллі, допомагаючи їй висісти з машини.

Майкл кинувся за братом і побіг з ним бік у бік, штовхаючись плечем. Невиразна, майже забута радість поймала його. А Джеррі аж нетямився з радості, і відскакував, і штовхався, і вигинався всім тілом, і прищулював вуха, і пронизливо вискав, і гавкав. Але Майкл не гавкнув ні разу.

— А колись він гавкав... — сказала Вілла.

— І куди більше за Джеррі, — додав Гарлі.

— Виходить, його відучили гавкати, — вирішила вона. — Крізь яке ж то пекло пройшов цей пес, що й гавкати розучився?..

Зелена каліфорнійська весна перейшла в руде, спечене літо, поки Джеррі, бігаючи з Майклом по горах і полях, познайомив його з

найdaleьшими і найвищими куточками маєтку. Відцвіли буйні весняні квіти, і на обпалених сонцем пагорбах лишалися самі маки, вже не жовтогарячі, а блідо-золотаві, та ще лілеї-марі-пози, що їх вітер гойдав на тонких стеблинах серед посохлої трави, ясніли, мов барвисті метелики, які сіли на мить перепочити.

А Майкл, бігаючи повсюди за невгамовним братом, весь час чогось шукав — і не знаходив.

— Усе чогось шукає, усе шукає, — казав Гарлі Кенен дружині. — Не здобичі, ні. Чогось такого, чого тут нема. Цікаво мені, чого це він шукає...

Майкл шукав стюарда — і не знаходив. Небуття тримало його й не відпускало — хоча, якби Майкл міг попливти пароплавом у Південні моря, за десять днів він доплив би на Маркізькі острови й там знайшов би стюарда, а з ним Квека й Старого Мор'яка — всі троє жили, мов лотофаги [26], у земному раю Тайоги. В очеретяній хатині під високими авокадовими деревами й біля неї Майкл знайшов би і їхніх улюбленців — котів, кошенят, поросят, віслуч-ків і поні, пару маленьких папуг-нерозлучок, і пустуху-мавпочку чи й двох; але ніколи там не бувало собак і какаду. Бо Дег Доутрі якнайкрутішими словами наклав табу на собак. Після Кілені-боя, мовляв, він жодної собаки й бачити не хоче. А Квек хоч і не казав нічого, проте нізащо не хотів купити жодного з білих какаду, що їх приносили на берег матроси з купецьких шхун.

Майкл довго не кидав свого шукання і, бігаючи по гірських стежках, зсовуючись кручами в яруги та видираючись із них, весь час сподівався й готовий був побачити стюарда перед себе або ж почути незабутній запах, що приведе до нього.

— Усе чогось шукає, усе шукає... — наспівував Гарлі Кенен, їздячи верхи вдвох із Віллою й цікаво стежачи за безупинними Майкловими пошуками. — Джеррі — той шукає кролячих нір та лисячих слідів; але ти

завважила, що Майкла вони не дуже цікавлять? Йому треба не їх. Він поводить, як той, хто згубив великий скарб і не знає, де його шукати.

Від Джеррі Майкл дізнався дуже багато про все живе в лісах та на полях. Бігати за Джеррі було, видно, єдиною його розвагою, бо не грався він ніколи. Гри він не визнавав. Він був хоч і не такий дратівливий та понурий, як у Колінзовій школі мук або в роки, перебуті на сцені, але стриманий та поважний. Жвавість і безпосередність умерли в ньому. Як леопард позначив йому пазурами плече, що й тепер нило у вогку чи холодну погоду, так само й дух його був позначений усім, чого він зазнав. Він любив Джеррі, радий був його товариству, охоче бігав із ним; однак перед вів завше Джеррі, завше він перший галасливо кидався в погоню й гавкав сердито та нетерпляче на білок, що стрибали по деревах на сорокафутовій височині. Майкл тільки дивився й слухав, а буйного завзяття не виявляв.

Так само спокійно дивився він на страшні й кумедні сутички Джеррі з Вікінгом — великим огирем-першероном. То була тільки гра, бо Джеррі з Вікінгом щиро приятелювали; і хоч могутній кінь, як несамовитий, ганявся за Джеррі по всій загороді, злісно прищуливши вуха й вискаливши зуби, він зовсім не хотів скривдити тер'єра, а тільки грав свою роль в удаваній битві. Та хоч як Джеррі манив брата до тієї гри, Майкл не хотів брати в ній участі. Він удовольнявся тим, що сидів за воринням і дивився.

"А навіщо?" — ніби питав Майкл, бо назавжди втратив смак до гри.

Однак де доходило до справжнього діла, там Майкл був навіть попереду Джеррі. Через свинячу чуму та ящур чужим собакам було заказано з'являтися у маєтку Кененів. Майкл довідався про те майже одразу й відтоді не церемонився з приблудними собаками. У зловісній мовчанці, ніколи не попереджуючи гавкотом чи гарчанням, він наскакував на них, шарпав, кусав, качав по землі й проганяв геть. Це було однаково, що ганяти чорношкірих — так він служив богам, яких любив і які хотіли від нього цієї служби.

Бо він полюбив Віллу й Гарлі — не так палко й шалено, як колись стюарда, але щиро й глибоко. Він не намагався виявити свою любов, стрибаючи, вигинаючись та вискаючи, — то була манера Джеррі. Однак його завжди тішило їхнє товариство, і він радо приймав їхні пестоші після Джеррі. Може, найглибше задоволення Майкл відчував тоді, коли сидів перед каміном біля Вілли та Гарлі, поклавши голову комусь із них на коліно, а часом на голову йому лягала рука або ж ласкаво м'яла зморщене вухо.

Джеррі міг навіть змалитися до того, що грався з дітьми, які часом гостювали в Кененів. Майкл терпів дітей, лиш поки вони його не чіпали. А як починали загравати з ним, тоді остерігав їх тихим гарчанням та наїжаченою шерстю, підводився і йшов геть.

— Не розумію, — казала Вілла. — Він же був такий грайливий, пустотливий, невгамовний. Куди легковажніший, жвавіший і вже, безперечно, гамірливіший за Джеррі. Якби він умів говорити, то, певне, розповів би жахливі речі про свої пригоди після Тулагі й аж до "Орфею".

— А ось де й сліди їх, — відповів Гарлі й показав на Майкло-ве плече, роздерте леопардовими пазурами того дня, як загинули ердель Джек і зелена мавпочка Сара.

— Він же гавкав, я пам'ятаю, що він гавкав, — провадила Вілла. — Чому ж він тепер не гавкає?

А Гарлі знову показував на плече зі шрамом і пояснював:

— Може, оце й є причина. І, напевне, ще сотні інших пригод, слідів від яких ми не бачимо.

Та все ж їм довелося почути, як Майкл загавкав — і не раз, а двічі. І обидва ті рази були тільки завдатком третюю, куди значнішого подвигу, коли він, навіть не гавкаючи, ділом виявив усю глибину своєї любові до

людей, які врятували його від тісної клітки та від арени для вільного життя в Місячній долині.

А тим часом, без кінця бігаючи з Джеррі по маєтку, він вивчав його закони й звичаї та знайомився з усім живим у ньому — від курників та качиних ставків і до самого вершка гори Сономи. Він дізнався, де можна знайти диких оленів у будь-яку пору: і коли вони набігають на сливники, виноградники та яблуневі сади, і коли ховаються в найглибших, найглухіших яругах, і коли виходять на галявини та голі узгір'я й гримотять рогами в бою. Під проводом Джеррі, завжди бігаючи вузькими стежками позаду, як і годиться такому статечному псові, він спізнав звичаї лисів, і єнотів, і ласиць, і сьєррських тхорів, що скидались і на кота, й на єнота, і на ласицю. Він довідався про птахів, що мостять гнізда на землі, і засвоїв різницю між звичками лугових та гірських перепелів, а також фазанів. Він вивчив і стежки та лігва здичавілих хатніх котів і дізнався про любовні пригоди собак із гірських ферм із вільними койотами.

Він вистежив гірського лева, що заблукав до маєтку з округи Мендосіно, ще як той не встиг зарізати жодного шортгорнського теляти, і після тієї зустрічі, подряпаний та закривавлений, приніс звістку Гарлі Кененові, а той другого дня вирушив у гори верхи, з рушницею впоперек сидла. І ще Майкл знайшов те, про що Кенен не знав і завжди запевняв, ніби такого в маєтку немає, — кам'янисту розпадину в найгустіших хащах гірського лісу, де зимували в кублі, а влітку вигрівались на сонці з кільканадцять гримучих змій.

РОЗДІЛ XXXVI

Настала зима — лагідна й мила зима в Місячній долині. Останні маріпози відцвіли на випалених сонцем узгір'ях, і каліфорнійське бабине літо розтануло в бузковій імлі безвітряних погожих днів, їх змінили тихі дощі, а потім на вершину Сономи випав сніг. Біля садиби вранішнє повітря бувало холодне, але різке, проте опівдні вже вабив і затінок, а в садку цвіли під зимовим сонцем троянди й золотились, досягаючи,

помаранчі, цитрини та грейпфрути. А на тисячу футів нижче, у самій долині, ранками білів іней приморозків.

Тієї зими Майкл і загавкав аж двічі. Перший раз — коли Гарлі Кенен, ідучи верхи на баскому рудому коні, хотів змусити його перестрибнути потічок. Вілла спинила свого коня вже по тім боці, на згірку, і дивилась назад у видолинок, чекаючи, поки молодий коник дістане науку. Майкл теж чекав, тільки ближче. Спершу він ліг, відсапуючись після швидкого бігу, над самою водою. Але він ще мало знав коней і незабаром, стривожившись за хазяїна, схопився.

Гарлі й голосом, і поведом украй лагідно й терпляче спонукав коня стрибнути. Але гарячий чистокровний кінь щоразу сахався назад і вже був весь у милі. Він розривав копитами молоденьку оксамитову травицю й так боявся потічка, що, навіть підігнаний до берега чвалом, враз уперся й зупинився, а тоді зіп'явся дибки. Цього вже Майкл не стерпів.

Тільки-но кінь став на передні ноги, пес підскочив йому до морди й загавкав. У тому гавканні був докір і погроза, а як кінь зіп'явся дибки знову, Майкл ще раз підстрибнув і клацнув зубами біля самої морди в нього.

Вілла спустилася назад до потічка.

— Боже! — гукнула вона. — Ти чуєш? Він загавкав!

— Він думає, що кінь хоче заподіяти мені якесь лихо, — відказав Гарлі. — Ось що його роздратовало. Він не забув, як гавкати. Це він вичитує коневі.

— Гляди, бо він йому вичитає, як доскочить до морди, — застерегла Вілла. — Обережно, Гарлі, а то справді те буде.

— Тихо, Майкл! Ляж! — наказав Гарлі. — Усе гаразд, чуєш? Усе гаразд. Ляж.

Майкл покірливо, однак неохоче, ліг; і, лежачи, він пильно стежив за конем, напружений, готовий умить схопитися, коли той знов загрожуватиме Гарлі якоюсь кривдою.

— Як я його зараз не переламаю, то він уже ніколи не захоче стрибати, — гукнув Кенен дружині, завертаючи коня, щоб від'їхати для розгону. — Або перестрибну, або сам беркицнусь через голову.

Він чимдуж погнав до води, і кінь, уже неспроможний зупинитися, хіть-нехіть скочив через страшний потічок і став на другому боці на добрих два ярди далі, ніж треба.

А другий раз загавкав Майкл, коли Гарлі, що їхав на тому самому гарячому коні, намагався зачинити напівзірвані ворота на крутій гірській дорозі. Майкл терпів небезпеку, що загрожувала його богові, поки міг, та врешті підскочив до коневої морди, несамовито гавкаючи.

— І допомігся, — визнав Гарлі, таки зачинивши ворота. — Майкл, напевне, сказав коневі, що дасть йому чосу, коли він не вгамується.

— У всякому разі, він не німий, — засміялась Вілла, — хоч і не дуже балакучий.

Балакучішим Майкл так і не став. Тільки двічі й почули, як він загавкав — коли йому здалося, що богові-хазяїнові загрожує біда. Він ніколи по гавкав ні на місяць, ні на луну, що відбивалася від гір, ні на тварин, що шелестіли в хащах. Зате Джеррі міг невтомно перегукуватися з луною, добре чутною від будинку Кененів. У такі хвилини Майкл із змученим виглядом лежав і чекав, поки скінчиться той дует. Не гавкав він і тоді, коли нападав на чужих собак, що заблукали до маєтку.

— Б'ється, як ветеран, — зауважив Гарлі, побачивши одну таку сутичку. — Спокійно й розважно. Не гарячкує.

— Він дочасно постарів, — відказала Вілла. — У ньому вже вмерло бажання і гратись, і говорити. Та однаково я знаю, що він мене любить і тебе...

— Хоч і не дуже про те розбалакує, — докінчив за неї чоловік.

— Та любов світиться в його спокійних очах, — ще додала вона.

— Я колись знав одного з тих небагатьох, що повернулися живі з експедиції лейтенанта Грілі [27], — сказав Кенен. — Простого солдата. Усі незгоди, що їх він зазнав, зробили його таким стриманим, як Майкл, і майже таким самим мовчазним. Більшості людей, що його не розуміли, він здавався нудним. Насправді, звісно, було якраз навпаки. То вони були нудні для нього. Вони ж так мало знали про життя, а він його звідав до останку. З нього важко було слово витягти. Не тому, що він розучився говорити; він просто не хотів, бо знав, що його ніхто не зрозуміє. Він став відлюдьком від надміру гіркого досвіду. Але, придивившись до його незворушного спокою, можна було збагнути, що цей чоловік пройшов крізь не одне пекло — і гаряче, і холодне. І очі в нього були такі спокійні, як у Майкла. І такі мудрі. Багато б я дав, щоб дізнатися, звідки в нього отой шрам на плечі. Певне, від пазурів тигра або лева.

Як той гірський лев, що його Майкл спіткав колись у горах, так пробрався в Місячну долину з округи Мендосіно чоловік. Ішов він найдикішими горами й лісами, а заселені долини переходив уночі, боячись зустрітися з людьми. Бо той чоловік, як і гірський лев, був ворог усім людям і всі люди були йому вороги: вони хотіли відібрати йому життя, бо він завинив перед ними куди тяжче, ніж гірський лев, що тільки вбиває телят собі на їжу.

Як і лев, той чоловік був убивця. Але, на відміну від лева, опис його прикмет та перелік злочинів було надруковано в усіх газетах, і люди цікавилися ним куди дужче, ніж левом. Лев різав телят на полонинах. А чоловік, задля грабунку, вирізав цілу родину — поштмейстера, його дружину й трьох дітей — у їхньому помешканні над поштовою конторою гірського села Чізголма.

Два тижні чоловік уникав погоні. Останній нічний перехід, з гір над річкою Рашн через негусто заселену долину Санта-Роза, вивів його на гору Соному. Два дні він відпочивав і висиплявся, ховаючись у найдикіших, найнепрístupніших закутках маєтку Кененів. Він мав із собою каву, добуту в останньому пограбованому домі. Одна з Кененових ангорських кіз забезпечила його м'ясом. Знесилений, він проспав дві доби поспіль, прокидаючись тільки на те, щоб жадібно, по-звірячому нажертися козятини, нажлуктитися кави, гарячої чи й холодної, і знову запасти в тяжкий, неспокійний сон.

А тим часом людське суспільство, з його чудовою організацією та хитромудрими винаходами, як от електрика, натрапило на слід убивці. Електрика взяла його в оточення. Телефон розніс звістку, що він ховається в диких яругах Сономи, і гору обступили загони поліції та озброєних місцевих фермерів. Цей чоловік-убивця, що тинявся на волі в їхньому краю, був для них страшніший за всіх гірських левів. Телефони в садибі Кененів і по всіх садибах, суміжних із горою Сономою, дзвонили раз у раз, передаючи важливі повідомлення й накази.

Склалося так, що коли озброєні загони почали обшукувати гору й чоловік мусив серед білого дня втікати через Місячну долину в гірські нетрі між нею та Папською долиною, Гарлі Кенен теж вибрався прогулятися на баскому конику, якого виїжджував. Він і не думав шукати чоловіка, що зарізав чізголмського поштмейстера з родиною. Він знав, що шукачів вистачить і без нього, бо душ двадцятєро їх ночували тієї ночі й снідали в його домі. Отож зустріч Кененова з убивцею була цілком випадкова.

Того ранку вбивця спіткав його не першого. За ніч він помітив кілька багать, що палили переслідувачі. А вдосвіта, намагаючись прорватися по південно-західному схилу вниз до Петалуми, натрапив аж на п'ять фермерських патрулів, озброєних вінчестерами та дробовиками. Прожогом утікаючи від них крізь хащі, він нарвався на гурт гленеленських та калієнтських підлітків. Вони не влучили в нього зі своїх легких рушниць, однак трохи наперчили спину дрібним шротом, і олив'яні крупинки під шкірою дошкуляли йому страшенно.

Стрімголов збігаючи крутим схилом у яругу, він налетів на черідку бичків-шортгорнів, що перелякались дужче, ніж він, у сліпій паніці збили його з ніг, перебігли через нього й розтоптали йому рушницю. Без зброї, у розпачі, весь у саднах та синцях, він обійшов лісистий схил оленячими стежками, перетнув дві яруги й почав спускатися кінською стежкою в третю.

На тій стежці він і спіткав репортера, що підіймався нею. Репортер був звичайний собі міський газетяр, що прожив вік у місті й ніколи ще не брав участі в погоні за людиною. Стара, немічна, сонна шкапа, яку він найняв у долині, стояла спокійно, поки лютий, здичавілий чоловік, що зненацька вибіг з-за повороту стежки, стягав з неї вершника. Репортер спершу був стьобнув напасника батіжком і за те дістав такого прочухана, як ще зроду не діставав, а тільки спостерігав у матроських шинках та описував на самому початку своєї газетярської кар'єри.

На превелику собі досаду, злочинець не знайшов у репортера ніякої зброї, крім олівця та блокнота. З того розчарування він ще трохи надсадив газетяреві бебехів, покинув його виплакуватися в папороті, а тоді сів на репортерову шкапу й, підганяючи її репортеровим батіжком, погнав стежкою вниз.

Джеррі, що завжди був завзятішим мисливцем, ніж Майкл, забіг далеко вперед, супроводячи Кенена на вранішній прогулянці. Проте й Майкл, що біг слідком за хазяїновим конем, не помітив і не збагнув, як сталося нещастя. Гарлі так само до останку нічого не бачив. Зовсім

зненацька, коли він під'їхав дорогою під урвисту восьмифутову стіну, його коня щось сполохало, вихопившись із мансанітових хащів нагорі. Зиркнувши вгору, Кенен побачив, що на нього вже падає згори якась шкапа, видимо присилувана до стрибка своїм вершником. Гарлі враз шарпнув за повід і дав коню остроги, щоб відскочити геть, і за ту коротку мить устиг завважити подряпане обличчя, пошарпану одержу, нестямні очі й запалі, вкриті заростом щоки втікача від погоні.

Наймана шкапа не дарма опиралась і не хотіла стрибати з кручі. Добре знаючи, яким болем віддається той стрибок у її розбитих колінах та ревматичних суглобах, вона щосили впиралася копитами в крутий мохувагий схил і стрибнула, тільки щоб не впасти, зовсім без розгону. Але й так вона штовхнула схарапудженого коня в плече й збила його з ніг. Упавши, кінь зламав Кененові ногу й сам забився в корчах із переламаним хребтом.

Знов же собі на досаду, втікач, переслідуваний цілою округою, і в останньої своєї жертви не знайшов, як у репортера, жодної зброї. Сплигнувши доролу, він аж загарчав зі злості й копнув безпорадного Кенена в бік. Але вдруге копнути не встиг, бо втрутився Майкл — він уп'явся зубами в литку вже піднятої ноги.

Чоловік, лайнувшись, дригнув ногою, і Майклові зуби роздерли йому литку й штани.

— Добре, Майкл! — похвалив його Кенен, що лежав нерухомо, придавлений конем. — Гей, Майкл! — провадив він, переходячи на південноморський жаргон. — Ганяй цей білий пан до дідька в кущі!

— А за це я тобі голову розвалю, — прогарчав крізь зуби злочинець.

Хоч які грізні були його мова й поведінка, сам він уже трохи не плавав. Тривале переслідування, боротьба одинцем проти всього людства вичерпали його сили. Його облягали вороги. Навіть хлопчак

піднялися на нього й порешетили йому спину шротом, а бички потоптали його й зламали рушницю. Усе ніби змовилося проти нього. А тепер іще й пес прокусив йому литку. На нього насувалася смерть. Уперше він збагнув це так виразно. Усе було йому вороже. Його душили істеричні сльози, а в людини, доведеної до відчаю, істерія часто виявляється в жахливих, звірячих вчинках. Без жодної причини він готовий був виконати свою погрозу й забити Гарлі Кенена до смерті. Дарма що Кенен нічого лихого йому не зробив. Навпаки — це він сам напав на Кенена, звалився на нього згори, і через нього Кенен зламав ногу. Та Гарлі Кенен був людина, а все людство стало йому ворогом; отож йому здавалось, що, вбивши Кенена, він ніби хоч трохи помститься за себе на всьому людстві. Якщо вже йому гинути, то він потягне за собою кого зможе.

Та не встиг він і разу вдарити лежачого, як Майкл насів на нього знову. Дригнувши ногою, чоловік роздер собі й другу литку та холошу. А тоді копнув Майкла під груди так, що аж скинув геть із дороги на крутий схил. На лихо, Майкл не долетів до землі: впавши в мансанітовий кущ, він застряг у розвилині між двома гілками.

— А тепер я зроблю, що сказав, — похмуро заявив Кененові злочинець. — Зараз розвалю тобі голову.

— А я ж тобі нічого лихого не зробив, — відказав Гарлі. — Не дуже я боюся смерті, але як уже вбивають, то волів би знати, за що.

— За те, що ви всі полюєте на мене, хочете мені життя відібрати, — прогарчав чоловік, підступаючи. — Знаю я вашу породу. Ви всі на мене завзялись, і що я можу сам проти всіх? Зате хоч з тобою сквитаюся за всю кривду.

Кенен добре розумів, що небезпека серйозна. Він був безпорадний, а цей знавіснілий убивця справді збирався його замордувати. Майкл, застрягнувши в кущі на ярд від землі й повиснувши головою вниз, марно борсався й не міг прибігти йому на поміч.

Від першого удару носакон, націленого йому в обличчя, Гарлі затулився рукою; а вдруге злочинець ударити не встиг, бо надбіг Джеррі. Укоханому хазяїнові не довелося його підцьковувати. Він стрибнув на незнайомця і, вчепившись йому зубами в штани біля пояса, хоч і не вкусив його, але трохи не повалив своєю вагою.

Злочинець, зовсім оскаженівши, кинувся на Джеррі. Направ-ду весь світ завзявся на нього. Навіть собаки звідкись сипалися градом. Та зверху, зі схилів Сономи, вже долітали голоси переслідувачів, і він змінив свій намір. То була його власна смерть, і від неї він мусив утікати. Носакон відкинувши Джеррі, він вимахнув на репортерову шкапу, що доти байдуже стояла собі там, де він сплигнув із неї. Шкапа нехотя пустилася на здеревілих ногах учвал, а Джеррі побіг слідом, заливаючись гнівним гавкотом.

— Усе гаразд, Майкл, — угамовував другого пса Гарлі. — Не гарячкуй. Не рвись. Усе вже минулося. Скоро хтось сюди нагодиться й нас вирятує.

Та враз тонша гілочка в розвилині відчахнулася, і Майкл сторчголов полетів додолу. За мить він схопився й гайнув дорогою навздогін за Джеррі, що нестямно гавкав десь попереду. Раптом той гавкіт змінився на болісне скавчання, і Майкл рвонувся вперед, ніби в нього вирости крила. Він проминув брата, що безпорадно качався на дорозі. Ось що з ним сталось: наймана шкапа, насилу скачучи негнучкими старими ногами, спіткнулась, заточилась і ненароком розчавила йому передню лапу.

А злочинець, озирнувшись і вгледівши Майкла, вирішив, що це вже третій собака нападає на нього. Та він боявся не собак. Найстрашніше загрожувало йому від людей із рушницями. Проте біль у покусаних литках розпалював у ньому лютість і на собак.

"Ще один пес", — подумав він злісно, перехилився в сідлі й стьобнув Майкла нагаєм по писку.

На подив йому пес не ухилився від нагая. І не виснув, не дзявкнув із болю. І не загавкав, і не загарчав. Він рвався до вершника так, немовби не дістав щойно по писку й немовби нагай не підносився над ним знову. Коли Майкл підстрибнув до правої вершникової ноги, той ще раз шмагонув його через писок. Майкл упав, тоді схопився й щодуху помчав навздогін.

І ще одне завважив утікач. Стьобаючи пса так зблизька, він не міг не помітити, що Майкл навіть не заплющив очей перед ударом. І не кліпнув ними, і не здригнувся, коли нагай сіконув його. У цьому було щось моторошне. Такого втікач у собаках ще не бачив. Майкл стрибнув ще раз, він знову відбив його нагаєм — і знову побачив те саме. Пес не здригнувся й не кліпнув очима, діставши удар.

І тоді новий, зовсім інакший страх опосів утікача. Невже після всього, що він пройшов, оце настав йому кінець? Невже оцьому кошлатому тер'єрові, мовчазному, як смерть, призначено знищити його, коли навіть люди не зуміли? Чоловіка взяв сумнів, чи це справжній собака. Може, це жахливий месник, посланий із того світу, щоб настигнути й доконати його на цій дорозі — останній його дорозі, як він уже був певен? Ні, це не справжній собака. Не може він бути справжній. Нема у світі такого собаки, щоб витерпів удар нагаєм з усієї сили, не здригнувшись, не ухилившись.

Ще двічі він відбив Майклові наскоки добре виміреними ударами. А пес щоразу наскакував знов і знов — так само впевнено й мовчазно. Утікач, уже не годний опанувати сліпого жаху, бив коняку п'ятами по старих ребрах, а нагаєм шмагав по голові й під живіт, аж поки вона пустилась таким чвалом, як не бігала вже багато років. Навіть на неї, уже до всього збайдужілу, перейшов чоловіків страх. Вона боялася не пса, бо знала, що то звичайнісінький пес, а свого вершника. Колись давно шалені п'яні їздці, що наймали її, навіки розбили їй ноги. А тепер на ній

ще раз опинився такий п'яний із шалу верхівець — шкапа-бо відчувала його шалений переляк — і боляче гатив її підборами в ребра та жорстоко шмагав по морді, між вухами й по вухах.

Навіть щодуху шкапа бігла не досить швидко, щоб відірватися від Майкла, і все ж тепер він уже не міг стрибати до вершникової ноги так часто. І, як перше, кожен Майклів стрибок чоловік з усього розмаху відбивав нагаєм. Хоч зуби Майклові щоразу клацали біля самої чоловікової ноги, та щоразу він падав на землю, а схопившись, мусив наздоганяти розігнану коняку з її ошалілим від страху вершником.

Ту гонитву бачив Енріко Пікколоміні й навіть був присутній при її кінці, і ця найбільша в його житті пригода дала йому й багатство, і тему для розмов на цілий вік. Пікколоміні був лісорубом у маєтку Кененів. Стоячи на пагорку над дорогою, він одразу почув частий тупіт підків та ляскання батоба. Потім він побачив шалений гін і битву між людиною та псом. Якраз навпроти Енріко, футів за кільканадцять, пес підстрибнув, навдивовижу мовчки, не ухиляючись від нагая, і вгородив зуби вершникові в ногу. А падаючи, мало не стяг його з коняки. Чоловік, щоб утриматись на сідлі, щосили натяг повід; шкапа зіп'ялася дибки, поточилася, спіткнулася, і вершник полетів додолу.

— А тоді вони зчепилися, як два пси, як дві звірюки, — любив потім розповідати Пікколоміні над склянкою вина у своєму заїздику в Глен-Елені. — Пес пустив чоловікові ногу й рвонувся йому до горлянки. А чоловік перевернувся й учепився в горлянку псові. Обома руками, отак-о, вхопив його за шию. А собака мовчить. Він і раніше не гавкнув ні разу. А як чоловік здушив йому горлянку обома руками, він уже й не міг гавкнути. Та не в тому річ, це просто такий собака, що не гавкає, і квіт. А коняка стоїть, дивиться та відсапується. Я теж дивлюсь, і так мені чудно!

А чоловік наче оскажений. Тільки скажений міг би таке робити, як він. Я бачу, він вищиряє зуби, мов собака, й кусає пса за лапу, за писок, за живіт. Він кусає пса за писок, а пес його за щоку. Чисто тобі два чортяки

гризуться, і пес іще підібгав під себе задні лапи та дряпає ними покотячому. Подер на чоловікові сорочку, тоді груди, аж вони геть кров'ю залилися. А чоловік гарчить і завиває, мов дикий гірський лев. І душить собаку. Чисто два чорти.

Я бачу, що то пес містера Кенена. Гарний пан, я в нього два роки служив. То невже мені стояти та дивитись, як чужий скажений чоловік роздирає на шматки його пса? Я збіг униз, та зопалу забув нагорі сокиру. Добігаю, отак недалечко, як отут від дверей до дверей — двадцять футів чи, може, тридцять. А собаці вже ось-ось каюк. Язика висолопив, очі немов павутиною заснувало. Та він ще дряпає задніми лапами чоловікові груди, а той виє, як гірський лев.

Що ж мені робити? Сокиру я забувся. А чоловік задушить пса. Дивлюсь де каменяки — нема каменяки. Дивлюся дрючка — нема дрючка. А чоловік душить пса на смерть. То знаєте, що я зробив? Я ж не дурний. Я його носакон. Черевики на мені важкі були, не такі, як оце. Лісорубські черевики, з грубою твердою подошвою, ще й цвяховані. Я його й копнув носакон. Збоку голови, в шию, саме під вухо. Один раз. Добре копнув. Раз — і досить. Я знаю, куди треба вдарити. Саме під вухо.

Чоловік пускає собаку, очі йому заплющуються, рот роззявляється, і він уже лежить тихо. А пес трохи відсапався, ожив і зразу йому до горлянки, хоче загризти. Але я кажу: "Не можна!" — а сам хтозна-як його боюся. А чоловік уже очунює. Розплющив очі й дивиться на мене, як гірський лев. І гарчить, наче гірський лев. А я боюся його не менше, ніж собаки. Що мені робити? Сокиру я забувся. То знаєте, що я зробив? Я його ще раз копнув під вухо. А тоді скидаю із себе пояс і хустку з шиї та й зв'язав йому руки й ноги. І псові раз у раз кажу: "Не можна", — щоб він не чіпав чоловіка. А він дивиться на мене, і я бачу: він розуміє, що я йому не ворог. І що я зв'язую чоловіка. І він мене не кусає, та однаково я його боюся хтозна-як. Такий страшний собака! Хіба я сам не бачив, як він стяг чоловіка із сідла, дужого чоловіка й лютого, мов гірський лев?

Коли це надходять люди. У всіх зброя — рушниці, револьвери, пістолети. Я одразу й подумав: хуткий суд тут у Сполучених Штатах. Тільки-но я копнув чоловіка під вухо, оглянутись не встиг, аж прибігли люди з рушницями, щоб мене за те в тюрму забрати. Я спершу нічого не зрозумів. Декотрі, видно, злі на мене, лають, узивають усяко, одначе не хапають. Мені вже помалу світає в голові. Коли чую, вони про якісь три тисячі доларів балакають. Мовляв, я їм три тисячі доларів відняв. Я й кажу, що неправда — я зроду ні в кого не відняв і цента. Вони тоді як зарегочуть! Мені відлягло від серця, і я вже зрозумів. Три тисячі — то нагорода від уряду тому, хто спіймає злочинця, оцього самого, що я зв'язав своїм поясом та хусткою з шії. І тепер ті три тисячі мої, бо я копнув його під вухо та зв'язав йому руки й ноги.

Відтоді я вже не роблю в містера Кенена. Бо я тепер сам багатій. Уряд виплатив мені три тисячі доларів, і містер Кенен подбав, щоб гроші таки одержав я, щоб їх не перехопили ті люди з рушницями. Три тисячі тільки за те, що я копнув під вухо чоловіка, скаженого, мов гірський лев. Оце-то щастя! Оце Америка! Як добре, що я виїхав з Італії та найнявся за лісоруба до містера Кенена. За три тисячі доларів я відкрив оцей заїзд у Глен-Елені. Я знаю, що заїзди — діло прибуткове. Ще як я був малий, мої тато тримали заїзд у Неаполі. А тепер я двох дочок до середньої школи віддав. І машину маю.

— Господи! Не дім, а цілий шпиталь! — вигукнула Вілла Кенен, вийшовши на простору веранду-спальню, де лежали Гарлі й Джеррі — перший з ногою в лубках, а другий з лапою в гіпсі. — А ви гляньте на Майкла! Не самих вас покалічено. Я тільки-но роздивилася, що йому трохи-трохи носа не перебито. Цілу годину клала припарки. Гляньте!

На її поклик прибіг Майкл із кумедно розпухлим носом, обнюхався з Джеррі, покрутив куцим хвостиком перед Гарлі, вітаючи його, і той відповів на привітання, ласкаво погладивши пса по голові.

— Це, певно, у бою, — сказав Гарлі. — Адже Пікколоміні розповідає, що той бандит його раз за разом стьобав нагаєм. І, звичайно, просто по носі, коли Майкл стрибав на нього.

— Пікколоміні ще каже, що він ні разу й не писнув від тих ударів, а все біг і стрибав, — докинула захоплено Вілла. — Подумай лишень! Такий невеликий пес — і стяг із сідла злочинця, вбивцю, якого не могли спіймати десятки полісменів!

— Ну, для нас він зробив ще більше, — спокійно зауважив Гарлі. — Якби не Майкл та не Джеррі... якби не вони обидва, я певен, що той божевільний розвалив би мені голову, як нахвалявся.

— Рятівники наші! — вигукнула Вілла й щиро стиснула чоловікову руку; очі їй сяяли. — Ні, про це диво, про собак, ще не сказано останнього слова, — додала вона й закліпала очима, стримуючи раптові сльози.

— І ніколи не буде сказано, — запевнив Гарлі, теж потиснув їй руку й відпустив, щоб вона заспокоїлася.

— Зате у нас зараз є що сказати, — всміхнулася Вілла. — У Джеррі, у Майкла і в мене. Ми втрьох щось розучили нишком від тебе, як сюрприз. Лежи і слухай. Це Псалом. Не смійся, я не мала на увазі каламбура.

Вона нахилилась на стільці вперед, притягла Майкла до себе, між коліна, й узяла пса обома руками за голову, а його писок сховався в її волоссі.

— Увага, Джеррі! — гукнула вона різко, мов суворий учитель співів; Джеррі повернув голову, глянув на неї й порозуміло всміхнувся очима.

Вілла завела Псалом, і обидва собаки майже одразу почали їй підвивати — якщо взагалі можна назвати виттям такі приємні, мелодійні,

гармонійні звуки. Майкл і Джеррі співали, а в їхній пам'яті оживало все те, що зникло в небуття, і спів переносив їх крізь небуття в прадавній інший світ, де вони знов бігали з Утраченою Зграєю, не зовсім одначе забувши про сьогодні, про живу, справжню двоногу богиню, що звалася Вілла, співала з ними й любила їх.

— А чом не квартетом? — спитав Гарлі Кенен і приєднав до тріо свій голос.